

**Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Διεθνών Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών**

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διεθνές Δίκαιο και Διπλωματικές Σπουδές»**

Θέμα Διπλωματικής Διατριβής:

**«ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ:
ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΟ
ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ»**

Βιργινία Μπαλαφούτα

AM1213M010

Επιβλέπων Καθηγητής: Καθηγητής κ.Στέλιος Περράκης

Μέλη Επιτροπής:

Επίκουρη Καθηγήτρια κ.Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα

Αναπληρωτής Καθηγητής κ.Πέτρος Λιάκουρας

Οκτώβριος 2015

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	12
ΟΡΙΟΘΕΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ.....	12
1. Πορεία διαμόρφωσης του δικαιώματος στην αλήθεια, Νομοθετικό πλαίσιο, Περιεχόμενο του δικαιώματος.....	12
1.1. Πορεία αποκρυστάλλωσης του δικαιώματος στην αλήθεια - Διαμόρφωση Νομοθετικού πλαισίου	12
1.2. Ευρύτερο Νομοθετικό πλαίσιο	18
1.3. Έννοια και περιεχόμενο – Σχετικές Μελέτες και Ψηφίσματα του Ο.Η.Ε.....	19
1.4. Το δικαίωμα στην αλήθεια στη δράση κατά της ατιμωρησίας	24
1.5. Δικαιολογητική βάση και σκοποί	26
2. Σύνδεση του δικαιώματος στην αλήθεια με άλλα δικαιώματα του ανθρώπου	28
2.1. Το δικαίωμα στη ζωή.....	28
2.2. Το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια	28
2.3. Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και το δικαίωμα δίκαιης δίκης	29
2.4. Το δικαίωμα αποτελεσματικής έρευνας	30
2.5. Το δικαίωμα προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας	30
2.6. Το δικαίωμα του ατόμου να μην υπόκειται σε βασανιστήρια και σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία.....	31
2.7. Το δικαίωμα να μην υποχρεώνεται το άτομο σε καταναγκαστική εργασία.....	32
2.8. Το δικαίωμα αποκατάστασης του ατόμου που υπήρξε θύμα σοβαρών παραβιάσεων του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ή του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, και των οικείων του	32
2.9. Το δικαίωμα στην πληροφόρηση	34
2.10. Την ελευθερία της έκφρασης.....	35
2.11. Το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας	35
2.12. Το δικαίωμα διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας/Το δικαίωμα στην Ιστορική Μνήμη	35
2.13. Η υστεροφημία των θυμάτων	36
2.14. Το «δικαίωμα στον θρήνο»	37
2.15. Το δικαίωμα στην οικογένεια	37

2.16. Το δικαίωμα προστασίας της παιδικής ηλικίας	37
3. Αυτόνομο και αυτοτελές δικαίωμα, παρά τη σύνδεσή του με άλλα δικαιώματα	38
4. Ερείσματα του δικαιώματος στην αλήθεια στη Φιλοσοφία του Δικαίου	39
4.1.1. Δικαίωμα στην αλήθεια και Φυσικό Δίκαιο	40
4.1.2. Ρήτρα Martens, «Πράξεις προσβάλλουσες την ανθρωπότητα» και Φυσικό Δίκαιο	41
4.1.3. Διεθνής ευθύνη κράτους και Φυσικό Δίκαιο	42
4.2. Συσχέτιση του δικαιώματος στην αλήθεια με Θεωρίες του John Rawls.....	44
4.2.1. Η θεωρία του «Ωφελιμισμού» προς την κατεύθυνση της ανάδειξης του ατόμου σε διεθνές επίπεδο και της αποτελεσματικότερης εφαρμογής των δικαιωμάτων του.....	44
4.2.2. Αναγωγή των Θεωριών περί «Πρωταρχικής Θέσης» και περί «Πέπλου της Άγνοιας» στο δικαίωμα στην αλήθεια και στο Διεθνές Δίκαιο εν γένει.....	45
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	48
ΦΥΣΗ, ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ, ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ	48
5. Φύση και χαρακτήρας του δικαιώματος στην αλήθεια.....	48
5.1. Αποκρυστάλλωση εθιμικού κανόνα του Διεθνούς Δικαίου;.....	48
5.2.1. Δικαίωμα με ατομική και συλλογική διάσταση.....	50
5.2.2. Η συνύπαρξη ατομικής και συλλογικής διάστασης και η αλληλοενίσχυσή τους	52
5.3. Συρροή στοιχείων δικαιωμάτων πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς	53
5.4. Η αναγκαιότητα απόδοσης και αναγνώρισης αγωγίμου χαρακτήρα στο δικαίωμα στην αλήθεια	54
6. Υποκείμενα του δικαιώματος στην αλήθεια και η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του.....	55
6.1. Υποκείμενα/Φορείς του δικαιώματος στην αλήθεια	55
6.2. Διεύρυνση της έννοιας του θύματος - Διευρυμένο έννομο συμφέρον για την επίκληση του δικαιώματος στη αλήθεια	62
6.3. “Depersonalization of the victim”	64
6.4. Προστασία των θυμάτων, των μαρτύρων και άλλων προσώπων.....	65
6.5. Προάσπιση και κατοχύρωση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου	68
6.6. Δυνατότητα άσκησης διπλωματικής προστασίας από τα κράτη	69
7. Πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος στην αλήθεια	72

7.1. Ενοποιητικό στοιχείο του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου	72
7.2. Ιδιαίτερος σύνδεσμος του δικαιώματος στην αλήθεια με τον κλάδο του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου	74
7.2.1. Η τυποποίηση του «ποινικού φαινομένου»	74
7.2.2. Συσχέτιση του δικαιώματος στην αλήθεια με την παράμετρο «ανθρωπότητα» και «παγκόσμια συλλογική συνείδηση» του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου	75
7.2.3. Διεθνές Ποινικό Δίκαιο - Δικαίωμα στην αλήθεια: Μια αμφίδρομη σχέση	77
7.3. Δικαίωμα στην αλήθεια versus αμνηστίας	78
7.4. Το δικαίωμα στην αλήθεια εν σχέσει με τους λόγους άρσης του άδικου χαρακτήρα της πράξης και του καταλογισμού	81
7.5. Τί συμβαίνει σε περίπτωση σύγκρουσης του δικαιώματος στην αλήθεια με άλλο δικαίωμα	82
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ	85
ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ ΣΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	85
8. Νομολογία	85
8.1. Αποφάσεις διεθνών δικαστηρίων με αναφορές στο δικαίωμα στην αλήθεια	85
8.2. Η ηθική βλάβη, η ψυχική οδύνη, η αναγνώριση της προσβολής και η ιδιαίτερη σύνδεσή τους με το δικαίωμα στην αλήθεια	93
8.3. Οι επιβαλλόμενες από τους διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς πολιτικές και ηθικές κυρώσεις και ο ειδικός σύνδεσμός τους με το δικαίωμα στην αλήθεια	94
9. Μεταβατική Δικαιοσύνη	96
9.1. Μεταβατική Δικαιοσύνη και το δικαίωμα στην αλήθεια	96
9.2. Από τα ad hoc Διεθνή Ποινικά και τα Υβριδικά Δικαστήρια στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο.....	97
9.3. Επιτροπές Αλήθειας και Συμφιλίωσης και Μηχανισμοί Fact Finding.....	100
9.4. Νέες, σύγχρονες, ευέλικτες και αποτελεσματικές μέθοδοι	103
9.5. Το στοιχείο της πολιτικής στη μεταβατική δικαιοσύνη σε σχέση με τα εχέγγυα της δικαιοδοτικής επίλυσης	104
9.6. Σύνδεση με δικονομικούς τρόπους των Επιτροπών της μεταβατικής δικαιοσύνης με τη δικαιοδοτική επίλυση των διαφορών.....	106

9.7. Οι αποφάσεις και οι πράξεις οι απορρέουσες από τις Επιτροπές της μεταβατικής δικαιοσύνης ως οιονεί δικαστικό προηγούμενο και ως εν δυνάμει νομοθετικός κανόνας	108
10. Ο νομικός χαρακτηρισμός των παραβιαζουσών τη διεθνή έννομη τάξη πράξεων σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια.....	109
10.1. Νομικός χαρακτηρισμός εγκλημάτων - Αποκατάσταση της αλήθειας - Ιστορική Μνήμη	109
10.2. Ο θεσμός της οικουμενικής δικαιοδοσίας σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια	110
11. Υποχρεώσεις κρατών και Διεθνής ευθύνη.....	112
11.1. Υποχρεώσεις και συστάσεις προς τα κράτη για την αποτελεσματική υιοθέτηση και εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια στην εθνική έννομη τάξη τους	112
11.2. Διεθνής ευθύνη κράτους - Ατομική ποινική ευθύνη - Διεθνής ευθύνη διεθνών οργανισμών	113
ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ.....	117
«ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ / CASE STUDIES:	117
I. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ	117
II. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ».....	117
I. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ	117
12.1. Νομικός χαρακτηρισμός των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων κατά το Διεθνές Δίκαιο	117
12.2. Η εξαφάνιση ατόμου στο ελληνικό Ποινικό και Αστικό Δίκαιο: Μια συγκριτική ανάλυση	119
12.3. Το ζήτημα των αγνοουμένων: Με ποιά άλλα εγκλήματα μπορεί να συρρέει το έγκλημα της εξαναγκαστικής εξαφάνισης προσώπου	120
12.4. Το έργο της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού	121
12.5. Η Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο	123
12.6. Εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο	124
12.6.1. Οι Διακρατικές Προσφυγές της Κύπρου κατά της Τουρκίας.....	124
12.6.2. Η Υπόθεση Βαρνάβα και άλλοι κατά Τουρκίας.....	128
12.7. Η δυνατότητα προσφυγής στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο	131

12.8. Κριτική ανάλυση της Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση	132
12.9. Ανάγκη ποσοτικοποίησης και περαιτέρω εξειδίκευσης ορισμένων παραμέτρων στη σχετική νομοθεσία	134
12.10. Η επίκληση της κατηγορίας των αγνοουμένων από την πλευρά του θύτη ή τρίτου με σκοπό τη μη απονομή δικαιοσύνης: Διαρκές έγκλημα ή παράταση της ατιμωρησίας;	135
II. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	136
13.1. Νομοθετικό πλαίσιο επί του δικαιώματος σε επανόρθωση/αποκατάσταση.....	136
13.2. Οι διαστάσεις και ανακύπτοντα νομικά θέματα επί του ζητήματος των γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων προς την Ελλάδα	138
13.3. Η πορεία των διεκδικήσεων γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων στα εθνικά δικαστήρια – Η Υπόθεση της σφαγής στο Δίστομο	141
13.4. Η υπόθεση των γερμανικών πολεμικών αποζημιώσεων ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου	145
13.5. Μια κριτική αποτίμηση της απόφασης του Διεθνούς Δικαστηρίου στην Υπόθεση «Δικαστικές Ασυλίες Κράτους - Γερμανία κατά Ιταλίας· Ελλάδα παρεμβαίνουσα».....	148
13.6. Ετεροδικία versus δίωξης διεθνών εγκλημάτων.....	151
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	156
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	168
ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ.....	171
ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ.....	173
ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ	180

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αλήθεια -άμεσα συνυφασμένη με τη δικαιοσύνη- αποτελεί ουσιαστικό συστατικό στοιχείο, θεμελιώδη δικαιολογητικό λόγο και έναν εκ των βασικότερων σκοπών του Διεθνούς Δικαίου και του δικαίου εν γένει. Η ανάγκη αναζήτησης, αποκάλυψης και προαγωγής της αλήθειας σε διεθνές επίπεδο είναι προφανής και προβάλλει επιτακτική, στην πράξη όμως δεν είναι καθόλου αυτονόητη.

Ορισμένες από τις προκλήσεις στο συγκεκριμένο θέμα κρίνουμε ότι είναι από τη μια πλευρά η ιδεαλιστική φύση του δικαιώματος στην αλήθεια, η οποία θα μπορούσε να λειτουργήσει μόνο προς την κατεύθυνση της προαγωγής του Διεθνούς Δικαίου, και από την άλλη πλευρά -παρά την ιδεαλιστική φύση του- η ανάδειξη των πρακτικών εφαρμογών του δικαιώματος στην αλήθεια στο Διεθνές Δίκαιο και η προσέγγισή του επί συγκεκριμένων ζητημάτων από μια αυστηρά θετικιστική σκοπιά, με σκοπό την ενδυνάμωσή του.

Σε φιλοσοφικό επίπεδο, οι αναζητήσεις αναφορικά με την ύπαρξη, το περιεχόμενο, τα όρια, τον χαρακτήρα και τις μορφές της αλήθειας ποικίλλουν και αποτελούν ένα από τα βασικά ζητούμενα σε κάθε εποχή. Διαχρονικά, οι στοχαστές σε διαφορετικούς κλάδους της επιστήμης κάνουν λόγο για φιλοσοφική αλήθεια, ιστορική αλήθεια, κοινωνική αλήθεια, νομική/δικαιϊκή αλήθεια. Στην παρούσα διατριβή εξετάζεται το ζήτημα της αλήθειας από νομική σκοπιά και θέαση. Η νομική αλήθεια μπορεί να προσεγγιστεί από θετικιστική σκοπιά, υπό την έννοια ότι βασιζόμαστε στα πραγματικά περιστατικά, στα γεγονότα που έλαβαν χώρα, και επιχειρούμε να τα υπαγάγουμε στο υπάρχον και στο συνεχώς εξελισσόμενο νομικό πλαίσιο. Κατά συνέπεια, η ευχέρεια σχετικών κρίσεων, αναλύσεων και αποφάσεων είναι περιορισμένη, οριοθετημένη από το δίκαιο, και επομένως επιστημονικά και λογικά ελέγξιμη και επαληθεύσιμη. Το γεγονός αυτό συμβάλλει στην επίτευξη ασφάλειας δικαίου και στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης των ατόμων και των κρατών στους δικαιοκούς θεσμούς και στη διεθνή και την εθνική έννομη τάξη.

Η εύρεση και αποκατάσταση της αλήθειας είναι προϋπόθεση *sine qua non* για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο. Η αμφισβήτηση της ύπαρξης της αλήθειας, από ορισμένες φιλοσοφικές θεωρίες, εάν φτάνει να τέμνει ζητήματα δικαιοσύνης, ισοδυναμεί στην πράξη με αμφισβήτηση επί των θεμελίων της δικαιοσύνης, αφού η αλήθεια αποτελεί έναν εκ των θεμελιωδών σκοπών του δικαίου, και εάν τίθεται σε αμφισβήτηση η ύπαρξη της αλήθειας δεν είναι δυνατόν να γίνεται λόγος για αποκάλυψη ή αποκατάστασή της.

Αλλωστε, η αλήθεια είναι αλληλένδετη με την ισότητα και την ελευθερία. Η απόκρυψη της αλήθειας δημιουργεί καθεστώς ανελευθερίας για όσους δεν τη γνωρίζουν, διατηρώντας συγχρόνως δέσμιους και αυτούς που επιδιώκουν τη συγκάλυψή της. Επιπλέον, δεν υφίσταται ισότητα εάν δεν έχει κατακτηθεί η αλήθεια, διότι αυτοί που την κατέχουν βρίσκονται σε κάθε περίπτωση σε πλεονεκτικότερη θέση. Στην πράξη, μάλιστα, συμβαίνει η αποκατάσταση της αλήθειας στο Διεθνές Δίκαιο να δρα προς την ενδυνάμωση -γενικά- ή την

αποκατάσταση -ειδικά- των δικαιωμάτων των «ασθενέστερων» κοινωνικά, επί παραδείγματι όσων δεν κατέχουν ανώτατα πολιτικά και κυβερνητικά αξιώματα.

Η αναγκαιότητα ύπαρξης, θεμελίωσης και ισχυροποίησης ενός δικαιώματος στην αλήθεια στο Διεθνές Δίκαιο συνάδει με την ουσιαστική και αποτελεσματική διερεύνηση, αποκάλυψη και αποκατάσταση της αλήθειας, η οποία αποτελεί υποχρέωση του κράτους και γενικότερα της διεθνούς κοινότητας. Εφόσον υφίσταται τέτοια υποχρέωση του κράτους, συνάγεται ότι θα πρέπει να θεμελιώνεται και το αντίστοιχο δικαίωμα, καθώς από κάθε υποχρέωση θα πρέπει να πηγάζει και ένα δικαίωμα. Επιπλέον, η απόδοση αγωγίμου χαρακτήρα στο συγκεκριμένο δικαίωμα καθιστά στην πράξη δυνατή την ουσιαστική εφαρμογή του και την ενίσχυση της θέσης του ατόμου στο διεθνές πεδίο.

Στο Διεθνές Δίκαιο το δικαίωμα στην αλήθεια ξεκινά από τις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, αναφορικά με την αναζήτηση και την ταυτοποίηση ατόμων που εντάσσονται σε προστατευόμενες κατηγορίες σε συνθήκες ενόπλων συρράξεων, και την επανένωση διασκορπισμένων -λόγω του πολέμου- οικογενειών. Γίνεται ευρεία χρήση του στις υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων, αποτελώντας τη νομική βάση διεκδίκησης των συγγενών και των οικείων τους. Αποκρυσταλλώνεται στη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση¹, σε σημαντικό αριθμό Πράξεων των Ηνωμένων Εθνών (Η.Ε.), με χαρακτηριστικότερο από άποψη κωδικοποίησης το Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης (Γ.Σ.) A/RES/60/147 (2005)², το οποίο συνδέει το δικαίωμα στην αλήθεια με το δικαίωμα αποκατάστασης για τα θύματα σοβαρών παραβιάσεων του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΔΔΑ) και του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (ΔΑΔ). Επιπλέον, αναφέρεται ή αντανακλάται σε σειρά αποφάσεων διεθνών, περιφερειακών και εθνικών δικαστηρίων, στην πρακτική των κρατών και των διεθνών και περιφερειακών οργανισμών, και συνδέεται πολλαπλώς με τη μεταβατική δικαιοσύνη.

Στη συνέχεια γίνεται μια συνοπτική και ενδεικτική καταγραφή ζητημάτων που παρουσιάζονται στα τέσσερα Μέρη στα οποία είναι διαρθρωμένη η διπλωματική διατριβή.

Στο Πρώτο Μέρος της διπλωματικής διατριβής, επιχειρείται η οριοθέτηση του δικαιώματος στην αλήθεια στα πλαίσια του Διεθνούς Δικαίου, η παρουσίαση της πορείας αποκρυστάλλωσης του δικαιώματος, του περιεχομένου του, των εκφάνσεών του σε νομοθετικό επίπεδο και της δικαιολογητικής του βάσης, η σύνδεσή του με άλλα δικαιώματα του ανθρώπου και συγχρόνως η ανάδειξη της αυτοτέλειάς του, καθώς και η αναζήτηση ερεισμάτων του δικαιώματος στην αλήθεια στο Φυσικό Δίκαιο και γενικότερα στη Φιλοσοφία του Δικαίου.

Στο Δεύτερο Μέρος της μελέτης παρουσιάζεται η φύση και ο χαρακτήρας του δικαιώματος, η δυνητική επίδρασή του σε σχέση με τη θέση του ατόμου στο διεθνές γίγνεσθαι, οι φορείς του, η διεύρυνση της έννοιας του θύματος, το πεδίο εφαρμογής του στα

¹ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf>

² <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/496/42/PDF/N0549642.pdf?OpenElement>

πλαίσια του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου (ΔΠΔ), η ιδιαίτερη σύνδεσή του με τον κλάδο του ΔΠΔ, και ζητήματα στάθμισης σε περίπτωση σύγκρουσής του με άλλο δικαίωμα.

Στο Τρίτο Μέρος της διπλωματικής διατριβής παρουσιάζονται οι εφαρμογές του δικαιώματος στην αλήθεια στην οργάνωση και τη λειτουργία της διεθνούς κοινότητας· ειδικότερα οι εκφάνσεις του στη νομολογία και στην πρακτική στη διεθνή δικαιοταξία, ο ιδιαίτερα στενός του σύνδεσμός με τη μεταβατική δικαιοσύνη, η σχέση του με την οικουμενική δικαιοδοσία και η δυνητική επίδρασή του επ' αυτής, καθώς και η αλληλοσύνδεσή του με τη διεθνή ευθύνη κράτους και την ατομική ποινική ευθύνη. Αναφορικά με τη μεταβατική δικαιοσύνη, επιπλέον, επιχειρείται η σύνδεση με δικονομικούς τρόπους των μηχανισμών Fact Finding και των Επιτροπών Αλήθειας και Συμφιλίωσης με τη δικαιοδοτική επίλυση των διαφορών, και η ανάδειξη πράξεων και αποφάσεων τους ως οιονεϊ δικαστικού προηγούμενου ή ως δυνάμει νομοθετικού κανόνα διακρατικής υφής.

Τέλος, σε ένα Τέταρτο Μέρος της εργασίας αναλύονται -ως μελέτες περιπτώσεων (case studies)- το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο και το ζήτημα των γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων προς την Ελλάδα. Ως προς το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, παρουσιάζονται οι Υποθέσεις των Διακρατικών Προσφυγών της Κύπρου κατά της Τουρκίας και η Υπόθεση Βαρνάβα και άλλοι κατά Τουρκίας ενώπιον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΕΔΑ) και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΔΔΑ), η δυνατότητα προσφυγής στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, ο νομικός χαρακτηρισμός του εγκλήματος των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων κατά το Διεθνές Δίκαιο, η σύνδεσή του με άλλα συρρέοντα εγκλήματα και μία κριτική ανάλυση της Σύμβασης για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση. Αναφορικά με το ζήτημα των γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων προς την Ελλάδα, παρουσιάζονται ανακύπτοντα νομικά θέματα, η Υπόθεση της σφαγής στο Δίστομο ενώπιον εθνικών δικαστηρίων και του Διεθνούς Δικαστηρίου, και η προβληματική της δικαστικής ασυλίας κράτους σε σχέση με την ανάγκη απονομής δικαιοσύνης για τελεσθέντα διεθνή εγκλήματα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΟΡΙΟΘΕΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ

1. Πορεία διαμόρφωσης του δικαιώματος στην αλήθεια, Νομοθετικό πλαίσιο, Περιεχόμενο του δικαιώματος

1.1. Πορεία αποκρυστάλλωσης του δικαιώματος στην αλήθεια - Διαμόρφωση Νομοθετικού πλαισίου

Στο Διεθνές Δίκαιο το δικαίωμα στην αλήθεια έλκει την καταγωγή του από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (ΔΑΔ), εκκινώντας από τις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης το 1949 και φτάνοντας μέχρι τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα των Συμβάσεων της Γενεύης το 1977.

Πολλές ρυθμίσεις των Συμβάσεων αυτών που συνδέονται με το δικαίωμα στην αλήθεια, έστω και αν αυτό δεν αναφέρεται ρητά σε αυτές. Πρόκειται για κανόνες που στοχεύουν κυρίως στην αναζήτηση και την ταυτοποίηση ατόμων που εντάσσονται σε προστατευόμενες κατηγορίες σε συνθήκες ενόπλων συρράξεων, και την επανένωση διασκορπισμένων -λόγω του πολέμου- οικογενειών. Αρκετές εξ αυτών των ρυθμίσεων δρουν αποτρεπτικά ώστε να μην συντελούνται εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, με τις οποίες μεταγενέστερα εισάγεται για πρώτη φορά ο όρος «το δικαίωμα στην αλήθεια», αποδίδοντας το δικαίωμα των συγγενών και των οικείων τους να γνωρίζουν την αλήθεια για τα αγαπημένα τους πρόσωπα. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το ζήτημα της ταυτότητας του προσώπου συνδέεται στενά με το δικαίωμα στην αλήθεια και ότι η παραποίηση στοιχείων προσώπου -πέρα από διακριτό έγκλημα- μπορεί να συνιστά αρχή τελέσεως ή προπαρασκευαστική πράξη του εγκλήματος της εξαναγκαστικής εξαφάνισης προσώπου. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι υπήρχε ευρύτητα ως προς τις συναφείς προβλέψεις στα πλαίσια του ΔΑΔ και η ανάδυση του δικαιώματος στην αλήθεια για τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων έγινε από μια αρχική επαρκή νομική βάση.

Ειδικότερα, στην I Σύμβαση της Γενεύης «Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών και των ασθενών εις τας εν εκστρατεία ενόπλους δυνάμεις»³, το άρθρο 16 θέτει την υποχρέωση του κάθε εν συρράξει μέρους να καταχωρήσει το ταχύτερο δυνατόν όλα τα απαραίτητα στοιχεία για την αναγνώριση των τραυματιών, των ασθενών και των νεκρών του αντίπαλου μέρους, οι οποίοι περιήλθαν στα χέρια του. Το άρθρο 17 υποχρεώνει τα μέρη να εξακριβώσουν την ταυτότητα των νεκρών, να προβούν σε σχετική ανακοίνωση, να

³ https://el.wikisource.org/wiki/%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82_3481/1955

προχωρήσουν στον ενταφιασμό τους βάσει της θρησκείας τους, και μετά το πέρας των εχθροπραξιών να αναφέρουν την ακριβή τοποθεσία του ενταφιασμού τους και κάθε σχετική πληροφορία στο αντίπαλο μέρος. Το άρθρο 49 υποχρεώνει τα μέρη να αναζητήσουν και να παραπέμψουν στη δικαιοσύνη τα άτομα που παραβίασαν τις τιθέμενες υποχρεώσεις, ενώ το άρθρο 52 προβλέπει τη δυνατότητα ανάκρισης.

Στη II Σύμβαση της Γενεύης «Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των κατά θάλασσαν ενόπλων δυνάμεων»⁴, το άρθρο 18 ορίζει ότι τα εν συρράξει μέρη οφείλουν να λάβουν όλα τα αναγκαία μέτρα για την αναζήτηση και την περισυλλογή των ναυαγών, των ασθενών, των τραυματιών και των νεκρών. Το άρθρο 19 υποχρεώνει το κάθε μέρος να καταχωρήσει το ταχύτερο δυνατόν όλα τα απαραίτητα στοιχεία για την αναγνώριση των ναυαγών, των τραυματιών, των ασθενών και των νεκρών του αντίπαλου μέρους, που περιήλθαν στα χέρια του. Το άρθρο 20 ορίζει ότι για τους νεκρούς που ρίπτονται στη θάλασσα λόγω ειδικών περιστάσεων θα πρέπει να εξακριβωθεί η ταυτότητά τους και να εκδοθεί σχετική ανακοίνωση. Το άρθρο 50 υποχρεώνει τα μέρη να αναζητήσουν και να παραπέμψουν στη δικαιοσύνη τα άτομα που παραβίασαν τις σχετικές υποχρεώσεις, ενώ το άρθρο 53 προβλέπει τη δυνατότητα ανάκρισης.

Στη III Σύμβαση της Γενεύης «Περί μεταχειρίσεως των αιχμαλώτων πολέμου»⁵, το άρθρο 17 ορίζει ότι καθένα από τα εν συρράξει μέρη οφείλει να χορηγεί σε κάθε αιχμάλωτο πολέμου δελτίο ταυτότητας, επίσης ορίζει ότι όσοι βρίσκονται σε διανοητική ή σωματική αδυναμία να δώσουν τα στοιχεία τους θα παραδίδονται στην υγειονομική Υπηρεσία, ώστε να διαπιστώνεται η ταυτότητά τους με κάθε δυνατό μέσο. Το άρθρο 23 υποχρεώνει τα εν συρράξει μέρη να ανακοινώνουν μεταξύ τους κάθε χρήσιμο στοιχείο για τη γεωγραφική θέση των στρατοπέδων αιχμαλώτων πολέμου. Τα άρθρα 118 και 119 ορίζουν τα σχετικά με την υποχρέωση επαναπατριsmού των αιχμαλώτων πολέμου μετά το πέρας των εχθροπραξιών.

Το άρθρο 120, για το ενδεχόμενο θανάτου αιχμαλώτου πολέμου, θέτει την υποχρέωση της κατακρατούσας δύναμης να εξακριβώσει την ταυτότητά του, να καταρτίσει πιστοποιητικό θανάτου όπου θα αναγράφεται ο τόπος, ο χρόνος και τα αίτια του θανάτου, ο χρόνος και ο τόπος ταφής όπως και κάθε άλλη αναγκαία πληροφορία. Το άρθρο 121 προβλέπει ανάκριση σε περίπτωση υπόνοιας τραυματισμού ή θανάτου αιχμαλώτου εκ προθέσεως. Το άρθρο 122 προβλέπει την ίδρυση Γραφείου Πληροφοριών για την ενημέρωση των οικογενειών των αιχμαλώτων. Το άρθρο 123 προβλέπει τη δυνατότητα ίδρυσης Κεντρικού Πρακτορείου Πληροφοριών. Το άρθρο 129 υποχρεώνει τα μέρη να αναζητήσουν και να παραπέμψουν στη δικαιοσύνη τα άτομα που παραβίασαν τις σχετικές υποχρεώσεις, ενώ το άρθρο 132 προβλέπει τη δυνατότητα ανάκρισης.

⁴ https://el.wikisource.org/wiki/%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82_3481/1955

⁵ https://el.wikisource.org/wiki/%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82_3481/1955

Στη IV Σύμβαση της Γενεύης «Περί προστασίας των πολιτών εν Καιρώ πολέμου»⁶, το άρθρο 25 προβλέπει ότι κάθε άτομο που βρίσκεται στο έδαφος εμπόλεμου μέρους ή σε κατεχόμενο έδαφος μπορεί να αποστέλλει και να λαμβάνει ειδήσεις οικογενειακής φύσεως από μέλη της οικογένειάς του. Το άρθρο 26 ορίζει ότι κάθε εμπόλεμο μέρος οφείλει να διευκολύνει τις έρευνες για την επανένωση των διασκορπισμένων -λόγω του πολέμου- οικογενειών. Το άρθρο 43 προβλέπει ότι η κατακρατούσα δύναμη οφείλει να γνωστοποιήσει τα ονόματα των προστατευομένων προσώπων τα οποία ετέθησαν υπό περιορισμό. Το άρθρο 83 προβλέπει ότι η κατακρατούσα δύναμη θα πρέπει να κοινοποιεί στο αντίπαλο μέρος κάθε χρήσιμη πληροφορία για τη γεωγραφική τοποθεσία των τόπων περιορισμού ατόμων. Το άρθρο 106 ορίζει ότι κάθε έγκλειστο άτομο έχει δικαίωμα να πληροφορηθεί σχετικά την οικογένειά του. Το άρθρο 128 επιτάσσει την επίσημη ενημέρωση των εγκλειστών για τυχόν μεταστάθμευσή τους, ώστε να δύνανται να ενημερώσουν την οικογένειά τους.

Το άρθρο 129 προβλέπει την κατάρτιση πιστοποιητικού θανάτου όπου θα αναφέρονται οι λόγοι και οι συνθήκες του θανάτου. Σύμφωνα με το άρθρο 130, η κατακρατούσα δύναμη θα πρέπει να καταθέτει καταλόγους με κάθε σχετική πληροφορία για τους αποθανόντες και τους τάφους τους. Το άρθρο 131 προβλέπει ανάκριση σε περίπτωση υπόνοιας τραυματισμού ή θανάτου αιχμαλώτου εκ προθέσεως ή από άγνωστη αιτία και τη δικαστική δίωξη των υπευθύνων. Σύμφωνα με το άρθρο 134, η κατακρατούσα δύναμη οφείλει να εξασφαλίσει την επιστροφή όλων των εγκλειστών στον τελευταίο τόπο διαμονής τους. Το άρθρο 136 προβλέπει την ίδρυση Γραφείου Πληροφοριών για τη λήψη και μετάδοση πληροφοριών σχετικών με τα προστατευόμενα πρόσωπα. Το άρθρο 140 προβλέπει τη δυνατότητα ίδρυσης Κεντρικού Πρακτορείου Πληροφοριών σε ουδέτερη χώρα. Το άρθρο 146 υποχρεώνει τα μέρη να αναζητήσουν και να παραπέμψουν στη δικαιοσύνη τα άτομα που παραβίασαν τις σχετικές υποχρεώσεις, ενώ το άρθρο 149 προβλέπει τη δυνατότητα ανάκρισης.

Στο I Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949 για την προστασία των θυμάτων διεθνών ενόπλων συρράξεων⁷, στο άρθρο 32 ορίζεται ότι το δικαίωμα των οικογενειών να γνωρίζουν την τύχη των συγγενών τους θα υπαγορεύει τις δραστηριότητες των εμπολέμων μερών και των ανθρωπιστικών οργανώσεων. Το άρθρο 33 θέτει την υποχρέωση κάθε μέρους να αναζητά τα πρόσωπα που έχουν αναφερθεί ως αγνοούμενα από το αντίπαλο μέρος και να διαβιβάζει όλες τις σχετικές πληροφορίες, επίσης να καταχωρεί τις πληροφορίες σχετικά με τους αποθανόντες. Το άρθρο 34 ρυθμίζει την υποχρέωση συλλογής και ενταφιασμού των νεκρών και τη γνωστοποίηση του τόπου ενταφιασμού τους.

⁶ https://el.wikisource.org/wiki/%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82_3481/1955

⁷ http://www.et.gr/docs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFWG2Ogb2ANFndtvSoClrL82yh7yZjcHft5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIIdQ163nV9K--td6SIuVC6vskPdOTfwqCOiHK4vnKMuOmvUnx-0mSCBANjjCyp

Το άρθρο 74 ορίζει ότι τα μέρη θα πρέπει να διευκολύνουν με κάθε τρόπο την επανένωση των διασκορπισμένων -λόγω του πολέμου- οικογενειών. Το άρθρο 78 ρυθμίζει ζητήματα επιστροφής παιδιών στις οικογένειές τους κατόπιν συντελεσθείσας εκκένωσης. Σύμφωνα με το άρθρο 90 προβλέπεται η σύσταση Διεθνούς Διερευνητικής των πραγμάτων Επιτροπής για τη διερεύνηση οποιωνδήποτε πραγματικών περιστατικών συνιστούν παραβίαση των Συμβάσεων και του παρόντος Πρωτοκόλλου. Το άρθρο 91 αναφορικά με την ευθύνη ορίζει ότι το κάθε εμπόλεμο μέρος είναι υπεύθυνο για όλες τις παραβιάσεις που τέλεσαν μέλη των ενόπλων δυνάμεών του και μπορεί να υποχρεωθεί σε καταβολή αποζημίωσης.

Στο II Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949 για την προστασία των θυμάτων μη διεθνών ενόπλων συρράξεων⁸, στο άρθρο 8 τίθεται η υποχρέωση διεξαγωγής αναζήτησης και περισυλλογής των τραυματιών, των ασθενών, των ναυαγών, και των νεκρών και η αξιοπρεπής ταφή των τελευταίων.

Σύμφωνα με τον Καθηγητή και διατέλεσαντα Πρόεδρο της Επιτροπής των Η.Ε. κατά των Εξαναγκαστικών Εξαφανίσεων Olivier de Frouville, «*αυτές οι ρυθμίσεις συνιστούν ένα σημαντικό ποιοτικό άλμα, στον βαθμό που επιτρέπουν να περάσουμε από μία προσέγγιση σπλαχνική -ανθρωπιστική με τη στενή έννοια του όρου- σε μία προσέγγιση που θεμελιώνεται στα δικαιώματα, από μια θεμελιώδη ανθρώπινη ανάγκη περνούμε στην ιδέα ενός δικαιώματος στην αλήθεια, όχι ακόμη δικαίωμα του ανθρώπου, αλλά ήδη δικαίωμα με υποκείμενο τα θύματα, δυννητικά αχώσιμο*».

*«Τα Κείμενα αυτά αποτέλεσαν τη νομική βάση διεκδίκησης των συγγενών και των οικείων των εξαφανισμένων προσώπων στη Λατινική Αμερική, από τα τέλη της δεκαετίας του '70. Τους έδωσαν τη δυνατότητα να δομήσουν τη νομική τους διεκδίκηση στο δικαίωμα στην αλήθεια.»*⁹

Σύμφωνα με τη Μελέτη του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, η οποία περιλαμβάνεται στο Ψήφισμα του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου (ECOSOC) E/CN.4/2006/91¹⁰, το δικαίωμα στην αλήθεια διατυπώνεται για πρώτη φορά και ξεκινά να προβάλλεται ομοιόμορφα στις υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων και ορίζεται ως το δικαίωμα των συγγενών και των οικείων τους να γνωρίζουν την αλήθεια για την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων.

Επιπλέον, στη δεκαετία του '80 αρχίζει να διαμορφώνεται ο θεσμός της μεταβατικής δικαιοσύνης, με κύριο στόχο την εύρεση, αποκάλυψη και αποκατάσταση της αλήθειας σε κοινωνίες οι οποίες βρίσκονται σε μετάβαση είτε από ένοπλη σύρραξη στην ειρήνη είτε από απολυταρχικά καθεστώτα στη δημοκρατία.

⁸ <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bd688c72>

⁹ Olivier de Frouville, "Le droit de l'Homme à la vérité en droit international : à propos de quelques considérations inactuelles", Actes du colloque de l'I.U.F., Toulouse, 2013, Publications de l'Université Saint-Etienne, 2013, pp. 131-169

¹⁰ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

Επισημαίνεται ότι το Διεθνές Κίνημα Ερυθρού Σταυρού και Ερυθράς Ημισελήνου στην Απόφασή του: Resolution II of the XXIVth International Conference of the Red Cross and Red Crescent¹¹ (Manila, 1981) αναφέρει το δικαίωμα των οικογενειών των εξαφανισμένων προσώπων να πληροφορηθούν την τοποθεσία, την υγεία και την κατάστασή τους σε περιπτώσεις διεθνών και εμφύλιων ενόπλων συρράξεων.

Το 1992 υιοθετείται από τη Γενική Συνέλευση (Γ.Σ.) των Ηνωμένων Εθνών (Η.Ε.) η Διακήρυξη για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση, (Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance). Στο εν λόγω Ψήφισμα A/RES/47/133 (1992)¹² δεν γίνεται ευθεία αναφορά στο δικαίωμα στην αλήθεια, ωστόσο τα ακόλουθα άρθρα του σχετίζονται άμεσα με το δικαίωμα. Το άρθρο 9 κατοχυρώνει το δικαίωμα δικαστικής αποκατάστασης αναφορικά με τον ορισμό της τύχης και της κατάστασης υγείας του εξαφανισμένου προσώπου και με τον ορισμό της αρχής που τέλεσε τη στέρηση της ελευθερίας του. Το άρθρο 10 προβλέπει τη χορήγηση πληροφοριών στους οικείους του σχετικά με τον τόπο κράτησης και πιθανή μεταφορά του. Το άρθρο 12 θέτει την ανάγκη θέσπισης ποινών για τους αξιωματούχους που δεν παρέχουν τις σχετικές πληροφορίες. Το άρθρο 13 ορίζει ότι κάθε πρόσωπο που έχει στοιχεία αναφορικά με εξαφάνιση προσώπου μπορεί να διεκδικήσει να διενεργηθεί έρευνα από τις αρχές, ότι όταν υπάρχουν βάσιμοι λόγοι οι αρχές φέρουν την υποχρέωση έρευνας, ακόμη και αν δεν έχει υποβληθεί σχετικό αίτημα, ότι τα ευρήματα πρέπει να είναι διαθέσιμα στους οικείους των αγνοουμένων, εκτός αν διακινδυνεύεται με αυτό τον τρόπο η έρευνα, και ότι η έρευνα δεν παύει όσο η τύχη του θύματος παραμένει άγνωστη. Το άρθρο 17 τονίζει τον χαρακτήρα του εγκλήματος ως διαρκούς, καθόσον οι αυτουργοί συνεχίζουν να αποκρύπτουν στοιχεία και η υπόθεση παραμένει ανεξιχνίαστη.

Το 2006 υιοθετείται από τη Γ.Σ. των Η.Ε. η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance)¹³. Στην εν λόγω Σύμβαση για πρώτη φορά χρησιμοποιείται ο όρος δικαίωμα στην αλήθεια. Ειδικότερα, στο Προοίμιο της Σύμβασης επιβεβαιώνεται το δικαίωμα κάθε θύματος να γνωρίζει την αλήθεια για τις συνθήκες μιας εξαναγκαστικής εξαφάνισης, για τη μοίρα του εξαφανισμένου προσώπου και η ελευθερία του να ζητήσει, να λάβει και να παραχωρήσει σχετικές πληροφορίες.

Το άρθρο 2 θέτει την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος της εξαναγκαστικής εξαφάνισης προσώπου, ορίζοντάς την ως τη σύλληψη, κράτηση, απαγωγή ή άλλης μορφής στέρηση της ελευθερίας προσώπου από φορέα κρατικής εξουσίας ή από άτομο που δρα με την εξουσιοδότηση, την υποστήριξη ή τη συναίνεση κράτους, ακολουθούμενη από την άρνηση αναγνώρισης της στέρησης της ελευθερίας ή την απόκρυψη της τύχης ή της τοποθεσίας του εξαφανισμένου, η οποία θέτει το άτομο εκτός της προστασίας του νόμου.

¹¹ http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/RC_Nov-Dec-1981.pdf

¹² <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r133.htm>

¹³ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf>

Προκύπτει, λοιπόν, ότι στην περιγραφή του εγκλήματος ενυπάρχει η παραβίαση του δικαιώματος στην αλήθεια, αφού η άρνηση αναγνώρισης της στέρησης της ελευθερίας και η απόκρυψη της τύχης ή της τοποθεσίας του εξαφανισμένου συνιστούν στοιχεία της πλήρωσης της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος. Οι συμπεριφορές αυτές θα μπορούσαν να μην εντάσσονται στα αντικειμενικά στοιχεία του εγκλήματος, αφού δεν απαιτούνται για την τέλεση του εγκλήματος. Η εξαναγκαστική εξαφάνιση μπορεί να έχει συντελεστεί, και η μετέπειτα άρνηση του κράτους να παραδεχτεί το γεγονός αυτό ή να συνεργαστεί για την εύρεση του άτομου θα μπορούσε να αποτελεί επιβαρυντικό παράγοντα, ή ξεχωριστό έγκλημα συρρέον σε πραγματική και αληθινή συρροή με το έγκλημα της εξαφάνισης.

Το άρθρο 12 ορίζει ότι κάθε κράτος πρέπει να εξασφαλίζει το δικαίωμα αναφοράς περί εξαφάνισης προσώπου στις αρμόδιες αρχές και την υποχρέωση αυτών να ερευνήσουν την υπόθεση, και ότι οι αρχές φέρουν την υποχρέωση έρευνας, όταν υπάρχουν βάσιμοι λόγοι, ακόμη και αν δεν έχει υποβληθεί σχετικό αίτημα. Το άρθρο 15 θεμελιώνει υποχρέωση συνεργασίας μεταξύ των κρατών για την έρευνα, τον εντοπισμό και την απελευθέρωση των εξαφανισμένων προσώπων, και σε περίπτωση θανάτου τους την ταυτοποίηση και την επιστροφή των σωμάτων τους. Το άρθρο 17 απαγορεύει τα μυστικά κέντρα κράτησης, θέτει το δικαίωμα επικοινωνίας και επισκέψεων του κρατουμένου από μέλη της οικογένειάς του και την υποχρέωση τήρησης καταλόγων των κρατουμένων με όλα τα απαραίτητα στοιχεία. Σύμφωνα με το άρθρο 18, κάθε πρόσωπο που έχει έννομο συμφέρον μπορεί να έχει πρόσβαση στα στοιχεία αυτά. Στο άρθρο 24 κατοχυρώνεται το δικαίωμα κάθε θύματος να γνωρίζει την αλήθεια για τις συνθήκες της εξαναγκαστικής εξαφάνισης προσώπου, την πρόοδο και τα αποτελέσματα της έρευνας και την τύχη του προσώπου. Στα άρθρα 24 και 8 ορίζεται ότι πρόκειται για διαρκές έγκλημα όσο δεν αποκαθίσταται η αλήθεια, επιπλέον προβλέπεται το δικαίωμα αποτελεσματικής επανόρθωσης. Τέλος, το άρθρο 25 κάνει ειδική μνεία στις υποθέσεις που αφορούν παιδιά, στην ανάγκη πρόληψης και δίωξης των εξαφανίσεων παιδιών και της παραποίησης των στοιχείων ταυτότητάς τους.

Οι ρυθμίσεις που αναφέρθηκαν στην παρούσα ενότητα δομούν ένα εξειδικευμένο νομοθετικό πλαίσιο για το δικαίωμα στην αλήθεια. Μάλιστα, πολλοί από τους προαναφερθέντες κανόνες των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης και των δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν αναλογικά και σε περιπτώσεις παραβίασης του δικαιώματος στην αλήθεια εκτός του πεδίου εφαρμογής του ΔΑΔ, ώστε το υπάρχον πλαίσιο να είναι πιο συμπαγές και ολοκληρωμένο.

Σύμφωνα με τον Καθηγητή Στέλιο Περράκη, «*Το ζήτημα της σύγκλισης ή της ανιπαράθεσης του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ δεν τίθεται πλέον σε επίπεδο αρχών αλλά περισσότερο σε επίπεδο πρακτικής, καθώς στην πράξη παρουσιάζεται επιτακτική η ανάγκη αποτελεσματικής εφαρμογής των δύο νομικών συνόλων, με την προοπτική να εξασφαλίσουν μια επαρκέστερη προστασία των ατόμων. Με αυτή την οπτική είναι σημαντικό το ΔΔΔΑ και το ΔΑΔ να λειτουργούν συμπληρωματικά και να αλληλοενισχύονται, καθώς η εφαρμογή του ΔΔΔΑ σε μια*

ένοπλη σύρραξη λαμβάνει υπόψη της ότι το ΔΑΔ εφαρμόζεται στην περίπτωση αυτή ως *lex specialis*».¹⁴

Επί του δικαιώματος στην αλήθεια, το ΔΔΔΑ θα μπορούσε να παρέχει στο ΔΑΔ μηχανισμό ελέγχου, εφαρμογής και δίωξης, με δεδομένο ότι «υπάρχει έλλειψη των σχετικών κατάλληλων μηχανισμών στο ΔΑΔ»¹⁵. Ενώ το ΔΑΔ θα μπορούσε να ενισχύει το νομοθετικό πλαίσιο του ΔΔΔΑ με τις προαναφερθείσες ρυθμίσεις, δεδομένου ότι οι συγκεκριμένες Συμβάσεις αποτελούν και εθνικό δίκαιο.

1.2. Ευρύτερο Νομοθετικό πλαίσιο

Παράλληλα με τα Νομοθετικά Κείμενα που παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη ενότητα, υφίσταται και ένα ευρύτερο Νομοθετικό πλαίσιο επί του οποίου ερείδεται το δικαίωμα στην αλήθεια. Ορισμένες από τις Διεθνείς και Περιφερειακές Συμβάσεις που ακολουθούν θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και επικουρικά, σε σχέση με τα Κείμενα που αναφέρθηκαν που περιλαμβάνουν πιο εξειδικευμένες αναφορές. Στις Συμβάσεις που ακολουθούν θα μπορούσαν να θεμελιωθούν ερείσματα για το δικαίωμα στην αλήθεια και διά των άρθρων τους στα οποία θεμελιώνονται δικαιώματα του ανθρώπου με τα οποία συνδέεται το δικαίωμα στην αλήθεια, όπως θα παρουσιαστεί στην ενότητα 2.

Τα Νομικά αυτά Κείμενα είναι τα εξής:

- Ο Καταστατικός Χάρτης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών¹⁶ (Ο.Η.Ε.) (1945).
- Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹⁷ (1948)¹⁸.
- Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα¹⁹ (1966).
- Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου²⁰ (1950).
- Η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε μορφής Φυλετικής Διάκρισης²¹ (1965).
- Η Διεθνής Συνθήκη για την Καταστολή και τον Κολασμό του Apartheid²² (1973)
- Η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας²³ (1984).

¹⁴ Stelios Perrakis, "L' application de Droits de l' Homme en temps de conflit armé et leur articulation avec le Droit International Humanitaire: état de la question et aspects juridiques", in "Armed Conflicts & International Humanitarian Law 150 years after Solferino. Acquis and prospects", Stelios Perrakis, Maria-Daniella Marouda (eds), Editions Ant. N. Sakkoulas, Athens, Établissements Ém. Bruylant, Bruxelles, 2009, p. 75-107, p. 106

¹⁵ Ibid, p. 85

¹⁶ <http://www.un.org/en/documents/charter/> - <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf> - https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=10

¹⁷ <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

¹⁸ Στα Νομικά Κείμενα που αναφέρονται στην παρούσα ενότητα αναφέρεται η χρονολογία υπογραφής τους.

¹⁹ <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

²⁰ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf

²¹ <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>

²² <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201015/volume-1015-I-14861-English.pdf>

- Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού²⁴ (1989).
- Η IV Σύμβαση της Χάγης του 1907²⁵.
- Το Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου²⁶ (1998).
- Η Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου²⁷ (1969).
- Ο Αφρικανικός Χάρτης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών²⁸ (1981).
- Η Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών²⁹ (1950).

1.3. Έννοια και περιεχόμενο – Σχετικές Μελέτες και Ψηφίσματα του Ο.Η.Ε.

Στην παρούσα ενότητα θα επιχειρηθεί η παρουσίαση των βασικότερων στοιχείων που εμπεριέχει το δικαίωμα στην αλήθεια, μέσα από Ψηφίσματα και Μελέτες των Ηνωμένων Εθνών, Κείμενα τα οποία αποτελούν soft law («ήπιο» δίκαιο).

Επισημαίνεται ότι «το “ήπιο δίκαιο” δεν επιβάλλει νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις. Παρόλ’ αυτά, τα συγκεκριμένα ζητήματα, αν και παραμένουν νομικώς αρρύθμιστα, αποτελούν το αντικείμενο συμφωνημένων κατευθυντήριων γραμμών ή δηλώσεων επί κοινών θέσεων ή πολιτικών. Μπορούν με τον τρόπο αυτό να διαμορφώσουν το έδαφος ή να αποτελέσουν τα δομικά υλικά για τη σταδιακή διαμόρφωση εθιμικών κανόνων ή συμβατικών διατάξεων. Επομένως, το “ήπιο δίκαιο” μπορεί σταδιακά να εξελιχθεί σε καθαυτό δίκαιο.»³⁰

Στα πλαίσια της διπλωματικής διατριβής κρίνουμε ως ιδιαίτερα σημαντικό από άποψη κωδικοποίησης, και ακολουθούμε στην ανάπτυξη του θέματος, το Ψήφισμα της Γ.Σ. του Ο.Η.Ε. A/RES/60/147 (2005)³¹, το οποίο θέτει τις βασικές αρχές και κατευθυντήριες γραμμές για το δικαίωμα επανόρθωσης για θύματα σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ, (Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law).

Το εν λόγω Ψήφισμα θέτει το δικαίωμα αποκατάστασης/επανόρθωσης σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια. Αναλυτικότερα, τονίζει την υποχρέωση των κρατών να σέβονται και να εξασφαλίζουν τον σεβασμό του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ, και σε περίπτωση που δεν το έχουν πράξει ήδη να ενσωματώσουν στο εθνικό τους δίκαιο τις βασικές επιταγές τους (άρθρα 1,2).

²³ <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx>

²⁴ <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

²⁵ <https://www.icrc.org/ihl/INTRO/195>

²⁶ http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf

²⁷ http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm

²⁸ http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf

²⁹ <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/005.htm>

³⁰ Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, Βιβλιοθήκη Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών 4, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2012 (από Antonio Cassese, *International Law*, Oxford University Press, 2005), σ. 238

³¹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/147

Ως σκοπός της υποχρέωσης αυτής ορίζεται η λήψη νομοθετικών, διοικητικών και άλλων μέτρων για την προληψη σχετικών παραβιάσεων, η διερεύνηση των παραβιάσεων και η παραπομπή στη δικαιοσύνη των αυτουργών, η χορήγηση στα θύματα του δικαιώματος ίσης και αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη και η αναγνώριση στα θύματα του δικαιώματος αποτελεσματικής επανόρθωσης (άρθρο 3).

Επί τέτοιων παραβιάσεων θέτει την υποχρέωση συνεργασίας μεταξύ των κρατών, την υποχρέωση εφαρμογής του θεσμού της οικουμενικής δικαιοδοσίας, και των μηχανισμών της έκδοσης – παράδοσης των αυτουργών (άρθρα 4,5), καθώς επίσης αποκλείει την εφαρμογή περιορισμών (άρθρο 6). Συνδέει το δικαίωμα των θυμάτων για επανόρθωση με το δικαίωμα ίσης και αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη (Κεφάλαιο VIII), με το δικαίωμα κατάλληλης, αποτελεσματικής και ταχείας αποκατάστασης (Κεφάλαιο IX), και με το δικαίωμα πρόσβασης σε πληροφορίες σχετικές με τις παραβιάσεις και τους μηχανισμούς επανόρθωσης (Κεφάλαιο X). Τέλος, απαγορεύει την εισαγωγή διάκρισης ή εξαίρεσης (άρθρο 25) και προασπίζει τα δικαιώματα του κατηγορουμένου (άρθρο 27).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει και το Ψήφισμα του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου (ECOSOC) E/CN.4/2006/91 (2006)³², το οποίο περιλαμβάνει τη Μελέτη του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου σχετικά με το δικαίωμα στην αλήθεια, κατόπιν της Απόφασης 2005/66 του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Σύμφωνα με το συγκεκριμένο Ψήφισμα, το δικαίωμα στην αλήθεια αφορά σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ και περιλαμβάνει το δικαίωμα να γνωρίζουν τα θύματα και οι συγγενείς τους την πλήρη αλήθεια για τα γεγονότα που συνέβησαν, τις ειδικές περιστάσεις, τα άτομα που συμμετείχαν, τις συνθήκες κατά τις οποίες οι παραβιάσεις έλαβαν χώρα και τις αιτίες τους, την πρόοδο και τα αποτελέσματα των ερευνών, την τύχη και τον τόπο όπου βρίσκονται τα θύματα, τους λόγους που οδήγησαν στη θυματοποίηση του ατόμου. Περιλαμβάνει περιπτώσεις θυμάτων εξωδικαστικών εκτελέσεων, βασανιστηρίων, εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, αγνοουμένων.

Θα πρέπει να αναφερθεί και το Ψήφισμα της Γ.Σ. A/HRC/5/7 (2007)³³ που περιλαμβάνει τη Μελέτη του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου σχετικά με το δικαίωμα στην αλήθεια, κατόπιν της Απόφασης 2/105 του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η Μελέτη αυτή βασίζεται σε σχετικές πληροφορίες που έστειλαν 16 κράτη και σημαντικός αριθμός μη κυβερνητικών οργανισμών, απαντώντας σε αίτημα για τα μέτρα που υιοθετούν για την εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια.

Επισημαίνει ότι το δικαίωμα στην αλήθεια αποτελεί ένα από τα τρία κύρια στοιχεία της δράσης κατά της ατιμωρησίας, παράλληλα με το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και το δικαίωμα επανόρθωσης. Τα κράτη επισημαίνουν ότι ως ατομική επανόρθωση έχουν προσφέρει στα θύματα αποζημίωση, συστάσεις για ιατρική και ψυχολογική αποκατάσταση, επανένταξη στην κοινωνία, καθιέρωση τιμητικών συντάξεων, και για παιδιά θύματα εκπαιδευτικές ευκαιρίες και προνόμια, καταβολή διδάκτρων κ.α. Ενώ ως συλλογική

³² http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

³³ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/5/7

επανόρθωση, τα κράτη επισημαίνουν ότι επιδιώκουν τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης, τη θεσμική αναμόρφωση, και τη διεξαγωγή προγραμμάτων κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης. Αξίζει να αναφερθεί η πρόταση της Ελβετίας σχετικά με τη θεσμοθέτηση της θέσης ενός Ειδικού Συμβούλου ή Εισηγητή των Η.Ε. αναφορικά με το ζήτημα της «διαχείρισης του παρελθόντος».

Τέλος, η Μελέτη αναφέρεται στη σπουδαιότητα διατήρησης των αρχείων που αποδεικνύουν την τέλεση παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ, τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλουν στη δημόσια αποκατάσταση των ατόμων που διώχθηκαν για πολιτικούς λόγους, στο δικαίωμα των οικογενειών των αγνοουμένων να πληροφορηθούν την τύχη τους, στο δικαίωμα των πολιτικών κρατουμένων να τους χορηγηθεί αμνηστία, στο δικαίωμα των θυμάτων για επανόρθωση, και τελικά στη δυνατότητα του κράτους να διατηρεί μία αντικειμενικά καταγεγραμμένη Ιστορία.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το Ψήφισμα της Γ.Σ. A/HRC/12/19 (2009)³⁴, το οποίο περιλαμβάνει την Ετήσια Έκθεση του Υπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, αναφορικά με το δικαίωμα στην αλήθεια, κατόπιν της Απόφασης 9/11 του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η Έκθεση αυτή περιλαμβάνει πρακτικές για την αποτελεσματική εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια, αναφορικά με δύο συμπληρωματικά μεταξύ τους ζητήματα: το ζήτημα των αρχείων που αποδεικνύουν τις σχετικές παραβιάσεις και το ζήτημα της προστασίας των θυμάτων, των μαρτύρων και άλλων εμπλεκόμενων προσώπων. Το ζήτημα της προστασίας των προσώπων αυτών θα παρουσιαστεί κατωτέρω, στην οικεία ενότητα.

Όσον αφορά το ζήτημα των αρχείων, επισημαίνεται στο Ψήφισμα ότι ένα ισχυρό εθνικό σύστημα αρχείων είναι ενδεικτικό της δημοκρατίας σε ένα κράτος. Το σύστημα πρέπει να περιλαμβάνει οργανώσεις, θεσμούς και μηχανισμούς για την συλλογή και προστασία των κυβερνητικών, μη κυβερνητικών, ή προσωπικών αρχείων. Τα αρχεία αυτά είναι απαραίτητα για τους μηχανισμούς της μεταβατικής δικαιοσύνης. Από την άλλη πλευρά, τα πορίσματα της μεταβατικής δικαιοσύνης θα πρέπει να διατηρούνται ως μία πολύτιμη πηγή πληροφοριών για την Ιστορία ενός κράτους και θα πρέπει να αποτελούν αρχεία προσβάσιμα για τις μέλλουσες γενεές. Προτείνεται, μάλιστα, η αναπαραγωγή όλων των αρχείων και η φύλαξη του αναπαραχθέντος αντιγράφου σε διαφορετική τοποθεσία στην ίδια ή σε άλλη χώρα.

Για τα εθνικά αρχεία, προτείνεται από το εν λόγω Ψήφισμα η διαμόρφωση επαρκούς νομικού πλαισίου και η εξουσιοδότηση ενός ή περισσότερων οργανισμών για να συλλέξουν, να διατηρήσουν και να καταστήσουν προσβάσιμα τα αρχεία, και για να δέχονται δωρεές αρχείων από μη κυβερνητικούς οργανισμούς (ΜΚΟ), ιδιωτικούς φορείς, και άτομα. Για τα ατομικά αρχεία προτείνεται η διαμόρφωση στρατηγικής προστασίας τους, η παροχή κατάλληλων υλικοτεχνικών δομών και εξειδικευμένου προσωπικού και η διεξαγωγή επαγγελματικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

³⁴ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/12/19

Αξίζει να αναφερθεί και το Ψήφισμα της Γ.Σ. A/HRC/RES/12/12 (2009)³⁵, το οποίο περιλαμβάνει την Απόφαση του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για την προαγωγή και προστασία όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αστικών, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών, και πολιτιστικών, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην ανάπτυξη, με τίτλο «Το δικαίωμα στην αλήθεια».

Επισημαίνει την οικουμενικότητα, τη μη διαιρετότητα, την αλληλεξάρτηση και την αλληλοσύνδεση των αστικών, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων. Αναφέρει ότι ένα εξειδικευμένο δικαίωμα στην αλήθεια μπορεί να υπάρχει και να χαρακτηρίζεται διαφορετικά σε ορισμένα νομικά συστήματα, όπως το δικαίωμα του ατόμου να γνωρίζει, το δικαίωμα να ενημερώνεται, ή η ελευθερία της πληροφόρησης. Αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα σεβασμού του δικαιώματος στην αλήθεια, ώστε να συμβάλει στον τερματισμό της ατιμωρησίας και στην προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επισημαίνει την ανάγκη θέσπισης μηχανισμών μεταβατικής δικαιοσύνης συμπληρωματικά με τις δικαστικές διαδικασίες, και την ανάγκη συνεργασίας μεταξύ των κρατών για την προαγωγή του δικαιώματος.

Σε εφαρμογή του προηγούμενου Ψηφίσματος, ο Ύπατος Αρμοστής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου συνέταξε μία Μελέτη για το δικαίωμα στην αλήθεια, η οποία περιλαμβάνεται στο Ψήφισμα A/HRC/15/33 (2010)³⁶. Η Μελέτη αυτή αφορά στην προστασία μαρτύρων, θυμάτων και άλλων προσώπων εμπλεκόμενων στις σχετικές διαδικασίες.

Με το Ψήφισμα της Γ.Σ. A/HRC/RES/14/7 (2010)³⁷ παρουσιάζεται η υιοθετηθείσα από το Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Απόφαση, με την οποία ορίζεται η 24^η Μαρτίου ως «Παγκόσμια Ημέρα για το Δικαίωμα στην Αλήθεια αναφορικά με Σοβαρές Παραβιάσεις Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και για την Αξιοπρέπεια των Θυμάτων». Με την Απόφασή του αυτή το Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου συστήνει στη Γ.Σ. να προχωρήσει και εκείνη στη σχετική ανακήρυξη. Η Γ.Σ. με το Ψήφισμά της A/RES/65/196 (2010)³⁸ προέβη στην ίδια ανακήρυξη και υιοθέτησε αυτούσιο το Κείμενο της Απόφασης του Συμβουλίου.

Στο εν λόγω Κείμενο επισημαίνεται η σπουδαιότητα του δικαιώματος στην αλήθεια και του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, καθώς επίσης και η σημασία να αποτίεται φόρος τιμής στη μνήμη των θυμάτων σοβαρών και συστηματικών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου και των ανθρώπων που αφιέρωσαν τη ζωή τους και έχασαν τη ζωή τους στον αγώνα για την προαγωγή και την προάσπιση των δικαιωμάτων για όλους τους ανθρώπους.

³⁵ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/12/12

³⁶ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/15/33

³⁷ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/14/7

³⁸ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/65/196
<http://www.un.org/en/events/righttotruthday/index.shtml>

Ειδική μνεία γίνεται στον ανθρωπιστή Monsignor Óscar Arnulfo Romero³⁹ (1917-1980), ο οποίος ήταν Ρωμαιοκαθολικός ιερέας και Αρχιεπίσκοπος του Ελ Σαλβαδόρ, προήγαγε και προασπίστηκε πολύ ενεργά τα δικαιώματα του ανθρώπου στη χώρα του, και τα μηνύματά του, με τα οποία κατήγγειλε τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων των πιο ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού, αναγνωρίστηκαν και άσκησαν επίδραση διεθνώς. Μετά τις πολυάριθμες καταγγελίες του για παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, ξεκίνησε να εκπροσωπεί τους φτωχούς ακτήμονες και τα θύματα καταπίεσης, χαρακτηρίστηκε ως “The Voice of the Voiceless”, και κατήγγειλε την αυξανόμενη κυβερνητική βία κατά των ιερέων. Ο στενός φίλος του και Τελετάρχης Jesuit Father Rutilio Grande δολοφονήθηκε το 1977, γεγονός που προκάλεσε την οξεία αντίδραση και καταγγελία του Romero, ο οποίος συγκέντρωσε πλήθος πολιτών στις εκκλησίες, που απαιτούσαν τη δίωξη των αυτουργών. Ο Romero ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής και οι πολίτες συνέρρεαν στον καθεδρικό ναό για να ακούσουν το κήρυγμά του, ή τον άκουγαν στον αρχιεπισκοπικό ραδιοφωνικό σταθμό.

Μετά το συντελεσθέν πραξικόπημα το 1977, και ενώ οι διώξεις συνεχίστηκαν, ο Romero απηύθυνε ανοιχτή επιστολή στον Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής (ΗΠΑ) Jimmy Carter, με το οποίο καλούσε τις ΗΠΑ να σταματήσουν να βοηθούν στρατιωτικά το καθεστώς. Ένα μήνα μετά, στις 24 Μαρτίου του 1980, δολοφονήθηκε, ενώ τελούσε τη Θεία Λειτουργία. Κρίνεται ότι αυτοί που οργάνωσαν και τέλεσαν τη δολοφονία του ήταν μέλη των αποσπασμάτων θανάτου του Ελ Σαλβαδόρ, δύο εκ των οποίων ήταν απόφοιτοι του School of the Americas. Ο Romero είχε παραβλέψει τον κίνδυνο δολοφονίας του, και μιλώντας γι’ αυτόν συχνά, διακήρυττε την προθυμία του να αποδεχθεί έναν μαρτυρικό θάνατο, εάν «το αίμα του» επρόκειτο να συμβάλει στη λύση των προβλημάτων του έθνους του.

Επισημαίνεται ότι από το 2011, κάθε χρόνο, ο Γενικός Γραμματέας (Γ.Γ.) του Ο.Η.Ε. εκδίδει το Μήνυμά⁴⁰ του για την «Παγκόσμια Ημέρα για το Δικαίωμα στην Αλήθεια αναφορικά με Σοβαρές Παραβιάσεις Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και για την Αξιοπρέπεια των Θυμάτων». Στα Μηνύματά του αναφέρει -μεταξύ άλλων- το δικαίωμα των θυμάτων και των οικογενειών τους να γνωρίζουν την αλήθεια για τις συνθήκες, τα πραγματικά περιστατικά, και την ταυτότητα των αυτουργών των παραβιάσεων. Αποτίει φόρο τιμής στον Monsignor Óscar Arnulfo Romero και σε όλους όσους επέδειξαν αυτοθυσία για την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τονίζει τη σημασία των Επιτροπών Αλήθειας και Συμφιλίωσης, των Διεθνών Επιτροπών Έρευνας και των μηχανισμών Fact Finding.

³⁹ <http://www.un.org/en/events/righttotruthday/romero.shtml>

<http://www.romeroes.com/monsenor-romero-biografia>

<http://www.un.org/en/events/righttotruthday/background.shtml>

⁴⁰ <http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2011/sgmessage.shtml>

<http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2012/sgmessage.shtml>

<http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2013/sgmessage.shtml>

<http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2014/sgmessage.shtml>

<http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2015/sgmessage.shtml>

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί το Ψήφισμα της Γ.Σ. A/RES/68/165 (2013)⁴¹, το οποίο τονίζει την ανάγκη προστασίας του δικαιώματος στην αλήθεια ως συμβολή στον τερματισμό της ατιμωρησίας και στην προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ενθαρρύνει τη συνεργασία μεταξύ των κρατών και των διεθνών οργανισμών για ανταλλαγή στοιχείων, εμπειρίας, πρακτικών, και τονίζει τον ρόλο της Κοινωνίας των Πολιτών. Προτείνει τη συνεργασία των κρατών με τον Ειδικό Εισηγητή για την προαγωγή της αλήθειας, της δικαιοσύνης, της αποκατάστασης και των εγγυήσεων μη επανάληψης.

1.4. Το δικαίωμα στην αλήθεια στη δράση κατά της ατιμωρησίας

Το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται στενά με τη μάχη κατά της ατιμωρησίας σε διεθνές, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Το δικαίωμα στην αλήθεια, λόγω της ευρύτητας του περιεχομένου του και λόγω της πρωταρχικής φύσης του, μπορεί να δράσει ως πρόσκομμα κατά της ατιμωρησίας, σε κάθε περίπτωση και με οποιονδήποτε τρόπο και αν αυτή επιδιώκεται.

Για τη δράση κατά της ατιμωρησίας θα πρέπει να αναφερθούν η Διακήρυξη της Βιέννης και το Πρόγραμμα Δράσης, καθώς επίσης και οι Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας. Πρόκειται για Νομικά Κείμενα, τα οποία επίσης αποτελούν soft law.

Η Διακήρυξη της Βιέννης και το Πρόγραμμα Δράσης (Vienna Declaration and Programme of Action)⁴² υιοθετήθηκε το 1993 στα πλαίσια των Η.Ε. (World Conference of Human Rights). Θέτει ως πρωταρχική υποχρέωση του κράτους την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, την ανάγκη διεθνούς συνεργασίας, την αποτροπή της ατιμωρησίας, την πρόβλεψη επαρκών και αποτελεσματικών επανορθώσεων σε περίπτωση σοβαρών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου. Στις σοβαρές και συστηματικές παραβιάσεις εντάσσει -μεταξύ άλλων- τις εξαφανίσεις προσώπων, τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία, τις εξωδικαστικές εκτελέσεις, την παράνομη κράτηση προσώπων.

Αναφορικά με παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων παιδιών, επισημαίνει την αναγκαιότητα διαλεύκανσης των βαθύτερων αιτιών τους, και την ανάγκη επανένταξης των θυμάτων. Για θύματα βασανιστηρίων επισημαίνει την υποχρέωση δράσης για τη σωματική, ψυχολογική και κοινωνική επανένταξή τους. Συστήνει στα κράτη την κατάργηση νομοθεσίας που μπορεί να οδηγεί στην ατιμωρησία των αυτουργών σοβαρών παραβιάσεων και τη δίωξή τους, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο μια σταθερή βάση για το κράτος δικαίου. Τέλος, για τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων καλεί τα κράτη να λάβουν νομοθετικά,

⁴¹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/165

⁴² <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx>

διοικητικά και δικαστικά μέτρα για την πρόληψη, τον τερματισμό και την τιμώρησή τους, και τονίζει την υποχρέωση των κρατών να διεξάγουν έρευνες υπό οποιεσδήποτε περιστάσεις.

Επιπλέον, με το Ψήφισμα του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1 (1997)⁴³ παρουσιάζεται η Απόφαση του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για Το ζήτημα της ατιμωρησίας των αυτουργών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου, αστικών και πολιτικών (Question of the impunity of perpetrators of human rights violations, civil and political). Η Μελέτη αυτή συντάχθηκε από τον Louis Joinet, επικαιροποιήθηκε από την Diane Orentlicher, και η σχετική επικαιροποιημένη Απόφαση του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου παρουσιάζεται στο Ψήφισμα του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου E/CN.4/2005/102/Add.1 (2005)⁴⁴. Πρόκειται για τις Επικαιροποιημένες Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας (Updated Set of Principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity).

Στο εν λόγω Κείμενο συνδέεται απολύτως η υποχρέωση των κρατών να σέβονται και να διασφαλίζουν την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου με την υποχρέωσή τους να λαμβάνουν αποτελεσματικά μέτρα για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας. Ως ατιμωρησία ορίζεται η *de jure* ή *de facto* αδυναμία να κληθούν να λογοδοτήσουν οι αυτουργοί παραβιάσεων, και με αυτό τον τρόπο το γεγονός ότι δεν υπόκεινται σε καμία έρευνα, η οποία να μπορεί να οδηγήσει στο να κατηγορηθούν, να συλληφθούν, να δικαστούν και εάν κριθούν ένοχοι να καταδικαστούν και να οφείλουν επανορθώσεις στα θύματά τους. Ατιμωρησία προκύπτει από την αποτυχία του κράτους να διεξαγάγει έρευνα για τις παραβιάσεις, να ασκήσει δίωξη κατά των αυτουργών, να αποδώσει επανορθώσεις στα θύματα, να εκπληρώσει το δικαίωμα των θυμάτων να γνωρίζουν την αλήθεια για τις παραβιάσεις, και να αποτρέψει επανάληψη των παραβιάσεων στο μέλλον (Principle 1). Κατοχυρώνει το δικαίωμα κάθε ατόμου να γνωρίζει την αλήθεια (Principle 2), και ειδικότερα το δικαίωμα των θυμάτων και των οικογενειών τους να γνωρίζουν την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων (Principle 3).

Εισάγεται η υποχρέωση του κράτους να εκπληρώσει το δικαίωμα στην αλήθεια, μέσω δικαστικών διαδικασιών, και μη δικαστικών -όπως οι Επιτροπές Αλήθειας και Συμφιλίωσης και οι Επιτροπές Έρευνας-, καθώς επίσης και η υποχρέωση του να παρέχει εγγυήσεις για την προστασία των κατηγορουμένων, των θυμάτων και των μαρτύρων. Συστήνει την επιβολή κυρώσεων για την αφαίρεση, την καταστροφή ή τη νόθευση των αρχείων, και την ανάγκη διεθνούς συνεργασίας και εφαρμογής της οικουμενικής δικαιοδοσίας, όποτε αυτή προβλέπεται.

⁴³ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G97/129/12/PDF/G9712912.pdf?OpenElement>

⁴⁴ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

1.5. Δικαιολογητική βάση και σκοποί

Το να αντιλαμβάνονται οι πολίτες τον δικαιολογητικό λόγο μιας διάταξης, όταν κάτι τέτοιο είναι εφικτό, την καθιστά στα μάτια τους πιο δίκαια, την ισχυροποιεί και συμβάλλει προς την κατεύθυνση συμμόρφωσης των πολιτών προς αυτήν. Επιπλέον, η οριοθέτηση της δικαιολογητικής βάσης μιας δικαιοσύνης συμβάλλει στην ορθή ερμηνεία της, στον ορισμό των ακρότατων ορίων της και στην απόφαση εάν θα υπερτερεί ή όχι σε περίπτωση σύγκρουσής της με άλλη ίδιας τάξης ρύθμιση.

Ο πυρήνας της δικαιολογητικής βάσης του δικαιώματος στην αλήθεια συνίσταται στην ανάγκη αποκατάστασης της αλήθειας και απονομής δικαιοσύνης για σοβαρές παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου. Η αναγκαιότητα και η κρισιμότητα αποκατάστασης της αλήθειας επί τέτοιων παραβιάσεων είναι κοινώς αποδεκτή, όχι μόνο από τους νομικούς αλλά και γενικότερα από τους πολίτες μιας κοινωνίας.

Στα πλαίσια της παρούσας διατριβής υποστηρίζεται ότι με την επίκληση του δικαιώματος στην αλήθεια θα μπορούσε να προάγεται η διερευνήση, η αποκάλυψη και η αποκατάσταση σοβαρών παραβιάσεων, μερικές εκ των οποίων δεν θα μπορούσαν να προβληθούν με άλλο τρόπο. Επί παραδείγματι, στις περιπτώσεις των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων, λόγω της ιδιότυπης φύσης του εγκλήματος και του διαρκούς χαρακτήρα του, η επίκληση του δικαιώματος στην αλήθεια παρείχε τη νομική βάση για τις αυτονόητες διεκδικήσεις των οικείων τους. Το γεγονός ότι δεν γνώριζαν οι συγγενείς τους την τύχη των αγνοουμένων προσώπων δεν τους επέτρεπε να επικαλεστούν τον θάνατο αυτών, την υποβολή τους σε παρανομη κράτηση, σε βασανιστήρια, σε εξαναγκαστική εργασία, ή οτιδήποτε άλλο. Το εντελώς τυπικό αυτό κώλυμα νομικής διεκδίκησης, το οποίο έρχεται σε αντίθεση με κάθε αρχή ανθρωπισμού και έχει ως αποτέλεσμα τη μη απονομή δικαιοσύνης για ιδιαίτερης απαξίας εγκλήματα και την ατιμωρησία των αυτουργών τους, όχι απλώς κάμφθηκε αλλά -στην ουσία- μετατράπηκε το ίδιο σε νομική βάση διεκδίκησης. Έτσι, η αποκατάσταση της αναμφισβήτητα διασαλευθείσας έννομης τάξης άρχεται από την επίκληση των οικείων των αγνοουμένων να γνωρίζουν τα γεγονότα που έλαβαν χώρα.

Η επίκληση του δικαιώματος στην αλήθεια θα μπορούσε να αποτελεί την απαρχή κάθε νομικής διεκδίκησης επί σοβαρής παραβίασης δικαιώματος. Η αποκατάσταση της αλήθειας αποτελεί ζητούμενο σε κάθε δίκη. Ωστόσο, το δικαίωμα φαίνεται να ξεκινά από υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων και τονίζεται περισσότερο σε αυτές, διότι σε αυτές τις περιπτώσεις οι συγγενείς των θυμάτων βρίσκονται στην εξαιρετικά δυσμενή θέση να μην γνωρίζουν και τις περισσότερες φορές να μην έχουν καθόλου στοιχεία για τα πραγματικά περιστατικά των παραβιάσεων.

Επιπλέον, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι με τη θεμελίωση και αποτελεσματική εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια θα μπορούσαν να καλύπτονται κενά δικαίου. Παράλληλα με τον απόλυτο σεβασμό του κράτους δικαίου και των εγγυήσεων και

δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, η επίκληση του δικαιώματος στην αλήθεια θα μπορούσε ίσως να συμβάλει στη δίωξη καταφανών παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων, στις περιπτώσεις ύπαρξης τυπικού κωλύματος προβολής και αποκατάστασής τους.

Ενδεικτικά, αναφορικά με το Διεθνές Ποινικό Δίκαιο, με δεδομένο ότι τίθεται ως βασική παράμετρος η «προσβολή της ανθρωπότητας και της παγκόσμιας συλλογικής συνείδησης» απομακρυνόμαστε από την αυστηρά θετικιστική προσέγγιση του εσωτερικού Ποινικού Δικαίου των κρατών. Εφόσον η παράμετρος αυτή οριοθετεί ποιά εγκλήματα εντάσσονται στο ΔΠΔ, είναι σαφές ότι ο κλάδος του ΔΠΔ είναι εν εξελίξει. Το δικαίωμα στην αλήθεια θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση διεκδίκησης επί ιδιαίτερα σοβαρών παραβατικών συμπεριφορών, για τις οποίες το νομικό τους πλαίσιο βρίσκεται υπό διαμόρφωση.

Όπως αποδείχθηκε με τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας⁴⁵, είναι αμφίβολο αν είναι δυνατόν να προβλεφθούν και να ποινικοποιηθούν εκ των προτέρων οι ιδιαιτέρως ειδεχθείς πράξεις που μπορεί να τελεστούν σε περίοδο ένοπλης σύρραξης ή σε περίπτωση απολυταρχικού καθεστώτος. Η ανάγκη σεβασμού της αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege* είναι αναμφισβήτητη. Χωρίς να θίγεται ο σκληρός πυρήνας της αρχής της μη αναδρομικότητας της ποινικής νομοθεσίας, θα μπορούσε η εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια -λόγω της ευρύτητάς του και των εγγυήσεων που προσφέρει- να λειτουργήσει για την υπέρβαση τυπικών εμποδίων της δίωξης εγκλημάτων που επισύρουν ιδιαίτερη απαξία. Σύμφωνα με τον Theodor Meron, «η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege* προστατεύει μόνο τους δράστες οι οποίοι εύλογα και καλόπιστα είχαν την πεποίθηση ότι οι πράξεις που τέλεσαν δεν ήταν παράνομες»⁴⁶. Όταν αναφερόμαστε σε ειδεχθή εγκλήματα και σε παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, είναι δύσκολο να παραβιάζεται η αρχή περί μη αναδρομικότητας σε περίπτωση μη επαρκώς διαμορφωμένου νομικού πλαισίου, διότι δεν είναι δυνατόν ο μέσος κοινωνικός συνετός άνθρωπος να τελούσε τέτοιες πράξεις θεωρώντας ότι δεν είναι ποινικά κολάσιμες, ιδιαίτερα δε εάν αυτές είναι ποινικοποιημένες και από το εθνικό δίκαιο των κρατών.

⁴⁵ «Η αντικειμενική υπόσταση των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας δεν προϋπήρχε του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Στο δίκαιο πολέμου δεν είχε προβλεφθεί απαγόρευση εγκληματικών πράξεων κατά υπηκόων του ίδιου του κράτους-δράστη. Οι Γερμανοί είχαν στραφεί για πολιτικούς ή φυλετικούς λόγους κατά των ίδιων των υπηκόων τους (των Εβραίων, των μελών των εργατικών σωματείων, των σοσιαλδημοκρατών, των κομμουνιστών, των αθίγγανων, των ομοφυλοφίλων), κατά προσώπων άλλων κρατών που δεν προστατεύονταν από το δίκαιο πολέμου (απάτριδες Εβραίοι και αθίγγανοι), καθώς και πολίτες χωρών που δεν τελούσαν τύποις υπό γερμανική κατοχή, ώστε να καλύπτονται από το καθεστώς προστασίας του άμαχου πληθυσμού, (π.χ. της Αυστρίας και της Τσεχοσλοβακίας). Για να μην τεθεί ζήτημα παραβίασης της αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege*, το Δικαστήριο της Νυρεμβέργης από τα τελεσθέντα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας τιμώρησε μόνο αυτά που είχαν τελεστεί κατά τη διάρκεια του πολέμου και έγινε προσπάθεια από το Δικαστήριο να εξομοιωθούν με τα εγκλήματα πολέμου».

Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο...* οπ.αν., σσ. 517-518

Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, *Η ατομική ποινική ευθύνη στο Διεθνές Δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, σσ. 19, 21

⁴⁶ Theodor Meron, "International Criminalization of Internal Atrocities", 89, AJIL 554, 1995, p. 566

Theodor Meron, *The Humanization of International Law*, The Hague Academy of International Law, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2006, p. 102

2. Σύνδεση του δικαιώματος στην αλήθεια με άλλα δικαιώματα του ανθρώπου⁴⁷

2.1. Το δικαίωμα στη ζωή

Το δικαίωμα στη ζωή, περιλαμβάνει την υποχρέωση να τιμωρείται από την πολιτεία η εγκληματική πράξη της αφαίρεσης της ζωής.

Το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται άμεσα με το δικαίωμα στη ζωή, διότι επί σοβαρών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου σε πολλές περιπτώσεις διακυβεύεται το δικαίωμα στη ζωή. Ειδικότερα, σε εγκλήματα για τα οποία θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια, όπως οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, οι εξωδικαστικές εκτελέσεις, τα βασανιστήρια, διακυβεύεται ή παραβιάζεται ευθέως το δικαίωμα στη ζωή.

Η σύνδεση των δύο δικαιωμάτων αναφέρεται -μεταξύ άλλων- και σε Εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁴⁸ και του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΑΔΔΑ)⁴⁹.

Το δικαίωμα στην αλήθεια έχει συνδεθεί και με την υποχρέωση των κρατών να διασφαλίζουν την υγεία των πολιτών.⁵⁰

2.2. Το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια

«Υποστηρίζεται ότι όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου και οι θεμελιώδεις ελευθερίες είναι συμφυή (inherent) με το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Μάλιστα, τα όργανα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)⁵¹, από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του ΕυρΔΔΑ, θεωρούν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια γενεσιουργό αιτία της διεθνούς προστασίας.

»Είναι προφανές η δυσχέρεια οριοθέτησής της έννοιας “ανθρώπινη αξιοπρέπεια” κατά τρόπο γενικό»⁵². Ωστόσο επί σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ -επί των

⁴⁷ Για τη σύνδεση του δικαιώματος στην αλήθεια με άλλα δικαιώματα, ως πηγές και κείμενα τεκμηρίωσης χρησιμοποιήθηκαν Διεθνείς Συμβάσεις, Ψηφίσματα και Μελέτες των Ηνωμένων Εθνών, καθώς επίσης Εκθέσεις και Αποφάσεις των δικαιοδοτικών και οιοιδήποτε δικαιοδοτικών οργάνων των περιφερειακών μηχανισμών προαγωγής και προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Κατά την παρουσίαση της σύνδεσης του δικαιώματος στην αλήθεια με κάθε άλλο δικαίωμα γίνεται δειγματοληπτικά μια ενδεικτική αναφορά σχετικών πηγών, που τη θεμελιώνουν.

⁴⁸ Cyprus v. Turkey (Cases no. 6780/74, 6950/75, 8007/77, 25781/94, ECHR 2001-IV)
Case of Varnava and others v. Turkey: (Third Section, 2008, Grand Chamber, 2009)

⁴⁹ Bámaca Velásquez Case (2000)

⁵⁰ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

⁵¹ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf

⁵² Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Ίδρυμα Μαργακοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα, 1995, σσ. 23-24

οποίων θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια- δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η προσβολή του δικαιώματος στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Σε υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων, βασανιστηρίων, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας είναι αδιαμφισβήτητο ότι προσβάλλεται το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Ψηφίσματα των Η.Ε.⁵³ που αφορούν στο δικαίωμα στην αλήθεια το συνδέουν με την αποκατάσταση της αξιοπρέπειας των θυμάτων των σχετικών παραβιάσεων. Μάλιστα, η σύνδεση αυτή τίθεται και στον ορισμό στα πλαίσια του Ο.Η.Ε.⁵⁴ της 24^{ης} Μαρτίου ως «Παγκόσμιας Ημέρας για το Δικαίωμα στην Αλήθεια αναφορικά με Σοβαρές Παραβιάσεις Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και για την Αξιοπρέπεια των Θυμάτων».

2.3. Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και το δικαίωμα δίκαιης δίκης

Σύμφωνα με την ΕΣΔΑ (άρθρο 6), αναγνωρίζεται αυτοτελές ουσιαστικό και δικονομικό δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης. Αυτοτελές, επειδή ισχύει ανεξάρτητα από το δικαίωμα που επικαλείται το φυσικό ή νομικό πρόσωπο ενώπιον των δικαστηρίων και ασχέτως εάν το δικαίωμα αυτό προστατεύεται διεθνώς.⁵⁵

Το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη εμπεριέχει και το **δικαίωμα ακρόασης από ένα ανεξάρτητο, αμερόληπτο και αντικειμενικό δικαστήριο.**

Το δικαίωμα στην αλήθεια είναι αλληλένδετο με το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και το δικαίωμα δίκαιης δίκης, διότι με αυτό τον τρόπο διεκδικείται δικαστικά η εφαρμογή του.

Η σύνδεσή τους επισημαίνεται -μεταξύ άλλων- σε σειρά Νομικών Κειμένων των Η.Ε.⁵⁶, στις Επικαιροποιημένες Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας⁵⁷, σε Εκθέσεις της Διαμερικανικής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΑΕΔΑ) και αποφάσεις του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΑΔΔΑ)⁵⁸.

⁵³ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/5/7

<http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2011/sgmessage.shtml>

⁵⁴ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/14/7

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/65/196

⁵⁵ Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων...*, οπ.αν., σ. 156

⁵⁶ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/5/7

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/12/12

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/14/7

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/65/196

<http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2011/sgmessage.shtml>

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/165

⁵⁷ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

⁵⁸ Velasquez Rodriquez Case (1988), Blake Case (1998)

2.4. Το δικαίωμα αποτελεσματικής έρευνας

Το δικαίωμα αποτελεσματικής έρευνας συνίσταται στη δυνατότητα του ατόμου να διεκδικήσει από το κράτος να διεξάγει ουσιαστική και αποτελεσματική έρευνα για σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων του.

Το συγκεκριμένο δικαίωμα εμπεριέχεται στο δικαίωμα στην αλήθεια, διότι με αυτό τον τρόπο εξακριβώνονται τα πραγματικά περιστατικά της παραβίασης και καθίσταται δυνατή η απονομή δικαιοσύνης σε σχέση με αυτά.

Η σύνδεση των δύο δικαιωμάτων γίνεται -μεταξύ άλλων- σε όλα τα προαναφερθέντα (§1.1) Διεθνή Συμβατικά Κείμενα που σχετίζονται με το δικαίωμα στην αλήθεια, σε Εκθέσεις της ΕυΡΕΔΑ και αποφάσεις του ΕυΡΔΑ⁵⁹, και στις Επικαιροποιημένες Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας⁶⁰.

2.5. Το δικαίωμα προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας

Το δικαίωμα να μην υφίσταται το άτομο αυθαίρετους περιορισμούς της ελευθερίας του έχει την έννοια να μην υπόκειται το άτομο σε αυθαίρετη σύλληψη και κράτηση.

*«Για να ανταποκρίνεται στο ελάχιστο όριο νομιμότητας, η σύλληψη και η κράτηση του ατόμου πρέπει, όχι μόνο να είναι νόμιμη σύμφωνα με την εσωτερική νομοθεσία του κράτους, αλλά και να καλύπτεται από διεθνώς αναγνωρισμένες δικονομικές εγγυήσεις. Σύμφωνα με το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων (άρθρο 9), ο συλληφθείς πρέπει να προσάγεται ενώπιον δικαστικής αρχής, η οποία να αποφαινεται περί της νομιμότητας της κράτησης και να δικάζεται ή να απολύεται σε εύλογο χρόνο».*⁶¹

*«Κατά την ΕΣΔΑ (άρθρο 5) το δικαίωμα αυτό έχει δύο όψεις: α) απαγορεύει την αυθαίρετη σύλληψη και κράτηση, β) παρέχει εγγυήσεις υπέρ των προσώπων που στερούνται νόμιμα της ελευθερίας τους. Τα όργανα της ΕΣΔΑ αντιμετωπίζουν της ελευθερία και την ασφάλεια ως ενιαίο σύνολο, και έχουν τονίσει τον αναπαλλοτρίωτο χαρακτήρα τους, καθώς δεν είναι επιδεκτικές παραιτήσεως».*⁶²

Το δικαίωμα να μην υφίσταται το άτομο αυθαίρετους περιορισμούς της ελευθερίας του συνδέεται με το δικαίωμα στην αλήθεια, καθώς σε εγκλήματα για τα οποία θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια, -όπως οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, οι εξωδικαστικές εκτελέσεις, τα βασανιστήρια- η πρώτη παραβίαση που τελείται συνήθως είναι η στέρηση της ελευθερίας του ατόμου.

⁵⁹ Cyprus v. Turkey (Cases no. 6780/74, 6950/75, 8007/77, 25781/94, ECHR 2001-IV)

Case of Varnava and others v. Turkey: (Third Section, 2008, Grand Chamber, 2009)

⁶⁰ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

⁶¹ Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων...*, οπ.αν., σ. 84

⁶² Ibid, σσ. 147-148

Χαρακτηριστικές είναι οι Εκθέσεις της ΕυΡΕΔΑ και η νομολογία του ΕυΡΔΔΑ.⁶³

2.6. Το δικαίωμα του ατόμου να μην υπόκειται σε βασανιστήρια και σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία

«Η απαγόρευση των βασανιστηρίων αποτελεί κανόνα του εθιμικού Διεθνούς Δικαίου, σύμφωνα με κάποιους μάλιστα κανόνα του jus cogens, με την έννοια ότι σε καμία περίπτωση δεν επιδέχεται παρεκκλίσεων.»⁶⁴

Αναφορικά με το δικαίωμα στην αλήθεια, η συγκεκριμένη απαγόρευση σχετίζεται με το γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων τα θύματα υφίστανται βασανιστήρια ή ταπεινωτική μεταχείριση, και με το γεγονός ότι η αβεβαιότητα που αισθάνονται οι οικείοι τους έχει κριθεί ότι ισοδυναμεί με ψυχολογικά βασανιστήρια.

Ειδικότερα, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, συνέδεσε το δικαίωμα στην αλήθεια με το δικαίωμα του ατόμου να μην υπόκειται σε βασανιστήρια και σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, αναγνωρίζοντας τα ψυχολογικά βασανιστήρια που υπομένουν οι συγγενείς και οι οικείοι των εξαφανισμένων προσώπων.⁶⁵

Σύμφωνα με την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, την ΕυΡΕΔΑ, την ΔΑΕΔΑ και την Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (ΑΕΔΑΛ), η αποτυχία του κράτους να παράσχει πληροφορίες για την τύχη και τον τόπο όπου βρίσκονται τα εξαφανισμένα πρόσωπα, τις συνθήκες εκτέλεσής τους και την ακριβή τοποθεσία ταφής τους μπορεί να ισοδυναμούν με βασανιστήρια ή κακομεταχείριση.⁶⁶

Όπως αναφέρει ο Δικαστής Antonio Cançado Trindade, στη Separate Opinion στην Υπόθεση Bámaca Velásquez (2000) στο ΔΑΔΔΑ, *«η αναζήτηση της αλήθειας για τους οικείους των αγνοουμένων προσώπων αποτελεί την απαρχή για την απελευθέρωσή τους και για την προστασία τους. Το δικαίωμα στην αλήθεια εφαρμόζεται και ως ένα σημάδι σεβασμού για τους νεκρούς και για τους εν ζωή οικείους τους. Η απόκρυψη του σώματος του εξαφανισμένου προσώπου, σε μια θρασύτατη έλλειψη σεβασμού προς αυτόν, απειλεί να διακόψει τον πνευματικό δεσμό που ενώνει τον νεκρό με τους εν ζωή οικείους του, και αποτελεί μια απόπειρα ενάντια στην αλληλεγγύη που πρέπει να καθοδηγεί τα μονοπάτια των ανθρώπων των υπάρξεων στην προσωρινή και θνητή τους διάσταση».*⁶⁷

⁶³ Cyprus v. Turkey (Cases no. 6780/74, 6950/75, 8007/77, 25781/94, ECHR 2001-IV)

Case of Varnava and others v. Turkey: (Third Section, 2008, Grand Chamber, 2009)

⁶⁴ Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων...*, οπ.αν., σ. 81

⁶⁵ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

⁶⁶ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

⁶⁷ Judge A. Augusto Cançado Trindade, *The Construction of a Humanized International Law, A Collection of Individual Opinions (1991-2013)*, Brill, Nijhoff, 2014 pp. 208, 209

2.7. Το δικαίωμα να μην υποχρεώνεται το άτομο σε καταναγκαστική εργασία

«Το δικαίωμα να μην υποχρεώνεται το άτομο σε καταναγκαστική εργασία, όπως θεμελιώνεται στο άρθρο 4 της ΕΣΔΑ, σύμφωνα με τη σχετική διαμορφωθείσα νομολογία, περιλαμβάνει την εργασία που πραγματοποιείται παρά τη θέληση ενός προσώπου, ή την απαίτηση προς εργασία ή υπηρεσία που είναι άδικη και καταπιεστική, ή αφ' εαυτής βαριά και μπορεί να αποφευχθεί.»⁶⁸

Το δικαίωμα στην αλήθεια θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι σχετίζεται με την απαγόρευση καταναγκαστικής εργασίας, με δεδομένο ότι σε πολλές υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων τα θύματα μετά τη στέρηση της προσωπικής τους ελευθερίας έχουν υποβληθεί σε εξαναγκαστική εργασία.

2.8. Το δικαίωμα αποκατάστασης του ατόμου που υπήρξε θύμα σοβαρών παραβιάσεων του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ή του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, και των οικείων του

Αναφορικά με το δικαίωμα αποκατάστασης/επανόρθωσης σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια, ιδιαίτερα σημαντικό είναι το Ψήφισμα της Γ.Σ. του Ο.Η.Ε. A/RES/60/147 (2005)⁶⁹, το οποίο θέτει τις βασικές αρχές και κατευθυντήριες γραμμές για το δικαίωμα επανόρθωσης για θύματα σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ, (Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law).

Σύμφωνα με το εν λόγω Ψήφισμα, η επανόρθωση πρέπει να είναι αναλογική με τη σοβαρότητα της παραβίασης και την προκληθείσα βλάβη, επιπλέον υπαίτιος για την παραβίαση και υπόχρεος σε επανόρθωση μπορεί να είναι φυσικό πρόσωπο, νομικό πρόσωπο, ή άλλη οντότητα. Όπως ορίζεται από το Ψήφισμα, η αποκατάσταση/επανόρθωση μπορεί να συνίσταται σε:

α) Επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση (*restitutio in integrum*), όταν αυτή είναι δυνατή, ήτοι επαναφορά του θύματος στην αρχική κατάσταση πριν την παραβίαση. Μπορεί να πρόκειται για: i) αποκατάσταση της ελευθερίας ατόμου, ii) απόλαυση δικαιωμάτων του, iii) αποκατάσταση της εργασίας του, iv) επιστροφή της περιουσίας του, κατόπιν σχετικών παραβιάσεών τους.

β) Αποζημίωση, ήτοι υλική/χρηματική ικανοποίηση για: i) σωματική ή ψυχική βλάβη, ii) απωλεσθείσες ευκαιρίες (συμπεριλαμβανομένης εργασίας, εκπαίδευσης, κοινωνικών ωφελημάτων), iii) υλικές ζημιές (απώλεια πραγματικού ή δυνητικού εισοδήματος), iv) ηθική

⁶⁸ Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων...*, οπ.αν., σ. 146

⁶⁹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/147

βλάβη, ν) δαπάνες για νομική υποστήριξη, για φαρμακευτική και ιατρική περίθαλψη, και για κοινωνικές υπηρεσίες.

γ) Επανάταξη, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει: i) ιατρική και ψυχολογική φροντίδα, καθώς επίσης ii) νομική και κοινωνική υποστήριξη.

δ) Ικανοποίηση, η οποία μπορεί να έχει τη μορφή: i) παύσης της συνεχιζόμενης προσβολής, ii) εξακρίβωσης των πραγματικών περιστατικών και πλήρους και δημόσιας αποκάλυψης της αλήθειας, iii) έρευνας για την τοποθεσία των αγνοουμένων, των σωμάτων των νεκρών, την ταυτότητα των απαχθέντων παιδιών, iv) επίσημης διακήρυξης ή δικαστικής απόφασης η οποία να αποκαθιστά την αξιοπρέπεια, τη φήμη και τα δικαιώματα των θυμάτων, v) έκφρασης δημόσιας συγγνώμης, με την οποία να γίνεται παραδοχή των γεγονότων και αποδοχή της ευθύνης, vi) επιβολής δικαστικών και διοικητικών κυρώσεων στους αυτουργούς, vii) τελετών μνήμης για τα θύματα, viii) συμπερίληψης των τελεσθεισών παραβιάσεων στην εκπαίδευση.

ε) Εγγυήσεις μη επανάληψης της προσβολής στο μέλλον, οι οποίες μπορεί να περιλαμβάνουν: i) αποτελεσματικό πολιτικό έλεγχο των στρατιωτικών δυνάμεων και των δυνάμεων ασφαλείας, ii) τήρηση των διεθνών προτύπων σε όλες τις πολιτικές και στρατιωτικές διαδικασίες, iii) ενδυνάμωση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης, iv) προστασία νομικών, γιατρών, νοσηλευτών, δημοσιογράφων, και υπέρμαχων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, v) παροχή παιδείας επί των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του ΔΑΔ σε όλους τους τομείς της κοινωνίας, και εκπαίδευση των νομικών, των στρατιωτικών, και των σωμάτων ασφαλείας, vi) προώθηση της τήρησης των κωδίκων δεοντολογίας και ιδιαίτερα των διεθνών προτύπων, vii) προαγωγή μηχανισμών για την πρόληψη, την εποπτεία και την επίλυση κοινωνικών διενέξεων, viii) τροποποίηση νόμων που επέτρεψαν σοβαρές παραβιάσεις ΔΔΔΑ και ΔΑΔ.

Η σύνδεση του δικαιώματος στη αλήθεια με το δικαίωμα επανόρθωσης αναφέρεται και σε σειρά λοιπών Ψηφισμάτων των Η.Ε.⁷⁰, στις Επικαιροποιημένες Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας⁷¹, καθώς επίσης -μεταξύ άλλων- και στη νομολογία του ΔΑΔΔΑ⁷².

⁷⁰ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/5/7
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/12/12
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/165
<http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2011/sgmessage.shtml>

⁷¹ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

⁷² Inter-American Court of Human Rights: Velasquez Rodriguez Case (1988), Blake Case (1998)

2.9. Το δικαίωμα στην πληροφόρηση

Το δικαίωμα στην πληροφόρηση και πρόσβασης στις πληροφορίες αποτελεί ευρέως κατοχυρωμένο δικαίωμα στη διεθνή και την εθνική έννομη τάξη των κρατών, το οποίο επιδέχεται περιορισμών για λόγους εθνικής ασφάλειας, δημόσιας τάξης, προστασίας προσωπικών δεδομένων, με βάση την κρινόμενη κάθε φορά υπόθεση.

Τα όρια του δικαιώματος στην πληροφόρηση τίθενται και σε σχέση με το εάν θα πρέπει να θεμελιώνει έννομο συμφέρον ο αιτών και με το πώς θα προσδιορίζεται το έννομο συμφέρον σε κάθε περίπτωση.

Το δικαίωμα στην πληροφόρηση συνδέεται και εμπεριέχεται στο δικαίωμα στην αλήθεια, δεδομένου ότι το δικαίωμα στην αλήθεια συνίσταται στο δικαίωμα να πληροφορηθούν τα θύματα και οι συγγενείς τους την πλήρη αλήθεια για τα γεγονότα που συνέβησαν, τις ειδικές περιστάσεις, τους αυτουργούς, τις συνθήκες κατά τις οποίες οι παραβιάσεις έλαβαν χώρα και τις αιτίες τους, την πρόοδο και τα αποτελέσματα των ερευνών, την τύχη και τον τόπο όπου βρίσκονται τα θύματα, τους λόγους που οδήγησαν στη θυματοποίηση του ατόμου.

Ενώ το δικαίωμα στην πληροφόρηση μπορεί να περιοριστεί -όπως προαναφέρθηκε- σε κάποιες περιπτώσεις, το δικαίωμα στην αλήθεια ορίζεται από το σύνολο των σχετικών Κειμένων του Ο.Η.Ε. ως μη επιδεκτικό περιορισμού.

Τη σύνδεση των δύο δικαιωμάτων αναφέρουν -μεταξύ άλλων- Ψηφίσματα των Η.Ε.⁷³, και Εκθέσεις της ΔΑΕΔΑ⁷⁴.

Σύμφωνα με τις Επικαιροποιημένες Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας,⁷⁵ η πρόσβαση στα σχετικά αρχεία θα πρέπει να διευκολύνεται για τα θύματα και τους συγγενείς τους, για τους κατηγορουμένους που θέλουν να διαμορφώσουν την άμυνά τους, και για όσους διεξάγουν ιστορική έρευνα με την επιφύλαξη της ιδιωτικής ζωής και της ασφάλειας των θυμάτων. Επιπλέον, επισημαίνεται ότι η δυνατότητα άρνησης πρόσβασης για λόγους εθνικής ασφάλειας στα δικαστικά ή μη όργανα θα πρέπει να εξειδικεύεται στον νόμο και να είναι δυνατόν να επανελεγχθεί.

⁷³ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/5/7
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/165

⁷⁴ Ignacio Ellacuria Case (1999)

⁷⁵ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

2.10. Την ελευθερία της έκφρασης

*«Η ελευθερία της έκφρασης εξασφαλίζεται υπό τη διττή έννοια της ελευθερίας της γνώμης και της ελευθερίας αναζήτησης, λήψης και μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών χωρίς την παρέμβαση των δημόσιων αρχών και ασχέτως συνόρων».*⁷⁶

Η άσκηση του δικαιώματος στην αλήθεια από θύματα σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ αποτελεί μια έκφανση της ελευθερίας της έκφρασης, και από την άλλη πλευρά η ελευθερία της έκφρασης προϋποθέτει να γνωρίζουν τα άτομα την αλήθεια για τα γεγονότα που έλαβαν χώρα.

Η σύνδεσή τους επισημαίνεται μεταξύ άλλων και στις Εκθέσεις της Διαμερικανικής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.⁷⁷

2.11. Το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας

Το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας μπορεί να συνδέεται με όλες τις εκφάνσεις διαμόρφωσης και εκδήλωσης της προσωπικότητας του ατόμου, όπου ως προσωπικότητα σύμφωνα με τον Καθηγητή Αριστόβουλο Μάνεση νοείται *«το σύνολο των ιδιοτήτων, ικανοτήτων και καταστάσεων, που αφ' ενός μεν προκύπτουν από την υπόσταση του ανθρώπου ως έλλογου και συνειδητού όντος, αφ' ετέρου δε εξατομικεύουν ένα συγκεκριμένο πρόσωπο»*⁷⁸. Η εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια αποτελεί προαπαιτούμενο για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου, και συνδέεται στενά και με την ελευθερία της έκφρασης και με το δικαίωμα στην πληροφόρηση.

2.12. Το δικαίωμα διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας/Το δικαίωμα στην Ιστορική Μνήμη

Η αποκάλυψη των γεγονότων που συνέβησαν σε ένα κράτος αναφορικά με σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ, τις ειδικές περιστάσεις, τις συνθήκες και τις αιτίες τους, τους αυτουργούς, την πρόοδο και τα αποτελέσματα των ερευνών και τους λόγους που οδήγησαν στη θυματοποίηση του ατόμου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη διαμόρφωση και καταγραφή της Ιστορίας του κράτους αυτού, και συνακόλουθα με το δικαίωμα των πολιτών του να διαμορφώσουν εθνική ταυτότητα και το δικαίωμά τους στην Ιστορική Μνήμη.

⁷⁶ Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων...*, οπ.αν., σ.183

⁷⁷ Ignacio Ellacuria Case (1999)

⁷⁸ Αριστόβουλος Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα Α' - Ατομικές ελευθερίες*, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1982, σ. 116

Η αποκάλυψη της αλήθειας σχετικά με τέτοιες παραβιάσεις συνδέεται με τη διατήρηση της συλλογικής μνήμης, στην οποία συμβάλλει και η διατήρηση των εθνικών αρχείων και η προσβασιμότητα αυτών στο κοινό.⁷⁹

Πολλά κράτη -απαντώντας στον Ύπατο Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου για την κατάρτιση σχετικής μελέτης- συνδέουν το δικαίωμα στην αλήθεια με το δικαίωμα σε μία ταυτότητα, και επισημαίνουν ότι επιδιώκουν τη διατήρηση της Ιστορικής Μνήμης μέσω έργων τέχνης, εκδηλώσεων, δημιουργίας ιστορικών τόπων και μνημείων που θυμίζουν και αποδεικνύουν τις συντελεσθείσες παραβιάσεις, ώστε αυτές να μην επαναληφθούν στο μέλλον.⁸⁰

Σύμφωνα με τις Επικαιροποιημένες Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας⁸¹, το δικαίωμα των ανθρώπων να γνωρίζουν την ιστορία της καταπίεσης του λαού τους αποτελεί μέρος της κληρονομιάς τους, και ως τέτοιο πρέπει να προστατεύεται από το κράτος με τη διατήρηση των αρχείων και άλλων σχετικών αποδείξεων. Επισημαίνεται ότι με αυτό τον τρόπο επιδιώκεται η διατήρηση της συλλογικής μνήμης και η αποτροπή του ρεβιζιονισμού και του ιστορικού αναθεωρητισμού.

2.13. Η υστεροφημία των θυμάτων

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, μία επίσημη διακήρυξη ή δικαστική απόφαση η οποία να αποκαθιστά την υστεροφημία των θυμάτων σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ αποτελεί αποκατάσταση εν είδει ικανοποίησης, με την οποία πραγματώνεται εν μέρει το δικαίωμα στην αλήθεια.

Αναφορικά με τη μνήμη των συγγενών των θυμάτων και τη συλλογική μνήμη, ο Δικαστής Antonio Cançado Trindade, στη Separate Opinion στην Υπόθεση Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala (2004) στο Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αναφέρει: *«Η μνήμη διαρκεί, αντέχει στη διάβρωση του χρόνου, εφορμά από τα βάθη και τα σκοτάδια του ανθρώπινου πόνου· έκτοτε οι διαδρομές του παρελθόντος ιχνηλατούνται και διαβαίνονται όπως πρέπει, είναι ήδη γνωστές και δεν είναι δυνατό να λησμονηθούν.»*⁸²

⁷⁹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/5/7

⁸⁰ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/5/7

⁸¹ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

⁸² Interamerican Court of Human Rights: Case of Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala (2004)
http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_105_ing.pdf

2.14. Το «δικαίωμα στον θρήνο»

*«Σύμφωνα με τα εθνικά δικαστήρια της Αργεντινής, σε υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων το δικαίωμα στην αλήθεια βασίζεται στο δικαίωμα στον θρήνο (right to mourning, derecho al duelo)».*⁸³

Η συγκεκριμένη διατύπωση -υποδεικνύουσα την ιδιαίτερη απαξία που επισύρει το συγκεκριμένο έγκλημα- αποτελεί οξύμωρο σχήμα, καθώς το περιεχόμενο των δικαιωμάτων του ανθρώπου συνήθως έχει θετική χροιά, στην περίπτωση όμως των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων ούτε το δικαίωμα στον θρήνο δεν είναι αυτονόητο για τους οικείους τους.

2.15. Το δικαίωμα στην οικογένεια

*«Σύμφωνα με την ΕΣΔΑ (άρθρο 8), προστατεύεται ο οικογενειακός βίος, και η οικογένεια είναι έννοια αυτόνομη και συναρτάται αφενός προς τους δεσμούς αίματος που ενώνουν τους ανθρώπους, και αφετέρου προς το πραγματικό περιστατικό της κοινής συμβίωσης».*⁸⁴

Το δικαίωμα στην αλήθεια έχει συνδεθεί και με το δικαίωμα στην οικογένεια.⁸⁵ Η σύνδεση αυτή προκύπτει -μεταξύ άλλων- και στα πλαίσια της ένδικης προστασίας που παρέχεται στους συγγενείς αγνοουμένων προσώπων, της προσπάθειας επανένωσης διασκορπισμένων -λόγω ενόπλων συρράξεων- οικογενειών, και της προστασίας των παιδιών.

2.16. Το δικαίωμα προστασίας της παιδικής ηλικίας

Το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται και με το δικαίωμα του παιδιού να διατηρήσει την ταυτότητά του, συμπεριλαμβανομένης της εθνικότητάς του, του ονόματός του και των σχέσεων με την οικογένειά του, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού⁸⁶ και το δικαίωμά του να μην χωριστεί από τους γονείς του, σύμφωνα με το άρθρο 9 της Σύμβασης.⁸⁷

Ειδική μνεία στις υποθέσεις που αφορούν παιδιά, και ειδικότερα στην ανάγκη πρόληψης και δίωξης των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων παιδιών και της παραποίησης των

⁸³ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

⁸⁴ Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων...*, οπ.αν., σσ. 168, 171

⁸⁵ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

⁸⁶ <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

⁸⁷ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

Interamerican Court of Human Rights: Case The Serrano Cruz Sisters v. El Salvador (2005)

στοιχείων ταυτότητάς τους γίνεται στη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση (άρθρο 25)⁸⁸.

Σε υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων παιδιών, εκτός από την προφανή παραβίαση των δικαιωμάτων τους στη ζωή, στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, τίθεται εμφατικά και το ζήτημα διατήρησης της ταυτότητάς τους, του ονόματός τους, της εθνικότητάς τους και των δεσμών με την οικογένειά τους, λόγω των παράνομων υιοθεσιών που έχουν ακολουθήσει σε πολλές περιπτώσεις.

3. Αυτόνομο και αυτοτελές δικαίωμα, παρά τη σύνδεσή του με άλλα δικαιώματα

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα Νομικά Κείμενα του Ο.Η.Ε., παρά το γεγονός ότι το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται στενά με σειρά δικαιωμάτων του ανθρώπου, παραμένει ένα αυτόνομο και αυτοτελές δικαίωμα, με τη δική του νομική βάση. Ειδικότερα, χαρακτηρίζεται ως “a stand-alone right” και υποστηρίζεται ότι δεν πρέπει να υπόκειται σε περιορισμούς, λόγω του θεμελιώδους χαρακτήρα του και λόγω της σύνδεσής του με πρωταρχικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα του ατόμου να μην υφίσταται βασανιστήρια και κακομεταχείριση.⁸⁹

Ενδεικτικό είναι και το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει η Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ότι το δικαίωμα στην αλήθεια πηγάζει από τη γενική υποχρέωση του κράτους να σέβεται και να εγγυάται τα δικαιώματα του ανθρώπου.⁹⁰

Ο Γ.Γ. του Ο.Η.Ε. στα σχετικά ετήσια Μηνύματά του αναφέρεται στον αδιαμφισβήτητο ρόλο του δικαιώματος στην αλήθεια για την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου.⁹¹

Αξίζει να αναφερθεί ότι σε επίπεδο εθνικής έννομης τάξης κρατών, η Αργεντινή, η Κολομβία, η Κούβα, ο Μαυρίκιος, το Περού, η Σλοβενία, η Ουρουγουάη και η Βενεζουέλα, -απαντώντας στον Επίτροπο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για την εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια στη χώρα τους- το ορίζουν ως αυτόνομο δικαίωμα. Στο Περού και στη Βενεζουέλα, μάλιστα, προστατεύεται έμμεσα από το Σύνταγμά τους, ενώ η Κολομβία έχει υιοθετήσει εθνική νομοθεσία που αναγνωρίζει και εγγυάται το δικαίωμα στην αλήθεια.⁹²

Όπως τεκμηριώθηκε ανωτέρω, το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται στενά με το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και σε δίκαιη δίκη και το δικαίωμα στην αποκατάσταση. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη

⁸⁸ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf>

⁸⁹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

⁹⁰ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

⁹¹ <http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2011/sgmessage.shtml>

⁹² http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

και σε δίκαιη δίκη και το δικαίωμα στην αποκατάσταση αποτελούν θεμελιώδη δικαιώματα, διότι -πέρα από αυτόνομα δικαιώματα- νοηματοδοτούν και ισχυροποιούν το σύνολο των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ειδικότερα, σε περίπτωση παραβίασης οποιουδήποτε δικαιώματος, το άτομο πρέπει να έχει πρόσβαση στη δικαιοσύνη, για να μην παραμένει η ύπαρξη του παραβιασθέντος δικαιώματος κενό γράμμα. Επιπλέον, σε περίπτωση παραβίασης δικαιώματος πρέπει να αναγνωρίζεται η δυνατότητα αποκατάστασης. Η μορφή της αποκατάστασης κρίνεται κατά περίπτωση. Πάντως, δεν είναι δυνατόν σε περίπτωση παραβίασης δικαιώματος η δικαστική απόφαση να μην επιφέρει αποκατάσταση, έστω και με τη μορφή της απλής αναγνώρισης της προσβολής και της παροχής εγγυήσεων για μη επανάληψή της στο μέλλον.

Θα μπορούσε, λοιπόν, να παρουσιαστεί ως μηχανισμός δράσης σε περίπτωση παραβίασης οποιουδήποτε δικαιώματος:

- Αρχικά, η επίκληση του δικαιώματος στην αλήθεια για την έρευνα, διακρίβωση και αποκάλυψη των πραγματικών περιστατικών που συνιστούν την παραβίαση,
- Στη συνέχεια, η δυνατότητα προβολής της παραβίασης στο αρμόδιο δικαστήριο και η διεξαγωγή δίκαιης δίκης,
- Και τέλος, μετά τη διαπίστωση της παραβίασης από το δικαστήριο, η αποκατάσταση, εν είδει επαναφοράς των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση (εάν αυτή είναι δυνατή), αποζημίωσης, επανένταξης, ικανοποίησης, ή εγγυήσεων μη επανάληψης της προσβολής στο μέλλον.

Επισημαίνεται ότι το δικαίωμα στην αλήθεια -ως αυτόνομο δικαίωμα- προηγείται λογικά και χρονικά του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη και του δικαιώματος αποκατάστασης, την ίδια ώρα όμως τα συμπεριλαμβάνει εντός του πεδίου εφαρμογής του.

4. Ερείσματα του δικαιώματος στην αλήθεια στη Φιλοσοφία του Δικαίου

Στην παρούσα ενότητα θα επιχειρηθεί η εύρεση ερεισμάτων του δικαιώματος στην αλήθεια στο Φυσικό Δίκαιο και γενικότερα στη Φιλοσοφία του Δικαίου. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούσε να επιδιωχθεί η διεύρυνση και η ενίσχυση της βάσης του δικαιώματος και η ανάδειξη του φιλοσοφικού του υπόβαθρου, προς την κατεύθυνση της προαγωγής του δικαιώματος και του Διεθνούς Δικαίου εν γένει.

4.1.1. Δικαίωμα στην αλήθεια και Φυσικό Δίκαιο

«Στη φιλοσοφία του δικαίου υπάρχουν δύο σημασιολογικές θεωρίες αναφορικά με τη σχέση του νόμου και των ηθικών αντιλήψεων: αφ' ενός ο θετικισμός, ο οποίος υποστηρίζει ότι νόμος και ηθικές αντιλήψεις είναι πλήρως διακριτά μεταξύ τους χάρη σε σημασιολογικούς κανόνες για τη χρήση της λέξης “νόμος” που οι πάντες αποδέχονται και αφ' ετέρου ο φυσικοδικαιϊσμός, ο οποίος, αντιθέτως, υποστηρίζει ότι νόμος και ηθικές αντιλήψεις συνδέονται αζεδιάλυτα μεταξύ τους χάρη σε αυτούς ακριβώς τους σημασιολογικούς κανόνες.»⁹³

«Το Φυσικό Δίκαιο⁹⁴, που λέγεται και Δίκαιο της Φύσης, είναι το αιώνιο και αναλλοίωτο Δίκαιο που βασίζεται στην ανθρώπινη φύση και τη λογική και ορίζεται ως κοινό για όλη την ανθρωπότητα».⁹⁵

Ο Κικέρων, αναδιατυπώνοντας απόψεις των αρχαίων Ελλήνων στωικών φιλοσόφων, περικλείει στο παρακάτω απόσπασμα⁹⁶ τις περισσότερες παραδοχές του παραδοσιακού Φυσικού Δικαίου: «Το αληθινό δίκαιο είναι ο ορθός λόγος σε συμφωνία με τη φύση. Είναι καθολικής εφαρμογής, αναλλοίωτο και αιώνιο. Με τις επιταγές του μας παρακινεί στο καθήκον και με τις απαγορεύσεις του μας αποτρέπει από την αδικία. Είναι αμάρτημα να προσπαθήσεις να αλλάξεις αυτό το δίκαιο, δεν επιτρέπεται να ακυρωθεί οποιοδήποτε μέρος του, ούτε να καταργηθεί εξ ολοκλήρου. Η σύγκλητος ή ο λαός δεν μπορούν να μας απαλλάξουν από αυτό, ούτε χρειάζεται να ψάχνουμε έξω από τον εαυτό μας, σε κάποιον άλλον, για να μας το παρουσιάσει ή να το ερμηνεύσει. Δεν υπάρχει άλλο δίκαιο στη Ρώμη και άλλο δίκαιο στην Αθήνα, άλλο δίκαιο τώρα και άλλο δίκαιο στο μέλλον. Όποιος το παραβαίνει, εγκαταλείπει τον ίδιον του τον εαυτό και αρνείται την ανθρώπινη φύση του και γι' αυτό ακριβώς το λόγο θα υποφέρει τις χειρότερες τιμωρίες, ακόμη και αν αποφύγει τις ανθρώπινες ποινές».

Αντίστοιχα, η αλήθεια αποτελεί διαχρονικά πρωταρχική αξία, η οποία ενυπάρχει στο Φυσικό Δίκαιο ως εκ της φύσεώς του. Η αποκάλυψη της αλήθειας στο δίκαιο τίθεται ως υποχρέωση όχι μόνο σε ηθικό επίπεδο αλλά και σε αυστηρά νομικό-δικονομικό επίπεδο και αποτρέπει από την αδικία. Δεν νοείται αποδεκτός περιορισμός ή κατάργηση της αλήθειας από οποιονδήποτε φορέα εξουσίας. Εφόσον αφορά πραγματικά περιστατικά συνιστώντα παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, δεν είναι δυνατόν να σχετικοποιείται και να μεταβάλλεται από χώρα σε χώρα ή από εποχή σε εποχή, αλλά χαρακτηρίζεται από οικουμενικότητα. Συγκεντρώνει, λοιπόν, χαρακτηριστικά όπως αυτά αποδίδονται στο Φυσικό Δίκαιο.

Στην αρχαία ελληνική τραγωδία συναντούμε αναφορές στο Φυσικό Δίκαιο και στο ιδανικό της αλήθειας.

⁹³ Ronald Dworkin, *Η αυτοκρατορία του νόμου*, Μετάφραση: Θάνος Σαμαρτζής, Ευρασία, Αθήνα, 2010, σ. 121, (από *Law's Empire*, The Belknap Press of Harvard, University Press, Cambridge, Mass., 1986)

⁹⁴ Πρβλ. Brian Bix, *Φιλοσοφία του Δικαίου Θεωρία και ερμηνευτικό πλαίσιο*, Εκδόσεις Κριτική, 2007 σσ. 111-118.

⁹⁵ <http://goo.gl/cEaScX> [Φυσικό δίκαιο]

⁹⁶ Brian Bix, *Φιλοσοφία του Δικαίου ...*, οπ.αν., σ.112 <> Cicero, *De Re Publica*, III, xxii, 33

Ο Σοφοκλής, τον 5^ο αιώνα π.Χ., στην *Αντιγόνη*, προβάλλει τη σημασία και την ισχύ του Φυσικού Δικαίου και αναδεικνύει την ανωτερότητά του. Η Αντιγόνη προβάλλει τους πανανθρώπινους, αιώνιους κανόνες απέναντι στην εντολή του ανώτατου άρχοντα του κράτους, αναφερόμενη σε άγραφους και απαρασάλευτους κανόνες οι οποίοι έχουν αιώνια ισχύ.

Στον *Οιδίποδα* του Σοφοκλή αναδεικνύεται ότι μόνο η αποκάλυψη της αλήθειας -όσο οδυνηρή κι αν είναι αυτή- μπορεί να οδηγήσει στην «κάθαρση». Ο Οιδίποδας, αν και αποτελεί μία από τις χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις τραγικού ήρωα, δεν μετατρέπεται ωστόσο σε αντί-ήρωα, διότι παρά το γεγονός ότι έχει διαπράξει αξιόμεμπτες πράξεις και έχει πληρώσει φρικτό τίμημα, έχει κατακτήσει τη γνώση και την αλήθεια.

*«Η σύλληψη της ιδέας του Φυσικού Δικαίου ανάγεται στη προσπάθεια των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων και ιδιαίτερα των σοφιστών (6ος-5ος αιώνας π.Χ.) να προσδιορίσουν τη φύση της τάξης που έπρεπε να διέπει το τότε Διεθνές Δίκαιο, δηλαδή τις σχέσεις μεταξύ των τότε πόλεων-κρατών.»*⁹⁷

Θα μπορούσε να γίνει ένα παραλληλισμός και να υποστηριχθεί ότι η αλήθεια ως βασική παράμετρος θα μπορούσε να θέτει ένα επίπεδο ηθικής τάξης στο Διεθνές Δίκαιο. Για να λειτουργήσει η αλήθεια προς αυτή την κατεύθυνση, θα πρέπει η αναζήτηση, αποκάλυψη και αποκατάστασή της να αποτελεί υποχρέωση του κράτους και της διεθνούς κοινότητας εν γένει, και να είναι δυνατή η διεκδίκηση διερεύνησης και αποκατάστασής της από τα άτομα και τους υπόλοιπους δρώντες της διεθνούς κοινότητας, να υπάρχει δηλαδή ένα σαφώς κατοχυρωμένο σχετικό δικαίωμα.

4.1.2. Ρήτρα Martens, «Πράξεις προσβάλλουσες την ανθρωπότητα» και Φυσικό Δίκαιο

Αναφορές στο Φυσικό Δίκαιο συναντούμε και στο περιεχόμενο και τη βάση της Ρήτρας Martens και των «πράξεων που προσβάλλουν την ανθρωπότητα», οι οποίες σχετίζονται άμεσα με το δικαίωμα στην αλήθεια.

Σημειώνεται ότι «το 1899 στη Διάσκεψη Ειρήνης της Χάγης υιοθετήθηκε η Ρήτρα Martens, η οποία όριζε ότι “Μέχρι την έκδοση ενός πληρέστερου κώδικα για τους κανόνες του πολέμου, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη θεωρούν σκόπιμο να δηλώσουν ότι, σε περιπτώσεις που δεν περιλαμβάνονται στους Κανονισμούς τους οποίους υιοθετούν, οι άμαχοι και οι εμπόλεμοι παραμένουν υπό την προστασία και την κυριαρχία των αρχών του δικαίου των εθνών, όπως αυτές προκύπτουν από τις καθιερωμένες μεταξύ των πολιτισμένων λαών χρήσεις τους, από τους κανόνες του ανθρωπισμού και από τις επιταγές της δημόσιας συνείδησης”».⁹⁸

⁹⁷ <http://goo.gl/cEaScX> [Φυσικό δίκαιο]

⁹⁸ Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, οπ.αν., σσ. 195, 196

Η διατύπωση και καθιέρωση της Ρήτρας Martens έχει ιδιαίτερα μεγάλη σημασία διότι -κλήθεισα να καλύψει κενά δικαίου και νομικού πλαισίου- έθεσε και αυτή ένα επίπεδο ηθικής τάξης, το οποίο έπρεπε να ακολουθείται και να γίνεται σεβαστό σε ένοπλες συρράξεις, πριν διαμορφωθεί το σχετικό νομικό πλαίσιο.

Στην ίδια συλλογιστική, το δικαίωμα στην αλήθεια και η πιθανή μελλοντική διεύρυνση του περιεχομένου του και του πεδίου εφαρμογής του θα μπορούσε να λειτουργήσει προς την κατεύθυνση της προαγωγής του Διεθνούς Δικαίου, και ειδικότερα θα μπορούσε να ενισχύσει την προστασία του ατόμου και λοιπων μη κρατικών συλλογικοτήτων απέναντι στην αυθαιρεσία του κράτους. Επιπλέον, -όπως παρουσιάστηκε- είναι δυνατόν να αξιοποιηθεί και για την κάλυψη κενών δικαίου υπέρ της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι έχοντας ως έρεισμα τη Ρήτρα Martens και με διασταλτική ερμηνεία αυτής επετεύχθη η σύλληψη και διατύπωση της παραμέτρου «περί πράξεων που προσβάλλουν την ανθρωπότητα και την παγκόσμια συλλογική συνείδηση», η οποία παράμετρος οριοθετεί τη νομική τυποποίηση και στοιχειοθέτηση μιας πράξης ως διεθνούς εγκλήματος.

Οι έννοιες «αρχές του δικαίου των εθνών», «κανόνες του ανθρωπισμού», «επιταγές της δημόσιας συνείδησης» που θέτει η Ρήτρα Martens, και «ανθρωπότητα» και «παγκόσμια συλλογική συνείδηση» που οριοθετούν τους αναγκαστικούς κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, είναι αφηρημένες έννοιες, ενέχουσες έντονα την ηθική και ιδεαλιστική διάσταση, με σαφείς αναφορές στο Φυσικό Δίκαιο. Ωστόσο λειτούργησαν και λειτουργούν αποτελεσματικά στην πράξη, παρά το γεγονός ότι ως εκ της φύσεώς τους, δεν είναι δυνατόν να γίνει αυστηρή και σαφής οριοθέτησή τους. Το γεγονός μάλιστα ότι δεν μπορεί να γίνει περιοριστική καταγραφή του περιεχομένου τους, δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως κριτική και πηγή αμφισβήτησής τους, αλλά αντίθετα συμβάλλει στην προοδευτική ανάπτυξη του Διεθνούς Δικαίου και στην αντιμετώπιση των νέων προκλήσεων που αυτό καλείται να διαχειριστεί.

Αλλωστε, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο άνθρωπος μπορεί να οριοθετήσει αυτές τις έννοιες, αφού -σύμφωνα με την αρχαιοελληνική φιλοσοφική σκέψη- αποτελεί ένα έλλογο ηθικό ον, και μέσα του ενυπάρχει η έννοια «του αγαθού» και της δικαιοσύνης.

4.1.3. Διεθνής ευθύνη κράτους και Φυσικό Δίκαιο

Η μη αναγνώριση και αποτελεσματική εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια θα μπορούσε να εγείρει διεθνή ευθύνη κράτους, ενώ από την άλλη πλευρά το δικαίωμα στην αλήθεια προκύπτει από παραβιάσεις που επισύρουν τη διεθνή ευθύνη κράτους. Λόγω της αλληλοσύνδεσής τους, επισημαίνεται το γεγονός ότι το Φυσικό Δίκαιο οριζόταν από τους

στοχαστές και ως ένα είδος φραγμού στην κρατική βούληση επί της διεξαγωγής πολέμου και ως βάση έγερσης διεθνούς ευθύνης κράτους.

«Από τον *Francisco deVitoria*⁹⁹ (1488-1546), πρόδρομο του Διεθνούς Δικαίου, και τους διαδόχους του, το Φυσικό Δίκαιο συνδέθηκε και με άλλα ζητήματα, όπως τα ατομικά δικαιώματα, ο περιορισμός της κρατικής εξουσίας και η ανάγκη θεμελίωσης του Διεθνούς Δικαίου. Ο *Francisco deVitoria* ήταν ενάντιος στον επιθετικό πόλεμο (όχι όμως και στον αμυντικό πόλεμο για αποκατάσταση αδικίας), πρωτοασχολήθηκε με το θέμα της αποικιοκρατικής ηθικής και άσκησε κριτική ενάντια στις αγριότητες των Ισπανών κατά των ιθαγενών του Νέου Κόσμου. Η κριτική του απευθυνόταν προς τους ηγεμόνες της εποχής του, στους οποίους συνιστούσε μετριοπάθεια, αναγνώριση των δικαιωμάτων των πολιτών και συνειδητοποίηση των ευθυνών τους.»¹⁰⁰

Το δικαίωμα στην αλήθεια λειτουργεί ως εν δυνάμει περιορισμός και έλεγχος της κρατικής εξουσίας και θέτει όρια στις εξουσίες των πολιτικών ηγετών, φέρνοντας απέναντι στην κρατική εξουσία τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Ο *Alberico Gentili* (1552-1611), έτερος πρόδρομος αρχών του Διεθνούς Δικαίου, όπως της αρχής της ετεροδικίας και του δικαιώματος της πρεσβεύσεως, στο έργο του *De Jure Belli Commentationes* υποστηρίζει ότι:

- «Ανεξαρτησία δεν σημαίνει απομόνωση των κρατών, αλλά ένωσή τους υπό τον φυσικό νόμο της κοινωνικότητας (πρώιμη ιδέα της διεθνούς κοινότητας, που θεσπίστηκε μετά από τρεις αιώνες στο Συνέδριο της Βιέννης),
- «Το Διεθνές Δίκαιο που θεμελιώνεται από το Φυσικό Δίκαιο αρχικά θεσπίζεται ως προϊόν συμφωνίας μεταξύ λαών, στη συνέχεια εκδηλώνεται ως έθιμο και τελικά διαπιστώνεται στα δεδομένα της Ιστορίας,
- «Η εκάστοτε κρατική εξουσία υφίσταται υπό τον περιορισμό της ιδέας της αλληλεγγύης.»¹⁰¹

Αναλογικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το δικαίωμα στην αλήθεια θεμελιώνεται στο Φυσικό Δίκαιο, αντανakλάται σε διεθνείς συμβάσεις οι οποίες έχουν κυρωθεί από μεγάλο αριθμό κρατών, εκδηλώνεται ως έθιμο (όπως θα επιχειρηθεί να δειχθεί σε επομένη ενότητα) και τελικά διαπιστώνεται στα δεδομένα της Ιστορίας, αφού με την αποκαλύψη και αποκατάσταση της αλήθειας συνδέεται και το πώς θα γραφεί η Ιστορία ενός λαού, και τελικά η Παγκόσμια Ιστορία.

Ο *Hugo Grotius* (1583-1645), ο πλέον γνωστός πρόδρομος του Διεθνούς Δικαίου, στηρίχθηκε στη θεωρία του Φυσικού Δικαίου και διατύπωσε την άποψη ότι «Οι κανόνες του Φυσικού Δικαίου, επειδή βασίζονται στο λόγο, θα έπρεπε να υπάρχουν και να μας δεσμεύουν ακόμη και αν δεν υπήρχε Θεός. Οι κανόνες αυτοί θέτουν περιορισμούς στη νομιμοποίηση της κρατικής εξουσίας αλλά και στη νομιμοποίηση ενεργειών έναντι άλλων χωρών. Το Σύμπαν

⁹⁹ <http://goo.gl/PQ3BZX> [Francisco de Vitoria]

¹⁰⁰ Πρβλ. <http://goo.gl/cEaScX> [Φυσικό Δίκαιο]

¹⁰¹ <http://goo.gl/7CujT3> [Alberico Gentili]

κυριαρχείται από λογικά και αρμονικά δομημένους φυσικούς κανόνες. Γι' αυτό οι κανόνες του Διεθνούς Δικαίου πρέπει να απαλλαγούν από την ηθικοθρησκευτική τους βάση και να προσαρμοστούν στις κοινωνικές ανάγκες της κοινωνίας των ηγεμονιών/κρατών. Για τον άνθρωπο το Φυσικό Δίκαιο είναι η συγκέντρωση όλων εκείνων των κανόνων που απορρέουν από την ίδια του τη φύση και τη βούλησή του για ειρήνη».¹⁰²

Αντίστοιχα, η αλήθεια υπάρχει, δεσμεύει τους ανθρώπους και αποτελεί πρωταρχικό στοιχείο της δικαιοσύνης, ανεξάρτητα εάν προβλέπεται ρητά σε συγκεκριμένες διατάξεις του δικαίου. Θέτει όρια στη αυτονομιμοποίηση της κρατικής αυθαιρεσίας, και συνάδει με τη λογική και την αρμονία των φυσικών κανόνων.

4.2. Συσχέτιση του δικαιώματος στην αλήθεια με Θεωρίες του John Rawls

4.2.1. Η θεωρία του «Ωφελιμισμού» προς την κατεύθυνση της ανάδειξης του ατόμου σε διεθνές επίπεδο και της αποτελεσματικότερης εφαρμογής των δικαιωμάτων του

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η θεωρία του «Ωφελιμισμού», όπως παρουσιάζεται υπό την οπτική του John Rawls, -που θεωρείται ευρέως ως ο σημαντικότερος πολιτικός φιλόσοφος του 20^{ου} αιώνα- εάν υιοθετείτο ως προς τη βάση της στην οργάνωση και τη λειτουργία της διεθνούς κοινότητας θα συνέβαλλε σημαντικά προς την κατεύθυνση της ανάδειξης του ατόμου στη διεθνή δικαιοταξία.

«Σύμφωνα με την κλασική, αυστηρή διδασκαλία της θεωρίας του Ωφελιμισμού, μια κοινωνία είναι ορθά διαρθρωμένη και άρα δίκαιη όταν οι κύριοι θεσμοί της βρίσκονται διαρρυθμισμένοι με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτυγχάνεται το μέγιστο καθαρό υπόλοιπο ικανοποίησης, υπολογιζόμενο αθροιστικά στο σύνολο των ατόμων που ανήκουν σε αυτήν.»¹⁰³

«Όπως ακριβώς είναι απόλυτα ορθολογικό να επιζητεί κανείς τη μεγιστοποίηση της εκπλήρωσης του ατομικού συστήματος των επιθυμιών του, έτσι και μια κοινωνία είναι ορθό να επιδιώκει τη μεγιστοποίηση του καθαρού υπολοίπου της ικανοποίησης, λαμβάνοντας ως βάση των υπολογισμών της το σύνολο των μερών της.

»Ο φυσιολογικότερος αν και όχι μοναδικός τρόπος να οδηγηθεί κανείς στον Ωφελιμισμό είναι να αποδώσει στην κοινωνία ως σύνολο την αρχή της ορθολογικότητας που διέπει τις επιλογές ενός και μόνου ανθρώπου.»¹⁰⁴

¹⁰² <http://goo.gl/SRM0E> [Grotius]

¹⁰³ John Rawls, *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, Πόλις, Αθήνα 2001, (από *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1971), σ. 49

¹⁰⁴ Ibid. σσ. 53-54

Επιχειρώντας να εφαρμοστεί η λογική της θεωρίας του «Ωφελιμισμού» σε επίπεδο διεθνούς κοινότητας, διενεργώντας δηλαδή μια αναγωγή της εφαρμογής της θεωρίας από μια κοινωνία στη διεθνή κοινωνία, θα αναβαθμιζόταν η θέση του ατόμου σε διεθνές επίπεδο και θα μπορούσε το άτομο να ασκήσει πιο αποτελεσματικά τα δικαιώματά του. Εφόσον ως κύριος σκοπός της θεωρίας ορίζεται η επίτευξη του «μέγιστου καθαρού υπολοίπου ικανοποίησης του συνόλου των ατόμων» το συμφέρον του ατόμου τίθεται στο επίκεντρο, αποτελεί τον κύριο γνώμονα της δράσης της διεθνούς κοινότητας, και υπερτερεί οποιωνδήποτε κρατικών επιδιώξεων θα μπορούσαν να στρέφονται εναντίον του. Το ότι «λαμβάνεται ως βάση των υπολογισμών το σύνολο των μερών της κοινωνίας» αποτελεί εχέγγυο επίτευξης ισότητας και δικαιοσύνης και αποφυγής διακρίσεων. Εάν ακολουθηθεί «η αρχή της ορθολογικότητας που διέπει τις επιλογές ενός και μόνου ανθρώπου» είναι προφανές ότι το σύστημα λειτουργίας θα είναι κατ' εξοχήν ανθρωποκεντρικό.

Η ανάδειξη και αποκατάσταση της αλήθειας αναφορικά με παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου εξυπηρετεί στην επίτευξη «του μέγιστου καθαρού υπολοίπου ικανοποίησης υπολογιζομένου αθροιστικά», σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, επομένως συνάδει και θα μπορούσε να προάγεται μέσω της θεωρίας του «Ωφελιμισμού».

4.2.2. Αναγωγή των Θεωριών περί «Πρωταρχικής Θέσης» και περί «Πέπλου της Άγνοιας» στο δικαίωμα στην αλήθεια και στο Διεθνές Δίκαιο εν γένει

Θα είχε ενδιαφέρον να επιχειρήσουμε μια αναγωγή στο δικαίωμα στην αλήθεια των θεωριών του Τζων Ρωλς περί «Πρωταρχικής Θέσης» και περί «Πέπλου της Άγνοιας», όπως αυτές διατυπώνονται στο έργο του «*Θεωρία της Δικαιοσύνης*».

Ο Ρωλς, «γενικεύοντας και μεταφέροντας σε ένα υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης τη θεωρία του Κοινωνικού Συμβολαίου, υποστηρίζει ότι: “Η ιδέα της δικαιοσύνης ως ακριβοδικίας συνίσταται στο να θεωρήσουμε τις ίδιες τις αρχές της δικαιοσύνης ως το αντικείμενο μιας πρωταρχικής συμφωνίας που συνάπτεται σε μια κατάλληλη προδιαγραφόμενη αρχική κατάσταση. Οι αρχές αυτές είναι εκείνες τις οποίες έλλογα πρόσωπα, μεριμνώντας για την προαγωγή των συμφερόντων τους, θα έκαναν αποδεκτές σε αυτή την κατάσταση ισότητας, προκειμένου να ρυθμίσουν τους βασικούς όρους της συμβίωσής τους”».¹⁰⁵

«Η “Πρωταρχική Θέση” ορίζεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποτελεί ένα αρχικό status quo, στα πλαίσια του οποίου κάθε συμφωνία που θα έχει επιτευχθεί θα είναι ακριβοδίκαιη. Πρόκειται για μια κατάσταση πραγμάτων όπου τα συμβαλλόμενα μέρη εκπροσωπούνται επί ίσοις όροις και το αποτέλεσμα δεν καθορίζεται από αυθαίρετους και τυχαίους παράγοντες ή την εκάστοτε ισορροπία των κοινωνικών δυνάμεων.»¹⁰⁶

¹⁰⁵ John Rawls, *Θεωρία της Δικαιοσύνης* ..., οπ.αν., σ. 154

¹⁰⁶ Ibid, σσ. 155-156

«Η επιλογή αυτών των αρχών της δικαιοσύνης γίνεται πίσω από ένα “Πέπλο Άγνοιας”. Έτσι εξασφαλίζεται ότι κανένας δεν θα πλεονεκτεί ή μειονεκτεί κατά την επιλογή των αρχών λόγω των συνεπειών της φυσικής τυχαιότητας ή της συγκυρίας των κοινωνικών περιστάσεων. Εφόσον όλοι βρίσκονται σε παρόμοια θέση και κανένας δεν μπορεί να σχεδιάσει αρχές προκειμένου να ευνοήσει την ιδιαίτερη κατάστασή του, ούτε γνωρίζει πώς θα μπορούσαν οι διάφορες εναλλακτικές λύσεις να τον επηρεάσουν, οι αρχές της δικαιοσύνης θα είναι το αποτέλεσμα μιας ακριβοδίκαιης συμφωνίας ή διαπραγμάτευσης. Γιατί, με δεδομένες τις περιστάσεις της “Πρωταρχικής Θέσης”, τη συμμετρία δηλαδή των σχέσεων του καθενός με κάθε άλλον, η αρχική αυτή κατάσταση είναι ακριβοδίκαιη έναντι των ατόμων.»¹⁰⁷

»Η διατύπωση που δίδεται βρίσκεται σε λανθάνουσα μορφή στην καντιανή θεωρία. Όταν ο Kant μάς προτείνει να θέσουμε σε δοκιμασία τον γνώμονά μας αναλογιζόμενοι τί θα συνέβαινε αν ήταν καθολικός νόμος της φύσης, υποθέτει κατ’ ανάγκη ότι δεν γνωρίζουμε τη θέση που κατέχουμε σε αυτό το φανταστικό φυσικό σύστημα.»¹⁰⁸

«Η ιδέα είναι να προσδιοριστεί εν πάση περιπτώσει μια τάξη αγαθών, τα οποία είναι φυσικό να αποζητούνται ως αναγκαία μέρη έλλογων σχεδίων ζωής· σχεδίων που μπορούν εν τούτοις να περιλαμβάνουν τα πιο διαφορετικά είδη τελικών σκοπών.»¹⁰⁹

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο Τζων Ρωλς στο βιβλίο του «Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη» «επεκτείνει την ιδέα ενός Κοινωνικού Συμβολαίου στην “Κοινωνία των Λαών” και θέτει τις γενικές αρχές που μπορούν και θα έπρεπε να γίνονται αποδεκτές τόσο από τις φιλελεύθερες όσο και από τις μη φιλελεύθερες κοινωνίες.»¹¹⁰

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η αλήθεια θα υπαγόταν στις αρχές της δικαιοσύνης που θα αποτελούσαν το αντικείμενο μιας πρωταρχικής συμφωνίας, αφού αποτελεί θεμελιώδη αρχή της δικαιοσύνης και απαραίτητη προϋπόθεση για την απονομή της. Η εύρεση, αποκάλυψη και αποκατάστασή της θα αποτελούσε διαχρονικά ζητούμενο και αίτημα έλλογων όντων ικανών να αναπτύσσουν ένα αίσθημα δικαίου. Θα αποτελούσε ένα εχέγγυο για την προαγωγή των δικαιωμάτων των ατόμων και για την αρμονική συμβίωσή τους στην κοινωνία, καθώς επίσης για την προαγωγή της ευημερίας των κρατών και της αρμονικής συνύπαρξής τους στα πλαίσια της διεθνούς κοινότητας.

Κατά την οριοθέτηση του δικαιώματος στην αλήθεια και γενικότερα κατά τη διαμόρφωση του σχετικού νομικού πλαισίου στο ΔΔΔΑ, στο ΔΑΔ και ΔΠΔ, τα άτομα θα πρέπει να βρίσκονται στην «Πρωταρχική Θέση», πίσω από ένα «Πέπλο Άγνοιας», όπως αυτές οι καταστάσεις αναλύονται από τον Ρωλς. Δεν θα πρέπει να γνωρίζουν, δηλαδή, τη θέση τους στην κοινωνία, θα πρέπει να μην μπορούν να προβλέψουν εάν θα βρίσκονται στη θέση του θύτη ή του θύματος σε περίπτωση παραβιάσεων των προαναφερθέντων κλάδων

¹⁰⁷ John Rawls, *Θεωρία της Δικαιοσύνης* ..., οπ.αν., σ. 38

¹⁰⁸ Ibid, σσ. 173-180

¹⁰⁹ Ibid., σ. 311

¹¹⁰ John Rawls, *Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη*, Βιβλιοθήκη Πολιτικής Φιλοσοφίας των Διεθνών Σχέσεων και Φιλοσοφίας του Δικαίου Νο 1, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002, σ. 12

του Διεθνούς Δικαίου, θα πρέπει να μην γνωρίζουν εάν θα ζήσουν σε περίοδο πολέμου, απολυταρχικού καθεστώτος κλπ.

Σε αυτή την περίπτωση, θα μπορούσαν, ανεπηρέαστοι, να επιλέξουν δίκαιες αρχές, των οποίων τις συνέπειες θα ήταν διατεθειμένοι να υποστούν σε οποιαδήποτε εποχή και αν τύχαινε να ζουν και οποιαδήποτε θέση κι αν κατείχαν στην κοινωνία, κατά συνέπεια αρχές που συνάδουν με την προάσπιση και προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Με αυτό τον τρόπο, θα αποτρεπόταν η εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης που μπορεί να τελεστεί από άτομα που κατέχουν υψηλά αξιώματα και νομοθετούν επιδιώκοντας τη μη απονομή δικαιοσύνης για τελεσθέντα διεθνή εγκλήματα, ή -γενικότερα- νομοθετούν ακολουθώντας πολιτικά ελατήρια αλλότρια από το δίκαιο. Επιπλέον, με το να μην γνωρίζουν τα άτομα εάν θα ζήσουν σε εμπόλεμη περίοδο ή σε απολυταρχικό καθεστώς, θα επεδίωκαν ένα όσο το δυνατόν επαρκέστερο νομικό καθεστώς για συνθήκες ενόπλων συρράξεων, και την υιοθέτηση και εφαρμογή εγγυήσεων υπέρ της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Με το να μην γνωρίζουν σε ποιο κράτος και υπό ποιές συνθήκες θα ζήσουν, η ουσιαστική και ομοιόμορφη εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου θα ήταν μια εγγύηση για την ευημερία όλων. Τέλος, η αλήθεια ως εγγύηση θα ανήκε στην τάξη αγαθών, τα οποία θα αποζητούσαν τα άτομα και τα κράτη ως αναγκαία μέρη ελλόγων σχεδίων ζωής ή στρατηγικής αντίστοιχα.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΦΥΣΗ, ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ, ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ

5. Φύση και χαρακτήρας του δικαιώματος στην αλήθεια

5.1. Αποκρυστάλλωση εθιμικού κανόνα του Διεθνούς Δικαίου;

*«Το άρθρο 38§1 περίπτωση β' του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου¹¹¹ αναφέρει το διεθνές έθιμο ως απόδειξη γενικής πρακτικής που γίνεται δεκτή ως κανόνας δικαίου. Αντανακλά τη γενικώς παραδεκτή άποψη ότι το έθιμο αποτελείται από δύο στοιχεία: τη γενική πρακτική, ή *usus* ή *diuturnitas*, και την πεποίθηση ότι η πρακτική αυτή αντανακλά ή ανταποκρίνεται σε κανόνα δικαίου (*opinio juris*) ή επιβάλλεται από τις κοινωνικές, οικονομικές ή πολιτικές ανάγκες (*opinio necessitatis*).*

»Το κύριο γνώρισμα του εθίμου είναι ότι κατά κανόνα δεν συνιστά συνειδητή δικαιοπαραγωγική διαδικασία».¹¹² Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η αποκρυστάλλωση ενός εθίμου προκύπτει εκ του αποτελέσματος. Πρόκειται, δηλαδή, για μια οιονεί δικαιοπαραγωγική διαδικασία, καθώς τα κράτη με τις ενέργειές τους και τις συμπεριφορές τους στο διεθνές πεδίο μπορεί να συμβάλλουν στη δημιουργία και στην καθιέρωση εθιμικών κανόνων, ακόμη και αν δεν είναι αυτός ο κύριος και αντικειμενικός σκοπός τους ενεργώντας μια συγκεκριμένη πράξη.

Επιχειρώντας να εξετάσουμε εάν το δικαίωμα στην αλήθεια -δεδομένου ότι δεν αναγνωρίζεται ευρέως ως *per se* δικαίωμα- έχει αποκρυσταλλωθεί ως εθιμικός κανόνας του Διεθνούς Δικαίου θα πρέπει να διερευνηθεί: i) εάν συνιστά γενική και επαναλαμβανόμενη πρακτική των κρατών, και ii) εάν η πρακτική αυτή ακολουθείται *opinio juris* και *opinio necessitatis*.

«Ως σχετική πρακτική από την πλευρά των κρατών έχει κριθεί ότι μπορεί να θεωρούνται: οι κυρώσεις συνθηκών, οι αποφάσεις, διακηρύξεις και δηλώσεις σε διεθνείς οργανισμούς, η νομοθεσία, οι αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων και διοικητικών αρχών, η διπλωματική αλληλογραφία, οι πολιτικές δηλώσεις, τα δελτία τύπου, τα εγχειρίδια της

¹¹¹ https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26252&Itemid=35

¹¹² Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, ... σπ.αν., σσ. 191-192.

αστυνομίας και του στρατού, οι οδηγίες στις ένοπλες δυνάμεις, τα σχόλια σε προσχέδια Συμβάσεων, οι θέσεις των επίσημων νομικών συμβούλων.»¹¹³

Αναφορικά με το δικαίωμα στην αλήθεια, σε νομοθετικό επίπεδο, παρουσιάστηκε στην § 1.1. το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο επί του οποίου ερείδεται και το οποίο κατοχυρώνει το συγκεκριμένο δικαίωμα, στις § 1.3. και 1.4. παρουσιάστηκε το soft law το οποίο εξειδικεύει και οριοθετεί το δικαίωμα και στην § 1.2. έγινε αναφορά στο ευρύτερο νομοθετικό πλαίσιο, το οποίο το πλαισιώνει και μπορεί να χρησιμοποιείται επικουρικά για τη θεμελίωση του δικαιώματος. Σε επίπεδο νομολογίας¹¹⁴, υφίσταται σημαντικός αριθμός δικαστικών αποφάσεων περιφερειακών δικαιοδοτικών μηχανισμών προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ευρεία νομολογία σχετικά με το δικαίωμα στην αλήθεια παρουσιάζει το Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Τέλος, από τη δεκαετία του '80 και μετά δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε με ταχείς ρυθμούς η μεταβατική δικαιοσύνη¹¹⁵, η οποία συνδέεται άμεσα και αντανakλά το δικαίωμα στην αλήθεια.

Ως προς το αν υφίσταται *opinio juris*, θα ήταν δύσκολο να αμφισβητηθεί από τα κράτη ή τα άτομα ότι αντιλαμβάνονται και υιοθετούν τη διερεύνηση και αποκατάσταση της αλήθειας ως δικαϊκό κανόνα, αφού η αλήθεια είναι άμεσα συνυφασμένη με τη δικαιοσύνη, αποτελεί έναν από τους βασικούς σκοπούς της, και δεν μπορεί εύκολα να διαχωριστεί από αυτήν. Επομένως, δεν θα μπορούσε να υποστηριχθεί από τα κράτη ότι συμπεριφορές που αντανakλούν το δικαίωμα στην αλήθεια συνιστούν πρακτική, η οποία δεν ακολουθείται διάνοια δικαίου. Ως προς το αν υφίσταται *opinio necessitatis*, λόγω της ιδιαίτερης φύσης του δικαιώματος στην αλήθεια, δεν θα μπορούσε να αμφισβητηθεί από τα κράτη ή τα άτομα η αναγκαιότητα της υιοθέτησης και πλήρους εφαρμογής του. Όποτε, λοιπόν, ακολουθήθηκε από τα κράτη πρακτική συνάδουσα με το δικαίωμα στην αλήθεια είναι δύσκολο να υποστηριχθεί και να τεκμηριωθεί ότι δεν υπήρχε συνειδητοποίηση ότι εφαρμόζεται δικαϊκή επιταγή και ότι η εφαρμογή της αποτελεί αδήριτη αναγκαιότητα.

*«Συχνά δεν είναι εύκολο να διαπιστωθεί εάν έχει αποκρυσταλλωθεί ένας εθιμικός κανόνας. Σύμφωνα με τον Anzilotti, είναι δύσκολο ένας τέτοιος κανόνας να αναδυθεί εάν ένα ή περισσότερα κράτη δεν βρεθούν αντιμέτωπα με την αντίδραση άλλων κρατών, οπότε ο κανόνας εξελίσσεται σταδιακά ως απόρροια αυτής της σύγκρουσης συμφερόντων. Σύμφωνα με τον δικαστή του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ Benjamin Cardozo, το διεθνές εθιμικό δίκαιο βρίσκεται ορισμένες φορές, όπως και το εσωτερικό εθιμικό δίκαιο των κρατών, σε μια λυκοφωτική φάση, στη διάρκεια της οποίας μπορεί με δυσκολία να διακριθεί από την ηθική, έως ότου η κρίση ενός δικαστηρίου καταδείξει τη νομική του υπόσταση.»*¹¹⁶

Η ηθική διάσταση που αναμφισβήτητα εμπεριέχεται στο δικαίωμα στην αλήθεια δεν μας απομακρύνει από το δίκαιο. Αντιθέτως, το στοιχείο της ηθικής ενυπάρχει στο δίκαιο,

¹¹³ Theodor Meron, *The Humanization of International Law*, ... οπ.αν., pp. 361, 362

¹¹⁴ Έχουν γίνει κάποιες ενδεικτικές αναφορές στην Ενότητα 2, και θα παρουσιαστεί σχετική νομολογία στην οικεία ενότητα.

¹¹⁵ Παρουσίαση ζητημάτων αναφορικά με τη μεταβατική δικαιοσύνη γίνεται στο Τρίτο Μέρος της διατριβής.

¹¹⁶ Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, ... οπ.αν., σ. 195

χωρίς να ταυτίζεται πάντοτε και απόλυτα με αυτό. Επομένως, εάν μέσω της εφαρμογής του δικαιώματος επιδιώκεται και η αποκατάσταση της ηθικής τάξης, το γεγονός αυτό δεν αποκλίνει από το συμπέρασμα ότι πρόκειται για κατ' αρχήν δικαιοσύνη συμπεριφορά.

Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να αναφερθεί ότι «σύμφωνα με τον Καθηγητή J. F. Flauss, η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι χωρίς αμφιβολία η βάση της επιλογής της ανανέωσης της εθιμικής διαδικασίας».¹¹⁷

Επιπλέον, ο Καθηγητής Oscar Schachter επισημαίνει ότι «οι κανόνες που εκφράζουν βαθιές και ευρέως αποδεκτές πεποιθήσεις για την απαξία συγκεκριμένης συμπεριφοράς δεν πρέπει να εξετάζονται από τα κράτη ή τα δικαστήρια επί τη βάσει μη συνεπούς ή επαρκούς πρακτικής».¹¹⁸

5.2.1. Δικαίωμα με ατομική και συλλογική διάσταση

Το δικαίωμα στην αλήθεια έχει ατομική και συλλογική διάσταση. Ειδικότερα, πρόκειται για ατομικό δικαίωμα, καθώς το άτομο που υπήρξε θύμα σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ μπορεί να διεκδικήσει τη διερεύνηση, αποκάλυψη και αποκατάσταση της αλήθειας. Συγχρόνως, το δικαίωμα στην αλήθεια ενέχει συλλογική διάσταση, η οποία συνίσταται στη γενικότερη ανάγκη και στο συλλογικό ενδιαφέρον ολόκληρης της κοινωνίας να αποκατασταθεί η αλήθεια και να απονεμηθεί δικαιοσύνη για τις προαναφερθείσες παραβιάσεις.

Η διττή του διάσταση επισημαίνεται -μεταξύ άλλων- σε σχετικά Ψηφίσματα των Η.Ε.¹¹⁹, στη νομολογία του ΔΑΔΔΑ¹²⁰, σε Εκθέσεις της ΔΑΕΔΑ¹²¹. Αξίζει να αναφερθεί ότι το Ψήφισμα των Η.Ε. E/CN.4/2006/91 (2006)¹²² το χαρακτηρίζει ως ατομικό και συλλογικό δικαίωμα, ενώ το Ψήφισμα A/RES/68/165 (2013)¹²³ τονίζει τον ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο που καλείται να διαδραματίσει η Κοινωνία των Πολιτών στις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων για την προαγωγή και την επίτευξη σεβασμού στο δικαίωμα, αναδεικνύοντας και με αυτό τον τρόπο την κοινωνική διάσταση του δικαιώματος. Η συλλογική διάσταση του δικαιώματος αντανακλάται και στις Επικαιροποιημένες Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της

¹¹⁷ Theodor Meron, *The Humanization of International Law*, ... οπ.αν., p. 363

¹¹⁸ Oscar Schachter, "Entangled Treaty and Custom", in "International Law at a Time of Perplexity: Essays in Honour of Shabtai Rosenne", Yoram Dinstein and Mala Tabory ed., 1988, pp.717, 734

¹¹⁹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/12/19

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/165

¹²⁰ Myrna Mack Chang v. Guatemala Case, (2003)

¹²¹ Annual Report of IACHR, 1985-1986

¹²² http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

¹²³ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/165

ατιμωρησίας¹²⁴, από τις οποίες προκύπτει -παράλληλα με το δικαίωμα των θυμάτων να γνωρίζουν την αλήθεια- το δικαίωμα της κοινωνίας ως ολότητας να γνωρίζει την αλήθεια και η υποχρέωση και η ευθύνη της να «θυμάται».¹²⁵

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι σύμφωνα με Ψηφίσματα του Ο.Η.Ε.¹²⁶ και Εκθέσεις της ΔΑΕΔΑ¹²⁷, η συλλογική και κοινωνική διάσταση του δικαιώματος συνδέεται με το κράτος δικαίου, τις αρχές της διαφάνειας και της χρηστής διακυβέρνησης, και τελικά με την ίδια τη λειτουργία της δημοκρατίας σε μια κοινωνία.

Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Δικαστής Sergio Garcíá Ramirez στη Separate Concurring Opinion στην Υπόθεση *Bámaca Velásquez v. Guatemala* (2000), αναφέρει: «Κατά πρώτη έννοια, το δικαίωμα στην αλήθεια καλύπτει μια νόμιμη απαίτηση της κοινωνίας να γνωρίζει τί έχει συμβεί, γενικά ή ειδικά, κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης περιόδου συλλογικής ιστορίας, συνήθως μια περίοδο στην οποία κυριαρχεί ο αυταρχισμός, όταν τα κανάλια της γνώσης, της πληροφορίας και της αντίδρασης -χαρακτηριστικών της δημοκρατίας- δεν λειτουργούν κατάλληλα ή επαρκώς. Σε δεύτερο επίπεδο, το δικαίωμα να γνωρίζει κανείς την αλήθεια για το τί έχει συμβεί συνιστά ένα δικαίωμα του ανθρώπου, το οποίο εκτείνεται άμεσα στην κατ' ουσία δικαστική απόφαση και στις επανορθώσεις, που προκύπτουν από αυτήν»¹²⁸.

Επισημαίνεται ότι οι παραβιάσεις για τις οποίες αναγνωρίζεται το δικαίωμα στην αλήθεια έχει κριθεί ότι έχουν τόση σοβαρότητα και επισύρουν τέτοια απαξία, ώστε μόνο με την αποκατάσταση της αλήθειας και την απονομή δικαιοσύνης μπορεί να επέλθει η γνωστή από την αρχαία ελληνική τραγωδία «κάθαρση». Η αποκατάσταση της αλήθειας λειτουργεί ως «κάθαρση» όχι μόνο για τα θύματα, αλλά και για την «επαναλειτουργία» μιας δημοκρατικής κοινωνίας, για την ανθρωπότητα, ίσως ακόμη και για τους ίδιους τους θύτες. Η επέλευση της κάθαρσης συνδέεται και με την αποτροπή τέλειων πράξεων στο μέλλον.

Αναφορικά με την «κάθαρση» ως προϋπόθεση *sine qua non* για την «επαναλειτουργία» μιας δημοκρατικής κοινωνίας, είναι προφανές ότι σε κοινωνίες των οποίων η έννομη τάξη έχει ισχυρά διασαλευθεί πρέπει να απονεμηθεί δικαιοσύνη και η πραγματικότητα αυτή να εμπεδωθεί από τους πολίτες, ώστε εκείνοι να ανακτήσουν την εμπιστοσύνη τους απέναντι στο κράτος και τους θεσμούς του. Με αυτό τον τρόπο ενισχύεται η πίστη των ατόμων και στη δράση και τη λειτουργία της διεθνούς κοινότητας, καθ' όσον δεν επιτρέπει να μείνουν ατιμώρητες ιδιαίτερης σοβαρότητας παραβατικές συμπεριφορές. Σε κοινωνίες οι οποίες έχουν μεταβεί από τον πόλεμο στην ειρήνη ή από την απολυταρχία στη δημοκρατία, επιβάλλεται η ουσιαστική απονομή δικαιοσύνης, για να συνεχιστεί ομαλά η λειτουργία τους, με τις εγγυήσεις που παρέχει η δημοκρατία και το κράτος δικαίου.

¹²⁴ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

¹²⁵ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/12/19

¹²⁶ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/5/7

¹²⁷ *Bámaca Velásquez v. Guatemala Case*, (2000)

¹²⁸ *Bámaca Velásquez v. Guatemala Case*, (2000)

http://www.univie.ac.at/bimtor/dateien/iacthr_2000_bacama-velasquez_vs_guatemala.pdf

Αντίθετα, σε περίπτωση που δεν αποδοθεί δικαιοσύνη -πέρα από τη μη αποκατάσταση των θυμάτων και των συγγενών τους- δεν ικανοποιείται το κοινό περί δικαίου αίσθημα, με αποτέλεσμα οι πολίτες να τρέφουν καχυποψία απέναντι στους θεσμούς και στα άτομα που τους εκπροσωπούν.

Το δίκαιο δεν ταυτίζεται με το κοινό περί δικαίου αίσθημα, απλώς το τελευταίο αποτελεί μία παράμετρο κατά τη διαμόρφωση του δικαίου. Ωστόσο, η μη απονομή δικαιοσύνης επί τόσο σοβαρών παραβιάσεων θίγει υπέρμετρα το κοινό περί δικαίου αίσθημα, με αποτέλεσμα να τίθεται υπο αμφισβήτηση από τους πολίτες αυτή καθαυτή η εφαρμογή του δικαίου σε μια κοινωνία. Θα μπορούσε ίσως να γίνει ένας παραλληλισμός, τηρουμένων των αναλογιών, της παραμέτρου «κοινό περί δικαίου αίσθημα» με την παράμετρο περί «προσβολής της παγκόσμιας συλλογικής συνείδησης», προκειμένου ναδειχθεί ότι ορισμένες παραβατικές συμπεριφορές είναι τόσο απεχθείς, ώστε η παράμετρος «κοινό περί δικαίου αίσθημα» να διαδραματίζει πιο καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του σχετικού νομικού πλαισίου και στην απονομή δικαιοσύνης. Επί των παραβιάσεων για τις οποίες θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια, η προσβολή των θυμάτων συνιστά προσβολή και ολόκληρης της κοινωνίας, και επομένως η μη ικανοποίηση του «κοινού περί δικαίου αισθήματος» είναι δυνατόν να μην επιτρέπει την επέλευση κοινωνικής ειρήνης, και στην περίπτωση επίτευξης κοινωνικής σταθερότητας να αποτελεί τον «σπόρο» ανατροπής της.

5.2.2. Η συνύπαρξη ατομικής και συλλογικής διάστασης και η αλληλοενίσχυσή τους

Η ιδιαιτερότητα του δικαιώματος στην αλήθεια να αποτελεί αίτημα των θυμάτων σοβαρών παραβιάσεων και των οικείων τους και συγχρόνως να αποτελεί γενικότερο αίτημα της κοινωνίας διαμορφώνει μία ξεχωριστή δυναμική στη διεκδίκηση και την εφαρμογή του. Η διττή φύση του δικαιώματος υπογραμμίζει -και αυτή- τη θεμελιώδη σημασία του, μάλιστα η μία διάστασή του θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ενισχύει την άλλη.

Ειδικότερα, ο έντονα κοινωνικός και συλλογικός χαρακτήρας του δικαιώματος στην αλήθεια ενισχύει τη σημασία του και το υπόβαθρό του. Δεδομένης της μη ευρείας αναγνώρισής του ως *per se* δικαιώματος και της μη ευρείας αναγνώρισής του ως αγωγίμου δικαιώματος, η συλλογική διάστασή του θα μπορούσε ίσως να δρα προς την κατεύθυνση ισχυροποίησής του. Το γεγονός ότι η αποκατάσταση της αλήθειας και η απονομή δικαιοσύνης για σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ αποτελεί γενικότερη ανάγκη ολόκληρης της κοινωνίας αναδεικνύει και τονίζει έτι περαιτέρω την ανάγκη να απονεμηθεί δικαιοσύνη για τα ίδια τα θύματα των παραβιάσεων και τους οικείους τους. Μάλιστα, τα θύματα μπορούν και μέσα από τη συλλογική διάσταση του δικαιώματος να προβάλλουν την ιδιαίτερη απαξία των τελεσθεισών παραβιάσεων.

Από την άλλη πλευρά, η ατομική διάσταση του δικαιώματος μπορεί στην πράξη να συμβάλει καθοριστικά στην εφαρμογή του, διότι τα άτομα ως φορείς του -δεδομένου ότι αποτελούν συγκεκριμένα υποκείμενα και όχι αφηρημένες οντότητες- μπορούν να κινητοποιηθούν και να δράσουν πιο αποτελεσματικά στη διεκδίκηση και την πραγμάτωση του δικαιώματος. Επιπλέον, τα άτομα που υπήρξαν θύματα σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ και οι συγγενείς τους έχουν ιδιαίτερα έντονο προσωπικό ενδιαφέρον να διεκδικήσουν τη δικαίωσή τους, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο είτε συνειδητά είτε ασυνείδητα στην αποκατάσταση του δικαιώματος και σε συλλογικό επίπεδο.

Η σύζευξη ατομικής και συλλογικής διάστασης θα μπορούσε περαιτέρω να λειτουργήσει και προς την ευρεία αναγνώρισή του ως *per se* δικαιώματος και στην απόδοση σε αυτό αγωγίμου χαρακτήρα.

5.3. Συρροή στοιχείων δικαιωμάτων πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς

Επιχειρώντας να χαρακτηρίσουμε το δικαίωμα στην αλήθεια με βάση την υφιστάμενη τυπολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹²⁹, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι συγκεντρώνει χαρακτηριστικά δικαιωμάτων πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς. Ειδικότερα, πρώτης γενιάς, αφού αποτελεί ατομικό δικαίωμα, άμεσα συνδεδεμένο με θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, το δικαίωμα σεβασμού του ιδιωτικού και οικογενειακού βίου, την απαγόρευση των βασανιστηρίων κ.α. Επιπλέον, το δικαίωμα στην αλήθεια -όπως και τα δικαιώματα πρώτης γενιάς- είναι αγωγίμο. Δεύτερης γενιάς, επειδή εμπεριέχει στοιχεία κοινωνικής φύσης. Τρίτης γενιάς, επειδή ενέχει το στοιχείο της αλληλεγγύης, της συλλογικότητας, και συνδέεται με το χρέος απέναντι στις μέλλουσες γενεές.

Για τα δικαιώματα τρίτης γενιάς θα πρέπει να επισημανθεί ότι «σύμφωνα με τον εμπνευστή τους K.Vasak (1979), τα δικαιώματα αλληλεγγύης “εκφράζουν μια ορισμένη αντίληψη της συλλογικής ζωής και δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν παρά με τη συνένωση των προσπάθειών όλων των κοινωνικών εταίρων, ατόμων, κρατών, άλλων δημόσιων ή ιδιωτικών φορέων και οργάνων”. Τα δικαιώματα τρίτης γενιάς έχουν μια ατομική και μια συλλογική διάσταση. Στην κατηγορία τους εντάσσεται -μεταξύ άλλων- το δικαίωμα στην ειρήνη, το δικαίωμα σε ένα υγιές και ικανοποιητικό περιβάλλον. Τα δικαιώματα αυτά αντιμετωπίζουν προβλήματα νομικών οριοθετήσεων σε σχέση με το περιεχόμενό τους, τους φορείς τους, την προβολή της αξίωσής τους, τον εγκαλούμενο κατά περίπτωση φορέα της

¹²⁹ Για την τυπολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, βλ. Στέλιος Περράκης, *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Προς ένα jus universalis*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2013, σσ. 35-38

*υποχρέωσης υλοποίησης του δικαιώματος και συνακόλουθα στερούνται, ακόμη, μιας τυπικής αναγνώρισης, με εξαίρεση το δικαίωμα στο περιβάλλον».*¹³⁰

Αναφορικά, λοιπόν, με το δικαίωμα στην αλήθεια συνάγεται ότι, παράλληλα με τη συρροή στοιχείων και των τριών κατηγοριών δικαιωμάτων, φαίνεται να προσιδιάζει περισσότερο στα δικαιώματα τρίτης γενιάς, είναι όμως αγωγήμο. Πιο συγκεκριμένα, έχει ατομική και συλλογική διάσταση, όπως παρουσιάστηκε στην § 5.1.2. Επιπλέον, η εφαρμογή του σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο ενέχει το στοιχείο της αλληλεγγύης, διότι η αποκατάσταση της αλήθειας επί σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ και η απονομή δικαιοσύνης αποτελεί γενικότερο αίτημα της κοινωνίας και λειτουργεί προς την κατεύθυνση παροχής εγγυήσεων για την προάσπιση των δικαιωμάτων όλων των πολιτών. Παράλληλα, συνδέεται με τις παρούσες αλλά και τις μέλλουσες γενεές, στο μέτρο που η αποκατάσταση της αλήθειας σχετίζεται με τον τρόπο που θα γραφεί η Ιστορία ενός κράτους και με την αποτροπή τέλεσης αντίστοιχων παραβιάσεων στο μέλλον.

5.4. Η αναγκαιότητα απόδοσης και αναγνώρισης αγωγήμου χαρακτήρα στο δικαίωμα στην αλήθεια

Η αναγκαιότητα απόδοσης και αναγνώρισης αγωγήμου χαρακτήρα στο δικαίωμα στην αλήθεια προβάλλει επιτακτική, ώστε να είναι δυνατή η επίκλησή του από τα θύματα και τους συγγενείς των θυμάτων σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ. Η μη αγωγήμοτητα αποδυναμώνει σημαντικά ένα δικαίωμα, επειδή στην πράξη απαλείφει τη δυνατότητα του ατόμου να διεκδικήσει την εφαρμογή του.

Ειδικά επί του δικαιώματος στην αλήθεια η μη αναγνώριση αγωγήμου χαρακτήρα φαντάζει αντιφατική για τους εξής λόγους. Πρώτα απ' όλα, το δικαίωμα ανακύπτει σε περιπτώσεις σοβαρών παραβιάσεων που επισύρουν ιδιαίτερη απαξία και η ύπαρξη ενός τέτοιου τυπικού κωλύματος για τη μη δυνατότητα προβολής της προσβολής από τα θύματα δεν θα μπορούσε να τεκμηριωθεί επί νομικής βάσης. Όπως προαναφέρθηκε, το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται με τα δικαιώματα πρώτης γενιάς, τα οποία είναι κατ' εξοχήν αγωγήμα, και ακόμη στενότερα με ορισμένα θεμελιώδη εξ αυτών -όπως το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια κ.α.- για τα οποία δεν θα μπορούσε να νοηθεί η μη δυνατότητα του ατόμου να διεκδικήσει την προστασία τους. Επιπλέον, η συλλογική και κοινωνική διάσταση του δικαιώματος ενισχύει την ανάγκη αγωγήμοτητάς του, καθώς δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι για εφαρμογή δικαιώματος του οποίου η ικανοποίηση αποτελεί συλλογικό αίτημα και συγκεντρώνει το συλλογικό ενδιαφέρον της κοινωνίας δεν αναγνωρίζεται η δυνατότητα των ίδιων των θυμάτων να προβάλουν το σχετικό αίτημα.

¹³⁰ Στέλιος Περράκης, *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Προς ένα jus universalis*, ..., οπ.αν., σ. 37

Θα μπορούσε, ίσως, «να αποδοθεί αγωγήμος χαρακτήρας» στο δικαίωμα στην αλήθεια, και να καλυφθεί -έστω και προσωρινά- το γεγονός της μη ευρείας αναγνώρισης της αγωγιμότητάς του, μέσω της σύνδεσής του με το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη. Όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, είναι στενή η σύνδεση και η διάδραση μεταξύ των δύο δικαιωμάτων, και θα μπορούσε μέσω της συνδυασμένης εφαρμογής τους να επιτευχθεί υπέρβαση επί των όποιων αμφισβητήσεων αγωγιμότητάς του.

Η ευρεία αναγνώριση αγωγήμου χαρακτήρα στο δικαίωμα στην αλήθεια θα συμβάλει προς την κατεύθυνση της εξύψωσης της θέσης του ατόμου στη διεθνή δικαιοταξία, διότι το άτομο θα έχει σημαντικούς μηχανισμούς άμυνας και αντίδρασης σε περιπτώσεις σοβαρών παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων του, επί των οποίων αναγνωρίζεται το εν λόγω δικαίωμα. Άλλωστε, όπως αναφέρθηκε, το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται με σειρά δικαιωμάτων και έχει συνδεθεί με τη γενική υποχρέωση του κράτους να σέβεται και να εγγυάται τα δικαιώματα του ανθρώπου,¹³¹ επομένως η ουσιαστική εφαρμογή του μπορεί να λειτουργήσει υπέρ της προαγωγής και άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου.

6. Υποκείμενα του δικαιώματος στην αλήθεια και η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του

6.1. Υποκείμενα/Φορείς του δικαιώματος στην αλήθεια

Λόγω της ευρύτητας του περιεχομένου του δικαιώματος στην αλήθεια και του θεμελιώδους χαρακτήρα του υπάρχει ευρύτητα και ως προς τους φορείς/τα υποκείμενα του δικαιώματος.

ι) Τα άτομα αποτελούν τα πρωταρχικά υποκείμενα του δικαιώματος στην αλήθεια, καθ' όσον τα θύματα ή οι συγγενείς των θυμάτων σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ έχουν δικαίωμα να γνωρίζουν την πλήρη αλήθεια για τα γεγονότα που συνέβησαν, τις ειδικές περιστάσεις, τους αυτουργούς, τις συνθήκες κατά τις οποίες οι παραβιάσεις έλαβαν χώρα και τις αιτίες τους, την πρόοδο και τα αποτελέσματα των ερευνών, την τύχη και τον τόπο όπου βρίσκονται τα θύματα, τους λόγους που οδήγησαν στη θυματοποίηση του ατόμου. Επιπλέον, δύνανται να διεκδικήσουν επανορθώσεις για τις τελεσθείσες παραβιάσεις και τη δίωξη των αυτουργών.

Η θέση του ατόμου ως «χρήστη» του Διεθνούς Δικαίου¹³², σύμφωνα με τον Καθηγητή Εμμανουήλ Ρούκουνα, και γενικότερα ως υποκείμενο του Διεθνούς Δικαίου¹³³, σύμφωνα με

¹³¹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

¹³² Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Σειρά Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, Διεύθυνση σειράς: Εμμανουήλ Ρούκουνας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2010, σσ. 28-30

την κρατούσα πλέον άποψη, ενισχύει τη θέση του ατόμου στη διεθνή δικαιοταξία, καθώς επίσης και τη δυνατότητά του να διεκδικήσει την προάσπιση και εφαρμογή των δικαιωμάτων του και να έχει *locus standi* σε διεθνή και περιφερειακά δικαιοδοτικά όργανα.

ii) **Τα κράτη** αποτελούν, επίσης, υποκείμενα του δικαιώματος στην αλήθεια και μπορούν να διεκδικήσουν την εφαρμογή του δικαιώματος, καθώς -όπως προαναφέρθηκε- η αποκατάσταση της αλήθειας έχει και συλλογική διάσταση και αφορά το σύνολο της κοινωνίας. Το κράτος μπορεί να αξιώσει την εφαρμογή του δικαιώματος, προκειμένου να αποκατασταθεί η διασαλευθείσα έννομη τάξη, να διαλευκανθούν τα πραγματικά περιστατικά, να καταγραφεί όσο το δυνατόν με πιο πλήρη και αντικειμενικό τρόπο η Ιστορία του, να διατηρηθεί η συλλογική μνήμη και να είναι εφικτή η ομαλή συνέχιση της λειτουργίας του. Το κράτος είναι δυνατόν να εγκαλέσει άλλο κράτος ή άλλα κράτη για σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ που τελέστηκαν στο έδαφός του ή κατά πολιτών του. Σε περίπτωση διεθνούς ή εμφύλιας σύρραξης ή απολυταρχικού καθεστώτος το οποίο τέλεσε μαζικές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, μπορεί η διάδοχη κυβέρνηση του κράτους να αξιώσει και να δρομολογήσει την αποτελεσματική εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια.

iii) **Άλλες μη κρατικές οντότητες**: όπως οι μειονότητες, οι αυτόχθονες λαοί, τα απελευθερωτικά κινήματα, οι εκτοπισθέντες πληθυσμοί θα μπορούσαν, επίσης, να θεωρηθούν φορείς του δικαιώματος στην αλήθεια. Οι συγκεκριμένες συλλογικότητες έχουν ως βασικό κοινό στοιχείο ότι αποτελούν ευάλωτες ομάδες, οι οποίες χρήζουν αυξημένης νομικής προστασίας, και λόγω του γεγονότος ότι έχουν υποστεί σοβαρές παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους.

Γι' αυτή την κατηγορία φορέων του δικαιώματος (iii), που πρόκειται για συλλογικότητες, και για την προηγούμενη κατηγορία (ii), που αφορά στην άσκηση του δικαιώματος από κράτη, θα πρέπει να αναφερθούν τα ακόλουθα. «*Με τις σύγχρονες εξελίξεις έχουν κατοχυρωθεί ή οδεύουν προς κατοχύρωση και “συλλογικά δικαιώματα” ή “δικαιώματα των λαών”, που προβάλλονται από ομάδες ατόμων προς άλλες ομάδες ή προς το κράτος, ή από κράτη προς άλλα κράτη και διεθνείς οργανισμούς. Συχνά δεν αφορούν μόνο σε συγκεκριμένα άτομα, αλλά επεκτείνονται στη δράση ευρύτερων ομάδων ανθρώπων, ενώ κορμός των διεθνώς προστατευόμενων δικαιωμάτων είναι τα ατομικά δικαιώματα. Υποστηρίζεται ότι μέχρι σήμερα δεν τονίστηκε συστηματικά ο συλλογικός χαρακτήρας μερικών δικαιωμάτων και ότι η μονόπλευρη επίκληση του ατομικού χαρακτήρα των δικαιωμάτων είτε δεν ανταποκρινόταν στις σύγχρονες ανάγκες, είτε αποτελούσε οπισθοδρόμηση ως προς την προστασία και την ανάπτυξή τους. Αλλά όσο η έξαρση του ατομιστικού χαρακτήρα των*

¹³³ Nicolas Valticos, “L’ émergence progressive de l’individu comme sujet du droit international”, *El derecho internacional en un mundo en transformacion: liber amicorum et homenaje al profesor Eduardo Jiménez de Aréchaga*, τ. I, Montevideo, Fundacion de Cultura Universitaria, 1990, pp. 277-297

Jean Spiropoulos, “L’ individu et le droit international”, *RCADI*, 1929-V, τ. 30, σσ. 191-269

Antonio Cançado Trindade, *Evolution du droit international au droit de gens. L’ accès des individus à la Justice Internationale. Le regard d’un juge*, Paris, Pedone, 2008.

Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, ... οπ.αν., σσ. 176-183

δικαιωμάτων δεν είναι ρεαλιστική, άλλο τόσο η υπερκάλυψη των πάντων από τον συλλογικό χαρακτήρα των δικαιωμάτων μπορεί να οδηγήσει στο οξύμωρο και επικίνδυνο συμπέρασμα ότι, αφού κύριος εκφραστής του συλλογικού συμφέροντος είναι το κράτος, το κράτος είναι ο τελικός αποδέκτης σειράς δικαιωμάτων του ανθρώπου. Το κράτος όμως δεν είναι διεκδικητής, αλλά εγγυητής τους. Και όταν ενδεχομένως τα προβάλλει διεθνώς ενεργεί ως εντολοδόχος των γνήσιων αποδεκτών τους, δηλαδή των ατόμων.»¹³⁴

Αρχικά, οι μειονότητες θα μπορούσαν να θεωρηθούν υποκείμενα του δικαιώματος στην αλήθεια, με δεδομένο ότι έχουν ιστορικά υποβληθεί σε διεθνή εγκλήματα, και σε παραβιάσεις δικαιωμάτων τους, και τα συγκεκριμένα προβλήματα εξακολουθούν να εμφανίζονται μέχρι σήμερα με μεγάλη οξύτητα. Από τα στοιχεία που παρατίθενται στη συνέχεια προκύπτει η ανάγκη παροχής ειδικού status προστασίας στις μειονότητες, και το γεγονός ότι η εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια θα μπορούσε να αποτελεί ένα εχέγγυο υπέρ των ομάδων αυτών απέναντι στη διστακτικότητα ή την άρνηση των κρατών να τηρήσουν τις διεθνείς υποχρεώσεις τους, λόγω και της ιδιαίτερης δυναμικής που είναι δυνατόν να διαμορφωθεί.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι μειονότητες συνιστούν ευάλωτη ομάδα με δεδομένη την «πληθυσμιακή μη δεσπόζουσα θέση»¹³⁵ στην οποία βρίσκονται και «τη δυναμική που αναπτύσσεται, η οποία μπορεί να ξεκινά από τον σεβασμό της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας, και μπορεί να φτάνει σε αναγνώριση ή διεκδίκηση καθεστώτος αυτονομίας ή ακόμη και αυτοδιάθεσης που ενδεχομένως μπορεί να αχθεί μέχρι τη συχνή -με χρήση βίας- απόσχιση.»¹³⁶

«Σήμερα αναγνωρίζονται ατομικά δικαιώματα στα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονότητες, και όχι δικαιώματα ομάδας ή συλλογικά δικαιώματα. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν προβλέπεται και η από κοινού άσκηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται, κάτι που ενέχει αναμφίβολα έστω και έμμεσα και το συλλογικό στοιχείο.»¹³⁷ «Ουσιαστικό θέμα παραμένει, πάντως, το ζήτημα της πραγματικής εφαρμογής των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται, μέσα από τα μέτρα που υιοθετεί το κάθε κράτος και ο έλεγχος του σεβασμού των υποχρεώσεων που απορρέουν γι' αυτό.»¹³⁸

Οι αυτόχθονες λαοί αποτελούν υποκείμενα του δικαιώματος στην αλήθεια, καθώς έχουν ιστορικά υποστεί αδικίες και εγκλήματα, ως αποτέλεσμα -μεταξύ άλλων- του αποικισμού και της αποστέρησης της γης, των εδαφών και των πλουτοπαραγωγικών πηγών

¹³⁴ Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων...*, οπ.αν., σσ. 13, 14

¹³⁵ Στέλιος Περράκης, «Προβληματισμοί για το σύγχρονο νομικό καθεστώς των μειονοτήτων υπό το φως της Σύμβασης-Πλαισίου για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων: Η μετεξέλιξη του δικαϊκού πλαισίου» στο *Η προστασία των μειονοτήτων Η Σύμβαση-Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης*, Α.Μπρεδήμας, Λ.-Α.Σισυλιάνος (εκδ.), Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997, σσ. 57-73
Στέλιος Περράκης, *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Προς ένα jus universalis*, ..., οπ.αν., σσ. 251-263

¹³⁶ Ibid

¹³⁷ Ibid

¹³⁸ Ibid

Για το ζήτημα των μειονοτήτων βλ. Πέτρος Λιάκουρας, *Το Κυπριακό Από τη Ζυρίχη στη Λουκέρνη Σε Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2007, σσ. 87-106

τους. Έχουν υποστεί πράξεις αφομοίωσης, καταστροφής του πολιτισμού τους και της ιδιαίτερης ταυτότητάς τους, βία, σε ορισμένες περιπτώσεις μέχρι και γενοκτονία. Η Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Πληθυσμών A/RES/61/295 (2007)¹³⁹ κατοχυρώνει τα ατομικά και συλλογικά δικαιώματά τους και το δικαίωμα αποκατάστασης επί παραβιάσεών τους, υπό το πρίσμα και των παραβιάσεων και των διεθνών εγκλημάτων που έχουν τελεστεί εις βάρος αυτοχθόνων πληθυσμών.

Θα πρέπει να αναφερθεί και το Ψήφισμα της Γ.Σ. των Η.Ε. A/HRC/EMRIP/2013/2 (2013)¹⁴⁰, το οποίο περιλαμβάνει τη Μελέτη του Ειδικού Μηχανισμού για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Πληθυσμών, κατόπιν αιτήματος του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων. Η συγκεκριμένη Μελέτη συνδέει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη με το δικαίωμά τους να διεκδικήσουν επανορθώσεις για τις τελεσθείσες παραβιάσεις, και εξετάζει τις δυνατότητες που παρέχει η μεταβατική δικαιοσύνη για την αποκατάσταση της αλήθειας και την επίτευξη συμφιλίωσης και ειρήνης μακροπρόθεσμα. Αναφέρει ότι έχουν συντελεστεί εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και γενοκτονίες κατά αυτοχθόνων πληθυσμών και τονίζει την αναγκαιότητα εφαρμογής του δικαιώματος στην αλήθεια των λαών αυτών. Αναφέρεται σε Επιτροπές Αλήθειας που εξέτασαν και ζητήματα αυτοχθόνων, και αναδεικνύει την ανάγκη ουσιαστικής συμμετοχής των αυτοχθόνων σε όλα τα στάδια της διαδικασίας, η οποία πρέπει να είναι συμβατή και με τον πολιτισμό, τα ήθη και τα έθιμά τους.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι ενώ «στο διεθνές έγκλημα της γενοκτονίας δεν συμπεριλαμβάνεται η πολιτισμική γενοκτονία»¹⁴¹, μπορεί αυτή να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής εάν δι' αυτής σκοπείται η φυσική εξόντωση μιας ομάδας ή ουσιώδους τμήματός της. Στην περίπτωση των αυτοχθόνων πληθυσμών, η καταστροφή του πολιτισμού τους και του ιδιαίτερου τρόπου ζωής τους μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την ολική ή μερική φυσική εξόντωση της ομάδας.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα απελευθερωτικά κινήματα είναι φορείς του δικαιώματος στην αλήθεια, έχοντας υπόψη τα κύρια χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε αυτά, ήτοι ότι «*χαρακτηρίζονται κυρίως από τη διεθνή νομιμοποίησή τους με βάση την αρχή της αυτοδιάθεσης, δηλαδή αναγνωρίζεται σε αυτά διεθνής υπόσταση, αφού ληφθούν υπόψη οι πολιτικοί στόχοι τους: ο αγώνας για απελευθέρωση από αποικιακή κυριαρχία, από καθεστώς apartheid, ή από ξένη κατοχή, ότι ασκούν αποτελεσματικό έλεγχο επί κάποιου τμήματος του εδάφους, και ότι διαθέτουν μια αντιπροσωπευτική οργάνωση ή μηχανισμό*»¹⁴². Ειδικότερα, με βάση τη διεθνή τους υπόσταση και τη δυνατότητα αντιπροσώπευσής τους θα μπορούσαν να διεκδικήσουν την εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια σε περιπτώσεις σοβαρών

¹³⁹ http://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26162:2009-11-18-08-36-54&catid=21:--human-rights&Itemid=29

http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf

¹⁴⁰ http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPeoples/EMRIP/Session6/A-HRC-EMRIP-2013-2_en.pdf

¹⁴¹ Antonio Cassese, *International Criminal Law*, Oxford University Press, New York, 2003, p. 96

¹⁴² Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, ... σπ.αν., σσ. 172, 173

παραβιάσεων του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ. Μάλιστα, με δεδομένο ότι «τους αναγνωρίζεται το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση, καθώς και τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που απορρέουν από το *jus in bello*»¹⁴³ και ότι μάχονται κατά αποικιακής κυριαρχίας, καθεστώτος απαρτχάιντ, ή ξένης κατοχής είναι ιδιαίτερα πιθανό να έχουν συντελεστεί εις βάρος τους παραβιάσεις για τις οποίες θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια.

Οι εκτοπισθέντες πληθυσμοί μπορούν να θεωρηθούν φορείς του δικαιώματος στην αλήθεια, δεδομένου ότι αποτελούν θύματα σοβαρών παραβιάσεων του ΔΠΔ, του ΔΑΔ, ή του ΔΔΔΑ. Σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ.1 περίπτωση δ', και παρ.2 περίπτωση δ' του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου¹⁴⁴, η εκτόπιση ή βίαιη μετακίνηση πληθυσμού ως μέρος ευρείας ή συστηματικής πρακτικής κατά άμαχου πληθυσμού συνιστά έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Σύμφωνα, δε, με το άρθρο 8 παρ.2.α περίπτωση vii, παρ.2.β περίπτωση viii, και παρ.2.ε περίπτωση viii, η παράνομη εκτόπιση ή μεταφορά σε περίοδο πολέμου κατά προστατευομένων κατηγοριών προσώπων αποτελεί έγκλημα πολέμου. Οι εκτοπισθέντες πληθυσμοί συνιστούν συλλογικότητες, υπό την έννοια ότι πρόκειται για ομάδες ατόμων, που υπήρξαν θύματα του εγκλήματος της παράνομης εκτόπισης, λόγω ενός κοινού χαρακτηριστικού που φέρουν, π.χ. λόγω της εθνικότητάς τους, της φυλής τους, της θρησκείας τους, ή ακόμη λόγω του γεγονότος ότι κατοικούσαν σε συγκεκριμένη περιοχή. Η ανάγκη εφαρμογής του δικαιώματος στην αλήθεια σε υποθέσεις εκτοπισμένων πληθυσμών έχει τεθεί επιτακτικά, καθώς επίσης και οι δυνατότητες συμβολής της μεταβατικής δικαιοσύνης επ' αυτής.¹⁴⁵

iv) Οι διεθνείς και οι περιφερειακοί οργανισμοί ως «διακριτά κέντρα δράσης τα οποία δημιουργούνται από τα κράτη για την επιτέλεση λειτουργιών κοινού ενδιαφέροντος, και προωθούν κοινούς στόχους, αλλά είναι σχεδιασμένα να επιτελούν μόνο τις αρμοδιότητες που τους εκχωρούν τα κράτη»¹⁴⁶ αποτελούν φορείς του δικαιώματος στην αλήθεια. Ειδικότερα, οι διεθνείς και οι περιφερειακοί οργανισμοί μέσω της επιβολής κυρώσεων σε κράτη ή ομάδες (π.χ. τρομοκρατικές οργανώσεις), που παραβιάζουν το ΔΔΔΑ, το ΔΑΔ και το ΔΠΔ, προάγουν το δικαίωμα στην αλήθεια. Επιπλέον, δημιουργώντας μηχανισμούς μεταβατικής δικαιοσύνης¹⁴⁷ πραγματώνουν το δικαίωμα στην αλήθεια. Τέλος, με τη νομοθεσία και το soft law που διαμορφώνεται στους κόλπους τους¹⁴⁸ δημιουργούν, οριοθετούν και προασπίζουν το δικαίωμα στην αλήθεια.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι διεθνείς οργανισμοί, διαθέτοντας διεθνή νομική προσωπικότητα και συνιστώντας υποκείμενα του Διεθνούς Δικαίου, αποτελούν καθοριστικούς δρώντες στη λειτουργία της διεθνούς κοινότητας και έχουν συμβάλει και συμβάλλουν πολύ ουσιαστικά στην εφαρμογή και την προαγωγή του δικαιώματος στην

¹⁴³ Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, ... σπ.αν., σ. 173

¹⁴⁴ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

¹⁴⁵ <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Brookings-Displacement-Truth-Telling-Colombia-CaseStudy-2012-English.pdf>

http://www.academia.edu/9801969/Internal_Displacement_and_the_Right_to_Truth_and_Reparation_in_Turkey

¹⁴⁶ Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, ... σπ.αν., σ. 166

¹⁴⁷ Ζητήματα σχετικά με τη μεταβατική δικαιοσύνη θα παρουσιαστούν στο Τρίτο Μέρος της διατριβής.

¹⁴⁸ Βλ. § 1.1., 1.3., 1.4.

αλήθεια. Από την άλλη πλευρά, εγκλήματα που τελούνται κατά εκπροσώπων διεθνών και περιφερειακών οργανισμών -στα πλαίσια της δράσης τους σε ειρηνευτικές επιχειρήσεις, ή στα πλαίσια της συνεργασίας του Ο.Η.Ε. με περιφερειακούς οργανισμούς υπό το Κεφάλαιο VIII του Χάρτη¹⁴⁹ των Η.Ε.- προσβάλλουν το δικαίωμα στην αλήθεια και θεμελιώνουν την επίκλησή του, από τη σκοπιά του θύματος.

ν) Η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού (International Committee of the Red Cross, ICRC)¹⁵⁰ μπορεί να θεωρηθεί φορέας του δικαιώματος στην αλήθεια με δεδομένη την εξαιρετικά σημαντική δράση της επί 150 χρόνια στο πεδίο των ενόπλων συρράξεων και άλλων καταστάσεων άσκησης βίας. Αναφορά στη δράση της σχετικά με εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων θα γίνει στο Τέταρτο Μέρος της διατριβής στην οικεία ενότητα. Ακριβώς λόγω της τόσο σημαντικής δράσης της, εκπρόσωποι της ICRC γίνονται συχνά στόχος παράνομων επιθέσεων, κατά απόλυτη παραβίαση της αρχής της διάκρισης του ΔΑΔ. Η τέλεση ανθρωποκτονιών, εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, ή κακομεταχείρισης κατά μελών της ICRC εμπίπτει στο πεδίο των εγκλημάτων που σχετίζονται με το δικαίωμα στην αλήθεια.

Σημειώνεται ότι «η ICRC δημιουργήθηκε ως οντότητα ιδιωτικού δικαίου και έχει φτάσει σταδιακά στο σημείο να κατέχει διεθνή προσωπικότητα, καθώς -λόγω του δυναμισμού της και της ιδιαίτερης σπουδαιότητας του έργου της- διαδραματίζει σοβαρό ρόλο στις διεθνείς σχέσεις»¹⁵¹. «Η ICRC αναγνωρίζεται ως ο θεματοφύλακας του ΔΑΔ και σχεδόν πάντοτε υποκαθιστά τον ρόλο των Προστάτιδων Δυνάμεων, εποπτεύοντας της εφαρμογή του. Οι δραστηριότητές της περιλαμβάνουν: την επίσκεψη σε αιχμαλώτους πολέμου και κρατουμένους, την επανασύνδεση οικογενειών, τη δράση ως ουδέτερου μεσολαβητή μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών σε μια σύρραξη προς επίλυση ζητημάτων ανθρωπιστικού χαρακτήρα, τη διασφάλιση της προστασίας των αμάχων με την εποπτεία και παρακολούθηση τυχόν παραβιάσεων του ΔΑΔ, με ακριβή στοιχεία που συγκεντρώνονται και διασταυρώνονται, την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας (παροχή ιατρικού προσωπικού ή ιατροφαρμακευτικού υλικού, προμήθεια τροφίμων και άλλων ειδών πρώτης ανάγκης), τη διάδοση και διδασκαλία του ΔΑΔ στα μέρη της σύρραξης, καθώς και την ανάπτυξη και εξέλιξη του ΔΑΔ».¹⁵² Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό ότι η δράση της συμβάλλει αποτελεσματικά στην προαγωγή του δικαιώματος στην αλήθεια, ενώ την ίδια ώρα παραβιάσεις που γίνονται εις βάρος μελών της την καθιστούν θύμα πράξεων για τις οποίες θεμελιώνεται η επίκληση του δικαιώματος στην αλήθεια.

vi) Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ), κυρίως στα πλαίσια της ανθρωπιστικής τους δράσης, θα μπορούσαν να θεωρηθούν φορείς του δικαιώματος στην αλήθεια, καθώς συνδράμουν στο πεδίο θύματα σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ, προβάλλουν δημοσίως και διεκδικούν αποφασιστικά τη δικαίωσή τους, συμμετέχουν σε σχετικές δίκες

¹⁴⁹ <http://www.un.org/en/documents/charter/> - <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf> - https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=10

¹⁵⁰ <https://www.icrc.org/en>

¹⁵¹ Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, ... οπ.αν., σσ. 163, 164

¹⁵² Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Περί του ανθρωπιστικού χώρου στον 21^ο αιώνα, Ανάδυση, διαστάσεις, νομικό πλαίσιο για αποτελεσματική και νόμιμη ανθρωπιστική δράση*, Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης, Εκδόσεις Ι.Σιδέρης, Αθήνα, 2012, σσ. 61, 62

και στις διαδικασίες της μεταβατικής δικαιοσύνης, μετέχουν σε διαδικασίες διαβούλευσης σε επίπεδο διεθνών και περιφερειακών οργανισμών. Και στην περίπτωση των ΜΚΟ ανθρωπιστικού χαρακτήρα, τα μέλη τους γίνονται συχνά στόχος παράνομων επιθέσεων, κατά απόλυτη παραβίαση της αρχής της διάκρισης του ΔΑΔ. Επομένως, καθίστανται οι συγκεκριμένες οργανώσεις και τα μέλη τους θύματα παραβιάσεων επί των οποίων θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια.

Οι ΜΚΟ συχνά θυματοποιούνται, αν ληφθεί υπόψη και η απήχηση που έχουν, δεδομένης της αναβάθμισης του status τους διεθνώς, σύμφωνα και με το άρθρο 71 του Καταστατικού Χάρτη του Ο.Η.Ε.¹⁵³, και δεδομένου ότι «σύμφωνα με τον Ernest Gellner “η Κοινωνία των πολιτών ως σύνολο ποικίλων αρκετά ισχυρών μη κυβερνητικών θεσμών αντισταθμίζουν το κράτος και, ενώ δεν το εμποδίζουν να εκπληρώσει το ρόλο του ως εγγυητή της ειρήνης και διαιτητή μεταξύ μεγάλων συμφερόντων, μπορούν ωστόσο να το εμποδίσουν να κυριαρχήσει και να εκμηδενίσει το υπόλοιπο της κοινωνίας”¹⁵⁴».

vii) Η διεθνής κοινότητα / Η «ανθρωπότητα» θα μπορούσε να θεωρηθεί φορέας του δικαιώματος στην αλήθεια, και ίσως ο τελικός αποδέκτης του.

Η ύπαρξη και η λειτουργία της διεθνούς κοινότητας αποτελεί μια πραγματικότητα, η οποία γίνεται κατά το μάλλον ή ήττον αντιληπτή στη λειτουργία των κρατών και στη ζωή των ατόμων σε παγκόσμιο επίπεδο. Όπως το κράτος αποτελεί μια νομική κατασκευή για την οργάνωση και την εύρυθμη λειτουργία μιας κοινωνίας και για την προάσπιση των δικαιωμάτων των πολιτών του, έτσι και η διεθνής κοινότητα βάσει μιας διασταλτικής ερμηνείας αυτής της παραδοχής και πραγματικότητας θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι λειτουργεί για την προάσπιση και προαγωγή των δικαιωμάτων των ατόμων σε διεθνές επίπεδο, βάσει των πανανθρώπινων αξιών, όπως αυτές αντανakλώνται στο διεθνές νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο. «Η εικόνα της διεθνούς κοινότητας είναι σαφώς διαφορετική από αυτή των κρατών και των εθνικών νομικών συστημάτων. Τα χαρακτηριστικά της παγκόσμιας κοινότητας είναι μοναδικά»¹⁵⁵. Ωστόσο ένας υποτυπώδης παραλληλισμός με την οργάνωση και τη λειτουργία του κράτους ίσως είναι αναπόφευκτος, διότι οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται καλύτερα και έχουν την εγγενή τάση να κάνουν αναγωγές προς καταστάσεις με τις οποίες έχουν κάποια εμπειρική σχέση και εξοικείωση. Επομένως, και η διεθνής κοινότητα, ως οντότητα και ως σύνολο και πλέγμα μηχανισμών, αποτελεί φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

Μάλιστα, επί του δικαιώματος στην αλήθεια θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποτελεί και τον τελικό αποδέκτη του δικαιώματος, δεδομένου ότι τα διεθνή εγκλήματα -για τα οποία θεμελιώνεται το συγκεκριμένο δικαίωμα- κρίνεται ότι προσβάλλουν «την ανθρωπότητα», και ότι μόνο σε επίπεδο διεθνούς κοινότητας είναι δυνατή η πρόληψη, η δίωξη και η καταστολή τους. Η αναγνώριση της διεθνούς κοινότητας, της «ανθρωπότητας» ως φορέα του

¹⁵³ https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=10
<http://www.un.org/en/documents/charter/>

¹⁵⁴ <http://www.citybranding.gr/2012/05/nation-branding.html>

¹⁵⁵ Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, ... σπ.αν., σ. 11

δικαιώματος στην αλήθεια αναδεικνύει, και αυτή, τη σπουδαιότητα και την οικουμενικότητα του συγκεκριμένου δικαιώματος.

6.2. Διεύρυνση της έννοιας του θύματος - Διευρυμένο έννομο συμφέρον για την επίκληση του δικαιώματος στη αλήθεια

Όπως συνάγεται και από τα παραπάνω, υπάρχει μεγάλη ευρύτητα ως προς τα υποκείμενα του δικαιώματος στην αλήθεια. Επί σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ, για τις οποίες θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια, τα υποκείμενα του δικαιώματος μπορεί να είναι άτομα, συλλογικότητες, κράτη και εν τέλει η ίδια η διεθνής κοινότητα. Μάλιστα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι -λόγω του ιδιαίτερου χαρακτήρα του δικαιώματος και της διττής του φύσης ως ατομικού και συλλογικού δικαιώματος- οι φορείς του είναι συγχρόνως και θύματα. Στην προκειμένη περίπτωση, η έννοια του υποκειμένου του δικαιώματος ταυτίζεται με την έννοια του θύματος. Το γεγονός αυτό όχι μόνο δεν περιορίζει το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος, αλλά αντίθετα το διευρύνει. Ειδικά, το κράτος δεν έχει τον χαρακτήρα του θύματος κατά την άσκηση διπλωματικής προστασίας¹⁵⁶ χάριν των πολιτών του, ενώ αντίθετα μπορεί να αποτελεί το ίδιο θύμα των σχετικών παραβιάσεων, λόγω της συλλογικής φύσης του δικαιώματος, όπως παρουσιάστηκε στην ενότητα 6.1.

Σύμφωνα με το Ψήφισμα των Η.Ε. A/RES/60/147 (2005)¹⁵⁷ (Κεφάλαιο V, άρθρα 8, 9), «ως θύματα νοούνται τα άτομα τα οποία ατομικά ή συλλογικά έχουν υποστεί βλάβη, συμπεριλαμβανομένης φυσικής ή ψυχικής βλάβης, συναισθηματικής δοκιμασίας, οικονομικής ζημίας, ή ουσιαστικής παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους, μέσω πράξεων ή παραλείψεων που συνιστούν σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ. Ο όρος “θύματα” μπορεί να περιλαμβάνει και το στενό οικογενειακό περιβάλλον, ή τα άτομα που εξαρτώνται από το άμεσο θύμα, καθώς επίσης και τα άτομα που υπέφεραν παρεμβαίνοντας για να βοηθήσουν τα θύματα ή για να αποτρέψουν τη θυματοποίηση.

»Ένα άτομο πρέπει να θεωρείται θύμα ανεξάρτητα εάν ο αυτουργός της παραβίασης έχει ταυτοποιηθεί, συλληφθεί, δικαστεί ή καταδικαστεί και ανεξάρτητα από τυχόν οικογενειακή σχέση μεταξύ του αυτουργού και του θύματος.»

Αναφορικά με την έννοια και τη θέση του θύματος στο ΔΔΔΑ, επισημαίνεται ότι «η έννοια του θύματος έχει επεκταθεί σημαντικά μέσω της δικαιοϊκής κατασκευής των διεθνών και περιφερειακών οργάνων επίβλεψης εφαρμογής των δικαιωμάτων του ανθρώπου, καταλήγοντας στο να περιλαμβάνει τα άμεσα και τα έμμεσα θύματα, όπως επίσης και τα “εν δυνάμει θύματα”, που είναι αυτοί που διατηρούν ένα ομολογουμένως έγκυρο ενδεχόμενο προσωπικό ενδιαφέρον για την αποκατάσταση των δικαιωμάτων τους.»¹⁵⁸

¹⁵⁶ Η οποία παρουσιάζεται στην § 6.6.

¹⁵⁷ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/147

¹⁵⁸ Judge A. Augusto Cançado Trindade, *The Construction of a Humanized International Law...*, οπ.αν., p. 17

«Ενώ η Εγκληματολογία προσανατολιζόταν προς το πρόσωπο του εγκληματία, θέτοντας το θύμα σε θέση εφαπτόμενη ή στο περιθώριο, η Θυματολογία στόχευε να αποκαταστήσει αυτή την ανισορροπία θέτοντας στο επίκεντρο το θύμα, υπό την έννοια της επανένταξής του και της διασφάλισης γι' αυτό κατάλληλων επανορθώσεων. Ήταν, ωστόσο, η αξιοσημείωτη εξέλιξη του ΔΔΔΑ κατά τη διάρκεια του δευτέρου μισού του 20^{ου} αιώνα και μέχρι σήμερα που πέτυχε την πραγματοποίηση αυτού του στόχου, προσανατολιζόμενο ολοκληρωτικά και απόλυτα προς τα θύματα. Η έλευση και η θεμελίωση του corpus juris του ΔΔΔΑ αποκατέστησε την κεντρική θέση των θυμάτων στην έννομη τάξη.»¹⁵⁹

Ειδικότερα σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια, «το νομικό περιεχόμενο της απόλυτης απαγόρευσης της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης έχει πεδίο εφαρμογής με διευρυμένο *ratione materiae*, συμπεριλαμβάνοντας νέες καταστάσεις οι οποίες ίσως δεν είχαν ληφθεί υπόψη κατά τον χρόνο της διατύπωσης της απαγόρευσης στις συνθήκες δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σε επίπεδο ΕΣΔΑ, η Υπόθεση *Soering v. United Kingdom*¹⁶⁰ (1989) αναφορικά με τη μη έκδοση συνιστά εξελικτική ερμηνεία των διεθνών οργάνων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Αναφορικά με τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, φορείς των δικαιωμάτων είναι και οι συγγενείς του άμεσου θύματος, με την ιδιότητά τους ως έμμεσων θυμάτων. Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στις Υποθέσεις *Bámaca Velásquez Case* (2000), *Blake Case* (1998, 1999), *Street Children Case* (1999) εγκαθιδρύει τα νομικά θεμέλια της διευρυμένης έννοιας του θύματος, συμπεριλαμβάνοντας και τους στενούς συγγενείς των άμεσων θυμάτων.

»Στις περιπτώσεις που δεν έχει ταυτοποιηθεί το σώμα του θύματος ή παραμένει κρυμμένο, τίθεται το ζήτημα των δεσμών αλληλεγγύης μεταξύ των νεκρών και των ζωντανών, που αποτελούν την ενότητα του ανθρώπινου γένους, με τον δέοντα σεβασμό γι' αυτούς ή για τους άλλους, για τους οποίους θα έπρεπε να επικρατήσει το δικαίωμα στην αλήθεια. Ο ιδιαίτερος πόνος που προκαλείται από τον βίαιο θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου επιδεινώνεται από την εξαναγκαστική εξαφάνισή του και αποκαλύπτει μία από τις σημαντικότερες αλήθειες της ανθρώπινης ύπαρξης: ότι η μοίρα του ενός είναι αναπόφευκτα συνδεδεμένη με τη μοίρα των άλλων. Κανείς δεν μπορεί να ζήσει εν ειρήνη ερχόμενος αντιμέτωπος με την ατίμωση ενός αγαπημένου του προσώπου. Και η ειρήνη δεν θα έπρεπε να είναι ένα προνόμιο του νεκρού. Η εξαναγκαστική εξαφάνιση ενός προσώπου θυματοποιεί συγχρόνως και τους στενούς συγγενείς του (σε ορισμένες περιπτώσεις διαταράσσει τον ίδιο τον πυρήνα της οικογένειας), όχι μόνο για τον έντονο πόνο και την απελπισία που επακολουθεί, αλλά επίσης για το γεγονός ότι βγαίνουν όλοι από την προστατευτική ασπίδα του Νόμου.»¹⁶¹

Η ευρύτητα των υποκειμένων του δικαιώματος στην αλήθεια και η διεύρυνση της έννοιας του θύματος έχει ως άμεσο αποτέλεσμα τη διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος για την επίκληση του δικαιώματος. Αλλά και αντίστροφα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι

¹⁵⁹ Judge A. Augusto Cançado Trindade, *The Construction of a Humanized International Law...*, οπ.αν., pp. 83-84

¹⁶⁰ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57619#{"itemid":\["001-57619"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57619#{)

¹⁶¹ Judge A. Augusto Cançado Trindade, *The Construction of a Humanized International Law...*, οπ.αν., pp. 210, 211, 212

λόγω του διευρυμένου εννόμου συμφέροντος για την επίκληση του δικαιώματος, το οποίο ερείδεται στην πρωταρχική φύση του δικαιώματος και στον ατομικό και συλλογικό του χαρακτήρα, υπάρχει ευρεία νομιμοποίηση για την επίκλησή του. Είναι προφανές ότι το διευρυμένο έννομο συμφέρον συμπλέει απόλυτα με τον συλλογικό χαρακτήρα του δικαιώματος και με τη δυνατότητα επίκλησής του από κράτη και συλλογικότητες.

Η θεμελίωση διευρυμένου εννόμου συμφέροντος υπογραμμίζει, και αυτή, τη σπουδαιότητα του δικαιώματος και λειτουργεί προς την κατεύθυνση προαγωγής του Διεθνούς Δικαίου. Η έννοια του εννόμου συμφέροντος δρα κατά κανόνα περιοριστικά για τη νομική επίκληση ενός ζητήματος και για την έναρξη της σχετικής διοικητικής ή δικαστικής διαδικασίας, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο Διεθνές Δίκαιο. Η αναγνώριση, λοιπόν, διευρυμένου εννόμου συμφέροντος επί του δικαιώματος στην αλήθεια διευκολύνει την έναρξη διεξαγωγής έρευνας και τη δίωξη των σχετικών παραβιάσεων.

6.3. “Depersonalization of the victim”

Αξίζει σε αυτό το σημείο να γίνει μία αναφορά στον όρο “Depersonalization of the victim” της Καθηγήτριας Mireille Delmas-Marty, «με τον οποίο υποδεικνύει την ιδιαίτερη απαξία των εγκλημάτων της γενοκτονίας, του διωγμού ως εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας, και της τρομοκρατίας, των οποίων εγκλημάτων ο αυτουργός δεν στρέφεται κατά ενός συγκεκριμένου ατόμου λόγω της προσωπικότητάς του, λόγω των ιδιαίτερων ατομικών χαρακτηριστικών του, αλλά το θύμα είναι στα μάτια του θύτη ένα ανώνυμο και αναλώσιμο εργαλείο προς επίτευξη του σκοπού του».¹⁶²

Για τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και το έγκλημα της γενοκτονίας θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια, και επιπλέον το στοιχείο που προαναφέρθηκε συντρέπει στις περισσότερες περιπτώσεις στις οποίες μπορεί να γίνει επίκληση του δικαιώματος στην αλήθεια, λόγω της μαζικότητας ή του ιδιαίτερα ειδικού χαρακτήρα των συγκεκριμένων πράξεων.

«Η ιδιαιτερότητα των σφαγών αποκαλύπτει τις δύο διαστάσεις της υπερβολής και της δριμύτητάς του κακού: την ποσοτική διάσταση (το μαζικό αποτέλεσμα), αλλά επίσης και ειδικά την ποιοτική διάσταση των σφαγών για τον πολλαπλασιασμό των θυμάτων, που συνεπάγεται εκτός από τον πόνο, μία πραγματική “αποπροσωποποίησή τους - απέκδυση της προσωπικότητάς τους” (“depersonalization”), που σημαίνει άρνηση του γεγονότος ότι αποτελούν μέλη της ίδιας της ανθρωπότητας στην οποία ανήκει ο εκτελεστής.»¹⁶³

¹⁶² Mireille Delmas-Marty, Antonio Cassese, *Juridictions nationales et crimes internationaux*, Presses Universitaires de France - PUF, 2002

¹⁶³ Mireille Delmas-Marty, “Violence and Massacres - Towards a Criminal Law of Inhumanity?”, *Journal of International Criminal Justice*, Oxford Journals, Oxford University Press, 2009
<http://jicj.oxfordjournals.org/content/7/1/5.full>

«Από το σύνολο των πράξεων που θεμελιώνονται ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, (όπως αυτά ορίζονται στο άρθρο 7 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου¹⁶⁴) προκύπτει ότι η ανθρωπότητα έχει δύο μη δυνάμενα να χωριστούν συστατικά: την ατομικότητα του κάθε ανθρώπου, η οποία δεν είναι δυνατόν να μειωθεί από το γεγονός ότι αποτελεί μέλος μιας ομάδας, και την ίση συμμετοχή του καθενός στην ανθρώπινη κοινότητα ως σύνολο.»¹⁶⁵

Από την έννοια “Depersonalization of the victim”, λοιπόν, μεταβαίνουμε στην έννοια “Victimization of the society”, αφού οι συγκεκριμένες εγκληματικές πράξεις επισύρουν τέτοια απαξία που θυματοποιούν το σύνολο της κοινωνίας, και τελικά σε πράξεις που προσβάλλουν το σύνολο της «ανθρωπότητας».

6.4. Προστασία των θυμάτων, των μαρτύρων και άλλων προσώπων

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια αποτελεί η προστασία των θυμάτων, των μαρτύρων και άλλων εμπλεκόμενων στις σχετικές διαδικασίες προσώπων. Πέρα από την αυτονόητη ανάγκη προστασίας των προσώπων αυτών, η λήψη κατάλληλων μέτρων είναι απαραίτητη προϋπόθεση και για την ουσιαστική και αποτελεσματική συμμετοχή τους στις διαδικασίες έρευνας και απονομής δικαιοσύνης.

Το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου¹⁶⁶, στο άρθρο 68 ορίζει ότι το Δικαστήριο πρέπει να λαμβάνει όλα τα αναγκαία μέτρα για την ασφάλεια και την προστασία της σωματικής και ψυχικής υγείας, της αξιοπρέπειας και της ιδιωτικής ζωής των θυμάτων και των μαρτύρων. Επίσης, προβλέπει τη διεξαγωγή μέρους της διαδικασίας κεκλεισμένων των θυρών ή παρουσίαση αποδεικτικών στοιχείων με ηλεκτρονικά μέσα για την προστασία θυμάτων ή μαρτύρων, ιδιαίτερα θυμάτων σεξουαλικής βίας ή παιδιών, καθώς επίσης τη δυνατότητα του Εισαγγελέα να παρουσιάσει περίληψη αποδεικτικών μέσων σε διαδικασίες πριν την έναρξη της δίκης όταν υπάρχει σοβαρή διακινδύνευση μάρτυρα ή της οικογένειάς του.

Στη Διακήρυξη για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση, A/RES/47/133 (1992)¹⁶⁷, στο άρθρο 13§3 ορίζεται ότι πρέπει να ληφθούν μέτρα τα οποία να εξασφαλίζουν ότι όλα τα άτομα τα οποία εμπλέκονται στην έρευνα -ο μηνυτής, ο συνήγορος, οι μάρτυρες και αυτοί που διεξάγουν την έρευνα- προστατεύονται από πράξεις κακομεταχείρισης, εκφοβισμού ή αντεκδίκησης. Στην §5 του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι κάθε τέτοια ενέργεια ή άλλη παρέμβαση κατά την υποβολή καταγγελίας ή κατά τη διεξαγωγή της έρευνας πρέπει να τιμωρείται κατάλληλα.

¹⁶⁴ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

¹⁶⁵ Mireille Delmas-Marty, “Violence and Massacres - Towards a Criminal Law of Inhumanity?”, οπ.αυ.

¹⁶⁶ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

¹⁶⁷ <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r133.htm>

Στη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση (2006)¹⁶⁸, στο άρθρο 12§1 θεμελιώνεται η ανάγκη λήψης κατάλληλων μέτρων τα οποία να εξασφαλίζουν ότι ο μηνυτής, οι μάρτυρες, οι συγγενείς του εξαφανισμένου προσώπου, ο συνήγορός τους, καθώς και τα άτομα τα οποία εμπλέκονται στην έρευνα προστατεύονται από πράξεις κακομεταχείρισης ή εκφοβισμού, ως αποτέλεσμα της υποβολής της καταγγελίας ή της προσκόμισης αποδείξεων. Ενώ στην §4 ορίζεται ότι τα κράτη πρέπει να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα ώστε να αποτρέψουν ή να επιβάλουν κυρώσεις για πράξεις που παρακωλύουν την έρευνα, και ειδικότερα να εξασφαλίσουν ότι οι ύποπτοι δεν είναι σε θέση να επηρεάσουν την πρόοδο της έρευνας μέσω άσκησης πίεσης, εκφοβισμού, ή αντεκδίκησης στα προαναφερθέντα πρόσωπα.

Στις Επικαιροποιημένες Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας E/CN.4/2005/102/Add.1 (2005)¹⁶⁹, ορίζεται ότι πρέπει να εξασφαλίζεται η ασφάλεια, η φυσική και ψυχική υγεία και η ιδιωτικότητα -όταν αυτό απαιτείται- των θυμάτων και των μαρτύρων. Επίσης, πληροφορίες οι οποίες μπορεί να ταυτοποιούν έναν μάρτυρα, ο οποίος κατάθεσε υπό τον όρο της εμπιστευτικότητας πρέπει να μην αποκαλύπτονται, και πρέπει να προβλέπεται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις η δυνατότητα κατάθεσης υπό τον όρο της ανωνυμίας. (Principle 10).

Επιπλέον, θα πρέπει να αναφερθεί το Ψήφισμα της Γ.Σ. A/HRC/12/19 (2009)¹⁷⁰, το οποίο περιλαμβάνει τη Μελέτη του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, αναφορικά με πρακτικές για την αποτελεσματική εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια, σχετικά με: i) το ζήτημα των αρχείων που αποδεικνύουν τις σχετικές παραβιάσεις (το οποίο παρουσιάστηκε στην § 1.3.) και ii) το ζήτημα της προστασίας των θυμάτων, των μαρτύρων και άλλων εμπλεκόμενων προσώπων.

Το εν λόγω Ψήφισμα τονίζει -μεταξύ άλλων- ότι η αποτυχία παροχής επαρκούς προστασίας στους μάρτυρες μπορεί να περιορίσει σημαντικά θεμελιώδη δικαιώματα όπως το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και το δικαίωμα στην αλήθεια. Επισημαίνει ότι η διαφύλαξη της ταυτότητας του μάρτυρα στα πρώτα στάδια της δικαστικής διαδικασίας εξασφαλίζει την ασφαλή λήψη κατάθεσης στη δίκη χωρίς την καταφυγή σε επίσημο πρόγραμμα προστασίας μαρτύρων. Καλεί τα κράτη να νομοθετήσουν και να αναπτύξουν προγράμματα για την προστασία των μαρτύρων και των θυμάτων και να εξασφαλίσουν κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό και οικονομικούς πόρους γι' αυτά τα προγράμματα, με την υποστήριξη και των οργάνων προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η διάκριση που κάνει μεταξύ μαρτύρων σχετικά με το οργανωμένο έγκλημα και μαρτύρων που καταθέτουν για σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επισημαίνει ότι στην περίπτωση του οργανωμένου εγκλήματος οι μάρτυρες

¹⁶⁸ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf>

¹⁶⁹ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

¹⁷⁰ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/12/19

είναι συνήθως “insiders”, ενώ στην περίπτωση παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου οι μάρτυρες είναι κατά κύριο λόγο τα θύματα ή οικείοι τους. Επιπλέον, είναι σπάνιο να βρεθεί σύνδεσμος μεταξύ των κρατικών αρχών και του κοινού ή οργανωμένου εγκλήματος, ενώ από την άλλη πλευρά στις διώξεις για παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου οι αυτουργοί σχεδόν αναπόφευκτα συνδέονται με το κράτος. Το γεγονός αυτό καθιστά πιο δύσκολη τη δίωξη των αυτουργών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου, διότι λόγω της θέσης τους μπορούν να εμποδίσουν τη δίωξη ή να διαστρευλώσουν την πορεία της δίκης, μέσω και του εκφοβισμού των μαρτύρων.

Σύμφωνα με το συγκεκριμένο Ψήφισμα, τα προγράμματα προστασίας μαρτύρων, τα οποία πρέπει να λειτουργούν αυτόνομα από τα δικαστήρια και γενικότερα από τα όργανα του κράτους, μπορεί να περιλαμβάνουν φυσική προστασία, αλλαγή ταυτότητας ή μέτρα για τη διάκριση ταυτότητας και ιδιοκτησίας, και ως «τελευταίο καταφύγιο» αλλαγή τόπου κατοικίας και συμβολή ένταξης σε μια νέα κοινωνία. Το τελευταίο μέτρο απαιτεί διακρατική συνεργασία, επί τη βάση της αρχής της αμοιβαιότητας.

Αξιοσημείωτο είναι και το Ψήφισμα A/HRC/15/33 (2010)¹⁷¹, το οποίο περιλαμβάνει τη Μελέτη του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, αναφορικά με το δικαίωμα στην αλήθεια, για την προστασία των μαρτύρων, των θυμάτων και άλλων προσώπων εμπλεκόμενων στις σχετικές διαδικασίες.

Το εν λόγω Ψήφισμα προτείνει ως μέτρα προστασίας των μαρτύρων και των θυμάτων κατά τη διάρκεια της δίκης: την κατάθεση μέσω κλειστού κυκλώματος τηλεόρασης, όχι υπό το οπτικό πεδίο ατόμων που μπορεί να προκαλέσουν κλίμα εκφοβισμού, μετά την απομάκρυνση κάποιων ατόμων από το ακροατήριο, την κατάθεση με ψευδώνυμο, την απαγόρευση δημοσίευσης του περιεχομένου της κατάθεσης ώστε να μην προκύψει η ταυτότητα του θύματος ή του μάρτυρα, τον διορισμό συνηγόρου για τη διεξαγωγή κατά αντιπαράσταση εξέτασης όταν ο κατηγορούμενος ενεργεί ως συνήγορος του εαυτού του, την κατάθεση με την παρουσία προσώπου υποστήριξης για τα θύματα μέχρι 18 ετών.

Επισημαίνει -μεταξύ άλλων- ότι πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα των κρατών η ενίσχυση του σχετικού εσωτερικού νομικού πλαισίου τους και των εσωτερικών μηχανισμών τους, και ότι τα κράτη μεταξύ τους πρέπει να ανταλλάσσουν τις καλύτερες πρακτικές, προγράμματα, και πληροφορίες. Παρατηρεί ότι σε εθνικό επίπεδο έχει επιτευχθεί πρόοδος επί της προστασίας των μαρτύρων, των θυμάτων και άλλων προσώπων που συμμετέχουν στις ποινικές διαδικασίες αναφορικά με το οργανωμένο έγκλημα.

Τα Ψηφίσματα A/HRC/12/19 (2009) και A/HRC/15/33 (2010) τονίζουν ότι τα παιδιά μάρτυρες και τα θύματα σεξουαλικής και βασισμένης στο φύλο βίας χρήζουν ειδικής προστασίας και ιδιαίτερα προσεκτικής μεταχείρισης από εξειδικευμένο προσωπικό. Γι' αυτά τα άτομα οι δικαστές πρέπει να εφαρμόζουν τα μέτρα προστασίας κατά τη διάρκεια της δίκης με λιγότερο περιοριστικά κριτήρια.

¹⁷¹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/15/33

6.5. Προάσπιση και κατοχύρωση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου

Σε κάθε ποινική δίκη, πρωταρχικής σημασίας είναι το ζήτημα της προστασίας των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, όπως επιτάσσει η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η δημοκρατία και το κράτος δικαίου. Η απαγγελία κατηγορίας σε κάποιον και η καταδίκη του για τέλεση ποινικού αδικήματος επισύρει απαξία και επιφέρει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό -ανάλογα με την πράξη- τον στιγματισμό του ατόμου. Πρόκειται για επακόλουθο του ποινικού χαρακτήρα της πράξης, και γι' αυτό τον λόγο καταβάλλεται ιδιαίτερη επιμέλεια σε διεθνές, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο για την προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου.

Θεμελιώδη αρχή τόσο στο Διεθνές Δίκαιο όσο και στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών, ηπειρωτικό δίκαιο και κοινοδίκαιο, αποτελεί το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου. *«Το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου -το οποίο κατοχυρώνεται και στο άρθρο 66 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου¹⁷²- συνίσταται ειδικότερα στο ότι: i) το άτομο το οποίο κατηγορείται για ένα έγκλημα πρέπει να θεωρείται αθώο, εντός και εκτός των ποινικών διαδικασιών, μέχρι αποδείξεως της ενοχής του, ii) το βάρος αποδείξεως της ενοχής του κατηγορουμένου το φέρει ο Εισαγγελέας, ο κατηγορούμενος μπορεί να περιοριστεί στο να αποκρούσει τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν από τον Εισαγγελέα, αλλά δεν χρειάζεται να αποδείξει την αθωότητά του, και iii) για να κρίνει ένοχο τον κατηγορούμενο το δικαστήριο πρέπει να πειστεί για την ενοχή του πέραν πάσης αμφιβολίας.»¹⁷³*

«Βασικά επακόλουθα της εφαρμογής του τεκμηρίου της αθωότητας είναι ότι ο κατηγορούμενος μπορεί να αρνηθεί την ενοχή του, έχει το δικαίωμα να μην ενοχοποιήσει τον εαυτό του, και έχει το δικαίωμα να παραμείνει σιωπηλός, δηλαδή να μην απαντήσει σε ερωτήσεις και να μην συμμετάσχει σε συγκεκριμένες διαδικασίες, χωρίς αυτό να εκλαμβάνεται ως απόδειξη ενοχής.»¹⁷⁴ Τα δικαιώματα του κατηγορουμένου κατοχυρώνονται στο άρθρο 67 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου¹⁷⁵.

«Δικαιώματα του κατηγορουμένου ως ενεργητικού υποκειμένου της ποινικής δίκης είναι -μεταξύ άλλων- το δικαίωμα παράστασης, το δικαίωμα να έχει συνήγορο, το δικαίωμα ακρόασης, το δικαίωμα γνώσης. Δικαιώματα του κατηγορουμένου ως παθητικού υποκειμένου της ποινικής δίκης είναι -μεταξύ άλλων- το δικαίωμα σιωπής, το δικαίωμα άρνησης της κατηγορίας, το δικαίωμα στην ελεύθερη και ανεπηρέαστη βούληση.

»Ζήτημα ανέκκυψε αναφορικά με τη θέση του κατηγορουμένου στο πλαίσιο των πράξεων δικονομικού καταναγκασμού (λ.χ. σύλληψη), αλλά και στο πεδίο της αποδεικτικής διαδικασίας (λ.χ. δειγματοληψία αίματος), όπου λανθάνει, ίσως, ο ρόλος του ως “αντικείμενου” της

¹⁷² <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

¹⁷³ Antonio Cassese, *International Criminal Law*, ..., σπ.αν., p. 390

¹⁷⁴ Ibid, p. 390

¹⁷⁵ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

ποινικής δίκης. Ωστόσο η εντύπωση αυτή είναι εσφαλμένη και κινδυνεύει να συμφιλιωθεί με έναν ανεξήγητο δικονομικό “αλληθωρισμό”, ο οποίος θα παραγνώριζε τη θέση του κατηγορουμένου. Και σε αυτές τις περιπτώσεις, λοιπόν, ο κατηγορούμενος συμμετέχει παθητικά ως υποκείμενο της ποινικής δίκης. Άλλωστε, η ιδιότητα του κατηγορουμένου ως υποκειμένου της δίκης, και άρα ως φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, λειτουργεί ως ανάχωμα ασφαλείας και ως μέτρο προστασίας και για την παθητική διαδικαστική συμμετοχή του.»¹⁷⁶

Το άρθρο 63 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου¹⁷⁷ ορίζει ότι η δίκη πρέπει να γίνεται παρουσία του κατηγορουμένου, εκτός εάν ο ίδιος παρεμποδίζει κατ' εξακολούθηση τη δίκη· σε αυτή την περίπτωση είναι δυνατόν να απομακρυνθεί από την αίθουσα και να παρακολουθεί τη δίκη και να δίνει οδηγίες στον συνήγορο του με τη χρήση της τεχνολογίας των τηλεπικοινωνιών.

«Η παρουσία του κατηγορουμένου κρίνεται καίριας σημασίας για τη διεξαγωγή μιας δίκαιης δίκης, λόγω της ιδιαίτερης φύσης και των μοναδικών χαρακτηριστικών των ποινικών διαδικασιών σε διεθνές επίπεδο, παρά τη διατυπωθείσα κριτική ότι ο αποκλεισμός *in absentia* δίκης δίνει τη δυνατότητα σε αυτουργούς ιδιαίτερα ειδεχθών εγκλημάτων να ακολουθούν παρελκυστική πολιτική και με τη σκόπιμη απουσία τους να αποτρέπουν τη διεξαγωγή της δίκης.

»Με την παρουσία του ο κατηγορούμενος μπορεί να έχει πλήρη γνώση όλων των αποδεικτικών στοιχείων που παρουσιάζονται στη δίκη και τη δυνατότητα να συγκεντρώσει όλα τα απαραίτητα στοιχεία για να τα αποκρούσει, μπορεί να δίνει οδηγίες στον συνήγορο υπεράσπισής του, μπορεί να διεξαχθεί κατά αντιπαράσταση εξέτασή του με τους μάρτυρες κατηγορίας, μπορεί να αποφασίσει να καταθέσει στο δικαστήριο, και σε κάθε περίπτωση από τη στάση του μπορεί να εξαχθούν συμπεράσματα από το δικαστήριο για την αθωότητα ή την ενοχή του.»¹⁷⁸

6.6. Δυνατότητα άσκησης διπλωματικής προστασίας από τα κράτη

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ζήτημα της διπλωματικής προστασίας, το οποίο άπτεται της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και θα μπορούσε να εφαρμοστεί και επί του δικαιώματος στην αλήθεια.

«Η άσκηση διπλωματικής προστασίας από τα κράτη χάριν των πολιτών τους προάγει αναμφισβήτητα την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Αρχικά, δεν θεωρείτο ότι υφίσταται δικαίωμα του ατόμου στη διπλωματική προστασία, αλλά ότι πρόκειται για δικαίωμα του κράτους και ότι η άσκησή της επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια του κράτους. Παρ' αυτά

¹⁷⁶ Αδάμ Χ. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία, Θεωρία - Πράξη - Νομολογία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2002, σσ. 151, 152

¹⁷⁷ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

¹⁷⁸ Antonio Cassese, *International Criminal Law*, ..., οπ.αν., pp. 402, 403

η παραδοσιακή αυτή προσέγγιση δέχεται αμφισβήτηση και τείνει να επικρατήσει ότι η διπλωματική προστασία αποτελεί διαδικαστικό/δικονομικό δικαίωμα, ενώ το ουσιαστικό δικαίωμα ανήκει τελικά στο άτομο.»¹⁷⁹

«Τα κράτη μπορούν να επεκτείνουν τη διπλωματική προστασία για δικαιώματα τα οποία δεν έχουν ακόμη αναγνωριστεί από συμβάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επιπλέον, η διπλωματική προστασία και οι συμβάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου αποτελούν μηχανισμούς που έχουν σχεδιαστεί για την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου και δεν τελούν σε ανταγωνιστική σχέση μεταξύ τους.»¹⁸⁰

Με βάση όσα προαναφέρθηκαν, συνάγεται ότι τα κράτη μπορούν να ασκήσουν διπλωματική προστασία σε περίπτωση σοβαρών παραβιάσεων από τρίτο κράτος πρωταρχικών δικαιωμάτων πολιτών τους, για τα οποία θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια. Μάλιστα, -δεδομένου ότι τα κράτη δύνανται να επεκτείνουν τη διπλωματική προστασία και σε δικαιώματα τα οποία δεν έχουν ακόμη αναγνωριστεί από συμβάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου- θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι μπορούν να ασκήσουν διπλωματική προστασία και για προσβολή του ίδιου του δικαιώματος στην αλήθεια, παρά το ότι δεν κατοχυρώνεται ως *per se* δικαίωμα. Το γεγονός αυτό ενισχύει τη δυνατότητα εφαρμογής και αποκατάστασης του δικαιώματος στην αλήθεια, διότι στο πεδίο του προστίθεται και ο μηχανισμός της διπλωματικής προστασίας, η οποία αποτελεί εθιμικό δίκαιο και στην οποία ενισχύεται με την πάροδο του χρόνου η συμμετοχή του ατόμου και η δυνατότητα διεκδίκησής της. Επιπλέον, επί του δικαιώματος στην αλήθεια θα μπορούσε να γίνει σωρευτική χρήση της άσκησης διπλωματικής προστασίας και της προσφυγής επί των σχετικών παραβιάσεων σε μηχανισμούς προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Επί αυτού του ζητήματος «ιδιαιτέρο ενδιαφέρον παρουσιάζει η Υπόθεση Δανία κατά Τουρκίας στο ΕυρΔΔΑ¹⁸¹ για παραβιάσεις της ΕΣΔΑ σε βάρος Δανού πολίτη. Η προσφυγή της Δανίας περιελάμβανε το στοιχείο της διπλωματικής προστασίας (παραβιάσεις από ξένο κράτος των δικαιωμάτων πολίτη της προσφεύγουσας χώρας) και στοιχεία πιο χαρακτηριστικά των δικαιωμάτων του ανθρώπου (παραβιάσεις της ΕΣΔΑ). Επιπλέον, ζήτησε από το ΕυρΔΔΑ να εξετάσει τη μεταχείριση του πολίτη της, και εάν οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων του στην Τουρκία συνιστούν ευρεία πρακτική. Με αυτό τον τρόπο η Δανία έθεσε το ζήτημα όχι μόνο της μεταχείρισης ενός ξένου αλλά και τη μεταχείριση από ένα κράτος των δικών του πολιτών. Το ΕυρΔΔΑ έκανε δεκτή την αίτηση και απέρριψε τον ισχυρισμό της Τουρκίας ότι δεν είχαν εξαντληθεί τα εσωτερικά ένδικα μέσα, υποστηρίζοντας ότι δεν χρειάζεται να εξαντληθούν τα εσωτερικά ένδικα μέσα για διοικητικές πρακτικές.»¹⁸²

¹⁷⁹ Theodor Meron, *The Humanization of International Law*, ..., οπ.αν., p. 302

¹⁸⁰ Ibid, p. 303

¹⁸¹ Denmark v. Turkey, ECHR, (1999, 2000)

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{\"itemid\":\[\"001-4644\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{\)

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58542#{\"itemid\":\[\"001-58542\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58542#{\)

¹⁸² Theodor Meron, *The Humanization of International Law*, ..., οπ.αν., pp. 303, 304, 462

Από τη συγκεκριμένη απόφαση του ΕυρΔΔΑ προκύπτει -μεταξύ άλλων- ότι η συνδυασμένη εφαρμογή άσκησης διπλωματικής προστασίας και προβολής παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω των μηχανισμών προστασίας τους ενδυναμώνει τη θέση του ατόμου, διότι i) λειτουργούν συμπληρωματικά δύο μηχανισμοί προστασίας των δικαιωμάτων του, ii) διάδικος καθίσταται το κράτος του οποίου την υπηκότητα φέρει το άτομο του οποίου παραβιάστηκαν δικαιώματα, iii) είναι δυνατόν να καμφθούν δικονομικά εμπόδια (όπως εν προκειμένω το ζήτημα της εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων ως όρου του παραδεκτού για προσφυγή στο ΕυρΔΔΑ), και τέλος iv) το κράτος που προσφεύγει είναι δυνατόν να θέσει και άλλα γενικότερου χαρακτήρα ζητήματα (όπως στη συγκεκριμένη Υπόθεση το ζήτημα ελέγχου -σε διεθνές ή περιφερειακό επίπεδο- εφαρμογής του ΔΔΔΑ από ένα κράτος επί των ίδιων των πολιτών του).

Προς την ίδια κατεύθυνση, χαρακτηριστικές είναι και οι Υποθέσεις των Διακρατικών Προσφυγών της Κύπρου κατά της Τουρκίας¹⁸³, οι Εκθέσεις της ΕυρΕΔΑ επί αυτών και η απόφαση του ΕυρΔΔΑ επί της τέταρτης εξ αυτών¹⁸⁴. Και σε αυτή την περίπτωση, προσέφυγε το κράτος της Κυπριακής Δημοκρατίας κατά της Τουρκίας για σωρεία σοβαρών παραβιάσεων κατά Ελληνοκυπρίων πολιτών, (ανθρωποκτονίες, εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας, βασανιστήρια, παράνομη κράτηση, βίαιη εκτόπιση πληθυσμών, παράνομη κατάληψη περιουσιών κ.α.) τελεσθεισών από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις. Συγχρόνως, προβλήθηκε και το ευρύτερο ζήτημα εισβολής και κατοχής τμήματος του νησιού από τις τουρκικές δυνάμεις. Επιπλέον, για την υπόθεση των αγνοουμένων στην Κύπρο προσέφυγαν και πολίτες, συγγενείς αγνοουμένων προσώπων, στην Υπόθεση Βαρνάβα και άλλοι κατά Τουρκίας¹⁸⁵, ενώ για παραβιάσεις του δικαιώματος στην ιδιοκτησία υπήρξαν και ατομικές προσφυγές, Υπόθεση Λοϊζίδου κατά Τουρκίας¹⁸⁶. Ασκήθηκε, λοιπόν, σωρευτικά και διπλωματική προστασία από το κράτος για τις παραβιάσεις δικαιωμάτων των πολιτών του και προσφυγές των ίδιων των πολιτών, των οποίων παραβιάστηκαν δικαιώματα, σε μηχανισμό προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου.

¹⁸³ Cyprus v. Turkey (6780/1974, 6950/1975, 8007/1977, 25781/1994)

¹⁸⁴ Cyprus v. Turkey, Case no. 25781/94, ECHR 2001-IV
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454#{"itemid":\["001-59454"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454#{)

¹⁸⁵ Case of Varnava and others v. Turkey: (Third Section, 2008, Grand Chamber, 2009)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-84336"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94162#{"itemid":\["001-94162"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94162#{)

¹⁸⁶ Case of Loizidou v. Turkey (1995, 1996)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57920#{"itemid":\["001-57920"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57920#{)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58007#{"itemid":\["001-58007"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58007#{)

7. Πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος στην αλήθεια

7.1. Ενοποιητικό στοιχείο του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου

Από την έννοια, το περιεχόμενο, τη δικαιολογητική βάση, τη φύση και τον χαρακτήρα, καθώς επίσης και την ευρύτητα του εννόμου συμφέροντος και των υποκειμένων του δικαιώματος στην αλήθεια -που παρουσιάστηκαν- προκύπτει η στενή σύνδεσή του με τρεις κλάδους του Διεθνούς Δικαίου: το Διεθνές Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο και το Διεθνές Ποινικό Δίκαιο. Μάλιστα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το δικαίωμα στην αλήθεια αποτελεί σημείο τομής των συγκεκριμένων τριών κλάδων του Διεθνούς Δικαίου.

Ειδικότερα, το δικαίωμα στην αλήθεια ως δικαίωμα του ανθρώπου με ατομική και συλλογική διάσταση εντάσσεται κατ' αρχήν στο ΔΔΔΑ. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, δεν ξεκινά από αυτόν τον κλάδο του Διεθνούς Δικαίου, αλλά από το ΔΑΔ, και συγκεκριμένα από τις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα του 1977. Μεταγενέστερα, κατά τη δεκαετία του '80 το δικαίωμα συνδέεται με τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, και το υπό διαμόρφωση ΔΠΔ, καθώς επίσης και τη μεταβατική δικαιοσύνη. Παρατηρείται, λοιπόν, από την ανάδυση ως την αποκρυστάλλωση του δικαιώματος, ότι ενώ φύσει και θέσει εντάσσεται τυπολογικά στο ΔΔΔΑ, ήταν τέτοια η ανάγκη εγκαθίδρυσης και κατοχύρωσής του που στην πράξη αναδύθηκε μέσα από δύο άλλους κλάδους του Διεθνούς Δικαίου. Φαντάζει, λοιπόν, ίσως, οξύμωρο σχήμα το γεγονός ότι δεν έχει αναγνωριστεί ακόμη ευρέως ως *per se* δικαίωμα.

Αναφορικά με τη σύνδεση ΔΔΔΑ και ΔΑΔ και τη συμπληρωματική σχέση στην οποία τελούν οι δύο κλάδοι επισημαίνονται τα εξής. Όπως προαναφέρθηκε, «στις περιπτώσεις κατά τις οποίες εφαρμόζεται το ΔΑΔ, μπορεί παράλληλα να εφαρμόζεται και το ΔΔΔΑ, εξασφαλίζοντας ένα επαρκέστερο *status* προστασίας για τα άτομα, λαμβάνοντας υπόψη ότι το ΔΑΔ εφαρμόζεται στις περιπτώσεις αυτές ως *lex specialis*».¹⁸⁷

«Το ΔΑΔ διέπει τη διεξαγωγή εχθροπραξιών και στοχεύει στην προστασία συγκεκριμένων κατηγοριών ατόμων “που βρίσκονται στα χέρια του αντίπαλου μέρους”, συνδέοντας κράτη, μη κρατικούς δρώντες και άτομα, ενώ το ΔΔΔΑ στοχεύει στην προστασία των ατόμων που βρίσκονται υπό τη δικαιοδοσία ενός κράτους. Το ΔΔΔΑ δεν μπορεί να καλύψει όλα τα ζητήματα, τις καταστάσεις και τις παραβιάσεις κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης, όχι μόνο λόγω πιθανών παρεκκλίσεων σε μια τέτοια κατάσταση, αλλά κυρίως λόγω της φύσης τους και του περιεχομένου τους.»¹⁸⁸ «Οι διαφορές του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ στην

¹⁸⁷ Stelios Perrakis, “L’ application de Droits de l’ Homme en temps de conflit armé et leur articulation avec le Droit International Humanitaire...”, οπ.αν., p. 106

¹⁸⁸ Ibid, p. 78

εφαρμογή τους *ratione personae*, *ratione materiae*, και *ratione temporis*, καθώς επίσης και στους μηχανισμούς ελέγχου και εφαρμογής τους δεν επηρεάζουν τη συμπληρωματικότητά τους.»¹⁸⁹

Αξίζει να αναφερθεί ότι «ορισμένα δικαιώματα από τα οποία επιτρέπονται παρεκκλίσεις σύμφωνα με το ΔΔΔΑ -όπως για παράδειγμα ορισμένες όψεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη- καθίστανται μη επιδεκτικά παρεκκλίσεων, ως εγγυήσεις του ΔΑΔ. Το ΔΑΔ, λοιπόν, λειτουργεί ως παράγοντας που περιορίζει τη δυνατότητα παρεκκλίσεων από ορισμένα δικαιώματα του ανθρώπου κατά τη διάρκεια των ενόπλων συρράξεων.»¹⁹⁰

Αναφορικά με τις σχέσεις του ΔΠΔ με το ΔΔΔΑ και το ΔΑΔ θα πρέπει να αναφερθούν τα ακόλουθα.

«Το ΔΔΔΑ αφορά πρωτίστως την ευθύνη του κράτους για παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ενώ το ΔΠΔ οικοδομείται πάνω στην έννοια της ατομικής ποινικής ευθύνης. Στο μέτρο που κατατείνει στην καταπολέμηση της ατιμωρησίας των εν λόγω παραβιάσεων, το ΔΠΔ τίθεται κατά κάποιο τρόπο στην υπηρεσία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.»¹⁹¹

«Το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου ποινικοποιεί τις παραβιάσεις του ΔΑΔ και των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσα από τα εγκλήματα πολέμου, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και το έγκλημα της γενοκτονίας.»¹⁹²

«Ενώ το ΔΠΔ καθ' όσον αφορά τα εγκλήματα πολέμου είναι στενά συνδεδεμένο με το ΔΑΔ, το ΔΠΔ που αφορά τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας σε μεγάλο βαθμό στηρίζεται στο ΔΔΔΑ.»¹⁹³

Προκύπτει, λοιπόν, ότι «τα δικαιώματα του ανθρώπου έχουν ασκήσει σημαντική επιρροή στην αποκρυστάλλωση του ΔΠΔ, τόσο ως προς την καταγραφή των εγκλημάτων που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου όσο και σε σχέση προς τους κανόνες που διέπουν την εν γένει απονομή της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης, και ειδικότερα την κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, και των δικαιωμάτων των θυμάτων και των μαρτύρων που συμμετέχουν στις διαδικασίες.»¹⁹⁴

Από τις συνοπτικές αναφορές που έγιναν συνάγεται η στενή συνάρθρωση του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ. Επί αυτών, η συνεκτική και αποτελεσματική εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια θα μπορούσε να λειτουργήσει ως κοινή συνισταμένη και ως μέσο προαγωγής των συγκεκριμένων κλάδων του Διεθνούς Δικαίου και τελικά του Διεθνούς Δικαίου εν συνόλω, διότι το εν λόγω δικαίωμα αφενός συμβάλλει ουσιαστικά στην εξύψωση

¹⁸⁹ Stelios Perrakis, "L' application de Droits de l' Homme en temps de conflit armé et leur articulation avec le Droit International Humanitaire...", οπ.αν., p. 79

¹⁹⁰ Λίνος - Αλέξανδρος Σισυλιάνος, *Η ανθρώπινη διάσταση του Διεθνούς Δικαίου Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Σειρά Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, Διεύθυνση σειράς: Εμμανουήλ Ρούκουνας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2010, σ. 102

¹⁹¹ Ibid, σ. 356

¹⁹² Stelios Perrakis, "L' application de Droits de l' Homme en temps de conflit armé et leur articulation avec le Droit International Humanitaire...", οπ.αν., p. 79

¹⁹³ Antonio Cassese, *International Criminal Law*,..., οπ.αν., pp. 64, 65

¹⁹⁴ Λίνος - Αλέξανδρος Σισυλιάνος, *Η ανθρώπινη διάσταση του Διεθνούς Δικαίου Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου*,..., οπ.αν., σσ. 362, 363, 364

της θέσης του ατόμου στη διεθνή δικαιοταξία και αφετέρου -λόγω της πρωταρχικής σημασίας και της ιδιότυπης φύσης του- βοηθά στην υπέρβαση εμποδίων για την προοδευτική ανάπτυξη και εξέλιξη του Διεθνούς Δικαίου προς μια κατεύθυνση καθαρά ανθρωποκεντρική.

7.2. Ιδιαίτερος σύνδεσμος του δικαιώματος στην αλήθεια με τον κλάδο του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου

7.2.1. Η τυποποίηση του «ποινικού φαινομένου»

Όπως γίνεται αντιληπτό, υφίσταται ένας ιδιαίτερος σύνδεσμος του δικαιώματος στην αλήθεια με τη διεθνή ποινική δικαιοσύνη αυτοτελώς, και υπό την οπτική ότι οι σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ έχουν ποινικοποιηθεί στα πλαίσια της διεθνούς έννομης τάξης. Το συγκεκριμένο δικαίωμα προκύπτει από παραβιάσεις ποινικού χαρακτήρα οι οποίες επισύρουν ιδιαίτερη απαξία.

Γενικότερα σε σχέση με το «ποινικό φαινόμενο» έχει ενδιαφέρον να επισημανθούν τα εξής. *«Τα τρία βασικά στοιχεία που συγκροτούν το “ποινικό φαινόμενο” είναι: i) τα κοινωνικά αγαθά, ii) το έγκλημα, ως προσβολή των αγαθών αυτών, και iii) η ποινή, ως απάντηση της οργανωμένης κοινωνίας σε αυτή την προσβολή. Και οι αντίστοιχες έννοιες που αναφέρονται σε αυτά τα στοιχεία -έννομο αγαθό, έγκλημα, ποινή- αποτελούν τις τρεις θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής επιστήμης».*¹⁹⁵

«Με την τυποποίηση του “ποινικού φαινομένου” το κοινωνικό τρίπτυχο “κοινωνικά αγαθά-προσβολή τους-αντίδραση στην προσβολή” μετασχηματίζεται στο νομικό τρίπτυχο “έννομο αγαθό-έγκλημα-ποινή”.»¹⁹⁶

*«Το έννομο αγαθό αποτελεί τον συνδετικό κρίκο του ποινικού δικαίου με την κοινωνική υποδομή του».*¹⁹⁷

Στην τριάδα των στοιχείων του “ποινικού φαινομένου”, τα έννομα αγαθά εκφράζουν τη θέση, το έγκλημα την αντίθεση και η ποινή τη σύνθεση (την άρνηση της αντίθεσης και τη μετάβαση σε νέα θέση). Η ποινή λειτουργεί διαλεκτικά ως άρνηση της άρνησης· έγκλημα και ποινή εξισορροπούν με την κοινωνική ενέργεια της “διαμεσολάβησης”». ¹⁹⁸

¹⁹⁵ Ιωάννης Μανωλεδάκης, *Ποινικό δίκαιο, άρθρα 1-49 ΠΚ Επιτομή γενικού μέρους*, Ε΄ Έκδοση, Εκδόσεις Ποινικού Δικαίου, Διευθυντής σειράς Ι. Μανωλεδάκης, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1999, σσ. 12, 13

¹⁹⁶ Ibid, σ. 25

¹⁹⁷ Ιωάννης Μανωλεδάκης, *Μελέτες για εμβάθυνση στο ποινικό δίκαιο (1978-1999)*, Ε΄ Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2001, σ. 28

¹⁹⁸ Ιωάννης Μανωλεδάκης, *Ποινικό δίκαιο,...*, οπ.αν., σσ. 12, 13

7.2.2. Συσχέτιση του δικαιώματος στην αλήθεια με την παράμετρο «ανθρωπότητα» και «παγκόσμια συλλογική συνείδηση» του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου

Καθώς στο πεδίο εφαρμογής του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου εμπίπτουν όσες πράξεις έχουν προσβάλει την «ανθρωπότητα» και την «παγκόσμια συλλογική συνείδηση», προκύπτει ότι οι έννοιες που το οριοθετούν είναι αφηρημένες έννοιες, ενέχουσες έντονα την ηθική και ιδεαλιστική διάσταση. Με αυτές τις έννοιες θα μπορούσε να παραλληλιστεί η αλήθεια ως παράμετρος επί ζητημάτων σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ.

Στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο, με δεδομένο ότι τίθεται ως βασική παράμετρος η «προσβολή της ανθρωπότητας και της παγκόσμιας συλλογικής συνείδησης» απομακρυνόμαστε από την αυστηρά θετικιστική προσέγγιση του εσωτερικού Ποινικού Δικαίου των κρατών. Εφόσον η παράμετρος αυτή οριοθετεί ποιά εγκλήματα εντάσσονται στο ΔΠΔ, είναι σαφές ότι ο κλάδος του ΔΠΔ είναι εν εξελίξει. Έχοντας υπόψη το γεγονός αυτό, παρουσιάζονται στη συνέχεια κάποιες αποκλίσεις του ΔΠΔ σε σχέση με το εσωτερικό Ποινικό Δίκαιο των κρατών. Κατ' αναλογία -βάσει όσων εκτέθηκαν για τη δικαιολογητική βάση του δικαιώματος στην αλήθεια, στην §1.5.-, το συγκεκριμένο δικαίωμα θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση διεκδίκησης και επί ιδιαίτερα σοβαρών παραβατικών συμπεριφορών, για τις οποίες το νομικό τους πλαίσιο βρίσκεται υπό διαμόρφωση.

Δύο χαρακτηριστικές «εστίες σύγκρουσης» που προκύπτουν μεταξύ του ΔΠΔ και του εσωτερικού Ποινικού Δικαίου των κρατών είναι: i) το ζήτημα της αποδοχής και εφαρμογής ή μη του εθίμου, το οποίο δεν αποτελεί πηγή δικαίου και δεν είναι δεσμευτικό κατά το εσωτερικό Ποινικό Δίκαιο, ενώ κατέχει εξέχουσα θέση στο Διεθνές Δίκαιο, καθώς επίσης και ii) το ζήτημα της απαγόρευσης αναδρομικής εφαρμογής της ποινικής νομοθεσίας, η οποία είναι απολύτως αποδεκτή και από το εσωτερικό Ποινικό Δίκαιο των κρατών και από το ΔΠΔ, ωστόσο στους κόλπους του ΔΠΔ μπορεί να προκύπτουν τριβές λόγω του ότι ο κλάδος βρίσκεται υπό διαμόρφωση.

Επιπλέον, η θεμελιώδης αρχή ότι «δεν τιμωρείται το φρόνημα» είναι απολύτως αποδεκτή και από το εσωτερικό Ποινικό Δίκαιο και από το ΔΠΔ, ωστόσο θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι υπάρχει διαφορετική θέαση επί κάποιων πτυχών της και επί των ορίων της. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι στο ελληνικό Ποινικό Δίκαιο οι προπαρασκευαστικές πράξεις - κατά κανόνα- δεν είναι ποινικά κολάσιμες, διότι κρίνεται ότι σχετίζονται με το φρόνημα και δεν υπάρχει αρχή εκτέλεσης της πράξης. Ενώ «στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο οι πράξεις που περιλαμβάνουν σχεδιασμό και εντολή εντάσσονται στις προπαρασκευαστικές πράξεις και κρίνονται κολάσιμες, διότι ευρύτερος σκοπός είναι η πρόληψη των διεθνών εγκλημάτων, και θεωρείται ότι τα σοβαρότερα και ευρείας κλίμακας διεθνή εγκλήματα είναι αποτέλεσμα προσεκτικής προετοιμασίας και από κοινού δράσης περισσότερων κρατικών λειτουργών, ή οδηγιών και κατευθύνσεων στρατιωτικών και πολιτικών ηγετών.»¹⁹⁹ «Η σοβαρότητα των διεθνών εγκλημάτων αιτιολογεί το γεγονός ότι ο σχεδιασμός τέτοιων πράξεων είναι ποινικά

¹⁹⁹ Antonio Cassese, *International Criminal Law*,..., οπ.αυ., pp. 190-191

κολάσιμος *per se*, ακόμη και αν δεν τελεστούν τελικά τα εγκλήματα. Η αιτιολογία είναι ότι το ΔΠΔ δεν στοχεύει μόνο στο να επιβάλλει ποινές σε αυτούς που αποδείχθηκαν ένοχοι γι' αυτά τα εγκλήματα, αλλά επίσης στο να αποτρέψει άτομα από το να εμπλακούν σε τέτοιες εγκληματικές συμπεριφορές. Συμπερασματικά, οι ποινικοί κανόνες, σε περίπτωση αμφιβολίας, θα πρέπει να ερμηνεύονται σαν να έχουν σχεδιαστεί και για να αποτρέψουν προσβολές, όσο αυτό είναι δυνατόν.»²⁰⁰

Η ύπαρξη αποκλίσεων μεταξύ του ΔΠΔ και του εσωτερικού Ποινικού Δικαίου των κρατών, λόγω της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας και των προκλήσεων που καλείται να αντιμετωπίσει το ΔΠΔ, είναι αναπόφευκτη. Άλλωστε, «το ΔΠΔ δεν πρέπει να οράται ως “διεθνοποίηση” του εσωτερικού ποινικού δικαίου ερήμην των νομοπαραγωγικών διαδικασιών του εσωτερικού δικαίου. Το ΔΠΔ αποτελεί κλάδο του Διεθνούς Δικαίου, οι κανόνες του οποίου παράγονται πρωτογενώς σε διεθνές επίπεδο με διαδικασίες που προβλέπει το Διεθνές Δίκαιο. Αποτελεί γεγονός ότι από τις κύριες πηγές του Διεθνούς Δικαίου, όπως προβλέπονται στο άρθρο 38§1 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου²⁰¹, οι γενικές αρχές των κυριότερων συστημάτων του εσωτερικού δικαίου είχαν σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση των κανόνων του ΔΠΔ. Αλλά η λειτουργία αυτών των αρχών ως πηγής του Διεθνούς Δικαίου δεν συνίσταται στην αυτόματη εισαγωγή τους σε διεθνές επίπεδο, αλλά μάλλον στην αναλογική και λειτουργική προσαρμογή τους για τις ανάγκες ρύθμισης καταστάσεων και σχέσεων στο διεθνές πεδίο.»²⁰²

Στον κλάδο του ΔΠΔ είναι δυνατό στο μέλλον να προστεθούν και άλλα εγκλήματα, τα οποία ίσως κριθεί ότι προσβάλλουν «την ανθρωπότητα και την παγκόσμια συλλογική συνείδηση». Στη δικαιοδοσία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου δεν αποκλείεται να προστεθούν και άλλα εγκλήματα απ' όσα έχουν ήδη τυποποιηθεί ως διεθνή εγκλήματα, όπως επί παραδείγματι η τρομοκρατία ή τα βασανιστήρια ως αυτοτελές έγκλημα. Μέσω της νομολογίας, του εθιμικού δικαίου, και των σύγχρονων εξελίξεων και επιταγών το πεδίο εφαρμογής των διεθνών εγκλημάτων (*actus reus*, *mens rea*) και τα προστατευόμενα πρόσωπα είναι δυνατόν να διευρυνθούν.

Άλλωστε και σε σχέση με το ελληνικό Ποινικό Δίκαιο ο Καθηγητής Ιωάννης Μανωλεδάκης αναφέρει ότι «σε τελευταία ανάλυση, η θεωρία του δικαίου δεν έχει αυταξία, ούτε αποτελεί αυτοσκοπό. Η αξία της δοκιμάζεται στην πράξη και επαληθεύεται στην εφαρμογή της· ο σκοπός της είναι να συμβάλλει στην καλύτερη προσαρμογή των κανόνων δικαίου στη διαρκώς μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα».²⁰³

Επιπλέον, δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι στο ΔΠΔ γενική κατευθυντήρια γραμμή αποτελεί η αρχή της σκοπιμότητας, ενώ στο ελληνικό Ποινικό Δίκαιο η αρχή της νομιμότητας.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι στα πλαίσια της αναβάθμισης της θέσης του ατόμου στο Διεθνές Δίκαιο δικαιολογείται και η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του ΔΠΔ.

²⁰⁰ Antonio Cassese, *International Criminal Law*, ..., οπ.αν., p. 193

²⁰¹ https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26252&Itemid=35

²⁰² Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, *Η ατομική ποινική ευθύνη στο Διεθνές Δίκαιο*, ..., οπ.αν., σ. 286

²⁰³ Ιωάννης Μανωλεδάκης, *Μελέτες για εμβάθυνση στο ποινικό δίκαιο* ..., οπ.αν., σ. 26

Μάλιστα, η χρησιμοποίηση αρχών του ΔΔΔΑ θα μπορούσε να συντελέσει στο να «καμφθεί» ως ένα βαθμό ο αυστηρός χαρακτήρας του ΔΠΔ, ήτοι να διευρυνθεί και να ενισχυθεί το πεδίο εφαρμογής του και να υπάρχει μεγαλύτερη διακριτική ευχέρεια κατά την ερμηνεία του. Επιπλέον, θα είχε ενδιαφέρον να επιχειρηθεί μία επιπλέον σύνδεση του ΔΠΔ με το ΔΔΔΑ, αναλύοντας ποιά δικαιώματα του ανθρώπου προσβάλλονται με κάθε έγκλημα. Με αυτό τον τρόπο εξετάζεται ένα είδος συρροής ειδικότερα επί τη βάσει του αριθμού των δικαιωμάτων που προσβάλλονται, παράλληλα με την πραγματική συρροή ως προσβολή περισσότερων εννόμων αγαθών.

Ένα είδος συρροής συντρέχει και σε σχέση με το ευρύτερο πλαίσιο των διεθνών εγκλημάτων, το “context” που χαρακτηρίζει τα συγκεκριμένα εγκλήματα. Στο ελληνικό Ποινικό Δίκαιο, σύμφωνα με τον Καθηγητή Ιωάννη Μανωλεδάκη, *«το ανθρώπινο σώμα, εκτός από τις φυσικές του ιδιότητες, μπορεί να έχει και συγκεκριμένη κοινωνική ιδιότητα. Προσβολή του σώματος αυτού όταν έχει και τη συγκεκριμένη κοινωνική ιδιότητα, πλήττει δύο διαφορετικά κοινωνικά αγαθά: και το φυσικό και κοινωνικό αγαθό του ανθρώπινου σώματος καθαυτό και το κοινωνικό αγαθό της ιδιότητας την οποία το άτομο φέρει. Η δυνατότητα αυτή ενός σώματος να εξατομικεύει περισσότερα από ένα κοινωνικά αγαθά παρέχει έτσι την ίδια στιγμή περισσότερες επιφάνειες προσβολής.»*²⁰⁴ Κατ’ αναλογία, στα διεθνή εγκλήματα όταν ένα άτομο θυματοποιείται λόγω συγκεκριμένων ιδιοτήτων που φέρει, λόγω της συμμετοχής του σε μια ομάδα κλπ. έχουμε περισσότερες επιφάνειες προσβολής.

7.2.3. Διεθνές Ποινικό Δίκαιο - Δικαίωμα στην αλήθεια: Μια αμφίδρομη σχέση

Ο ιδιαίτερος σύνδεσμος του κλάδου του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου και του δικαιώματος στην αλήθεια θα μπορούσε να ιδωθεί και ως μία αμφίδρομη σχέση μεταξύ τους, ώστε να αλληλεπιδρούν, και το ένα να ενδυναμώνει το άλλο.

Ειδικότερα, από τη μία πλευρά, προκύπτει ότι το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται στενά με το ΔΠΔ, δεδομένου ότι αφορά στα διεθνή εγκλήματα, η πρόληψη και η καταστολή των οποίων εντάσσεται στον συγκεκριμένο κλάδο του δικαίου. Εφόσον το νομοθετικό πλαίσιο για τα εγκλήματα αυτά αποτελεί jus cogens, θα μπορούσε ίσως να υποστηριχθεί ότι και το δικαίωμα στην αλήθεια -αφού πηγάζει και σχετίζεται με τα εγκλήματα αυτά- μπορεί να ερείδεται και να εντάσσεται στο corpus των αναγκαστικών κανόνων του Διεθνούς Δικαίου. Επιπρόσθετα, εφόσον τα συγκεκριμένα εγκλήματα δεν παραγράφονται, σύμφωνα και με το άρθρο 29 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου²⁰⁵, θα μπορούσε, ίσως, να θεμελιωθεί το απαράγραπτο και επί του δικαιώματος στην αλήθεια. Προκύπτει,

²⁰⁴ Ιωάννης Μανωλεδάκης, *Ποινικό δίκαιο...*, οπ.αν., σ. 14

²⁰⁵ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

λοιπόν, ότι στα πλαίσια της στενής διάδρασης ΔΠΔ και δικαιώματος στην αλήθεια, το δικαίωμα στην αλήθεια θα μπορούσε να ενδυναμώνεται σημαντικά.

Από την άλλη πλευρά, η επίκληση του δικαιώματος στην αλήθεια θα μπορούσε να συμβάλλει προς την ενδυνάμωση του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου και την ενίσχυση της πρόληψης και της καταστολής των διεθνών εγκλημάτων. Πιο συγκεκριμένα, με δεδομένη την ευρύτητα του περιεχομένου, του εννόμου συμφέροντος και των φορέων του δικαιώματος στην αλήθεια διευρύνονται και οι δυνατότητες προβολής και διεκδίκησης απονομής δικαιοσύνης επί των διεθνών εγκλημάτων για τα οποία κατοχυρώνεται το συγκεκριμένο δικαίωμα. Όπως παρουσιάστηκε στην §1.5., επί των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων το δικαίωμα στην αλήθεια αποτέλεσε τη νομική βάση διεκδίκησης των συγγενών τους, συμβάλλοντας και στην υπέρβαση εντελώς τυπικών εμποδίων προβολής των διεκδικήσεων των οικείων τους.

7.3. Δικαίωμα στην αλήθεια versus αμνηστίας

Με δεδομένη τη δράση του δικαιώματος στην αλήθεια κατά της ατιμωρησίας, η οποία εκτέθηκε στην §1.4., ένα ζήτημα το οποίο πρέπει να εξεταστεί σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια είναι και το ζήτημα της αμνηστίας.

«Η αμνηστία αποτελεί έννοια του εσωτερικού δικαίου και απονέμεται για την τέλεση των λεγομένων “πολιτικών εγκλημάτων”, τα οποία καθιερώνουν ως αξιόποινη συμπεριφορά πράξεις ή παραλείψεις που τελούνται κατά τη διάρκεια πολιτικής κρίσης ή αναταραχής σε ένα κράτος, ή συναρτώνται απλώς με τον ασπασμό μιας συγκεκριμένης αλλά εκτός νόμου ιδεολογίας. Η αμνηστία αποτελεί την πράξη εκείνη της πολιτείας με την οποία εξαλείφεται το αξιόποινο των πολιτικών εγκλημάτων γενικά για όλους τους δράστες και όχι με βάση ατομικά αξιολογικά κριτήρια για τον καθέναν ξεχωριστά. Αποσκοπεί δε στην αποκατάσταση της πολιτικής ομαλότητας, της κοινωνικής ειρήνης και της συμφιλίωσης στο εσωτερικό ενός κράτους μετά από περίοδο έντονων πολιτικών και κοινωνικών συγκρούσεων ή ανώμαλων πολιτικών καταστάσεων.»²⁰⁶

«Για σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου από στρατιωτικές δικτατορίες γενική αμνηστία δόθηκε στην Ουρουγουάη, τη Χιλή και την Αϊτή, και μετά από μακροχρόνιες εμφύλιες συρράξεις στο Ελ Σαλβαδόρ. Επιπλέον, στη Νότιο Αφρική, η Επιτροπή Αλήθειας και Συμφιλίωσης, που ιδρύθηκε το 1995, είχε τη δυνατότητα να χορηγεί αμνηστία στα άτομα που θα ομολογούσαν ενώπιόν της την τέλεση σοβαρών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου, κατά την περίοδο των τεσσάρων δεκαετιών της επιβολής θεσμοποιημένου φυλετικού διαχωρισμού, παρά την αναγωγή του apartheid σε έγκλημα κατά της ανθρωπότητας από τη

²⁰⁶ Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, *Η ατομική ποινική ευθύνη στο Διεθνές Δίκαιο*, ..., οπ.αν., σ. 353

*Συνθήκη για την Καταστολή και τον Κολασμό του Apartheid του 1973*²⁰⁷ και το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (άρθρο 7 παρ.1 περίπτωση ι')²⁰⁸.»²⁰⁹

«Η απονομή αμνηστίας δεν αποτελεί ζήτημα το οποίο ανήκει στο *domain reservé* ενός κράτους, δηλαδή ζήτημα που δεν αποτελεί νομικά αντικείμενο ενδιαφέροντος για το Διεθνές Δίκαιο. Η αντιμετώπιση της χορήγησης αμνηστίας ως αντικείμενο διεθνούς ενδιαφέροντος συναρτάται με την ύπαρξη διεθνούς νομικής υποχρέωσης για δίωξη τέτοιων παραβιάσεων και τη στάση της διεθνούς κοινότητας απέναντι σε συγκεκριμένες περιπτώσεις απονομής αμνηστίας, η οποία φαίνεται να καθορίζεται από τη γενική επίδραση του ΔΔΔΑ, την ανάγκη διασφάλισης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και τις ιδιαιτερότητες κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης. Επιπλέον, μια εσωτερική πράξη απονομής αμνηστίας δεν είναι δεσμευτική για τα δικαστήρια τρίτων κρατών.»²¹⁰ «Η Υπόθεση Pinochet ενώπιον των αγγλικών δικαστηρίων εξέτασε την ύπαρξη ασυλίας από δίωξη του πρώην δικτάτορα της Χιλής σύμφωνα με το αγγλικό και το Διεθνές Δίκαιο. Δεν ασχολήθηκε καθόλου με την ασυλία του Pinochet ως ισόβιου γερουσιαστή σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο της Χιλής.»²¹¹

Καθίσταται προφανές ότι η απονομή αμνηστίας για σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ, για τις οποίες θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια, δεν αποτελεί εσωτερικό ζήτημα των κρατών, αλλά πρόκειται για ζήτημα διεθνούς νομικού ενδιαφέροντος, το οποίο άπτεται του Διεθνούς Δικαίου και αφορά το σύνολο της διεθνούς κοινότητας. Μάλιστα, όχι απλώς υφίσταται διεθνής νομική υποχρέωση για δίωξη τέτοιων παραβιάσεων, αλλά επιπλέον τα συγκεκριμένα ζητήματα αποτελούν *jus cogens*. Όπως αναλύθηκε, οι παραβιάσεις αυτές επισύρουν τέτοια απαξία που, εκτός από τα θύματα και το στενό οικογενειακό τους περιβάλλον, προσβάλλουν το σύνολο της κοινωνίας και τελικά «την ανθρωπότητα και την παγκόσμια συλλογική συνείδηση». Επομένως, η απονομή αμνηστίας δεν θα έπρεπε να εξετάζεται ως εναλλακτική επιλογή. Η ανάγκη απαγγελίας κατηγοριών, εκδίκασης των αυτουργών και καταδίκης τους είναι αυτονόητη για την αποκατάσταση της ηθικής τάξης σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, και για την πρόληψη και εγγύηση μη επανάληψης τέτοιων προσβολών στο μέλλον, δεδομένης και της αρχής της σκοπιμότητας που διέπει το ΔΠΔ.

Σύμφωνα με τα Ψηφίσματα των Η.Ε. E/CN.4/2006/91 (2006)²¹² και A/HRC/5/7 (2007)²¹³ το δικαίωμα στην αλήθεια δεν πρέπει να υπόκειται σε περιορισμούς, και ειδικότερα τυχόν απονομή αμνηστίας δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να περιορίζει, να αποδυναμώνει ή να αναιρεί το συγκεκριμένο δικαίωμα. Επίσης, το Ψήφισμα A/HRC/5/7 (2007)²¹⁴, ορίζει ότι η αμνηστία ή άλλες διαδικασίες αντίστοιχου αποτελέσματος, δεδομένου ότι προωθούν την ατιμωρησία, θέτουν ένα σημαντικό εμπόδιο στις προσπάθειες να εφαρμοστεί το δικαίωμα

²⁰⁷ <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201015/volume-1015-I-14861-English.pdf>

²⁰⁸ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

²⁰⁹ Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, *Η ατομική ποινική ευθύνη στο Διεθνές Δίκαιο*, ..., οπ.αν., σσ. 354, 356

²¹⁰ Ibid, σσ. 356-357

²¹¹ Ibid, σ. 360

²¹² http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

²¹³ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/5/7

²¹⁴ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/5/7

στην αλήθεια, εμποδίζοντας τη διεξαγωγή ολοκληρωμένων ερευνών. Επιπλέον, οι Επικαιροποιημένες Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας, E/CN.4/2005/102/Add.1 (2005)²¹⁵, θέτουν την υποχρέωση των κρατών να εισάγουν εγγυήσεις ώστε να μην γίνεται κατάχρηση των κανόνων σχετικά με την αμνηστία, ενισχύοντας την ατιμωρησία (Principle 22).

Προς την ίδια κατεύθυνση, η Διακήρυξη για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση, A/RES/47/133 (1992)²¹⁶, στο άρθρο 18 αποκλείει τη δυνατότητα χορήγησης αμνηστίας για πράξεις που σχετίζονται με εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων. Επιπλέον, η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση²¹⁷ στο άρθρο 13 αποκλείει την απόδοση πολιτικού χαρακτήρα στις συγκεκριμένες πράξεις. Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό ότι και το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο αποκλείει ή περιορίζει σημαντικά τη δυνατότητα απονομής αμνηστίας για παραβιάσεις, επί των οποίων θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια.

Ωστόσο, ακόμη και στην περίπτωση της τακτικής που ακολουθήθηκε από την Επιτροπή Αλήθειας και Συμφιλίωσης της Νοτίου Αφρικής -απονομή αμνηστίας σε περίπτωση που οι αυτουργοί ομολογούσαν τις πράξεις τους- θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ναι μεν δεν επήλθε ο ποινικός κολασμός των αυτουργών, αλλά επήλθε τουλάχιστον μία μορφή αποκατάστασης εν είδει ικανοποίησης. Ειδικότερα, η ομολογία αποτελεί αναγνώριση των τελεσθέντων εγκλημάτων και συνιστά ικανοποίηση, υπό την έννοια της εξακρίβωσης των πραγματικών περιστατικών και της πλήρους και δημόσιας αποκάλυψης της αλήθειας, ή της έκφρασης δημόσιας συγγνώμης, με την οποία γίνεται παραδοχή των γεγονότων και αποδοχή της ευθύνης.

Η ιδιαίτερη αξία και αυτής της πτυχής της αποκατάστασης από την πλευρά των θυμάτων αναδεικνύεται από τα λόγια του Emir Suljagic, ενός από τους λίγους διασωθέντες από τη σφαγή 8.000 αντρών στη Σρεμπρένιτσα, αναφορικά με την ομολογία δύο αξιωματούχων του σερβοβοσνιακού στρατού (του Momir Nikolic και του Dragan Obrenovic) για την ύπαρξη και εκτέλεση σχεδίου μαζικής σφαγής στη Σρεμπρένιτσα. *«Οι ομολογίες μου έφεραν μία αίσθηση ανακούφισης που δεν είχα γνωρίσει μέχρι την πτώση της Σρεμπρένιτσα το 1995. Μου προσέφεραν την αναγνώριση που αναζητούσα τα τελευταία 8 χρόνια. Μακράν πέρα από μια απολογία, οι ομολογίες αυτές ήταν μια αρχή. Οι Βόσνιοι Μουσουλμάνοι δεν έπρεπε να αποδεικνύουμε πλέον ότι ήμασταν θύματα. Οι φίλοι μας, τα ξαδέρφια μας, οι πατέρες μας, οι γιοι μας είχαν δολοφονηθεί, και δεν χρειαζόταν πλέον να αποδεικνύουμε πως ήταν αθώοι.»*²¹⁸

²¹⁵ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

²¹⁶ <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r133.htm>

²¹⁷ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf>

²¹⁸ Emir Suljagic, "Truth at The Hague", The New York Times, June 2003
<http://www.nytimes.com/2003/06/01/opinion/truth-at-the-hague.html>

7.4. Το δικαίωμα στην αλήθεια εν σχέσει με τους λόγους άρσης του άδικου χαρακτήρα της πράξης και του καταλογισμού

«Οι λόγοι που αποκλείουν την ποινική ευθύνη προέρχονται από το εσωτερικό Ποινικό Δίκαιο των κρατών. Στα πλαίσια του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου προβλέπονται μόνο στο Σχέδιο Κώδικα Εγκλημάτων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου (1966) και στο Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.»²¹⁹

«Η απουσία συνεκτικής ρητής πρόβλεψης των λόγων άρσης της ποινικής ευθύνης σε συνδυασμό με τον αποκλεισμό επίκλησης μερικών από αυτούς σε ορισμένα κείμενα αποκαλύπτει μια τάση απροθυμίας αποδοχής τους. Αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι οι συγκεκριμένοι λόγοι έχουν ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της δίωξης και του ποινικού κολασμού δραστών διεθνών εγκλημάτων, πράγμα το οποίο θα υπονόμευε σημαντικά την αποτελεσματικότητα του ΔΠΔ. Από την άλλη πλευρά, η απουσία σχετικών ρυθμίσεων δεν εμπόδισε την επίκληση αυτών ενώπιον διεθνών δικαστηρίων, τα οποία έκριναν την εφαρμογή τους ή όχι στις συγκεκριμένες υποθέσεις, αναγνωρίζοντας στον κατηγορούμενο και αυτή την “άμυνα” απέναντι στις κατηγορίες που του αποδίδονται.»²²⁰

«Η εισαγωγή λόγων άρσης της ποινικής ευθύνης από το εσωτερικό Ποινικό Δίκαιο των κρατών συνίσταται στην αναλογική τους εφαρμογή από ένα διεθνές ποινικό δικαστήριο και της προσαρμογής τους στο αντικείμενο της αρμοδιότητάς του, δηλαδή τη δίωξη συγκεκριμένων διεθνών εγκλημάτων, των οποίων η φύση, η έκταση, τα αποτελέσματα και η ανάγκη κολασμού υπερβαίνουν τα εγκλήματα που αποτελούν αντικείμενο του εσωτερικού Ποινικού Δικαίου.»²²¹

Ειδικότερα σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια, το Ψήφισμα των Η.Ε. A/RES/60/147 (2005)²²² ορίζει στο άρθρο 6 ότι δεν πρέπει να εφαρμόζονται περιορισμοί ως προς τη δίωξη σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ. Οι Επικαιροποιημένες Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας, E/CN.4/2005/102/Add.1 (2005)²²³, τονίζουν την υποχρέωση των κρατών να θέσουν εγγυήσεις ώστε να μην ενισχύεται η ατιμωρησία μέσω της επίκλησης της παραγραφής, της υπακοής σε προσταγή, των ασυλιών, και της μεταμέλειας. Αναφορικά με τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, η Διακήρυξη για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση, A/RES/47/133 (1992)²²⁴, στο άρθρο 16 επισημαίνει ότι οι προσωπικές και λειτουργικές ασυλίες δεν πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την εκδίκαση των αυτουργών τέτοιων πράξεων. Επίσης, στο άρθρο 6 ορίζει ότι καμία διαταγή ή οδηγία από φορέα δημόσιας εξουσίας (πολιτικής, στρατιωτικής ή άλλης) δεν δικαιολογεί σχετικές πράξεις και υπάρχει δικαίωμα και υποχρέωση μη υπακοής σε αυτή. Την ίδια αρχή καθιερώνει και η Διεθνής Σύμβαση για την

²¹⁹ Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, *Η ατομική ποινική ευθύνη στο Διεθνές Δίκαιο*, ..., οπ.αν., σ. 282-283

²²⁰ Ibid, σ. 284

²²¹ Ibid, σ. 286

²²² http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/147

²²³ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

²²⁴ <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r133.htm>

Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση²²⁵, στα άρθρα 6 παρ.2 και 23 παρ.2. Συμπερασματικά, επισημαίνεται ότι η απαγόρευση περιορισμού του δικαιώματος στην αλήθεια συνάγεται από «το γράμμα και το πνεύμα» του συνόλου των σχετικών νομικών κειμένων.

7.5. Τί συμβαίνει σε περίπτωση σύγκρουσης του δικαιώματος στην αλήθεια με άλλο δικαίωμα

Σε περίπτωση σύγκρουσης του δικαιώματος στην αλήθεια με άλλο δικαίωμα πρέπει πάντα να σταθμίζεται το γεγονός ότι το συγκεκριμένο δικαίωμα συνδέεται άρρηκτα και εγγυάται θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, όπως το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, το δικαίωμα σεβασμού του ιδιωτικού και οικογενειακού βίου, το δικαίωμα του ατόμου να μην υφίσταται βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή ταπεινωτική μετοχείριση κ.α. Επίσης, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η διτή φύση του δικαιώματος -ως ατομικού και συλλογικού-, και η προαγωγή του συλλογικού συμφέροντος μέσα από την αποτελεσματική εφαρμογή του.

Αναφέρθηκε ανωτέρω η προβληματική περί αυστηρής εφαρμογής τη μη αναδρομικότητας, το ζήτημα της αμνηστίας, το ζήτημα των λόγων άρσης της ποινικής ευθύνης. Από τη σχετική νομοθεσία και νομολογία συνάγεται ως πάγια αρχή η ανάγκη μη περιορισμού του δικαιώματος στην αλήθεια.

Σε περίπτωση σύγκρουσης του δικαιώματος στην αλήθεια με άλλο δικαίωμα, θα πρέπει να ακολουθηθεί η μέθοδος της στάθμισης συμφερόντων, και να προκριθεί το δικαίωμα το οποίο θα συνέβαλλε περισσότερο στην εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος. Κατά τη στάθμιση, θα πρέπει να μην προσβάλλεται η αρχή της αναλογικότητας, δηλαδή ο περιορισμός του ενός δικαιώματος να είναι αναγκαίος, να μην θίγεται υπέρμετρα το δικαίωμα που υποχωρεί, να μην πλήττεται ο σκληρός πυρήνας του, και να εξυπηρετείται το δημόσιο συμφέρον.

Το δικαίωμα στην αλήθεια -απ' όσα προεκτέθηκαν προκύπτει ότι- αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση δικαιώματος που εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον. Λόγω της ιδιαίτερης σύνδεσής του με διεθνή εγκλήματα, θα πρέπει να καταβάλλεται επιμέλεια ώστε να μην φτάνουμε σε καμία περίπτωση να αναιρούμε τη ratio των διατάξεων που αφορούν στα διεθνή εγκλήματα.

Θα μπορούσε, επί παραδείγματι, να προκύψει σύγκρουση μεταξύ του εν λόγω δικαιώματος και του δικαιώματος προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Ειδικότερα, θα μπορούσε κάποιος να επικαλεστεί προσβολή προσωπικών του δεδομένων αναφορικά με στοιχεία που θα ήταν χρήσιμα στα πλαίσια της έρευνας για σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ

²²⁵ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf>

και του ΔΑΔ, για τα οποία θα υφίστατο δικαίωμα πληροφόρησης των θυμάτων ή των συγγενών τους στα πλαίσια του δικαιώματος στην αλήθεια, και για τα οποία θα υφίστατο υποχρέωση του κράτους να τα εντάξουν στα αρχεία που πρέπει να τηρούνται επί τέτοιων παραβιάσεων.

Σε μία τέτοια περίπτωση φαίνεται ότι θα υπερτερούσε η ανάγκη δίωξης των συγκεκριμένων παραβιάσεων και το δικαίωμα των θυμάτων να γνωρίζουν την αλήθεια, και επομένως θα καθίστατο δυνατή η πρόσβαση στα συγκεκριμένα στοιχεία.²²⁶ Άλλωστε, δεν πρέπει να παραβλέπεται το διευρυμένο έννομο συμφέρον επί του δικαιώματος στην αλήθεια, το οποίο θα συνέτεινε προς αυτή την κατεύθυνση. Επίσης, ιδιαίτερη βαρύτητα κατά τη στάθμιση πρέπει να δίνεται στην ποινική υπόσταση που ενέχει το δικαίωμα στην αλήθεια. Επισημαίνεται ότι και σε επίπεδο εθνικής έννομης τάξης η ανάγκη διαλεύκανσης και δίωξης ποινικών αδικημάτων δικαιολογεί, σε περίπτωση σύγκρουσης δικαιωμάτων, την υποχώρηση κάποιων άλλων ζητημάτων, γεγονός που δεν ισχύει λ.χ. για τις αστικές υποθέσεις. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι από τα Νομικά Κείμενα που σχετίζονται με το δικαίωμα στην αλήθεια προκύπτει, και μέσω γραμματικής και μέσω τελεολογικής ερμηνείας τους, η τάση «υπεροχής» του δικαιώματος στην αλήθεια και ειδικότερα του δικαιώματος πληροφόρησης των θυμάτων και των συγγενών τους· το δικαίωμα πληροφόρησης περιορίζεται μόνο όταν αυτό κρίνεται απολύτως απαραίτητο, ήτοι σε περίπτωση που οδηγεί στην «επαναθυματοποίηση» των θυμάτων, σε περίπτωση που θέτει σε κίνδυνο το θύμα ή καποιον μάρτυρα, σε περίπτωση που μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την πρόοδο της έρευνας.

Θα μπορούσε, επιπλέον, να υποστηριχθεί ότι η νομοθεσία σχετικά με την πρόσβαση στις πληροφορίες και στα αρχεία και η νομοθεσία σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων του ατόμου θα πρέπει να περιλαμβάνουν προβλέψεις αναφορικά με ποινικές υποθέσεις σε εθνικό επίπεδο και με παραβιάσεις του δικαιώματος στην αλήθεια σε διεθνές επίπεδο.

Επί της σύγκρουσης και της στάθμισης δικαιωμάτων, αξίζει να αναφερθεί ότι «το εθνικό δίκαιο της Αργεντινής επιτρέπει τον εξαναγκασμό ενός ατόμου να υποβληθεί σε τεστ DNA, εάν πιστεύεται ότι ως παιδί ίσως υπέστη εξαναγκαστική εξαφάνιση (μαζί με τους γονείς του, ή ενόσω ήταν κυοφορούμενο υπέστη εξαναγκαστική εξαφάνιση η μητέρα του) και παράνομη υιοθεσία. Μία τέτοια ρύθμιση είναι κατανοητή από την πλευρά των γιαγιάδων και των παππούδων του που θα επιθυμούσαν και θα εύχονταν να μάθουν την αλήθεια πριν τον θάνατό τους. Όμως, δεν πρέπει να αγνοήσουμε τον “σεισμό” που αποτελεί για ένα παιδί η ανακάλυψη ότι είναι υιοθετημένο, η αποκάλυψη των βιολογικών γονιών του, της δολοφονίας τους, και ενίοτε της συναινετικής συμμετοχής των θετών γονιών του σε αυτό το trafficking παιδιών.»²²⁷

²²⁶ Ειδικά επί προσωπικών δεδομένων που αφορούν ιατρικά και γενετικά στοιχεία του ατόμου, η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση (στο άρθρο 19) προβλέπει ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο για τις ανάγκες της έρευνας.

²²⁷ Olivier de Frouville, “Le droit de l’Homme à la vérité en droit international : à propos de quelques considérations inactuelles”, ..., οπ.αν.

Στην προκειμένη περίπτωση, το εθνικό δίκαιο της Αργεντινής φαίνεται να προκρίνει το δικαίωμα στην αλήθεια των γιαγιάδων και των παππούδων ενός παιδιού, που υπέστη εξαναγκαστική εξαφάνιση και παράνομη υιοθεσία, έναντι της προσωπικής επιλογής του ίδιου του παιδιού, το οποίο ίσως να μην επιθυμούσε -μετά την πάροδο χρόνων- να μάθει και να αποκαλυφθούν δημοσίως τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στο παρελθόν. Η αποτελεσματική εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια των γιαγιάδων και των παππούδων ενός παιδιού (οποτεδήποτε αυτή καταστεί εφικτή) υπερτερεί της προσωπικής ελευθερίας και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας του άμεσα εμπλεκόμενου ατόμου. Πρέπει να επισημανθεί, μάλιστα, ότι το παιδί είναι το «άμεσο» θύμα των αδικημάτων της εξαναγκαστικής εξαφάνισης και της παράνομης υιοθεσίας, ωστόσο κρίνεται ότι θα μπορούσε να παρακαμφθεί η θέλησή του και να εξαναγκαστεί σε τεστ DNA, προκειμένου να ικανοποιηθεί το δικαίωμα στην αλήθεια των «έμμεσων» θυμάτων αυτών των αδικημάτων.

Η νομική ρύθμιση αυτή, η οποία θα μπορούσε να κριθεί οριακή, υποδεικνύει ωστόσο τη σημασία εφαρμογής του δικαιώματος στην αλήθεια, την αναγκαιότητα μη περιορισμού του, τη διεύρυνση της έννοιας του θύματος και ίσως το απαράγραπτο των συγκεκριμένων εγκλημάτων. Δεν είναι τυχαίο, μάλιστα, το γεγονός ότι η συγκεκριμένη ρύθμιση προέρχεται από την Αργεντινή, όπου -όπως και στα περισσότερα κράτη της Λατινικής Αμερικής- σε επίπεδο εθνικών εννόμων τάξεων υπάρχει διαμορφωμένο αυστηρό νομικό πλαίσιο, λόγω και των πολλών υποθέσεων εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων που έχουν συντελεστεί σε αυτά τα κράτη, στα πλαίσια απολυταρχικών καθεστώτων ή εμφυλίων πολέμων.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ ΣΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

8. Νομολογία

8.1. Αποφάσεις διεθνών δικαστηρίων με αναφορές στο δικαίωμα στην αλήθεια

ι) Δικαστικές αποφάσεις του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Αρχικά θα πρέπει να αναφερθεί η Υπόθεση Velásquez-Rodríguez v. Honduras (1988)²²⁸, ενώπιον του ΔΑΔΔΑ, που αφορούσε την εξαναγκαστική εξαφάνιση του φοιτητή Angel Manfredo Velásquez Rodríguez από τις αρχές της Ονδούρας, το 1981, ο οποίος συνελήφθη βίαια -χωρίς ένταλμα-, φυλακίστηκε, βασανίστηκε, και του οποίου τεκμαίρεται ο θάνατος και η εξαφάνιση του σώματός του. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματός του στην προσωπική ελευθερία, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 7 παρ.1 της Αμερικανικής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΑΣΔΑ)²²⁹, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1, που κατοχυρώνει την υποχρέωση του κράτους να εξασφαλίζει την ελεύθερη και πλήρη άσκηση των δικαιωμάτων των ατόμων που βρίσκονται υπό τη δικαιοδοσία του, χωρίς διάκριση. Επιπλέον, διαπίστωσε παραβίαση της απαγόρευσης απάνθρωπης μεταχείρισης που εισάγει το άρθρο 5 παρ.1 της ΑΣΔΑ, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1, και παραβίαση του δικαιώματός του στη ζωή του άρθρου 4 παρ.1, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1. Επιδίκασε, τέλος, την καταβολή δίκαιης αποζημίωσης από το κράτος της Ονδούρας στους πλησιέστερους συγγενείς του θύματος.

Ακολούθως, το ΔΑΔΔΑ στην Υπόθεση Blake v. Guatemala (1998)²³⁰, η οποία αφορούσε την απαγωγή και τη δολοφονία του δημοσιογράφου Nicholas Chapman Blake από τις αρχές της Γουατεμάλας, το 1985, και την εξαφάνιση του σώματός του για περισσότερα από επτά χρόνια, εξέτασε τα γεγονότα που έλαβαν χώρα μετά το 1987, που η Γουατεμάλα αποδέχθηκε τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου, και διαπίστωσε τις εξής παραβιάσεις. Το κράτος της Γουατεμάλας είχε παραβιάσει το άρθρο 8 παρ.1 της ΑΣΔΑ αναφορικά με τη

²²⁸ Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras (1988)

http://www1.umn.edu/humanrts/iachr/b_11_12d.htm

²²⁹ <http://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>

²³⁰ Blake v. Guatemala Case (1998)

http://www.univie.ac.at/bimtor/dateien/iacthr_1998_blake_vs_guatemala.pdf

δυνατότητα των συγγενών του να προσφύγουν στη δικαιοσύνη και τις εγγυήσεις που αυτή προσφέρει, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1 της ΑΣΔΑ. Επιπλέον, αναφορικά με τους συγγενείς του θύματος, διαπίστωσε παραβίαση της απαγόρευσης απάνθρωπης μεταχείρισης που εισάγει το άρθρο 5 παρ.1 της ΑΣΔΑ, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1. Διακήρυξε την υποχρέωση του κράτους της Γουατεμάλας να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για τη διερεύνηση της υπόθεσης και τη δίωξη των αυτουργών, και την υποχρέωσή του να καταβάλει δίκαιη αποζημίωση στους συγγενείς και να τους αποζημιώσει και για τα έξοδα παράστασής τους ενώπιον των αρχών για τη συγκεκριμένη υπόθεση. Τέλος, άφησε ανοιχτό το ζήτημα των επανορθώσεων.

Στην Υπόθεση "Street Children " (Villagran-Morales et al.) v. Guatemala (1999)²³¹, η οποία αφορούσε την απαγωγή, τον βασανισμό και τη δολοφονία των Henry Giovanni Contreras, Federico Clemente Figueroa Túnchez, Julio Roberto Caal Sandoval και Jovito Josué Juárez Cifuentes, και τη δολοφονία του Anstrum (Aman) Villagrán Morales, το ΔΑΔΔΑ διαπίστωσε τις ακόλουθες παραβιάσεις. Υποστήριξε ότι παραβιάζεται το άρθρο 7 παρ.1 της ΑΣΔΑ περί προσωπικής ελευθερίας, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1, και το άρθρο 5 παρ.1 και παρ.2 περί απαγόρευσης βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1, για τους Contreras, Túnchez, Sandoval και Cifuentes. Επίσης, διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 5 παρ.2, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1, για τις μητέρες των τεσσάρων νέων. Επισημαίνεται ότι οι αρχές δεν είχαν ειδοποιήσει τους πλησιέστερους συγγενείς για τον θάνατο των νέων και είχαν θάψει τα σώματά τους χωρίς να τα ταυτοποιήσουν. Διαπίστωσε ότι παραβιάζεται το δικαίωμα στη ζωή του άρθρου 4 παρ.1, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1, για τους Túnchez, Sandoval, Cifuentes και Morales. Για τους Sandoval, Cifuentes και Morales, οι οποίοι ήταν ανήλικοι, υποστήριξε ότι παραβιάζεται και το άρθρο 19 για τα δικαιώματα του παιδιού, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1. Διαπίστωσε, επίσης, την παραβίαση των άρθρων 8 παρ.1 για το δικαίωμα ακρόασης από ένα ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο και 25 περί δικαστικής προστασίας και επανόρθωσης, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1, και για τα πέντε θύματα καθώς επίσης και για τους πλησιέστερους συγγενείς τους. Επιπλέον, για τους Contreras, Túnchez, Sandoval και Cifuentes διαπίστωσε παραβίαση των άρθρων 1, 6 και 8 της Διαμερικανικής Σύμβασης για την Αποτροπή και τον Κολασμό των Βασανιστηρίων (Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture)²³². Τέλος, η δικαστική απόφαση κατέληξε στο ότι παραβιάζεται το άρθρο 1 παρ.1 αναφορικά με την υποχρέωση έρευνας, και ανέφερε ότι το κράτος υποχρεούται να διεξαγάγει αποτελεσματική έρευνα για την εύρεση των αυτουργών, υποχρεούται να τους επιβάλει ποινές, καθώς επίσης και να εκκινήσει τη διαδικασία των επανορθώσεων.

²³¹ Case "Street Children" (Villagran-Morales et al.) v. Guatemala (1999)
http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_63_ing.pdf

²³² <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-51.html>

Μία υπόθεση που εκδικάστηκε από το ΔΑΔΔΑ και έχει συνδεθεί ιδιαίτερα με το δικαίωμα στην αλήθεια είναι η Υπόθεση Bámaca-Velásquez v. Guatemala (2000)²³³, η οποία αφορούσε την εξαφάνιση, τον βασανισμό και την εξωδικαστική εκτέλεση του Efraín Bámaca Velásquez, μαχητή του Guatemalan National Revolutionary Unit, ο οποίος εξαφανίστηκε το 1992, κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, μετά από σύγκρουση της ομάδας του με τον στρατό της Γουατεμάλας. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, ο θάνατός του τεκμαίρεται λόγω της παρόδου περισσότερων από οκτώ ετών από την εξαφάνισή του, σε συνδυασμό με τη διαπιστωθείσα συστηματική πολιτική που ακολουθούσε το κράτος της Γουατεμάλας. Το ΔΑΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 7 της ΑΣΔΑ περί προσωπικής ελευθερίας για τον Efraín Bámaca Velásquez, παραβίαση του άρθρου 5 παρ.1 και παρ.2 περί απαγόρευσης απάνθρωπης μεταχείρισης για το θύμα, τη σύζυγό του, τον πατέρα του και τις δύο αδελφές του. Επιπλέον, υποστήριξε ότι παραβιάζεται το δικαίωμα στη ζωή του άρθρου 4 της ΑΣΔΑ, για τον Bámaca Velásquez. Υποστήριξε ότι δεν παραβιάζεται για το θύμα το δικαίωμα να του αναγνωρίζεται νομική προσωπικότητα, ήτοι το δικαίωμά του να αναγνωρίζεται ως άτομο ενώπιον του νόμου, του άρθρου 3 της ΑΣΔΑ. Διαπίστωσε την παραβίαση των δικαιωμάτων για δικαστικές εγγυήσεις και δικαστική προστασία, των άρθρων 8 και 25, για το θύμα, τη σύζυγό του, τον πατέρα του και τις δύο αδελφές του, και γενική παραβίαση του άρθρου 1 παρ.1 της ΑΣΔΑ. Κατέγραψε παραβίαση των άρθρων 1, 2, 6 και 8 της Διαμερικανικής Σύμβασης για την Αποτροπή και τον Κολασμό των Βασανιστηρίων. Τέλος, το ΔΑΔΔΑ αποφάσισε ότι το κράτος πρέπει να διατάξει έρευνα για την εύρεση των αυτουργών, να δημοσιοποιήσει τα αποτελέσματα της έρευνας, να επιβάλει ποινές στους αυτουργούς, και να εκκινήσει τη διαδικασία των επανορθώσεων.

Ειδική αναφορά κάνει και το ΔΑΔΔΑ και η ΔΑΕΔΑ στο δικαίωμα στην αλήθεια, στη συγκεκριμένη Υπόθεση. Η ΔΑΕΔΑ ανέφερε ότι παραβιάστηκε το δικαίωμα στην αλήθεια των πλησιέστερων συγγενών του θύματος και της κοινωνίας συνολικά. Επεσήμανε ότι το εν λόγω δικαίωμα έχει μία συλλογική φύση, που περιλαμβάνει το δικαίωμα της κοινωνίας να έχει πρόσβαση σε ουσιώδεις πληροφορίες για την προαγωγή της δημοκρατίας, και μία συγκεκριμένη φύση, που συνίσταται στο δικαίωμα των πλησιέστερων συγγενών να γνωρίζουν την αλήθεια για το τί συνέβη στα αγαπημένα τους πρόσωπα, για τις τελεσθείσες παραβιάσεις και για τις ευθύνες των αρμόδιων κρατικών οργάνων, το οποίο δικαίωμα να τους επιτρέπει μια μορφή επανόρθωσης. Η ΔΑΕΔΑ τόνισε ότι πρόκειται για δικαίωμα της κοινωνίας και ότι αναδύεται ως αρχή του Διεθνούς Δικαίου υπό τη δυναμική ερμηνεία των συνθηκών δικαιωμάτων του ανθρώπου, και ειδικά των άρθρων 1 παρ.1, 8, 25 και 13 της ΑΣΔΑ. Το Δικαστήριο υπογράμμισε το δικαίωμα των συγγενών του θύματος να γνωρίζουν την αλήθεια για την τύχη του και την τοποθεσία του σώματός του. Επεσήμανε ότι η έρευνα ξεκίνησε πολύ αργά και ότι τα μέλη του στρατού με το να μην καταθέτουν την αλήθεια ούτε τα αποδεικτικά στοιχεία που τους ζητούσε ο Γενικός Εισαγγελέας εμποδίζουν την έρευνα. Επιπλέον, κατέληξε στο ότι η κυβέρνηση αντί να αναζητά την αλήθεια προσπαθούσε να

²³³ Case of Bámaca-Velásquez v. Guatemala (2000)
http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_70_ing.pdf

καλύψει και να υπερασπιστεί τις πράξεις της και τους αξιωματούχους της που είχαν εμπλακεί σε παράνομη συμπεριφορά. Τέλος, το ΔΑΔΔΑ θεμελίωσε την υποχρέωση του κράτους να ερευνά τα γεγονότα όταν υπάρχει αβεβαιότητα για την τύχη του ατόμου που εξαφανίστηκε και την ανάγκη να παρέχει μια απλή και άμεση διέξοδο στην υπόθεση, με τις οφειλόμενες εγγυήσεις.

Επιπρόσθετα, η ΔΑΕΔΑ επεσήμανε ότι σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1 της ΑΣΔΑ παραβιάστηκε και το κοινό άρθρο 3 των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης του 1949. Σύμφωνα με το άρθρο 27 παρ.2 της ΑΣΔΑ οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, οι εξωδικαστικές εκτελέσεις και τα βασανιστήρια απαγορεύονται απολύτως ακόμη και σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 29 της ΑΣΔΑ, οι προβλέψεις της δεν πρέπει να περιορίζουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από άλλες συνθήκες στις οποίες το κράτος είναι μέρος. Επομένως, η Επιτροπή επεσήμανε και τις παραβιάσεις του ΔΑΔ που τελέστηκαν, το οποίο εφαρμόζεται χωρίς παρεκκλίσεις.

Αξίζει να αναφερθεί ότι στη συγκεκριμένη Υπόθεση ο Δικαστής Antonio Cançado Trindade, στη Separate Opinion που κατέθεσε, ανέφερε -μεταξύ άλλων- ότι *«παρά το γεγονός ότι η νομική υποκειμενικότητα παύει να υφίσταται με τον θάνατο ενός ατόμου, δεδομένου ότι παύει να αποτελεί υποκείμενο δικαίου, φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων· το σώμα του εξακολουθεί να προστατεύεται νομικά. Με αυτό τον τρόπο αποδίδεται σεβασμός στη μνήμη του νεκρού και στα συναισθήματα των εν ζωή οικείων του, που είναι δεμένοι με αυτόν με δεσμούς στοργής· αυτή είναι η αξία που προστατεύεται νομικά. Τόσο στο εσωτερικό Ποινικό Δίκαιο πολλών κρατών όσο και στη διεθνή έννομη τάξη στοιχειοθετούνται ως εγκλήματα οι πράξεις που προσβάλλουν τον νεκρό»*.

Επιπλέον, επισήμανε ότι *«η ανθρώπινη αλληλεγγύη εκδηλώνεται όχι μόνο στη χωρική διάσταση, που σημαίνει στον χώρο που μοιράζονται όλοι οι άνθρωποι στον κόσμο, αλλά και σε μια χρονική διάσταση, που σημαίνει μεταξύ των γενεών που διαδέχονται η μία την άλλη στον χρόνο, ενώνοντας το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Είναι η έννοια της ανθρώπινης αλληλεγγύης, αντιληπτής σε αυτή της την ευρεία διάσταση, και ποτέ αυτή της κρατικής κυριαρχίας, που βασίζεται σε όλη τη σύγχρονη σκέψη των δικαιωμάτων που είναι εγγενής στην ανθρώπινη ύπαρξη»*.

Αναφορικά με τη νομική προσωπικότητα του ατόμου, ο Δικαστής Carlos Vicente de Roux Rengifo, στη Separate Opinion που κατέθεσε, ανέφερε ότι *«υπάρχει μια ειδοποιός διαφορά μεταξύ της νομικής προσωπικότητας (η οποία αφορά στο “ποιός” της κατάστασης του υποκειμένου των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων), στην ικανότητα δικαίου (η οποία αφορά στο “πόσο”, στην ποσοτική έκφραση αυτής της κατάστασης, και είναι -επί παραδείγματι- περισσότερη για έναν ενήλικα και λιγότερη για έναν ανήλικο) και στην αποτελεσματική της άσκηση (η οποία επηρεάζεται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους από τη σχετική νόμιμη ή παράνομη δράση του κράτους ή των ατόμων)»*.

Επιπλέον, επί των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων ανέφερε ότι *«οι αυτουργοί όχι μόνο αποκόπτουν κάθε μορφή επικοινωνίας μεταξύ του θύματος και της*

κοινωνίας στην οποία ανήκει, αλλά περιορίζουν και κάθε πληροφορία αναφορικά με την επιβίωση ή τον θάνατο του ατόμου, δημιουργώντας ένα καθεστώς αβεβαιότητας για την ύπαρξη του ατόμου. Τα κίνητρα που οδηγούν σε αυτό είναι σύνθετα. Παρά τα όσα λέγονται συνήθως, δεν πρόκειται μόνο για μια υπόθεση περιορισμού των αποδείξεων, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ατιμωρησία των αυτουργών. Στοχεύεται, επίσης, -μεταξύ άλλων- να καμφθεί η αντίσταση του θύματος μέσω των βασανιστηρίων, να τον κάνουν να νιώσει ότι έχει χάσει κάθε ελπίδα, να ασκήσουν επίθεση εναντίον του σε όρια που φτάνουν πέρα από τον θάνατο, με το να μην σέβονται και να κρύβουν το σώμα του, και πάνω απ' όλα επιδιώκεται να τρομοκρατηθούν και να "ακινητοποιηθούν" ομάδες και κοινωνίες που συναποτελούν το κοινωνικό περιβάλλον του εξαφανισμένου προσώπου».

Μία άλλη υπόθεση που ήχθη ενώπιον του ΔΑΔΔΑ και σχετίζεται με το δικαίωμα στην αλήθεια είναι η Υπόθεση "Mapiripán Massacre" v. Colombia (2005)²³⁴, η οποία αφορούσε την αποστέρηση της ελευθερίας, τον βασανισμό και την δολοφονία τουλάχιστον 49 αμάχων, στην περιοχή Mapiripán, από τις αρχές της Κολομβίας, κατά τη διάρκεια εμφυλίου πολέμου το 1997, των οποίων τα σώματα -στη συνέχεια- κατάστρεψαν και έριξαν στον ποταμό Guaviare. Τα γεγονότα αυτά προκάλεσαν τρόμο στους κατοίκους της περιοχής, με αποτέλεσμα το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού να εγκαταλείψει την πόλη, και οι συγγενείς των θυμάτων να φοβούνται να επιστρέψουν και να καταγγείλουν τα γεγονότα.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι το κράτος για έναν συγκεκριμένο αριθμό θυμάτων - στους οποίους το κράτος αναφέρεται ως περίπου 49- παραβιάστηκε το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία, η απαγόρευση απάνθρωπης μεταχείρισης και το δικαίωμα στη ζωή των άρθρων 4 παρ.1, 5 παρ.1 και παρ.2, 7 παρ.1 και παρ.2, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1 της ΑΣΔΑ. Από τον συνολικό αριθμό των θυμάτων μόνο 20 ταυτοποιήθηκαν. Επιπλέον, για τους συγγενείς των θυμάτων διαπίστωσε παραβίαση της απαγόρευσης απάνθρωπης μεταχείρισης του άρθρου 5 παρ.1 και παρ.2, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1 της ΑΣΔΑ. Για 11 θύματα παιδιά διαπίστωσε παραβίαση των δικαιωμάτων του παιδιού του άρθρου 19, σε συνδυασμό με τα άρθρα 4 παρ.1, 5 παρ.1 και 1 παρ.1, ενώ για τα παιδιά που εκτοπίστηκαν διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 19, σε συνδυασμό με τα άρθρα 4 παρ.1, 22 παρ.1 και 1 παρ.1 της ΑΣΔΑ. Επίσης, το ΔΑΔΔΑ γενικά για τα άτομα που εκτοπίστηκαν διαπίστωσε παραβίαση της ελευθερίας μετακίνησης και κατοικίας που θεμελιώνεται στο άρθρο 22 παρ.1, σε συνδυασμό με τα άρθρα 4 παρ.1, 5 παρ.1, 19 παρ.1 και 1 παρ.1. Επιπρόσθετα, για τους συγγενείς των θυμάτων, διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και του δικαιώματος δικαστικής προστασίας, των άρθρων 8 παρ.1 και 25, και επισήμανε ότι η απόφασή του συνιστά μια μορφή επανόρθωσης. Ακολούθως, το ΔΑΔΔΑ κάλεσε το κράτος να ενεργοποιήσει και να ολοκληρώσει αποτελεσματικά την έρευνα, ώστε να εξακριβώσει την ευθύνη των αυτουργών και όσων με τη συναίνεσή τους επέτρεψαν να συμβεί η σφαγή, να ταυτοποιήσει εντός ευλόγου χρόνου τα θύματα, να δημιουργήσει έναν

²³⁴ Case of "Mapiripán Massacre" v. Colombia (2005)
http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_134_ing.pdf

διετούς διάρκειας μηχανισμό επίβλεψης της συμμόρφωσης του κράτους με την παρούσα απόφαση, να παράσχει ιατρική φροντίδα στους συγγενείς των θυμάτων, και να διασφαλίσει την επιστροφή με ασφάλεια των εκτοπισμένων. Επιπλέον, σύμφωνα με την απόφαση του Δικαστηρίου, το κράτος πρέπει να κτίσει εντός ενός έτους ένα σχετικό μνημείο, να εισαγάγει το ΔΔΔΑ και το ΔΑΔ στην εκπαίδευση των ενόπλων δυνάμεων της Κολομβίας, να καταβάλει τις καθορισθείσες αποζημιώσεις στους συγγενείς των θυμάτων, και να δημοσιεύσει σε εθνικές εφημερίδες συγκεκριμένα τμήματα της απόφασης. Τέλος, το Δικαστήριο ανέφερε ότι θα επιβλέπει τη σταδιακή συμμόρφωση του κράτους με την απόφαση και θα κλείσει την υπόθεση μόλις το κράτος συμμορφωθεί πλήρως με αυτήν· επίσης έθεσε την υποχρέωση του κράτους να καταθέσει σχετική αναφορά εντός ενός έτους.

Αξίζει να αναφερθεί ότι το Δικαστήριο επισήμανε ότι παραβιάστηκε και η υποχρέωση του κράτους να προστατεύσει τον άμαχο πληθυσμό του, που επιτάσσει το ΔΑΔ και ειδικότερα το κοινό άρθρο 3 των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, και οι υποχρεώσεις οι απορρέουσες από το II Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, για τις εμφύλιες ένοπλες συρράξεις.

Ειδική μνεία γίνεται στο δικαίωμα στην αλήθεια και από τη ΔΑΕΔΑ και από το ΔΑΔΔΑ. Συγκεκριμένα, η ΔΑΕΔΑ επισήμανε ότι δεν ταυτοποιήθηκαν από το κράτος τα θύματα, ούτε καθορίστηκε ο ακριβής αριθμός τους, ούτε λήφθηκαν όλα τα αναγκαία μέτρα ώστε να βρεθούν τα σώματα των θυμάτων· και έτσι δεν ικανοποιήθηκε το δικαίωμα στην αλήθεια της κοινωνίας ως συνόλου. Επιπλέον, τόνισε ότι η μη διεξαγωγή κατάλληλης και αποτελεσματικής έρευνας από το κράτος εμποδίζει την ικανοποίηση του δικαιώματος των συγγενών των θυμάτων να γνωρίζουν την αλήθεια για το τί συνέβη στα αγαπημένα τους πρόσωπα. Το ΔΑΔΔΑ υποστήριξε ότι το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη εκτείνεται, πέρα από τις εσωτερικές διαδικασίες, στο δικαίωμα των θυμάτων και των συγγενών τους να γνωρίζουν την αλήθεια για τα τελεσθέντα γεγονότα και στην ανάγκη να επιβληθούν ποινές στους αυτουργούς, εντός ευλόγου χρόνου.

ii) Δικαστικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ενώπιον του ΕυρΔΔΑ έχει ενδιαφέρον να αναφερθεί η υπόθεση Tomasi v. France (1992)²³⁵, η οποία αφορούσε τη σύλληψη, το 1983, του Félix Tomasi, ενός Γάλλου υπηκόου που κατοικούσε στη Bastia, στην Κορσική, και εργαζόταν ως καταστηματάρχης και λογιστής, ο οποίος ήταν ενεργό μέλος και ταμίας μιας κορσικανικής πολιτικής οργάνωσης. Ο συλληφθείς κατέθεσε 20 αιτήσεις αποφυλάκισής του, οι οποίες απορρίφθηκαν, και παρέμεινε για περισσότερα από πέντε χρόνια υπό κράτηση. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 5 παρ.3 της ΕΣΔΑ²³⁶, περί υποχρέωσης παραπομπής του

²³⁵Case of Tomasi v. France (1992)

[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57796#{\"itemid\":\[\"001-57796\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57796#{\)

²³⁶http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf

συλληφθέντος στην αρμόδια δικαστική αρχή, ώστε να δικαστεί εντός εύλογης προθεσμίας, και να αφεθεί ελεύθερος εάν διασφαλίζεται η παράστασή του κατά τη ορισθείσα δικάσιμο. Επιπλέον, διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 περί απαγόρευσης των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, αφού ο συλληφθείς υπέστη απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, σύμφωνα και με τα πορίσματα γιατρών. Τέλος το ΕυρΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 6 παρ.1, αναφορικά με το δικαίωμά του η υπόθεσή του να δικαστεί δίκαια, δημόσια και εντός λογικής προθεσμίας, από νόμιμο, ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, και επιδίκασε την καταβολή αποζημίωσης στον προσφεύγοντα.

Μία άλλη υπόθεση η οποία εκδικάστηκε από το ΕυρΔΔΑ και σχετίζεται με το δικαίωμα στην αλήθεια είναι η Υπόθεση Aksoy v. Turkey (1996)²³⁷, η οποία αφορούσε τη σύλληψη, το 1992, και την υποβολή σε βασανιστήρια του Zeki Aksoy, Τούρκου υπηκόου, που ζούσε στην περιοχή Mardin στα νοτιοανατολικά της Τουρκίας, όπου εργαζόταν ως μεταλλωρύχος. Ο Zeki Aksoy προσέφυγε στην ΕυρΕΔΑ το 1993, δεχόμενος απειλές, δολοφονήθηκε το 1994, και στη συνέχεια ο πατέρας του συνέχισε τη διαδικασία. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, και υποστήριξε ότι το θύμα υπέστη βασανιστήρια, τα οποία είχαν ως αποτέλεσμα την παράλυση των χεριών του. Το Δικαστήριο ανέφερε το πόρισμα της ΕυρΕΔΑ ότι το θύμα είχε υποβληθεί σε «παλαιστινιακή κρεμάλα».

Μάλιστα, το ΕυρΔΔΑ υποστήριξε (και στη συγκεκριμένη υπόθεση και στην προαναφερθείσα -Tomasí v. France-) ότι όταν ένα άτομο συλλαμβάνεται από τις αρχές ενός κράτους με καλή υγεία και διαπιστώνεται ότι έχει βλάβες κατά τον χρόνο που αφήνεται ελεύθερο επιβάλλεται στο κράτος να παράσχει ευλογοφανείς εξηγήσεις για το πώς προέκυψαν οι βλάβες αυτές· αλλιώς προκύπτει παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ. Εισάγεται, λοιπόν, από τη νομολογία του ΕυρΔΔΑ, -όταν συντρέχουν τα συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά- ένα μαχητό τεκμήριο ενοχής του κράτους. Το τεκμήριο αυτό βασίζεται απόλυτα στην κοινή λογική και στα διδάγματα της κοινής πείρας· η δε αντιστροφή του βάρους απόδειξης από το άτομο στο κράτος θεμελιώνεται στην αυξημένη πιθανολόγηση του τεκμαιρόμενου ισχυρισμού, στην αντικειμενική δυσχέρεια πλήρους απόδειξής του και ίσως υποδηλώνει την άνιση σχέση στην οποία τελεί το άτομο έναντι του κράτους.

Επιπλέον, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 5 παρ.3 της ΕΣΔΑ, καθώς έκρινε ότι η κράτηση του θύματος για 14 ημέρες δεν πληροί την υποχρέωση άμεσης παραπομπής του συλληφθέντος σε αρμόδια δικαστική αρχή. Επίσης, υποστήριξε ότι δεδομένης της άρνησης των αρχών να επιτρέψουν στον συλληφθέντα να επικοινωνήσει με δικηγόρο, γιατρό, συγγενή ή φίλο, η παραπομπή του σε δικαστική αρχή δεν φαινόταν ρεαλιστική. Διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 13, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον των εθνικών αρχών, αφού δεν διεξήχθη έρευνα από την πλευρά του κράτους για τα καταγγελλόμενα βασανιστήρια από το θύμα, και επιδίκασε την καταβολή αποζημίωσης στον προσφεύγοντα. Όσον αφορά την επικαλούμενη από τον

²³⁷Case of Aksoy v. Turkey (1996)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003#{\"itemid\":\[\"001-58003\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003#{\)

προσφεύγοντα παραβίαση του άρθρου 25 παρ.1 (άρθρο 34), που κατοχυρώνει το δικαίωμα άσκησης ατομικής προσφυγής ενώπιον του Οργανισμού του Στρασβούργου, το Δικαστήριο υποστηρίζει ότι δεν αποδείχτηκε η άσκηση πίεσης, η ύπαρξη απειλών και η σύνδεση του θανάτου του θύματος με την άσκηση από αυτόν ατομικής προσφυγής.

Ενώπιον του ΕυρΔΔΑ, θα πρέπει να αναφερθεί και η Υπόθεση Kurt v. Turkey (1998)²³⁸, η οποία αφορούσε την αποτυχία των αρχών της Τουρκίας να δώσει στοιχεία για την τύχη και την τοποθεσία του γιου της αιτούσας, (Üzeyir Kurt), τον οποίον τελευταία φορά τον είδαν το 1993 περικυκλωμένο από μέλη των δυνάμεων ασφαλείας, στα πλαίσια μιας στρατιωτικής αντιτρομοκρατικής επιχείρησης στην περιοχή Ağilli στα νοτιοανατολικά της Τουρκίας, κατά τη διάρκεια της οποίας έκαψαν το σπίτι του θύματος και της μητέρας του. Το Δικαστήριο διαπίστωσε για το θύμα παραβίαση του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ, περί προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας. Αναφορικά δε με την αιτούσα διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3, περί απαγόρευσης των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, λόγω του γεγονότος ότι η αιτούσα γνώριζε ότι ο γιος της είχε φυλακιστεί και έκτοτε, για μια παρατεταμένη χρονική περίοδο, δεν είχε καμιά επίσημη πληροφορία για την τύχη και την τοποθεσία του θύματος, και του άρθρου 13, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον των εθνικών αρχών. Επιπλέον, υποστήριξε ότι το κράτος δεν εκπλήρωσε τις υποχρεώσεις του τις απορρέουσες από το άρθρο 25 παρ.1 (άρθρο 34), που κατοχυρώνει το δικαίωμα άσκησης ατομικής προσφυγής, λόγω των ανάρμοστων επιθέσεων που δέχθηκε η αιτούσα και ο συνήγορός της. Τέλος, το ΕυρΔΔΑ επιδίκασε την καταβολή αποζημίωσης στη μητέρα του θύματος.

Τέλος, μια υπόθεση που εκδικάστηκε από το ΕυρΔΔΑ και συνδέεται με το δικαίωμα στην αλήθεια είναι η Υπόθεση Kilic v. Turkey (2000)²³⁹, η οποία αφορούσε τη δολοφονία του Kemal Kılıç, Τούρκου υπηκόου, ο οποίος εργαζόταν ως δημοσιογράφος σε ημερήσια εφημερίδα που χαρακτηριζόταν από τους ιδιοκτήτες της ότι παρουσίαζε την τουρκο-κουρδική άποψη. Ο Kemal Kılıç, τον Δεκέμβριο του 1992, απέστειλε δελτίο τύπου στον Κυβερνήτη της περιοχής Şanlıurfa, όπου κατοικούσε και εργαζόταν, με το οποίο κατέθεσε τις απειλές και τις εγκληματικές ενέργειες που είχαν διαπραχθεί κατά εργαζομένων στην εφημερίδα, ζητώντας μέτρα προστασίας για τον ίδιο και για συγκεκριμένους συναδέλφους του. Στο αίτημά του έλαβε αρνητική απάντηση, και τον Ιανουάριο του 1993 επανήλθε με νέο δελτίο τύπου. Στη συνέχεια συνελήφθη αλλά αφέθηκε ελεύθερος την ίδια μέρα, και ένα μήνα μετά δολοφονήθηκε. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ, που κατοχυρώνει το δικαίωμα στη ζωή, υποστηρίζοντας ότι το κράτος απέτυχε να προστατέψει τη ζωή του θύματος και να διεξαγάγει αποτελεσματική έρευνα για τις συνθήκες θανάτου του. Επισήμανε ότι δεν αποδείχθηκε πέραν πάσης αμφιβολίας ότι οι αρχές του κράτους εμπλέκονταν στη δολοφονία του θύματος, ωστόσο υποστήριξε ότι οι αρχές απέτυχαν να τον

²³⁸ Case of Kurt v. Turkey (1998)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58198#{"itemid":\["001-58198"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58198#{)

²³⁹ Case of Kilic v. Turkey (2000)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58524#{"itemid":\["001-58524"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58524#{)

προστατέψουν, γνωρίζοντας μάλιστα ότι κινδύνευε η ζωή του, λόγω των αιτημάτων προστασίας που είχε καταθέσει ο ίδιος και των σχετικών εγκληματικών ενεργειών που είχαν τελεστεί. Επιπλέον, διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 13, καθώς δεν διεξήχθη αποτελεσματική ευρεία εγκληματολογική έρευνα, ούτε δόθηκε η δυνατότητα στον προσφεύγοντα -τον αδελφό του θύματος- να ζητήσει αποκατάσταση. Τέλος, το ΕυρΔΔΑ επιδίδασε την καταβολή αποζημίωσης στον προσφεύγοντα.

Συμπερασματικά, όπως προκύπτει, σημαντικός αριθμός αποφάσεων περιφερειακών -κυρίως- δικαστηρίων προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου (ορισμένες εκ των οποίων παρουσιάστηκαν) συνδέονται με το δικαίωμα στην αλήθεια. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι στα πλαίσια του ΔΑΔΔΑ και του ΕυρΔΔΑ έχει διαμορφωθεί σταθερή νομολογία επί ζητημάτων που εντάσσονται ή συνδέονται με το εν λόγω δικαίωμα. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη σταδιακή διαμόρφωση και την ενδυνάμωση του συγκεκριμένου δικαιώματος, καθώς επίσης και τη μεγαλύτερη ευχέρεια επίκλησής του. Επιπλέον, η ύπαρξη σταθερής και πάγιας νομολογίας συντείνει στην άποψη ότι υφίσταται σταθερή και επαναλαμβανόμενη πρακτική όσον αφορά το δικαίωμα στην αλήθεια, ενισχύοντας τη δυνατότητα απόδοσης σε αυτό εθιμικού χαρακτήρα, όπως αναλύθηκε στην ενότητα 5.1.1.

Τέλος, από τη συγκριτική μελέτη των σχετικών δικαστικών αποφάσεων του ΔΑΔΔΑ και του ΕυρΔΔΑ συνάγεται ότι η νομολογία του ΔΑΔΔΑ που σχετίζεται με το δικαίωμα στην αλήθεια i) είναι πολύ πιο ευρεία και εκτεταμένη, ii) περιλαμβάνει ειδικές και συνεχείς αναφορές στο δικαίωμα στην αλήθεια, iii) επιτυγχάνει τη διεύρυνση του περιεχομένου και του πεδίου εφαρμογής του συγκεκριμένου δικαιώματος, με χρήση διασταλτικής ερμηνείας, αναλογίας και άλλων νομικών μέσων, iv) συμβάλλει στη διεύρυνση της έννοιας του θύματος και της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος των βασανιστηρίων (έναντι της απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης), και v) είναι πιο προοδευτική και αποτελεσματική στην ευρεία αναγνώριση και ουσιαστική εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια.

8.2. Η ηθική βλάβη, η ψυχική οδύνη, η αναγνώριση της προσβολής και η ιδιαίτερη σύνδεσή τους με το δικαίωμα στην αλήθεια

Από τις βασικές νομικές έννοιες που συναντώνται και συνθέτουν το διατακτικό αποφάσεων διεθνών και εθνικών δικαστηρίων, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η ηθική βλάβη, η ψυχική οδύνη, και η αναγνώριση της προσβολής συνδέονται εννοιολογικά και τελεολογικά με το δικαίωμα στην αλήθεια.

Η έννοια της αλήθειας ενυπάρχει και διαπνέει γενικά τη δικαιοσύνη· η λειτουργία της δικαιοσύνης δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς τη διαλεύκανση και αποκατάσταση της αλήθειας. Το γεγονός ότι η αναζήτηση, αποκάλυψη και αποκατάσταση της αλήθειας αποτελεί ουσιαστικό συστατικό στοιχείο, θεμελιώδη δικαιολογητικό λόγο και έναν εκ των

βασικότερων σκοπών του Διεθνούς Δικαίου και του δικαίου εν γένει γίνεται αντιληπτό ακόμη και όταν δεν γίνεται ειδική μνεία σε αυτήν.

Ωστόσο θα μπορούσαν -ενδεικτικά- να αναφερθούν οι έννοιες αυτές ως κάποιες πιο απτές και συγκεκριμένες εκφάνσεις της ανάγκης αποκατάστασης της αλήθειας, οι οποίες συναντώνται τόσο στο Διεθνές Δίκαιο όσο και στο εθνικό δίκαιο των κρατών.

Ειδικότερα, η έννοια της ηθικής βλάβης θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι σχετίζεται στενά με την αλήθεια. Από το ελληνικό Αστικό Δίκαιο: όπου «*η ηθική βλάβη αποτελεί τη μη περιουσιακή ζημία, ήτοι τη βλάβη που προκαλείται στα μη περιουσιακά -μη αποτιμητά σε χρήμα- αγαθά του προσώπου (π.χ. υγεία, τιμή, ελευθερία κλπ.), και ο αποκαταστατικός σκοπός συνίσταται σε χρηματική ικανοποίηση ώστε να αμβλυνθεί η ψυχική δοκιμασία του παθόντος, ήτοι με την παροχή υλικού οφέλους να αποκατασταθεί στο μέτρο του δυνατού η ψυχική γαλήνη του*»²⁴⁰ μέχρι την ηθική βλάβη στο Διεθνές Δίκαιο. Επίσης, από την ψυχική οδύνη που συναντάται στο ελληνικό Αστικό Δίκαιο ως «*έννοια υπάλληλη που περιέχεται στην ευρύτερη έννοια της ηθικής βλάβης, και συνίσταται στον ψυχικό πόνο που αισθάνεται ένα πρόσωπο συνεπεία θανατώσεως συγγενικού του προσώπου*»²⁴¹ μέχρι τη δικαστική αναγνώριση της εξαναγκαστικής εξαφάνισης ενός προσώπου και της μη διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας από την πλευρά του κράτους ως απάνθρωπης συμπεριφοράς για τους οικείους του, στο Διεθνές Δίκαιο.

Επιπλέον, η δικαστική αναγνώριση της συντελεσθείσας προσβολής στοχεύει και εξυπηρετεί κυρίως στην αποκατάσταση της αλήθειας. Ειδικότερα, πληθος δικαστικών αποφάσεων στις εθνικές έννομες τάξεις και σε διεθνές επίπεδο, επί διαφορετικής φύσεως ζητημάτων, αρκούνται στην αναγνώριση της προσβολής που έχει συντελεστεί, και δεν προχωρούν σε επιδίκαση υλικής ικανοποίησης, και σε επιβολή άλλου τύπου κυρώσεων ή υποχρεώσεων του μέρους που έχει τελέσει την προσβολή. Αυτές οι δικαστικές αποφάνσεις θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι συνδέονται στενά και εξυπηρετούν -κατά κύριο λόγο, αν όχι αποκλειστικά- την αποκατάσταση της αλήθειας επί του κρινόμενου κάθε φορά ζητήματος.

8.3. Οι επιβαλλόμενες από τους διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς πολιτικές και ηθικές κυρώσεις και ο ειδικός σύνδεσμός τους με το δικαίωμα στην αλήθεια

Από τις αποφάσεις διεθνών και περιφερειακών δικαστηρίων που προασπίζουν, πραγματώνουν και επιβάλλουν την εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια, θα μπορούσε κανείς να μεταβεί και να αναζητήσει σύνδεση μεταξύ αποφάσεων διεθνών και περιφερειακών οργανισμών που επιβάλλουν κυρώσεις σε κράτη με το δικαίωμα στην αλήθεια.

²⁴⁰ Αστ. Κ. Γεωργιάδης, *Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος Ι*, Γ' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2000, σσ. 117, 118

²⁴¹ Ibid, σσ. 121, 122

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η επιβολή στα πλαίσια διεθνών και περιφερειακών οργανισμών πολιτικών ή ηθικών κυρώσεων σε κράτη, εκτός από μέτρο άσκησης πίεσης, λειτουργεί και προς την κατεύθυνση αποκατάστασης της αλήθειας. Πιο συγκεκριμένα, «η άρνηση αναγνώρισης καταστάσεων που απορρέουν από παραβιάσεις του Διεθνούς Δικαίου και ειδικότερα των εδαφικών προσαρτήσεων που πραγματοποιήθηκαν διά της βίας, η οποία συνιστά ένα παράδειγμα πολιτικών/διπλωματικών κυρώσεων, εκτός από μέτρο πίεσης, έχει αξιολογηθεί και ως μια παρατεταμένη διαμαρτυρία».²⁴² Όπως αναφέρει ο Antonio Cassese: «Καθώς η διεθνής οργανωμένη κοινότητα δεν μπορεί να εκμηδενίσει την ισχύ, περιορίζεται στην, κατά emphaticό τρόπο, μη παραδοχή της, όταν δεν καταφέρνει να επιτύχει την επιστροφή στη νομιμότητα».²⁴³ Μέσω, λοιπόν, της παρατεταμένης καταδίκης (η οποία, ωστόσο, είναι δυνατόν να επιφέρει ως αποτέλεσμα την επιστροφή στη νομιμότητα) αναδεικνύεται και επικρατεί η αλήθεια. Δεδομένης της αδυναμίας επιστροφής στη νομιμότητα, επιδιώκεται ως «τελευταίο καταφύγιο» η αποκατάσταση και προάσπιση της αλήθειας, η οποία μπορεί να λειτουργήσει ως βάση και για την ανατροπή της διασαλευθείσας διεθνούς έννομης τάξης. Κατ' αναλογία με τα ισχύοντα επί των επανορθώσεων, με τη μη αναγνώριση της παράνομης κατάστασης αρχικά παρέχεται ικανοποίηση, και επιπλέον επιδιώκεται η καταγγέλλουσα την παρανομία συμπεριφορά να λειτουργήσει προς την επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση και προς τη μη επανάληψη της προσβολής στο μέλλον.

Προς την ίδια κατεύθυνση μπορεί να λειτουργούν και οι ηθικές κυρώσεις, «που μπορεί να συνίστανται σε λεκτική δράση, καταδίκη, ή έκφραση δυσαρέσκειας, και με τις οποίες μπορεί να επιδιώκεται η άσκηση πίεσης για την κινητοποίηση της παγκόσμιας κοινής γνώμης»²⁴⁴. Και στην περίπτωση αυτή, μέσω της δημόσιας καταδίκης και της προσπάθειας κινητοποίησης της παγκόσμιας κοινής γνώμης, επιδιώκεται αρχικά η αποκατάσταση και η επίσημη διακήρυξη της αλήθειας, ως βάση για την εξάλειψη της παρανομίας και την αποτροπή τέλεσης αντίστοιχων παραβιάσεων στο μέλλον.

²⁴² Ευγένιος - Δημήτριος Ν. Καλπύρης, *Κυρώσεις χωρίς χρήση βίας υπό το καθεστώς του Κεφαλαίου VII του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2001, σ. 117

²⁴³ Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, ..., οπ.αν., σ. 400

²⁴⁴ Ευγένιος - Δημήτριος Ν. Καλπύρης, *Κυρώσεις χωρίς χρήση βίας υπό το καθεστώς του Κεφαλαίου VII του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών*, ..., οπ.αν., σ. 111

9. Μεταβατική Δικαιοσύνη

9.1. Μεταβατική Δικαιοσύνη και το δικαίωμα στην αλήθεια

Το δικαίωμα στην αλήθεια έχει συνδεθεί ιδιαίτερα με τη μεταβατική δικαιοσύνη. Όπως ορίζεται στην Απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας S/2004/616 (2004)²⁴⁵, η οποία περιλαμβάνει το Report του Γενικού Γραμματέα του Ο.Η.Ε. με τίτλο «Το κράτος δικαίου και η μεταβατική δικαιοσύνη σε υπό διενέξη ή μετά από διένεξη κοινωνίες» (“The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies”), «η έννοια της μεταβατικής δικαιοσύνης περιλαμβάνει το σύνολο των διαδικασιών και των μηχανισμών που σχετίζονται με την προσπάθεια μιας κοινωνίας να συμβιβαστεί με μια κληρονομιά ευρείας κλίμακας παραβιάσεων και εγκλημάτων του παρελθόντος, με σκοπό να διασφαλίσει την απόδοση ευθυνών, να υπηρετήσει τη δικαιοσύνη και να επιτύχει τη συμφιλίωση. Μπορεί να περιλαμβάνει δικαστικούς και μη δικαστικούς μηχανισμούς, με διαφορετικά επίπεδα διεθνούς ανάμειξης ή καθόλου διεθνή ανάμειξη, ατομικές διώξεις, επανορθώσεις, αναζήτηση της αλήθειας, θεσμικές μεταρρυθμίσεις, αξιολόγηση και αθώσεις, ή ένα συνδυασμό αυτών».

Η εφαρμογή και η προαγωγή του δικαιώματος στην αλήθεια και η απόδοση επανορθώσεων αποτελούν συστατικά στοιχεία της μεταβατικής δικαιοσύνης, όπως αναφέρεται και στο Κείμενο του Ο.Η.Ε. “Guidance Note of the Secretary-General, United Nations Approach to Transitional Justice (2010)”²⁴⁶. Στο συγκεκριμένο Κείμενο επισημαίνεται ότι οι διαδικασίες αναζήτησης της αλήθειας διενεργούνται από τις Επιτροπές Αλήθειας και Συμφιλίωσης, από τις Επιτροπές Έρευνας και από άλλες αποστολές Fact Finding. Τονίζεται ότι η εξακρίβωση, η καταγραφή και η στοιχειοθέτηση των τελεσθεισών σοβαρών παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς την πραγμάτωση του δικαιώματος στην αλήθεια. Αναφορικά με τις επανορθώσεις, το εν λόγω Κείμενο, αφού κάνει αναφορά στο Ψήφισμα της Γ.Σ. του Ο.Η.Ε. A/RES/60/147 (2005)²⁴⁷, επισημαίνει ότι η εμπειρία έχει δείξει ότι τα πιο επιτυχημένα προγράμματα επανορθώσεων έχουν σχεδιαστεί σε συνεργασία με την κοινωνία όπου τελέστηκαν οι παραβιάσεις, με την ιδιαίτερη συμμετοχή των θυμάτων και των γυναικών. Επιπλέον, τονίζει ότι τα προγράμματα επανορθώσεων μπορούν να αποτελέσουν ένα ουσιαστικό και αποτελεσματικό συμπλήρωμα των διαδικασιών αναζήτησης της αλήθειας και των πρωτοβουλιών δίωξης, παρέχοντας πλήρεις επανορθώσεις στα θύματα, προάγοντας τη συμφιλίωση και αποκαθιστώντας την εμπιστοσύνη των πολιτών στο κράτος.

²⁴⁵ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/395/29/PDF/N0439529.pdf?OpenElement>

²⁴⁶ United Nations, “Guidance Note of the Secretary-General, United Nations Approach to Transitional Justice”, March 2010

²⁴⁷ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/147

Μία εκ των θεμελιωδών κατευθυντηρίων αρχών που θέτει για τη μεταβατική δικαιοσύνη είναι η διασφάλιση της κεντρικής θέσης των θυμάτων στον σχεδιασμό και την εφαρμογή των διαδικασιών και των μηχανισμών της. Ειδικότερα, η επιτυχία των προγραμμάτων της μεταβατικής δικαιοσύνης συναρτάται με την ευρεία αναγνώριση της κεντρικής θέσης των θυμάτων και του ειδικού status τους, με τον πλήρη σεβασμό της αξιοπρεπείας τους και των προτεραιοτήτων που θέτουν, και και με την παροχή στα θύματα προστασίας και υποστήριξης.

Επιπρόσθετα, στη Μελέτη του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου με τίτλο “Rule-of-Law tools for post-conflict states: Truth Commissions” (2006)²⁴⁸, η οποία περιλαμβάνει βασικές αρχές, οδηγίες και προσεγγίσεις για τις Επιτροπές Αλήθειας, επισημαίνεται ότι «το δικαίωμα των ατόμων να γνωρίζουν την αλήθεια για την τύχη των εξαφανισμένων προσώπων ή πληροφορίες για άλλες σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου που τελέστηκαν στο παρελθόν επιβεβαιώνεται από νομοθετικά όργανα, διεθνή, περιφερειακά και εθνικά δικαστήρια. Μία Επιτροπή Αλήθειας, επιπλέον, ασχολείται με χιλιάδες θύματα σε μια προσπάθεια να κατανοηθεί η έκταση, το σχέδιο και το ευρύτερο πλαίσιο των παραβιάσεων, καθώς επίσης και οι αιτίες και τα αποτελέσματά τους. Το ερώτημα γιατί συγκεκριμένα γεγονότα επετράπη να συμβούν μπορεί να είναι τόσο σημαντικό όσο το να εξηγηθεί το τί ακριβώς συνέβη. Ουσιαστικά, ελπίζεται ότι το έργο της Επιτροπής μπορεί να βοηθήσει μια κοινωνία να καταλάβει και να παραδεχτεί μία υπό αμφισβήτηση ή υπό άρνηση ιστορία, και ενεργώντας αυτό να γνωστοποιήσει στο ευρύ κοινό τις “φωνές” και τις ιστορίες των θυμάτων, οι οποίες συχνά αποκρύπτονται».

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι το Ψήφισμα E/CN.4/2006/91 (2006)²⁴⁹ εξαίρει τη συμβολή των ad hoc Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων για την π.Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα καθώς και του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου στη διακρίβωση και τη δημοσιοποίηση της αλήθειας.

9.2. Από τα ad hoc Διεθνή Ποινικά και τα Υβριδικά Δικαστήρια στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο

«Το ad hoc Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ΔΠΔΓ) συστάθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας με την Απόφαση 827 του 1993, για να δώσει απάντηση στις σοβαρές παραβιάσεις του ΔΑΔ που έλαβαν χώρα στο έδαφος της πρώην Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας της Γιουγκοσλαβίας. Για τον ίδιο λόγο, ένα χρόνο αργότερα, το Συμβούλιο Ασφαλείας, με την Απόφαση 955/1944 ίδρυσε και το ad hoc Διεθνές Ποινικό

²⁴⁸ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, “Rule-of-Law tools for post-conflict states: Truth Commissions”, United Nations, New York and Geneva, 2006

<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/RuleoflawTruthCommissionsen.pdf>

²⁴⁹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

Δικαστήριο για την Ρουάντα (ΔΠΔΡ), το οποίο είναι το πρώτο Διεθνές Δικαστήριο που συστάθηκε σε απάντηση παραβιάσεων του ΔΑΔ που διαπράχθηκαν στη διάρκεια εμφύλιας σύρραξης».²⁵⁰

«Το Συμβούλιο Ασφαλείας, έχοντας κρίνει ότι οι ευρείας κλίμακας παραβιάσεις του ΔΑΔ στην π.Γιουγκοσλαβία αποτελούσαν σοβαρή απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, συμπέρανε ότι η λήψη αποτελεσματικών μέτρων για την προσαγωγή των αυτουργών των εγκλημάτων αυτών στη δικαιοσύνη θα συνέβαλε στην αποκατάσταση και τη διατήρηση της ειρήνης. Παρόμοια λογική ακολουθήθηκε και για τη Ρουάντα».²⁵¹

«Οι στόχοι των δύο *ad hoc* Δικαστηρίων, όπως καθορίστηκαν από το Συμβούλιο Ασφαλείας, ήταν οι εξής:

»i) Η απονομή δικαιοσύνης: στο Προοίμιο των Αποφάσεων 827 και 955 προβλέπεται ότι “το Δικαστήριο έχει συσταθεί για να προσαχθούν ενώπιον της δικαιοσύνης τα πρόσωπα που ευθύνονται για εγκλήματα” στην πρώην Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα αντίστοιχα.

»ii) Η αποτροπή τέλεσης νέων εγκλημάτων: στο Προοίμιο των ίδιων Αποφάσεων το Συμβούλιο Ασφαλείας ορίζει ότι “το Δικαστήριο με την αποτελεσματική αντιμετώπιση των παραβιάσεων θα συμβάλλει ώστε οι παραβιάσεις αυτές να σταματήσουν και να μην επαναληφθούν στο μέλλον”.

»iii) Η συνεισφορά τους στην αποκατάσταση και διατήρηση της ειρήνης: αυτός ο στόχος συνάγεται από την ίδια τη μέθοδο της σύστασής τους, αλλά και από το Προοίμιο της Απόφασης 955, όπου αναφέρεται ότι το Συμβούλιο Ασφαλείας είναι πεπεισμένο ότι “θα συμβάλλει στη διαδικασία εθνικής συμφιλίωσης και στη διατήρηση της ειρήνης”».²⁵²

«Συστάθηκαν, λοιπόν, ως εξαναγκαστικά μέτρα του Κεφαλαίου VII του Χάρτη των Η.Ε., και ορίστηκε ότι αποτελούν επικουρικά του όργανα, δικαιοδοτικής φύσης, βάσει του άρθρου 29 του Χάρτη. Ως μέτρα του Κεφαλαίου VII, συνδέονταν άρρηκτα με την πορεία ειρήνευσης στην περιοχή, ενώ ως βοηθητικά όργανα του Συμβουλίου Ασφαλείας, συνδέονταν με αυτό, έχοντας παράλληλα, τα εχέγγυα ανεξαρτησίας που εξασφαλίζει η φύση τους ως δικαιοδοτικών οργάνων. Το ενδεχόμενο σύστασής τους με διεθνή συνθήκη, η φυσιολογική οδός δηλαδή, θα απαιτούσε πολύτιμο χρόνο, ενώ δεν ήταν σίγουρο ότι θα την επικύρωναν τα κράτη-μέρη, που, βέβαια, διαφορετικά δεν θα δεσμεύονταν, όπως με πράξη εξαναγκαστική στο πλαίσιο του Κεφαλαίου VII του Χάρτη του Ο.Η.Ε.»²⁵³

«Στα Δικαστήρια αυτά δόθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας η δικαιοδοσία να εκδικάζουν την ποινική ευθύνη των αυτουργών. Συμφυές με τη δικαιοδοσία αυτή ήταν ότι θα έπρεπε να αποφαίνονται με βάση την αλήθεια, όπως θα αποκαλυπτόταν από προσεκτική

²⁵⁰ Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, Η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση*, Σπουδές Διεθνούς Δικαίου, Διεύθυνση Σειράς Καθηγητής Στέλιος Περράκης, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα Κομοτηνή, 2006, σ. 531

²⁵¹ Dermot Groome, “The Right to Truth in the Fight against Impunity”, *Berkeley Journal of International Law*, Volume 29, 2011, pp. 175-199

²⁵² Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, ...*, οπ.αν., σσ. 533, 534

²⁵³ Ibid, σσ. 534, 535

εξέταση αξιόπιστων αποδείξεων. Η διαδικασία εύρεσης της αλήθειας τοποθετήθηκε εντός των τειχών μιας αίθουσας δικαστηρίου, στην οποία θα κρινόταν η ατομική ποινική ευθύνη».²⁵⁴

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι πρόκειται για μια «σύζευξη» εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας. Το κατ' εξοχήν εκτελεστικό όργανο της διεθνούς κοινότητας, το οποίο λαμβάνει πολιτικές αποφάσεις, ήτοι αποφάσεις που δεν ακολουθούν πάντα σαφείς νομικές νόρμες, αποφασίζει την ίδρυση των 2 ad hoc Δικαστηρίων. Και σε αυτή την ιδιότητα «σύζευξη» βλέπουμε η αποκατάσταση και η διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας να συνδέεται από το Συμβούλιο Ασφαλείας με τη διακρίβωση των πραγματικών περιστατικών, την αποκάλυψη της αλήθειας και την παραπομπή των αυτουργών στη δικαιοσύνη. Προκύπτει, λοιπόν, η σύνδεση του δικαιώματος στην αλήθεια και με τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Εξάλλου, το σύνολο των στόχων που τέθηκαν και η λειτουργία των Δικαστηρίων είναι πλήρως εναρμονισμένα με την ικανοποίηση του δικαιώματος στην αλήθεια.

«Οι πιο αισιόδοξοι έβλεπαν τα δύο Δικαστήρια να ανοίγουν τον δρόμο σε μια νέα εποχή του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου όπου οι υπεύθυνοι για παραβιάσεις θα τιμωρούνταν, ανεξάρτητα από την ύπαρξη διεθνούς ή μη σύρραξης, και ίσως ακόμη και σε περίοδο ειρήνης, από εθνικά ή διεθνή δικαστήρια. Έβλεπαν πλέον ως πολύ κοντινή την προοπτική της δημιουργίας ενός μόνιμου ποινικού δικαστηρίου, ενώ δεν απέκλειαν τη σύσταση και άλλων ad hoc δικαστηρίων.»²⁵⁵

Ακολούθως, «σε μία προσπάθεια αντιμετώπισης κατάφωρων παραβιάσεων του ΔΑΔ σε χώρες όπως η Σιέρα Λεόνε, η Καμπότζη, το Ανατολικό Τιμόρ ή το Κόσοβο, μέσα πάντοτε στο ευρύτερο πλαίσιο της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης, γεννήθηκε μία νέα κατηγορία δικαιοδοτικών οργάνων, που αποκαλούνται “διεθνοποιημένα”, όπως είναι το Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρα Λεόνε, ή “υβρίδια”, όπως είναι το Δικαστήριο για την Καμπότζη ή τα Πάνελ δικαστών στο Ανατολικό Τιμόρ, το Κόσοβο, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη κ.α.»²⁵⁶

Τελικώς, «κατόπιν πολύχρονων διεργασιών και διαπραγματεύσεων, το 1998 υιοθετήθηκε η ιδρυτική πράξη του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, και το 2002, με τη συμπλήρωση 60 επικυρώσεων, το Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου τέθηκε σε ισχύ. Η ανάδυση του νέου θεσμού της διεθνούς δικαιοσύνης και το πλαίσιο λειτουργίας του οριοθετούν κρίσιμα ζητήματα εφαρμογών, κυρίως του ΔΑΔ στο πεδίο της ατομικής ποινικής καταστολής, αλλά και της σχέσης με τους εθνικούς ποινικούς θεσμούς καταστολής των παραβιάσεων του ΔΑΔ, και την αρχή της οικουμενικής δικαιοδοσίας».²⁵⁷

²⁵⁴ Dermot Groome, “The Right to Truth in the Fight against Impunity”, ..., οπ.αν.

²⁵⁵ Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου*, ..., οπ.αν., σ. 572

²⁵⁶ Ibid, σ. 610

²⁵⁷ Κρατερός Ιωάννου, Στέλιος Περράκης, *Εισαγωγή στη Διεθνή Δικαιοσύνη, τόμος Α' Γενική θεωρία και θεσμικές εφαρμογές*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2009, σσ. 390, 391

Σύμφωνα με το άρθρο 5 του Καταστατικού²⁵⁸ του Δικαστηρίου, τα εγκλήματα που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του είναι τα εγκλήματα πολέμου, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και το έγκλημα της γενοκτονίας, για τα οποία θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια, και το έγκλημα της επίθεσης.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι «στη θεσμοθέτηση και τη διαμόρφωση των ορισμών των διεθνών εγκλημάτων που υπάγονται στη δικαιοδοσία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, τα κράτη βασίστηκαν σε μεγάλο βαθμό στα Καταστατικά και στη νομολογία των *ad hoc* Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων για την π.Γιουγκοσλαβία και τη Ρουάντα».²⁵⁹

«Σημειώνεται ότι στο ΔΠΔΓ και στο ΔΠΔΡ (στα άρθρα 9 και 10, και 8 και 9 των Καταστατικών τους, αντίστοιχα) καθιερωνόταν η συντρέχουσα αρμοδιότητά τους σε σχέση με τα εθνικά δικαστήρια, όμως για να αποφευχθούν τυχόν μεροληπτικές εθνικές αποφάσεις οριζόταν ότι τα *ad hoc* Δικαστήρια θα είχαν την πρωταρχία έναντι των εθνικών».²⁶⁰ Ενώ «το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (στην παρ. 10 του Προοιμίου και το άρθρο 1 του Καταστατικού του²⁶¹) θεσπίζει την αρχή της συμπληρωματικότητας στις σχέσεις του διεθνούς οργάνου και των εθνικών συστημάτων ποινικής καταστολής, συντηρώντας την αρχή της εθνικής κυριαρχίας, η οποία συμπληρωματικότητα ωστόσο δεν πρέπει να οδηγεί σε ατιμωρησία».²⁶²

9.3. Επιτροπές Αλήθειας και Συμφιλίωσης και Μηχανισμοί Fact Finding

«Οι Επιτροπές Αλήθειας είναι μη δικαστικά ή οιονεί δικαστικά όργανα έρευνας, τα οποία καταγράφουν το ευρύτερο σχέδιο σοβαρών παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου και αποκαλύπτουν τις αιτίες και τα αποτελέσματα αυτών των καταστροφικών γεγονότων. Κάθε Επιτροπή Αλήθειας είναι ένας μοναδικός θεσμός, όμως οι κύριες αρμοδιότητές τους συνήθως περιλαμβάνουν τη συγκέντρωση συλλογικών καταθέσεων από θύματα και μάρτυρες, τη διεξαγωγή θεματικών ερευνών, συμπεριλαμβανομένων αναλύσεων για παραβιάσεις βασισμένες στο φύλο ή με θύματα παιδιά, την οργάνωση δημόσιων ακροάσεων και άλλων προγραμμάτων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, και τη δημοσίευση ενός τελικού Report το οποίο θα περιγράφει τα ευρήματα και θα εμπεριέχει συστάσεις. Οι Επιτροπές Έρευνας και οι άλλοι μηχανισμοί Fact Finding, ομοίως, επιδιώκουν τη

²⁵⁸ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

²⁵⁹ Christopher D. Totten, "The International Criminal Court and Truth Commissions: A Framework for Cross-Interaction in the Sudan and Beyond", *Northwestern Journal of International Human Rights*, Volume 7, Northwestern University School of Law, 2009

²⁶⁰ Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου*, ..., οπ.αν., σσ. 558,559

²⁶¹ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

²⁶² Κρατερός Ιωάννου, Στέλιος Περράκης, *Εισαγωγή στη Διεθνή Δικαιοσύνη*..., οπ.αν., σσ. 401, 402

*διαλεύκανση της αλήθειας μέσα από κατηγορίες για παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου στο παρελθόν, όμως γενικά το mandate τους τους παραχωρεί στενότερα περιθώρια δράσης».*²⁶³

Σύμφωνα με τις βασικές αρχές και τα εργαλεία για τις Επιτροπές Αλήθειας²⁶⁴, που τίθενται από τον Ύπατο Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, σε μία Επιτροπή μπορεί να απονεμηθεί από το mandate της η αρμοδιότητα:

- i) Να προτείνει διώξεις, είτε συγκεκριμένων ατόμων, είτε να θέσει σε γενικότερο επίπεδο την ανάγκη περαιτέρω έρευνας και την ανάγκη να επιληφθεί η ποινική δικαιοσύνη των τελεσθέντων εγκλημάτων που έχει διαπιστώσει η ίδια η Επιτροπή. Πρόκειται, στην πράξη, για την πιο συχνή προσέγγιση.
- ii) Να απονείμει ή να προτείνει την απονομή αμνηστίας. Η χορήγηση αμνηστίας στους αυτουργούς των εγκλημάτων χρησιμοποιήθηκε στην πράξη ως αντάλλαγμα για την απόσπαση ομολογίας των πράξεών τους. Ωστόσο, το Κείμενο του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου παρουσιάζεται πολύ επιφυλακτικό απέναντι σε αυτή την προσέγγιση, υποστηρίζοντας ότι η απονομή αμνηστίας για εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και γενοκτονία θεωρείται παράνομη σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, τονίζοντας ότι πρέπει πάντα να τίθενται σε προτεραιότητα τα δικαιώματα των θυμάτων που μετέχουν στη διαδικασία, και τελικά εκφράζοντας δυσπιστία κατά πόσο μπορεί να απονεμηθεί μία τέτοια εξουσία σε μια Επιτροπή δεδομένων και των -συνήθως- περιορισμένων δυνατοτήτων έρευνας που διαθέτει.
- iii) Να χορηγήσει περιορισμένη και υπό προϋποθέσεις δυνατότητα αποποίησης της ποινικής ευθύνης. Πρόκειται για μία παραλλαγή του «μοντέλου» χορήγηση αμνηστίας ως αντάλλαγμα για την ομολογία των εγκλημάτων, σύμφωνα με την οποία διαχωρίζεται η ποινική από την αστική ευθύνη για λιγότερο σοβαρά εγκλήματα, εξαρτώμενη από την πλήρη ομολογία, την έκφραση συγγνώμης και την ανάληψη κοινωνικής υπηρεσίας σε μια συμβολική κίνηση «πληρωμής» απέναντι στο θύμα και στην κοινωνία.

Οι Επικαιροποιημένες Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας²⁶⁵ θέτουν αρχές για την ίδρυση και τη λειτουργία των Επιτροπών Αλήθειας και Συμφιλίωσης και των Επιτροπών Fact Finding. Ειδικότερα, θέτουν εγγυήσεις για την ανεξαρτησία, την αμεροληψία και την επάρκειά τους, υποστηρίζοντας ότι τα μέλη τους θα πρέπει να είναι αμερόληπτα, με εξειδίκευση στο ΔΔΔΑ και στο ΔΑΔ, να απολαμβάνουν προνομίων και ασυλιών, να μην είναι δυνατόν να μετακινηθούν εφόσον τελούν τα καθήκοντά τους με δίκαιο και αμερόληπτο τρόπο, και ότι η χρηματοδότηση των Επιτροπών θα πρέπει να είναι διαφανής μη δυνάμενη να θέσει υπό αμφισβήτηση την αμεροληψία τους. Ο καθορισμός των αρμοδιοτήτων και της διαδικασίας (terms of reference) ορίζεται ότι πρέπει να είναι σαφής, να μην προκύπτει

²⁶³ United Nations, “Guidance Note of the Secretary-General, United Nations Approach to Transitional Justice”, ..., οπ.αν.

²⁶⁴ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, “Rule-of-Law tools for post-conflict states: Truth Commissions”, ..., οπ.αν.

²⁶⁵ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

σύγκρουση με τις αρμοδιότητες των αστικών, διοικητικών και ποινικών δικαστηρίων, και να επιβεβαιώνεται το δικαίωμα των μελών της Επιτροπής να καλούν για καταθέσεις, να επισκέπτονται συγκεκριμένα μέρη, να έχουν πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες και αρχεία κλπ. Τέλος, τίθεται ως αρχή η ανάγκη δημοσιοποίησης της τελικής Έκθεσης της Επιτροπής, με την εξαίρεση κάποιων στοιχείων που μπορεί να θέτουν σε κίνδυνο μάρτυρες, θύματα ή τα μέλη της Επιτροπής.

Το γεγονός ότι στα πλαίσια του συγκεκριμένου νομικού Κειμένου τίθενται ορισμένες βασικές αρχές για τη μεταβατική δικαιοσύνη έχει πρόσθετη σημασία αν ληφθεί υπόψη ότι δεν υφίσταται σχετικό νομοθετικό πλαίσιο. Η μη ύπαρξη σαφώς οριοθετημένου λεπτομερούς πλαισίου συμβάλλει στην ευελιξία που χαρακτηρίζει τους συγκεκριμένους μηχανισμούς και εξυπηρετεί την ανάγκη *ad hoc* ρύθμισης καταστάσεων ευρείας κλίμακας παραβιάσεων, συνυπολογιζομένων των ειδικών συνθηκών κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης. Η διαμόρφωση ενός αυστηρού οιονεί δικονομικού πλαισίου ίσως να αλλοίωνε ως ένα βαθμό τον χαρακτήρα των συγκεκριμένων διαδικασιών και να περιόριζε τη δυναμική τους. Ωστόσο, η διαμόρφωση ενός βασικού νομοθετικού πλαισίου θα αποτελούσε μια πρόσθετη εγγύηση για την αξιοπιστία των μηχανισμών αυτών, θα περιόριζε τη δυνατότητα κριτικής στην οποία συχνά υπόκεινται, θα μείωνε το στοιχείο της πολιτικής που εμπεριέχουν και ίσως να καθιστούσε πιο συχνή τη θεσμοθέτησή τους.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι για τις αποστολές Fact Finding ο Cherif Bassiouni αναφέρει ότι «δεν υπάρχει συγκεκριμένη διαδικασία λειτουργίας τους. Ειδικότερα, δεν υπάρχει ένα εγχειρίδιο που να περιγράφει πώς πρέπει να διεξαχθεί μία έρευνα, δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο εύχρηστο πρόγραμμα υπολογιστή όπου να εσάγονται οι συλλεγείσες πληροφορίες. Το χειρότερο απ' όλα: δεν υπάρχει συνέχεια. Έτσι, κάθε αποστολή Fact Finding πρέπει "να ξαναανακαλύψει τον τροχό", και από οργανωτικής άποψης πρέπει να ξαναανακαλύψει τον εαυτό της ως αποστολή. Η επιτυχία της αποστολής εναπόκειται σε μεγάλο βαθμό στις ικανότητες, στις πρωτοβουλίες και στην ευρηματικότητα των ατόμων που διορίζονται σε αυτήν. Επιπλέον, η συμβολή των αφοσιωμένων υπαλλήλων του Ο.Η.Ε. δεν πρέπει να παραβλέπεται για την επιτυχία των αποστολών. Η περιγραφείσα κατάσταση υποδεικνύει ότι υπάρχει ελάχιστη συνεκτικότητα και προβλεψιμότητα αναφορικά με τις μεθόδους και τα πορίσματα. Έτσι, δεν υπάρχει τρόπος σύγκρισης των αποτελεσμάτων διαφορετικών αλλά κατ' ουσίαν παρόμοιων αποστολών».²⁶⁶

Ακολούθως, το Ψήφισμα E/CN.4/2006/91 (2006)²⁶⁷ επισημαίνει ότι ενώ οι Επιτροπές Αλήθειας και οι Επιτροπές Έρευνας έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην προαγωγή της δικαιοσύνης, στην αποκάλυψη της αλήθειας, στην επίτευξη αποκατάστασης και στην κατάργηση ή τον μετασχηματισμό καταχρηστικών θεσμών, η εμπειρία δείχνει ότι συνήθως υπόκεινται σε σοβαρούς φραγμούς, λόγω των περιορισμών που θέτει το mandate τους,

²⁶⁶ M. Cherif Bassiouni, "Appraising UN Justice-Related Fact-Finding Missions", Washington University Journal of Law and Policy, Volume 5, 2001, pp. 35-49

²⁶⁷ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

αναφορικά με τη χρονική περίοδο της έρευνας, το καθ' ύλην πεδίο της και τη διάρκεια λειτουργίας των Επιτροπών.

*«Ωστόσο, όλοι οφείλουν να αναγνωρίζουν ότι χωρίς μία ξεκάθαρη δέσμευση που να εγγυάται τα δικαιώματα και τις ανάγκες των θυμάτων, έτσι ώστε να κερδίσει την εμπιστοσύνη τους, η Επιτροπή είναι καταδικασμένη να αποτύχει. Οι σκοποί που οραματίζονται οι συμμετέχοντες στις διαπραγματεύσεις για τη σύσταση μιας Επιτροπής πρέπει να είναι συμβατοί με τον βασικό σκοπό της αναζήτησης της αλήθειας όσον αφορά το Fact Finding, την αναγνώριση των εμπειριών των θυμάτων και την ιστορική εξακρίβωση. Υπό αυτή την οπτική, οι Επιτροπές είναι αναγκαίο να επιβεβαιώνουν την προσήλωσή τους στο δικαίωμα στην αλήθεια. Παράλληλα, με τη συνδρομή τους στην απόδοση ευθυνών, πρέπει να οργανώνονται γύρω από την υποχρέωση της κυβέρνησης να διεξαγάγει μια αποτελεσματική και ολοκληρωμένη έρευνα επί των σοβαρών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου».*²⁶⁸

9.4. Νέες, σύγχρονες, ευέλικτες και αποτελεσματικές μέθοδοι

*«Η εμπειρία έχει δείξει ότι παρά το γεγονός ότι οι μηχανισμοί της μεταβατικής δικαιοσύνης αντιμετωπίζουν σύνθετες προκλήσεις είναι απαραίτητοι και μπορεί να έχουν μακροπρόθεσμες επιδράσεις στην κοινωνία· για παράδειγμα μέσω της επίσημης αναγνώρισης των παραβιάσεων και με την ενθάρρυνση που παρέχουν στα θύματα. Η συμβολή τους στην κοινωνική αλλαγή μπορεί να είναι “σεμνή και διακριτική” αλλά είναι σημαντική».*²⁶⁹

*«Η ολιστική προσέγγιση της αλήθειας από την πλευρά των Επιτροπών της μεταβατικής δικαιοσύνης θα πρέπει να περιλαμβάνει την αναζήτηση των βαθύτερων αιτιών και την καταγραφή των παραβιάσεων των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, και παράλληλα και των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων».*²⁷⁰ Με αυτό τον τρόπο δίνεται η δυνατότητα μιας περισσότερο εκτενούς και εις βάθος έρευνας, η οποία θα αναλύει ιστορικές και κοινωνικές πτυχές, εν συγκρίσει με μια αυστηρά νομική δικαστική διαδικασία.

Επισημαίνεται ότι οι διαδικασίες των Επιτροπών της μεταβατικής δικαιοσύνης αποτελούν μια σημαντική εναλλακτική επιλογή ή ένα απαραίτητο συμπλήρωμα των δικαστικών διαδικασιών, αν ληφθεί υπόψη ότι «οι δίκες σε διεθνή δικαστήρια έχουν υπερβολικά μεγάλο οικονομικό κόστος και μπορούν να δικάσουν περιορισμένο αριθμό

²⁶⁸ Joint Report “Challenging the Conventional, Can Truth Commissions Strengthen Peace Processes?”, International Center for Transitional Justice, Kofi Annan Foundation, June 2014, p. 90

<https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Report-KAF-TruthCommPeace-2014.pdf>

²⁶⁹ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, “Transitional Justice and Economic, Social and Cultural Rights”, United Nations, New York and Geneva, 2014

<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR-PUB-13-05.pdf>

²⁷⁰ Ibid

αυτουργών». ²⁷¹ «Επιπλέον, μια χώρα δεν θα έπρεπε να βιαστεί να ασκήσει διώξεις έχοντας ως κόστος την πρόκληση πολιτικής αστάθειας και κοινωνικής αναταραχής, ή να θεωρήσει ότι θα έπρεπε να προσαγάγει στη δικαιοσύνη κάθε αυτουργό, διαδικασία αδύνατη στις περισσότερες χώρες οι οποίες βίωσαν μαζικές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου. Με την καταγραφή των παραβιάσεων και τη διατήρηση των αποδείξεων, μία Επιτροπή μπορεί να παράσχει τη δυνατότητα σε ένα κράτος να καθυστερήσει τις διώξεις μέχρι να δράσει η διεθνής κοινότητα ή μέχρι να είναι ασφαλές η νέα κυβέρνηση να λάβει δικαστική δράση κατά των μελών του προηγούμενου καθεστώτος». ²⁷²

Σύμφωνα με τον Antonio Cassese, «με την εγκαθίδρυση των Επιτροπών Αλήθειας και Συμφιλίωσης διενεργείται *fact finding* ακολουθούμενο από συγχώρεση. Τα πλεονεκτήματα των Επιτροπών αυτών ως αντίδραση στις θηριωδίες είναι προφανή: i) πρόκειται για περαιτέρω κατανόηση αντί για εκδίκηση, επανόρθωση αντί για αντεκδίκηση, συμφιλίωση αντί για θυματοποίηση, ii) προάγουν ένα είδος ιστορικής κάθαρσης, μέσω της δημόσιας έκθεσης των εγκλημάτων, iii) διερευνούν τις βαθύτερες ιστορικές, κοινωνικές και πολιτικές ρίζες των εγκλημάτων, iv) δημιουργούν ένα ιστορικό αρχείο των τελεσθέντων εγκλημάτων, και v) αποτρέπουν ή καθιστούν περιττές μακροχρόνιες δίκες εναντίον χιλιάδων κατηγορουμένων». ²⁷³

Επιπλέον, σημαντικό στοιχείο των Επιτροπών της μεταβατικής δικαιοσύνης είναι η ελευθερία ως προς τη λήψη καταθέσεων και τον τρόπο που αυτές θα διενεργηθούν, ως προς την ευρύτητα των αρχείων τα οποία μπορούν να χρησιμοποιήσουν και η δυνατότητα ελεύθερης εκτίμησης όλων των αποδεικτικών μέσων. Το γεγονός ότι οι Επιτροπές δεν δεσμεύονται να ακολουθήσουν συγκεκριμένους δικονομικούς κανόνες ως προς τη λήψη των καταθέσεων δίνει τη διακριτική ευχέρεια στην Επιτροπή να προσαρμόσει τις διαδικασίες στις προτεραιότητες που θέτουν κάθε φορά τα θύματα, και μπορεί να ενθαρρύνει τα θύματα ή τους μάρτυρες να συμμετάσχουν στις σχετικές διαδικασίες.

9.5. Το στοιχείο της πολιτικής στη μεταβατική δικαιοσύνη σε σχέση με τα εχέγγυα της δικαιοδοτικής επίλυσης

«Είναι γεγονός ότι καμία εμπειρία μεταβατικής δικαιοσύνης δεν είναι απολύτως απαλλαγμένη από κριτική. Στην πραγματικότητα, κάθε διαδικασία αναγνώρισης θυμάτων, από την οπτική της αποκατάστασης της αλήθειας για τα θύματα αναφορικά με τα εγκλήματα του παρελθόντος, είναι μια διαδικασία αναγνώρισης συγκεκριμένων θυμάτων και αποκλεισμού άλλων θυμάτων από τη σκοπιά των τελευταίων. Υπάρχουν πάντα αποκλεισμοί αναγνώρισης ή

²⁷¹ Yav Katshung Joseph, "The relationship between the International Criminal Court and Truth Commissions: Some thoughts on how to build a bridge across Retributive and Restorative Justices", Transitional Justice and Human Security Conference, International Center for Transitional Justice, Cape Town, 2005

²⁷² Michael P. Scharf, "The Case for a Permanent International Truth Commission", Duke Journal of Comparative & International Law, Vol.7, 1997, pp. 375-410

²⁷³ Antonio Cassese, *International Criminal Law*,..., οπ.αν., p. 10

κατηγορίες θυμάτων με μικρότερη αναγνώριση. Η επιλογή των θυμάτων, η επιλογή του να δοθεί έμφαση στην οδύνη συγκεκριμένων θυμάτων αντί άλλων είναι μία πολιτική επιλογή. Η επιλογή αυτή θα μπορούσε να αποτελεί το αντικείμενο μιας διαδικασίας δημοκρατικής πολιτικής. Θα μπορούσε να είναι το αντικείμενο μιας δημοκρατικής συζήτησης, στην οποία θα επιτυγχάνεται τουλάχιστον ένα επίπεδο συναίνεσης μεταξύ των διαφορετικών πολιτικών δυνάμεων που αντιπαρατίθενται».²⁷⁴

Είναι κοινά αποδεκτό ότι «δεν θα πρέπει να καλλιεργούνται μη ρεαλιστικές προσδοκίες στους πολίτες για το τί μπορεί να προσφέρει μια Επιτροπή Αλήθειας, ενώ συγχρόνως θα πρέπει να επιδιώκεται να παρουσιαστεί και να τεκμηριωθεί η δυνητική συμβολή τους στην ειρήνη.

»Μία Επιτροπή Αλήθειας δεν πρέπει να θεωρείται ως το μοναδικό μέσο για να εξασφαλίσει το δικαίωμα στην αλήθεια των θυμάτων. Και άλλα μέτρα μπορούν να συμβάλουν πρακτικά στην ικανοποίηση του δικαιώματος, όπως το να παρέχεται επαρκέστερη πρόσβαση στα επίσημα αρχεία, το να ληφθούν άμεσα μέτρα για τη διακρίβωση της τύχης των ανθρώπων που υπέστησαν εξαναγκαστική εξαφάνιση, το να συντελεστούν θεσμικές αλλαγές.

»Η Κοινωνία των Πολιτών θα πρέπει να ενθαρρύνθει να συμμετέχει στις συζητήσεις για το τί περιλαμβάνει το δικαίωμα στην αλήθεια και για τις διαδικασίες που υιοθετούνται από τα κράτη για τη διερεύνηση των σοβαρών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου ως μέρος της υποχρέωσής τους να παρέχουν επανορθώσεις στα θύματα. Το δικαίωμα στην αλήθεια είναι ένα δικαίωμα σε μια διαδικασία αναζήτησης πληροφοριών και ιατροδικαστικών αποδείξεων και όχι ένα δικαίωμα σε εγγυημένα αποτελέσματα».²⁷⁵

«Οι ευρείας κλίμακας παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου που τελούνται κατά τη διάρκεια μιας παρατεταμένης ένοπλης σύρραξης ή ενός αυταρχικού καθεστώτος μπορεί να αφήσουν πίσω τους όχι μόνο ένα κενό ατιμωρησίας αλλά και ένα κενό πληροφοριών. Οι Επιτροπές Αλήθειας μπορούν να συμβάλουν στην ταυτοποίηση θυμάτων, στην εξακρίβωση του ευρύτερου πλαισίου των παραβιάσεων, στην καταγραφή του ευρύτερου ιστορικού πλαισίου, και σε κάποιες περιπτώσεις στη διαλεύκανση των πραγματικών περιστατικών συγκεκριμένων γεγονότων. Αυτή η αποστολή, όσο χρήσιμη και αν είναι, πρέπει να ιδωθεί ως η αρχή ευρύτερων κοινωνικών και κυβερνητικών δεσμεύσεων, και όχι σαν το τέλος τους».²⁷⁶

Σε κάθε περίπτωση, πραγματική πρόκληση αποτελεί η εφαρμογή από το κράτος σε επίπεδο εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας των συστάσεων των Επιτροπών και η δυνατότητα ελέγχου εφαρμογής τους. Θα μπορούσε, μάλιστα, να δημιουργείται ένας ad hoc συμβουλευτικός και ελεγκτικός μηχανισμός εφαρμογής των συγκεκριμένων συστάσεων, με διεθνή χαρακτήρα, για τη χρονική διάρκεια που κρίνεται αναγκαία κάθε φορά προκειμένου να ενσωματωθούν και να εφαρμοστούν τα σχετικά μέτρα. «Αξίζει να αναφερθεί η περίπτωση των Επιτροπών της Σιέρρα Λεόνε και του Ελ Σαλβαδόρ, στις οποίες δόθηκε η εξουσία να

²⁷⁴ Olivier de Frouville, "Le droit de l'Homme à la vérité en droit international : à propos de quelques considérations inactuelles", οπ.αυ.

²⁷⁵ Ibid, pp. 9,10

²⁷⁶ Joint Report "Challenging the Conventional, Can Truth Commissions Strengthen Peace Processes?", ..., οπ.αυ., p. 91

υποβάλουν υποχρεωτικές συστάσεις· μάλιστα στην περίπτωση της Σιέρρα Λεόνε δημιουργήθηκε μία διαδικασία follow up, που απαιτούσε να καταθέτει δημοσίως report η κυβέρνηση, σε σταθερή βάση, σχετικά με τις συστάσεις που υποβλήθηκαν από την Επιτροπή».²⁷⁷

Όπως συνάγεται, είναι αναπότρεπτο να παρεισφρύει το στοιχείο της πολιτικής στους μηχανισμούς της μεταβατικής δικαιοσύνης, λόγω του ευέλικτου -νομοθετικά, οργανωτικά και λειτουργικά- χαρακτήρα τους, και λόγω του γεγονότος ότι κατά τη θεσμοθέτησή τους λαμβάνονται υπόψη οι εκάστοτε ιστορικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες. Ωστόσο, όπως αναδείχτηκε, υπάρχουν τρόποι μετριασμού και ελέγχου αυτής της κατάστασης. Εξάλλου, η κριτική, για το γεγονός ότι ορισμένες καταστάσεις δεν συμπεριελήφθησαν στον πεδίο της έρευνας που όριζε το mandate μιας Επιτροπής ή για το γεγονός ότι σε άλλες περιπτώσεις μαζικών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ δεν συστάθηκε αντίστοιχος μηχανισμός μεταβατικής δικαιοσύνης, όταν φτάνει να αμφισβητεί τον θεσμό εν συνόλω οδηγεί στην απραξία και τελικά στην ατιμωρησία. Σε κάθε περίπτωση, η οριοθέτηση της μεταβατικής δικαιοσύνης με βάση το δικαίωμα στην αλήθεια αποτελεί θεμελιώδη εγγύηση ώστε μέσω των μηχανισμών της να προάγεται η ειρήνη, η δικαιοσύνη, η αλήθεια, ο σεβασμός στα δικαιώματα του ανθρώπου, και να ελαχιστοποιείται το στοιχείο της πολιτικής.

9.6. Σύνδεση με δικονομικούς τρόπους των Επιτροπών της μεταβατικής δικαιοσύνης με τη δικαιοδοτική επίλυση των διαφορών

*«Δεδομένου ότι σε κάποιες περιπτώσεις υπάρχει ένα ζήτημα αναφορικά με τις Επιτροπές Αλήθειας, διότι δεν μπορεί κάποιος εκ των προτέρων να υποστηρίξει ποιές αποτελούν μία επαρκή απάντηση στην υπόθεση και ποιές “κάλυμμα”, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι καθώς η αρχή της συμπληρωματικότητας εκτείνεται στο να καλύπτει εσωτερικές διαδικασίες που δεν περιλαμβάνουν διώξεις αυτουργών, δεν υφίσταται λόγος για τον οποίο δεν θα μπορούσε να καλύπτει και μία επαρκώς θεσμοθετημένη Επιτροπή».*²⁷⁸

Ειδικότερα, λαμβάνοντας υπόψη τον συμπληρωματικό/επικουρικό ρόλο του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου εν σχέσει με τα εθνικά ποινικά δικαστήρια (σύμφωνα με την παρ. 10 του Προοιμίου και το άρθρο 1 του Καταστατικού του²⁷⁹), θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι μπορεί να γίνει αναλογική εφαρμογή των άρθρων 17 και 54 και επί της μεταβατικής δικαιοσύνης, ήτοι να αναγνωρίζεται η δικαιοδοσία του Δικαστηρίου να παρέμβει όταν το κράτος είναι απρόθυμο ή βρίσκεται σε αληθινή αδυναμία να εκτελέσει την έρευνα και να αποδώσει ευθύνες.

²⁷⁷ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, “Rule-of-Law tools for post-conflict states: Truth Commissions”, ..., οπ.αυ.

²⁷⁸ Yav Katshung Joseph, “The relationship between the International Criminal Court and Truth Commissions: Some thoughts on how to build a bridge across Retributive and Restorative Justices”, ..., οπ.αυ.

²⁷⁹ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

«Βέβαια, δεν είναι ακόμη ξεκάθαρο το πώς το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο θα αντιμετωπίσει την ίδρυση μιας σχετικής Επιτροπής από τις εθνικές αρχές μιας χώρας, εφόσον το Δικαστήριο πρέπει να κρίνει εάν το κράτος είναι ικανό και διατεθειμένο να απαντήσει στα σοβαρά εγκλήματα και να καλέσει τους αυτουργούς να λογοδοτήσουν γι' αυτά. Η ερμηνεία του Δικαστηρίου μπορεί να καθοριστεί από το εάν εκδηλώνεται από την πλευρά του κράτους η πρόθεση, κατόπιν της Επιτροπής, να ακολουθηθεί και δικαστική δίωξη, περισσότερο από την πιθανότητα δίωξης μέσω της εγκαθίδρυσης ενός μη δικαστικού οργάνου. Όλα αυτά τα ζητήματα της συμπληρωματικότητας με τα διεθνή δικαστήρια θα διαμορφωθούν στην πράξη σε βάθος χρόνου».²⁸⁰

Επιπλέον, «οι πληροφορίες που συγκεντρώνονται από μια Επιτροπή μπορεί να είναι χρήσιμες για τις υπό έρευνα υποθέσεις για τις οποίες θα ασκηθεί δίωξη, είτε κατά τον χρόνο που η Επιτροπή βρίσκεται ακόμη σε λειτουργία, είτε αμέσως μετά την κατάθεση του τελικού Report της, ή πολλά χρόνια αργότερα. Ακόμη και αν η Επιτροπή δεν υποδεικνύει συγκεκριμένους αυτουργούς, τα πορίσματά της θα αποκαλύπτουν το ευρύτερο πλαίσιο των παραβιάσεων και μπορεί να αποδεικνύουν θεσμική ανάμειξη και ευθύνη, καθώς επίσης και ευθύνη από προσταγή των επικεφαλής. Συστήματα επικοινωνίας θα πρέπει να εγκαθιδρύονται από την αρχή μεταξύ της Εισαγγελίας και της Επιτροπής».²⁸¹ Με αυτό τον τρόπο, θα μπορούσε το έργο των Επιτροπών να υποκαθιστά -ως ένα βαθμο- τμήμα της Προδικασίας επί των δικαστικών διαδικασιών, καθώς θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από το δικαστήριο οι συλλεγείσες αποδείξεις και οι ληφθείσες καταθέσεις μαρτύρων, θυμάτων και κατηγορουμένων, οι οποίες θα κρινόταν ότι ανταποκρίνονται στη νομιμότητα και στις παρεχόμενες δικαστικές εγγυήσεις.

«Όταν οι πληροφορίες που παρέχει μια Επιτροπή στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο τελούν υπό τον όρο της εμπιστευτικότητας, το Δικαστήριο υπόκειται σε περιορισμούς ως προς τη χρήση τους. Για την αποκάλυψη τέτοιων πληροφοριών από Επιτροπή στο Δικαστήριο, ο Εισαγγελέας ή ο συνήγορος υπεράσπισης θα πρέπει να αναζητήσει εντολή από το Τμήμα Προδικασίας. Με αυτό τον τρόπο το Τμήμα Προδικασίας ορίζεται ως το αρμόδιο Τμήμα ώστε να λαμβάνει αποφάσεις για όλα τα ζητήματα που αφορούν διαμοιραζόμενες πληροφορίες μεταξύ της Επιτροπής και του Δικαστηρίου».²⁸²

Από την άλλη πλευρά, «εάν ένας αυτουργός σοβαρών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου καταθέσει και ομολογήσει τις πράξεις του ενώπιον μιας Επιτροπής, ακόμη και αν η Επιτροπή του χορηγήσει αμνηστία, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο δεν θα πρέπει να δεσμεύεται από το γεγονός αυτό, θα πρέπει να δύναται να διώξει τον αυτουργό, και θα

²⁸⁰ Yav Katshung Joseph, "The relationship between the International Criminal Court and Truth Commissions...", οπ.αυ.

²⁸¹ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, "Rule-of-Law tools for post-conflict states: Truth Commissions", ..., οπ.αυ.

²⁸² Christopher D. Totten, "The International Criminal Court and Truth Commissions: A Framework for Cross-Interaction in the Sudan and Beyond", ..., οπ.αυ.

μπορούσε να δεχτεί τη συμμετοχή του στις διαδικασίες της Επιτροπής -εφόσον έγιναν αυτοβούλως και νομότυπα- ως ελαφρυντική περίπτωση».²⁸³

9.7. Οι αποφάσεις και οι πράξεις οι απορρέουσες από τις Επιτροπές της μεταβατικής δικαιοσύνης ως οιονεί δικαστικό προηγούμενο και ως εν δυνάμει νομοθετικός κανόνας

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι αποφάσεις και οι πράξεις που απορρέουν από τις Επιτροπές Αλήθειας και Συμφιλίωσης και τις Επιτροπές Έρευνας θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως οιονεί δικαστικό προηγούμενο ή ως εν δυνάμει νομοθετικός κανόνας διακρατικής υφής.

Ειδικότερα, θα ήταν χρήσιμο να αξιοποιηθεί η προσπάθεια που καταβάλλεται, οι έρευνες που διενεργούνται και τα πορίσματά τους, καθώς και η κτηθείσα εμπειρία από τις Επιτροπές της μεταβατικής δικαιοσύνης, ώστε να δημιουργηθεί ένα είδος εκτεταμένου αρχείου, μία ευρεία βάση δεδομένων. Αυτή η βάση δεδομένων θα μπορούσε -ενδεκτικά- να περιλαμβάνει στοιχεία επί των σοβαρών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου που τελέστηκαν σε κάθε περίπτωση, επί του ευρύτερου σχεδίου και του ευρύτερου πλαισίου τους, επί των βαθύτερων ιστορικών, κοινωνικών, πολιτικών, θρησκευτικών ή άλλων αιτιών τους, επί των αποτελεσμάτων τους, επί της υπαιτιότητας των αυτουργών που προέκυψε, επί των μεθόδων διενέργειας των ερευνών που ακολουθήθηκαν, και επί των συστάσεων που υποβλήθηκαν.

Από το σύνολο αυτών των συλλεγέντων στοιχείων θα προέκυπτε ένα είδος νομολογίας, το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιείται σε αντίστοιχες περιπτώσεις. Επιπλέον, από τη συγκεκριμένη βάση δεδομένων θα ήταν δυνατό να αποκρυσταλλώνονται νομοθετικοί κανόνες, οι οποίοι θα μπορούσαν να συμπληρώνουν και να εξειδικεύουν το υπάρχον σχετικό νομοθετικό πλαίσιο του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ.

Με αυτό τον τρόπο, επί παραδείγματι στο ΔΑΔ, μέσω της βιωμένης εμπειρίας των Επιτροπών Αλήθειας και Συμφιλίωσης και των Επιτροπών Έρευνας, θα μπορούσαν να εξειδικεύονται, έτι περαιτέρω, αφηρημένες έννοιες και νομικές αρχές και παράμετροι, τις οποίες καλείται κάθε φορά να εξειδικεύσει ο εφαρμοστής του δικαίου. Θα ήταν δυνατό, δηλαδή, να οριοθετούνται έννοιες όπως η στρατιωτική αναγκαιότητα, η ανάγκη πρόληψης, η αναλογικότητα. Με την πιο αυστηρή οριοθέτηση και εξειδίκευσή τους, μέσα από την εφαρμογή τους, θα μπορούσε ως ένα βαθμό να αποφεύγεται η αυθαίρετη επίκλησή τους από κράτη και θα επιτυγχάνετο, ίσως, μια πιο αυστηρή συμμόρφωση με «το γράμμα και το πνεύμα» του ΔΑΔ. Επιπλέον, όπως παρατηρείται σε όλους τους κλάδους του δικαίου, μέσα από την εφαρμογή τους συμπληρώνεται το υπάρχον νομοθετικό τους πλαίσιο. Ενδεκτικά,

²⁸³Christopher D. Totten, “The International Criminal Court and Truth Commissions: A Framework for Cross-Interaction in the Sudan and Beyond”, ..., οπ.αν.

στο ΔΑΔ, μέσω των συστάσεων των Επιτροπών της μεταβατικής δικαιοσύνης θα μπορούσαν να τίθενται επιπλέον κανόνες επί της αρχής της διάκρισης, επί του χαρακτηρισμού μιας σύρραξης ως διεθνούς ή εμφύλιας²⁸⁴, επί της χρήσης όπλων²⁸⁵, επί της στάθμισης της στρατιωτικής αναγκαιότητας και της ανάγκης προστασίας του περιβάλλοντος, επί της εφαρμογής των λόγων άρσης του άδικου χαρακτήρα και του καταλογισμού πράξεων των αυτουργών, και επί άλλων ζητημάτων.

Τέλος, από την ευελιξία και τη διακριτική ευχέρεια που απολαμβάνουν οι συγκεκριμένες Επιτροπές ως προς τη λήψη των καταθέσεων και τη συλλογή και την αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων, θα ήταν δυνατό να προκύψουν δικονομικοί κανόνες, οι οποίοι θα μπορούσαν να χρησιμοποιούνται και σε διεθνείς δικαιοδοτικές διαδικασίες. Το γεγονός αυτό θα συνέβαλλε -μεταξύ άλλων- στον εκσυγχρονισμό, στην ανανέωση και στη συμπλήρωση του υπάρχοντος δικονομικού πλαισίου, και στο να τίθενται στο επίκεντρο της διαδικασίας τα θύματα, αρχή που διαπνέει τη μεταβατική δικαιοσύνη.

10. Ο νομικός χαρακτηρισμός των παραβιαζουσών τη διεθνή έννομη τάξη πράξεων σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια

10.1. Νομικός χαρακτηρισμός εγκλημάτων - Αποκατάσταση της αλήθειας - Ιστορική Μνήμη

Τόσο κατά τις διαδικασίες της μεταβατικής δικαιοσύνης όσο και κατά τη δικαιοδοτική επίλυση των διαφορών που σχετίζονται με το δικαίωμα στην αλήθεια, ο νομικός χαρακτηρισμός των πράξεων που έχουν παραβιάσει τη διεθνή έννομη τάξη είναι ιδιαίτερα κρίσιμος.

Πιο συγκεκριμένα, το αν μία πράξη κριθεί ότι πληροί την αντικειμενική και την υποκειμενική υπόσταση των εγκλημάτων πολέμου ή των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας ή του εγκλήματος της γενοκτονίας, μακράν πέρα από ένα νομικό ζήτημα, είναι ένα ζήτημα που αφορά την καθημερινή ζωή κάθε πολίτη της κοινωνίας στην οποία τελέστηκαν οι συγκεκριμένες σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου.

²⁸⁴ Βλ. A/HRC/3/2 (2006), Implementation of General Assembly Resolution 60/251 of 15 March 2006 Entitled “Human Rights Council”, Report of the Commission of Inquiry on Lebanon pursuant to Human Rights Council Resolution S-2/1, United Nations

<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Lebanon%20A%20HRC%203%202.pdf>

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/150/98/PDF/G0615098.pdf?OpenElement>

²⁸⁵ Βλ. A/HRC/3/2 (2006), οπ.αν.

Πρώτα απ' όλα, ο νομικός χαρακτηρισμός των σχετικών παραβιάσεων είναι αλληλένδετος με το δικαίωμα στην αλήθεια. Συνακόλουθα, αποτελεί *conditio sine qua non* για οποιαδήποτε περαιτέρω αποκατάσταση των θυμάτων αλλά και για τη δίωξη και την επιβολή ποινών στους αυτουργούς. Άλλωστε, και η ίδια η υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών της παραβίασης στη νομοτυπική μορφή των αντίστοιχων κανόνων δικαίου αποτελεί αποκατάσταση εν είδει ικανοποίησης, αφού γίνεται εξακρίβωση των πραγματικών περιστατικών και πλήρης αποκάλυψη της αλήθειας αναφορικά με τα εγκλήματα που τελέστηκαν. Μάλιστα, ο ακριβής νομικός χαρακτηρισμός των εγκλημάτων από τη δικαιοσύνη δεν αφήνει περιθώρια αμφισβητήσεων, άρνησής τους, ή -μακροπρόθεσμα- ιστορικού αναθεωρητισμού, αποκαθιστώντας ως ένα βαθμό την αξιοπρέπεια και τη φήμη των θυμάτων και των οικείων τους.

Επιπλέον, ο νομικός χαρακτηρισμός των σοβαρών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου που τελέστηκαν σε μια κοινωνία συνδέεται απόλυτα και με το δικαίωμα ενός λαού στην Ιστορική Μνήμη, και με το δικαίωμά του να διαμορφώσει την εθνική του τσιυτότητα, καθώς έχει ιδιαίτερη βαρύτητα και για την Ιστορία ενός λαού εάν θα κριθεί και θα αποδειχτεί -επί παραδείγματι- ότι συνέβησαν εις βάρος του εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ή γενοκτονία. Έχουν, λοιπόν, και γι' αυτό τον λόγο καθοριστική σημασία τα πορίσματα των διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων και της μεταβατικής δικαιοσύνης επί του αν συντρέχει ή όχι το κάθε στοιχείο της αντικειμενικής και της υποκειμενικής υπόστασης των διεθνών εγκλημάτων. Τέλος, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι συνδέεται και διευκολύνει και την «επαναλειτουργία» μιας κοινωνίας που βίωσε σοβαρή κρίση, διότι μέσω της πλήρους αποκατάστασης της αλήθειας συμβάλλει και στην επέλευση της «κάθαρσης».

10.2. Ο θεσμός της οικουμενικής δικαιοδοσίας σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια

Με τον νομικό χαρακτηρισμό των πράξεων που έχουν παραβιάσει τη διεθνή έννομη τάξη συναρτάται και η δυνατότητα εφαρμογής του θεσμού της οικουμενικής δικαιοδοσίας. *«Επί των εγκλημάτων πολέμου, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, και του εγκλήματος της γενοκτονίας υπάρχει βάση άσκησης του θεσμού της οικουμενικής δικαιοδοσίας».*²⁸⁶ Επομένως, προκύπτει ότι για τα εγκλήματα για τα οποία θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια είναι δυνατόν να ασκηθεί και ο θεσμός της οικουμενικής δικαιοδοσίας.

Το γεγονός αυτό ενισχύει το θεσμικό πλαίσιο του δικαιώματος στην αλήθεια, τις προοπτικές προάσπισής του, καθώς επίσης και τις δυνατότητες δίωξης όσων διαπιστώνεται ότι το έχουν παραβιάσει. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι το Ψήφισμα της Γ.Σ. του Ο.Η.Ε.

²⁸⁶ M. Cherif Bassiouni, "Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice", Virginia Journal of International Law Association, Volume 42, 2001

"The Princeton Principles on Universal Jurisdiction", Princeton University Program in Law and Public Affairs, 2001
<https://www1.umn.edu/humanrts/instree/princeton.html>

A/RES/60/147 (2005)²⁸⁷ τονίζει την ανάγκη εφαρμογής της οικουμενικής δικαιοδοσίας για την προάσπιση του δικαιώματος στην αλήθεια έναντι σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ. Στο ίδιο πνεύμα, και οι Επικαιροποιημένες Αρχές για την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της δράσης για την καταπολέμηση της ατιμωρησίας²⁸⁸ κάνουν ειδική αναφορά στην ανάγκη θέσπισης από την πλευρά των κρατών επαρκούς εθνικού νομοθετικού και θεσμικού πλαισίου ώστε τα δικαστήριά τους να έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν οικουμενική δικαιοδοσία επί των διεθνών εγκλημάτων, και τονίζουν την αναγκαιότητα εφαρμογής από τα κράτη της αρχής *aut dedere aut judicare*. Επίσης, και η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση²⁸⁹ στο άρθρο 8 παρ.2 επιτάσσει την εφαρμογή της αρχής *aut dedere aut judicare*, και στο άρθρο 14 τονίζει την ανάγκη διεθνούς συνεργασίας των κρατών επί των ποινικών διαδικασιών για τις υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων.

Για τη διστακτικότητα των κρατών απέναντι στον θεσμό της οικουμενικής δικαιοδοσίας, ως επαπειλούσα την αρχή της εθνικής τους κυριαρχίας, ο Cherif Bassiouni υποστηρίζει ότι *«θεμελιώδεις αρχές που μοιράζεται η διεθνής κοινότητα δικαιολογούν σε ορισμένες περιπτώσεις την υπέρβαση των συνηθισμένων εδαφικών ορίων στην άσκηση δικαιοδοσίας. Η επιβλητική δύναμη των διεθνών κανόνων που απαγορεύουν τα αποτρόπαια διεθνή εγκλήματα τοποθετεί πάνω από τα κράτη την υποχρέωση erga omnes να μην παραχωρήσουν ατιμωρησία σε όσους διαπράττουν τέτοια εγκλήματα. Επιπλέον, αναγνωρίζεται ότι περιστασιακά υπάρχουν συγκεκριμένα κοινά διεθνή ενδιαφέροντα που απαιτούν έναν μηχανισμό εφαρμογής και εκτέλεσης που να μην περιορίζεται από την εθνική κυριαρχία»*.²⁹⁰

Συνάγεται, λοιπόν, ότι επί των εγκλημάτων για τα οποία θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια, θα μπορούσε ο θεσμός της οικουμενικής δικαιοδοσίας να λειτουργήσει ως μία ακόμη εγγύηση δίωξης τους και απονομής δικαιοσύνης ως προς αυτά. Θα μπορούσε, μάλιστα, να ιδωθεί ως μία αποκεντρωμένη άσκηση δικαστικής εξουσίας διεθνώς επί των ειδεχθέστερων εγκλημάτων, ελαχιστοποιώντας τα περιθώρια ατιμωρησίας.

Από την άλλη πλευρά *«αν χρησιμοποιηθεί με πολιτικά κίνητρα ή απλώς για να ενοχλήσει πολιτικούς ηγέτες άλλων κρατών θα μπορούσε να διαταράξει τη διεθνή τάξη και να αποστερήσει τα άτομα από θεμελιώδη δικαιώματά τους. Θα μπορούσε να δημιουργήσει μη αναγκαίες εντάσεις και προστριβές μεταξύ κρατών και καταχρήσεις των νομικών*

²⁸⁷ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/147

²⁸⁸ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement>

²⁸⁹ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf>

²⁹⁰ M. Cherif Bassiouni, “The History of Universal Jurisdiction and Its Place in International Law”, in *Universal Jurisdiction: National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law*, Stephen Macedo ed., University of Pennsylvania Press, 2004, p. 42.

M. Cherif Bassiouni, “International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes”, *Law and Contemporary Problems*, Volume 59, pp. 63-74, 1996

<http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1016&context=lcp>

Diane F. Orentlicher, “Universal Jurisdiction: A Pragmatic Strategy in pursuit of a Moralism’s Vision”, in *The Theory and Practice of International Criminal Law: Essays in Honor of M. Cherif Bassiouni*, Leila Nadya Sadat Michael P. Scharf ed., Martinus Nijhoff, 2008, p. 130, 146

διαδικασιών». ²⁹¹ Η λειτουργία, λοιπόν, του θεσμού της οικουμενικής δικαιοδοσίας με βασικό γνώμονα την εφαρμογή και την ικανοποίηση του δικαιώματος στην αλήθεια θα μπορούσε να αποτελέσει μια περαιτέρω εγγύηση στην πρόκληση να μην χρησιμοποιείται ως μέσο άσκησης πολιτικής, αφού το δικαίωμα στην αλήθεια συμβάλλει στην προαγωγή της δικαιοσύνης, της δίωξης των αυτουργών ειδικών εγκλημάτων και της προάσπισης των δικαιωμάτων των θυμάτων.

11. Υποχρεώσεις κρατών και Διεθνής ευθύνη

11.1. Υποχρεώσεις και συστάσεις προς τα κράτη για την αποτελεσματική υιοθέτηση και εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια στην εθνική έννομη τάξη τους

Το Ψήφισμα της Γ.Σ. του Ο.Η.Ε. A/RES/60/147 (2005) ²⁹², το οποίο -όπως προαναφέρθηκε- είναι θεμελιώδους σημασίας για την κατοχύρωση και την προαγωγή του δικαιώματος στην αλήθεια, θέτει -μεταξύ άλλων- υποχρεώσεις και απευθύνει συστάσεις προς τα κράτη για την αποτελεσματική υιοθέτηση και εφαρμογή του.

Αρχικά, θέτει την υποχρέωση των κρατών να σέβονται, να εξασφαλίζουν τον σεβασμό και να εφαρμόζουν το ΔΔΔΑ και το ΔΑΔ, σύμφωνα με τις Συνθήκες στις οποίες το κράτος είναι μέρος, με το εθιμικό Διεθνές Δίκαιο και με το εθνικό δίκαιο του κράτους. Τα κράτη -εάν δεν το έχουν ήδη πράξει- οφείλουν: i) να ενσωματώσουν στο εθνικό τους δίκαιο τους κανόνες του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ, ii) να υιοθετήσουν κατάλληλες νομοθετικές και διοικητικές διαδικασίες για τη δίκαιη, αποτελεσματική και επαρκή πρόσβαση στη δικαιοσύνη, iii) να καταστήσουν δυνατή την απόδοση κατάλληλων, δίκαιων και αποτελεσματικών επανορθώσεων, και iv) να εξασφαλίσουν ότι το εθνικό τους δίκαιο παρέχει τουλάχιστον το ίδιο επίπεδο προστασίας για τα θύματα που απαιτούν οι διεθνείς υποχρεώσεις.

Ακολούθως, το συγκεκριμένο Ψήφισμα ορίζει ότι τα κράτη θα πρέπει να λαμβάνουν κατάλληλα νομοθετικά, διοικητικά και άλλα μέτρα ώστε να αποτρέπουν σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, να ερευνούν τελεσθείσες παραβιάσεις αποτελεσματικά, επαρκώς και αντικειμενικά, και να διώκουν και να επιβάλλουν πονές στους αυτουργούς τους. Επιπλέον, θέτει την υποχρέωση διεθνούς συνεργασίας, εφαρμογής της οικουμενικής δικαιοδοσίας, και διευκόλυνσης των διαδικασιών έκδοσης και παράδοσης των αυτουργών. Τέλος, επιτάσσει τη διατήρηση των σχετικών αρχείων, την προστασία των

²⁹¹ M. Cherif Bassiouni, "The History of Universal Jurisdiction and Its Place in International Law", ..., οπ.αν., p. 39, 40

²⁹² http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/147

θυμάτων και των μαρτύρων, και την παροχή κατάλληλης, αποτελεσματικής και επαρκούς επανόρθωσης²⁹³.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι σύμφωνα με το εν λόγω Κείμενο τα κράτη δεν θα πρέπει να επιβάλουν περιορισμούς επί των συγκεκριμένων παραβιάσεων και θα πρέπει να εφαρμόζουν τις αρχές αυτές χωρίς διάκριση και χωρίς εξαίρεση.

11.2. Διεθνής ευθύνη κράτους - Ατομική ποινική ευθύνη - Διεθνής ευθύνη διεθνών οργανισμών

Οι παραβιάσεις του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ για τις οποίες θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια συνιστούν αντιδιεθνείς παραβατικές συμπεριφορές που επισύρουν τη διεθνή ευθύνη των κρατών -σύμφωνα με τα άρθρα 1 και 2 του Σχεδίου Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για την Ευθύνη των Κρατών για Διεθνώς Άδικες Πράξεις (Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001)²⁹⁴- και την ατομική ποινική ευθύνη των αυτουργών τους -σύμφωνα με το άρθρο 25 του Καταστατικού²⁹⁵ του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Στη συνέχεια γίνονται ορισμένες συνοπτικές αναφορές στην έγερση διεθνούς ευθύνης κράτους από παραβιάσεις του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ, και στην έγερση ατομικής ποινικής ευθύνης από την τέλεση διεθνών εγκλημάτων· λόγω της σύνδεσης των συγκεκριμένων παραβατικών συμπεριφορών με το δικαίωμα στην αλήθεια. Επιπλέον, γίνεται μνεία στη διεθνή ευθύνη διεθνών ή περιφερειακών οργανισμών, διότι από διεθνώς παράνομες πράξεις εκπροσώπων τους είναι δυνατόν να παραβιάζεται το δικαίωμα στην αλήθεια.

Τα ζητήματα της διεθνούς αλλά και της ατομικής ποινικής ευθύνης είναι ιδιαίτερα σημαντικά, διότι συνδέονται στην πράξη με την εφαρμογή και την εκτέλεση του Διεθνούς Δικαίου. Η απόδοση ευθυνών σε επίπεδο κράτους και σε επίπεδο προσώπων αποτελεί το βασικό έρεισμα ώστε να απονεμηθεί δικαιοσύνη· να παύσει η προσβολή εάν είναι διαρκής, να επιβληθούν ποινές στους αυτουργούς (κράτη και άτομα), να αποδοθούν επανορθώσεις στα θύματα, να δοθούν εγγυήσεις μη επανάληψης αντίστοιχων πράξεων στο μέλλον. Προκύπτει, λοιπόν, ότι η αναγώριση κρατικής και ατομικής ευθύνης συνδέεται ιδιαίτερα και με το δικαίωμα αποκατάστασης των θυμάτων, προάγει το συγκεκριμένο δικαίωμα, και ως ένα βαθμό το εμπεριέχει.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι διεθνής ευθύνη κράτους προκύπτει από διεθνώς άδικες πράξεις ή παραλείψεις κρατικών οργάνων που εκτελούν τη νομοθετική, την εκτελεστική, τη δικαστική λειτουργία, ή άλλες κρατικές αρμοδιότητες, σύμφωνα με το άρθρο 4 του Σχεδίου Άρθρων για την Ευθύνη των Κρατών για Διεθνώς Άδικες Πράξεις. Βάσει του άρθρου 5, ως

²⁹³ Ζητήματα, τα οποία έχουν αναλυθεί ανωτέρω.

²⁹⁴ http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf

²⁹⁵ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

πράξη του κράτους λογίζεται και η συμπεριφορά ατόμου ή ομάδας που δεν ανήκει στα όργανα του κράτους, αλλά που εξουσιοδοτείται από το εθνικό δίκαιο να ασκεί «στοιχεία κυβερνητικής πολιτικής». Αξίζει να αναφερθεί ότι η διεθνώς παράνομη συμπεριφορά οργάνου του κράτους ή οργάνου εξουσιοδοτημένου από το κράτος καταλογίζεται στο κράτος, ακόμη και στην περίπτωση που το όργανο λειτουργήσει καθ' υπέρβαση εξουσίας, ή δράσει αντίθετα από τις οδηγίες που έχει λάβει, σύμφωνα με το άρθρο 7. Επιπλέον, αποδίδεται στο κράτος πράξη μη κρατικού οργάνου που καθοδηγείται ή ελέγχεται από το κράτος (άρθρο 8), αλλά και πράξη de facto οργάνου που δρα ελλείψει ή κατ' επιλογή των αντίστοιχων επίσημων αρχών (άρθρο 9). Οι συγκεκριμένες ρυθμίσεις βρίσκουν άμεση εφαρμογή σε παράνομες συμπεριφορές επί των οποίων θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια. Όπως προκύπτει από την πράξη και τη νομολογία, τέτοιες συμπεριφορές έχουν τελεστεί συχνά και από μη κρατικά όργανα ή από de facto «κρατικά» όργανα· και είναι σημαντικό, εκτός από την απόδοση ευθυνών στα άτομα, να αποδίδονται και στα κράτη οι ευθύνες που τους αναλογούν. Ακόμη και στην περίπτωση υπέρβασης εξουσίας ή δράσης αντιβαίνουσας των κρατικών εντολών προκύπτει εύλογα η ευθύνη του κράτους να ασκεί έλεγχο επί των οργάνων του ή επί των εξουσιοδοτημένων από αυτό οργάνων.

«Ο πυρήνας των υποχρεώσεων, που δημιουργούνται από την αντιδιεθνή παραβατική συμπεριφορά του κράτους, όπως απορρέουν από το άρθρο 30 του Σχεδίου Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου, αλλά και τις διατάξεις του ΔΔΔ, οριοθετείται ως εξής: i) παύση της παραβίασης και διαβεβαίωση μη επανάληψής της στο μέλλον, ii) πλήρης επανόρθωση των ζημιών που προξένησε, iii) δίωξη και τιμωρία των ατομικά υπευθύνων.

»Αναφορικά με το ΔΔΔ, η άμεση αντίδραση που αναμένεται από το κράτος που έχει παραβιάσει κανόνες του είναι να τερματίσει την παράνομη συμπεριφορά, επαναφέροντας την κατάσταση όπως ήταν πριν την παραβίαση. Παράλληλα με την παύση της παραβίασης, το υπεύθυνο κράτος οφείλει διαβεβαιώσεις ή εγγυήσεις ότι δεν θα επαναληφθούν οι παραβιάσεις».²⁹⁶

Όσον αφορά το ΔΔΔΑ, «οι κανόνες του γενικού Διεθνούς Δικαίου για τον καταλογισμό μιας άδικης ενέργειας στο κράτος καθώς και οι περισσότεροι από εκείνους που αφορούν το περιεχόμενο της διεθνούς ευθύνης εφαρμόζονται άμεσα ή κατ' αναλογία και στο πεδίο του ΔΔΔΑ και λειτουργούν ως αρωγοί της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, συμβάλλοντας καθοριστικά στην αποτελεσματικότερη και πιο ολοκληρωμένη προάσπισή τους. Από την άλλη πλευρά, το ΔΔΔΑ έχει ασκήσει, με τη σειρά του, ουσιαστική επίδραση στην εξέλιξη άλλων σημαντικών πτυχών του δικαίου της διεθνούς ευθύνης, ιδίως δε σε σχέση προς το ζήτημα των ειδικών συνεπειών από μία σοβαρή παραβίαση κανόνων αναγκαστικού δικαίου, καθώς και ως προς τους κανόνες περί ενεργοποίησης της διεθνούς ευθύνης του κράτους.

»Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι το περιεχόμενο της διεθνούς ευθύνης και ειδικότερα της επανόρθωσης της βλάβης που προξενήθηκε από την παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης δεν

²⁹⁶ Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου*, ..., οπ.αν., σ. 369

εφαρμόζονται ευθέως στις σχέσεις μεταξύ κρατών και ιδιωτών, όπως αυτές που προκύπτουν από την παραβίαση της ΕΣΔΑ ή της ΑΣΔΑ. Παρόλα αυτά, τόσο το ΕυρΔΔΑ όσο και το ΔΑΔΔΑ προβαίνουν σε αναλογική εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων, πράγμα που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον».²⁹⁷ Το γεγονός αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι ενισχύει τη θέση του ατόμου στο διεθνές πεδίο και τη δυνατότητά του να διεκδικήσει την προστασία των δικαιωμάτων του και επανόρθωση σε περίπτωση σοβαρών παραβιάσεων δικαιωμάτων του.

«Ακολούθως, η ατομική συμπεριφορά που παραβιάζει διεθνείς υποχρεώσεις κρατών και ατόμων, καταλογίζεται στο άτομο στο πλαίσιο της ατομικής ποινικής ευθύνης και παράλληλα στο κράτος για λογαριασμό του οποίου το άτομο ενεργεί. Η έγερση διεθνούς ευθύνης μπορεί να ξεκινήσει με τον καταλογισμό της εγκληματικής πράξης στο άτομο-όργανο και να οδηγήσει στην ποινική καταστολή του ή, με χωριστή διαδικασία, με τη διαπίστωση ότι οι πράξεις του οργάνου αποδίδονται στο κράτος, προκαλώντας τη διεθνή ευθύνη του και αυτό να οδηγήσει στην υποχρέωση του κράτους για επανόρθωση ή/και σε παραπομπή του ατομικά υπευθύνου σε δίκη.

«Σήμερα, η ατομική ποινική ευθύνη, όπως προβλέπεται στο άρθρο 25 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου -η πληρέστερη καταγραφή της αρχής- δεν υπόκειται σε περιορισμούς, ούτε ως προς το καθεστώς των προσώπων στα οποία μπορεί να καταλογισθεί, ούτε ως προς τη φύση της ένοπλης σύρραξης όπου λαμβάνουν χώρα οι παραβιάσεις του ΔΑΔ.

«Την ίδια όμως στιγμή, οι υποθέσεις καταλογισμού ατομικής ποινικής ευθύνης ενώπιον διεθνών, αλλά και εθνικών δικαστηρίων, καταδεικνύουν ότι όταν πρόκειται για την τέλεση εγκλημάτων πολέμου, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και γενοκτονίας, οι δράστες, συνήθως, δεν ενεργούν ανεξάρτητα από κρατικές πολιτικές. Αντίθετα οι παράνομες πράξεις τους εντάσσονται στο πλαίσιο ευρύτερων σχεδίων που εξυπηρετούν μία κρατική πολιτική ή κρατικά συμφέροντα και συνήθως, αν και όχι πάντοτε, παραπέμπουν σε συστηματικές δράσεις του κρατικού ή παρακρατικού μηχανισμού».²⁹⁸

Η διεθνής ευθύνη κρατών και η ατομική ποινική ευθύνη είναι αυτόνομες η μία από την άλλη και λειτουργούν ανεξάρτητα σε νομοθετικό επίπεδο. Μάλιστα, το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου στο άρθρο 25 παρ.4 διατυπώνει με απόλυτο τρόπο ότι καμία διάταξη του σχετικά με την ατομική ποινική ευθύνη δεν επηρεάζει τη διεθνή ευθύνη των κρατών. Ωστόσο, εκ των πραγμάτων κρατική και ατομική ευθύνη συμπλέουν, ως ένα βαθμό συμβαδίζουν. Θα μπορούσε, λοιπόν, να υποστηριχθεί ότι υφίσταται συρροή κρατικής ευθύνης και ατομικής ποινικής ευθύνης επί των εγκλημάτων για τα οποία θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια. Η απαξία των συγκεκριμένων εγκλημάτων, η ανάγκη επανόρθωσης ως προς τα θύματα, και η αναγκαιότητα αποκατάστασης της διασαλευθείσας διεθνούς έννομης τάξης απαιτούν την απόδοση ευθυνών τόσο στο κράτος, το οποίο δεν μπορεί να

²⁹⁷ Λίνος - Αλέξανδρος Σισυλιάνος, *Η ανθρώπινη διάσταση του Διεθνούς Δικαίου Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου*, ..., οπ.αν., σσ. 60, 82, 95

²⁹⁸ Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου*, ..., οπ.αν., σσ. 618, 619

«οχυρώνεται» πίσω από τη δίωξη συγκεκριμένων αυτουργών, όσο και στα άτομα, αφού και οι κυβερνητικές πολιτικές χαράσσονται και εκτελούνται από άτομα, τα οποία δεν είναι δυνατό να μένουν ατιμώρητα. Το κοινό περί δικαίου αίσθημα, το οποίο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο επί τέτοιας σοβαρότητας αντιδιεθνών συμπεριφορών, μπορεί να ικανοποιείται μόνο από τη σωρευτική εφαρμογή κρατικής και ατομικής ευθύνης.

Από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε να τεθεί και το ζήτημα παραβιάσεων στα πλαίσια της δράσης διεθνών ή περιφερειακών οργανισμών, επί παραδείγματι σε ειρηνευτικές επιχειρήσεις, ή στα πλαίσια της συνεργασίας του Ο.Η.Ε. με περιφερειακούς οργανισμούς υπό το Κεφάλαιο VIII του Χάρτη²⁹⁹ των Η.Ε. *«Σε τέτοιες περιπτώσεις, η αναγνώριση διεθνούς ευθύνης διεθνούς οργανισμού καθίσταται δυσχερής, ελλείψει σαφών συμβατικών δεσμεύσεων, και με δεδομένο ότι τα ακριβή όρια των υποχρεώσεων αυτών δεν είναι πάντοτε ευκρινή, ειδικότερα δε οι προϋποθέσεις των παρεκκλίσεων σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης. Το τελευταίο αυτό ζήτημα έχει ιδιαίτερη σημασία ενόψει του γεγονότος ότι στην πράξη ζητήματα δικαιωμάτων τίθενται κυρίως σε σχέση με τα μέτρα που λαμβάνουν οι διεθνείς οργανισμοί για τη διατήρηση και την επιβολή της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, δηλαδή κάτω από τέτοιες έκτακτες περιστάσεις.*

*»Ωστόσο, οι διεθνείς οργανισμοί, παρόλο που δεν είναι συμβαλλόμενα μέρη στις διεθνείς συμβάσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου, δεν δραστηριοποιούνται σε κενό δικαίου, αλλά δεσμεύονται από τα εν λόγω δικαιώματα, είτε διότι η ιδρυτική τους συνθήκη αναφέρεται σε αυτά, είτε επειδή αναλαμβάνουν μονομερώς τη δέσμευση να τα σεβαστούν, ή μέσω των συμβατικών υποχρεώσεων των κρατών μελών τους, ή, τέλος, με βάση το σχετικό εθιμικό Διεθνές Δίκαιο».*³⁰⁰

²⁹⁹ <http://www.un.org/en/documents/charter/> - <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf> - https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=10

³⁰⁰ Λίνος - Αλέξανδρος Σισυλιάνος, *Η ανθρώπινη διάσταση του Διεθνούς Δικαίου Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου*,..., οπ.αν., σ. 170, 188

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

«ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ / CASE STUDIES:

I. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

II. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»

I. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

12.1. Νομικός χαρακτηρισμός των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων κατά το Διεθνές Δίκαιο

Το δικαίωμα στην αλήθεια -όπως ήδη αναλύθηκε- χρησιμοποιήθηκε ευρέως και άρχισε να θεμελιώνεται στο Διεθνές Δίκαιο σε σχέση με την ανάγκη διαλεύκανσης του εγκλήματος των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων. Επί του συγκεκριμένου εγκλήματος, το δικαίωμα στην αλήθεια προσδιορίζεται ως το δικαίωμα των συγγενών των εξαφανισμένων ατόμων να γνωρίζουν την αλήθεια για την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων, την τοποθεσία όπου βρίσκονται, την πρόοδο και τα αποτελέσματα των διεξαγόμενων ερευνών, τα πραγματικά περιστατικά των τελεσθεισών παραβιάσεων και τους αυτουργούς τους, τους λόγους που οδήγησαν στη θυματοποίηση του ατόμου, και σε περίπτωση θανάτου του θύματος την επιστροφή του σώματός του στους οικείους του.

Στο Διεθνές Δίκαιο, οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων πέρα από αυτοτελές έγκλημα, όπως αυτό στοιχειοθετείται στη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση³⁰¹, είναι δυνατόν να εντάσσονται και στο ευρύτερο context και να συνιστούν τρόπο τέλεσης διεθνών εγκλημάτων.

Πιο συγκεκριμένα, οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις σε περίοδο διεθνούς ή εμφύλιας ένοπλης σύρραξης συνιστούν εγκλήματα πολέμου, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου³⁰², όταν τελούνται με πρόθεση, αφού εμπίπτουν στις πράξεις σύλληψης ομήρων (άρθρο 8 παρ.2.α περ.viii και παρ.2.γ περ.iii), παράνομου περιορισμού (άρθρο 8 παρ.2.α περ.vii), αποστέρησης από το δικαίωμα δίκαιης δίκης (άρθρο 8 παρ.2.α περ.vi).

Επιπλέον, οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, όταν διαπράττονται ως μέρος ευρείας ή συστηματικής πρακτικής που κατευθύνεται κατά οποιουδήποτε αμάχου

³⁰¹ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf>

³⁰² <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

πληθυσμού, όταν τελούνται με πρόθεση και όταν υπάρχει πρόσθετη συνειδητοποίηση από την πλευρά των αυτουργών ότι οι πράξεις τους εντάσσονται σε αυτή την ευρεία πρακτική, συνιστούν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, σύμφωνα με το άρθρο 7 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου³⁰³, αφού εμπίπτουν στη βίαιη εξαφάνιση προσώπων (άρθρο 7 παρ.1 περ.θ και παρ.2 περ.θ).

Επιδιώκοντας μια διασταλτική ερμηνεία, θα μπορούσε -ίσως- να υποστηριχθεί ότι οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις θα μπορούσαν να εντάσσονται και στο έγκλημα της γενοκτονίας. Εάν ληφθεί υπόψη ότι στην πράξη οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις έχουν ακολουθηθεί συχνά από βασανιστήρια ή από εξωδικαστικές εκτελέσεις, θα μπορούσε να διατυπωθεί ότι εάν με αυτές τις πράξεις επιδιώκεται η καταστροφή, εν όλω ή εν μέρει, μιας εθνικής, εθνοτικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας, και υπάρχει πρόθεση και *dolus specialis* ως προς την καταστροφή της ομάδας, στοιχειοθετείται το έγκλημα της γενοκτονίας, σύμφωνα με το άρθρο 6 περ.α (περί ανθρωποκτονιών) ή περ.β (περί βαριών σωματικών ή διανοητικών βλαβών) του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου³⁰⁴.

Τέλος, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι μέσω των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων μπορεί να τελείται και το διεθνές έγκλημα της τρομοκρατίας, αφού i) πρόκειται για παράνομες ποινικά κολάσιμες πράξεις κατά το εθνικό δίκαιο των κρατών (απαγωγές), ii) και έχουν χρησιμοποιηθεί στην πράξη -σύμφωνα με την ευρύτατη σχετική νομολογία του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- με πολιτικά ή ιδεολογικά κίνητρα, από παρακρατικές και παραστρατιωτικές οργανώσεις, προκειμένου να προκαλέσουν γενικευμένο τρόμο στον άμαχο πληθυσμό. Εφόσον, λοιπόν, τελούνται με πρόθεση και με *dolus specialis* να προκληθεί τρόμος, μπορεί να εμπίπτουν και στο έγκλημα της τρομοκρατίας³⁰⁵.

Νομοτυπικά, η υπόθεση των αγνοουμένων στην Κύπρο συνιστά το αυτοτελές έγκλημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων, σύμφωνα με τα άρθρα 1 και 2 της Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση³⁰⁶. Επιπλέον, οι εξαφανίσεις προσώπων που τελέστηκαν στην Κύπρο κατά την εισβολή των τουρκικών δυνάμεων το 1974 και κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύγκρουσης συνιστούν εγκλήματα πολέμου. Όμως, και όσες τέτοιες πράξεις τελέστηκαν μετά την παύση των εχθροπραξιών, στα κατεχόμενα από τις τουρκικές δυνάμεις εδάφη, εμπίπτουν στην κατηγορία των εγκλημάτων πολέμου, αφού «*το σύγχρονο καθεστώς της κατοχής ορίζεται από το άθροισμα διατάξεων του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του γενικού Διεθνούς Δικαίου, αναγνωρίζοντας το ΔΑΔ ως*

³⁰³ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

³⁰⁴ Ibid

³⁰⁵ Για την αντικειμενική και την υποκειμενική υπόσταση του διεθνούς εγκλήματος της τρομοκρατίας, βλ.

Antonio Cassese, *International Criminal Law*,..., οπ.αν., pp. 120-131

Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*... οπ.αν., σσ. 529-530

³⁰⁶ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf>

*lex specialis*³⁰⁷». Επιπρόσθετα, οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων στην Κύπρο πληρούν και την αντικειμενική και την υποκειμενική υπόσταση των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, καθώς αποτέλεσαν ευρεία και συστηματική πρακτική των τουρκικών δυνάμεων, όπως προκύπτει και από τη νομολογία του ΕυρΔΔΑ στις Διακρατικές Προσφυγές Κύπρος κατά Τουρκίας³⁰⁸ και στην Υποθέση Βαρνάβα κ.α. κατά Τουρκίας³⁰⁹.

12.2. Η εξαφάνιση ατόμου στο ελληνικό Ποινικό και Αστικό Δίκαιο: Μια συγκριτική ανάλυση

Εάν επιχειρούσαμε να αναζητήσουμε το υφιστάμενο πλαίσιο για την εξαναγκαστική εξαφάνιση προσώπου στο ελληνικό Ποινικό Δίκαιο θα αναγόμεσταν στο ποινικό αδίκημα της αρπαγής. Σύμφωνα με το άρθρο 322 του Ποινικού Κώδικα, «όποιος με απάτη ή βία, με την απειλή βίας συλλαμβάνει, απάγει ή παράνομα κατακρατεί κάποιον έτσι ώστε να αποστερεί το συλλαμβανόμενο από την προστασία της πολιτείας και ιδίως όποιος περιάγει κάποιον σε ομηρία ή σε άλλη παρόμοια κατάσταση στέρησης της ελευθερίας τιμωρείται με κάθειρξη. Αν η πράξη έγινε με σκοπό να εξαναγκαστεί ο παθών ή κάποιος άλλος σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή για την οποία δεν υπάρχει υποχρέωσή του, τιμωρείται: α) με ισόβια κάθειρξη αν ο εξαναγκασμός στρέφεται εναντίον των σωμάτων ή των προσώπων του άρθρου 157 παρ.1. β) με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών σε κάθε άλλη περίπτωση.»

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι και στα πλαίσια του ελληνικού Ποινικού Δικαίου, ως καίριο συστατικό στοιχείο του εγκλήματος της αρπαγής τίθεται το γεγονός ότι το θύμα αποστερείται της προστασίας της πολιτείας. Αντίστοιχα, στο Διεθνές Δίκαιο, κατά γενική παραδοχή τόσο στη θεωρία όσο και στη νομολογία, αποδίδεται ιδιαίτερη απαξία στο έγκλημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων, διότι κρίνεται ότι σε αυτή την περίπτωση το άτομο τίθεται εκτός του πεδίου δικαιοδοσίας του κράτους, το οποίο έχει υποχρέωση να προασπίζει και να προάγει τα δικαιώματά του. Επιπλέον, από τις επαπειλούμενες ποινές στη διάταξη του ελληνικού Ποινικού Δικαίου, συνάγεται -βάσει του άρθρου 18 του Ποινικού Κώδικα- ότι στοιχειοθετείται ως μέγιστης βαρύτητας ποινικό αδίκημα (κακούργημα). Τέλος, από το δεύτερο εδάφιο της διάταξης προκύπτει ότι σε περίπτωση τέλεσης του συγκεκριμένου αδικήματος πιθανολογείται ότι θα ακολουθήσει η τέλεση και άλλων αδικημάτων κατά του θύματος, όπως συμβαίνει συνήθως στην πράξη και στην περίπτωση των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων.

³⁰⁷ Στέλιος Περράκης, «Η σύγχρονη στρατιωτική κατοχή και το Διεθνές Δίκαιο: Μια εισαγωγική σύνθεση» στον Συλλογικό Τόμο *Καταστάσεις στρατιωτικής κατοχής και Διεθνές Δίκαιο, Ουδέν μονιμότερον του προσωρινού*, Στέλιος Περράκης επιμ., Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης Παντείου Πανεπιστημίου, Εκδόσεις Όστρια, Αθήνα, 2014, σσ. 13-27, 21, 22

³⁰⁸ *Cyprus v. Turkey* (Cases no. 6780/74, 6950/75, 8007/77, 25781/94, ECHR 2001-IV)

³⁰⁹ *Case of Varnava and others v. Turkey*: (Third Section, 2008, Grand Chamber, 2009)

Στα πλαίσια του Αστικού Δικαίου, από τις διατάξεις που ρυθμίζουν την αφάνεια (άρθρα 40-50 του Αστικού Κώδικα), ως μία κατάσταση εξαφάνισης ενός προσώπου ενώ βρισκόταν σε κίνδυνο ζωής ή απουσίας του χωρίς ειδήσεις για μεγάλο χρονικό διάστημα, θα μπορούσαν -ίσως- να αντληθούν κάποιες ρυθμίσεις και κάποια τεκμήρια για τις υποθέσεις των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων. Διευκρινίζεται ότι ο θεσμός της αφάνειας δεν συνδέεται απαραίτητα με εγκληματική ενέργεια, ωστόσο τα τεκμήρια που θέτει ο Αστικός Κώδικας για τον άφαντο, για τη ρύθμιση ζητημάτων Αστικού Δικαίου (Κληρονομικού Δικαίου, Οικογενειακού Δικαίου κ.α.), θα μπορούσαν κατ' αναλογία να εφαρμοστούν και στο Διεθνές Δίκαιο για τις υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων.

Ειδικότερα, και επί των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων θα έπρεπε να εισαχθεί ένα τεκμήριο ότι κατόπιν παρέλευσης συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος θα πρέπει να τεκμαίρεται ο θάνατος του θύματος. Ένα τέτοιο τεκμήριο θα διευκόλυνε τις δικαστικές διαδικασίες, θα επιδείωνε τη θέση των αυτουργών, και θα περιόριζε τα περιθώρια ατιμωρησίας. Η εισαγωγή τεκμηρίου για τον θάνατο εξαφανισμένου προσώπου δεν θα συνεπαγόταν τον τερματισμό της έρευνας για την εύρεσή του. Μάλιστα, το τεκμήριο θα ήταν μαχητό, και όπως ορίζει το άρθρο 45 του Αστικού Κώδικα για την αφάνεια, εάν βρισκόταν το άτομο ή έφταναν ειδήσεις του ή αποδεικνυόταν ο θάνατός του το τεκμήριο θα ανατρεπόταν.

12.3. Το ζήτημα των αγνοουμένων: Με ποιά άλλα εγκλήματα μπορεί να συρρέει το έγκλημα της εξαναγκαστικής εξαφάνισης προσώπου

Το έγκλημα της εξαναγκαστικής εξαφάνισης προσώπου, όπως διαπιστώνεται και από τη διεθνή σχετική νομολογία, ακολουθείται συνήθως από την τέλεση και άλλων εγκλημάτων. Με την τέλεση του συγκεκριμένου εγκλήματος, το θύμα αποστερείται κάθε προστασίας που του παρέχει το κράτος ως εγγυητής των δικαιωμάτων του, και επομένως είναι απολύτως εκτεθειμένο στην τέλεση και άλλων παραβιάσεων.

Το έγκλημα της εξαναγκαστικής εξαφάνισης έχει συνδεθεί ιδιαίτερα με τις εξωδικαστικές εκτελέσεις, οι οποίες συχνά το ακολουθούν. Επίσης, σε πολλές υποθέσεις εξαφανίσεων προσώπων, τα θύματα, που κρατούνται παράνομα, υποβάλλονται σε βασανιστήρια. Σε άλλες περιπτώσεις, θύματα εξαναγκαστικών εξαφανίσεων εξαναγκάστηκαν σε καταναγκαστική εργασία, ή μετέπειτα υποβλήθηκαν σε trafficking.

Σε περιπτώσεις εξαφανίσεων παιδιών, ιδίως σε κράτη της Λατινικής Αμερικής, ακολούθησαν παράνομες υιοθεσίες τους. Μάλιστα, η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση³¹⁰, στο άρθρο 25 ρυθμίζει ειδικά το ζήτημα των παιδιών που υπέστησαν εξαφάνιση ή που γεννήθηκαν κατά την παράνομη

³¹⁰ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf>

κράτηση της μητέρας τους· και προβλέπει -μεταξύ άλλων- την ακύρωση των υιοθεσιών αυτών, θέτοντας, ωστόσο, ως βασική προτεραιότητα το συμφέρον του παιδιού.

Τα εγκλήματα που ακολουθούν την τέλεση της εξαναγκαστικής εξαφάνισης ενός προσώπου συρρέουν σε πραγματική και αληθινή συρροή με το έγκλημα της εξαφάνισης, και έχουν συνδεθεί και αυτά με το δικαίωμα στην αλήθεια των θυμάτων και των οικείων τους.

12.4. Το έργο της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού

Εξαιρετικά σημαντικό είναι το έργο της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού (International Committee of the Red Cross, ICRC) για τους αγνοούμενους. Επιγραμματικά, θα μπορούσε να αναφερθεί ότι σε σχέση με το έγκλημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων η ICRC: i) σε διεθνείς και εμφύλιες ένοπλες συρράξεις επισκέπτεται, καταγράφει και ενημερώνει τις οικογένειες των κρατουμένων, ii) παρέχει προστασία στον άμαχο πληθυσμό, iii) επιδιώκει την επανασύνδεση διασκορπισμένων -λόγω του πολέμου- οικογενειών, iv) αναζητά, συλλέγει και επεξεργάζεται στοιχεία για την αναζήτηση των αγνοουμένων και διεξάγει έρευνες, v) ενθαρρύνει την καταγραφή από τις αρχές του κράτους των κρατουμένων και την ταυτοποίηση των σωμάτων των θυμάτων, vi) προωθεί τη λήψη προληπτικών μέτρων από τα κράτη (λ.χ. να παρέχουν σε κάθε μαχητή στρατιωτική ταυτότητα, να καταχωρούν επίσημα τα προσωπικά στοιχεία κάθε μέλους των ενόπλων δυνάμεων, να υιοθετούν εθνική νομοθεσία για αγνοούμενα πρόσωπα), vii) καταγράφει ομάδες αμάχων που μπορεί να βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο (π.χ. διασκορπισμένα μέλη μειονοτήτων), viii) συλλέγει στοιχεία για τους ανθρώπους που έχουν χάσει τη ζωή τους και συμβάλλει στην επιστροφή των σωμάτων τους στους οικείους τους, ix) συμβάλλει στην εκταφή και την ιατροδικαστική ταυτοποίηση των θυμάτων.³¹¹

Θα πρέπει να τονιστεί ότι αναφορικά με τις οικογένειες των αγνοουμένων, η ICRC τούς παρέχει μακροχρόνια υποστήριξη, προάγοντας το δικαίωμά τους να γνωρίζουν την τύχη των αγαπημένων τους προσώπων, παρέχοντάς τους την απαραίτητη οικονομική υποστήριξη, παρέχοντάς τους νομική υποστήριξη και βοηθώντας τους να αντιμετωπίσουν τα γραφειοκρατικά εμπόδια και προβλήματα που δημιουργούνται όταν ένα μέλος της οικογένειας είναι αγνοούμενο αλλά δεν επιβεβαιώνεται ο θάνατός του, υποστηρίζοντάς τους ψυχολογικά και συναισθηματικά, βοηθώντας τους να μην περιθωριοποιηθούν στην κοινωνία και φροντίζοντας για την επανένταξή τους, υποδεικνύοντάς τους τρόπους να θυμούνται και να αποτίουν φόρο τιμής στα αγαπημένα τους πρόσωπα.³¹²

³¹¹ Marco Sassoli, Marie-Louise Tougas, “The ICRC and the missing”, *International Review of the Red Cross*, 2002, No. 848 - Missing persons, pp. 733-746

https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_848_sassoli.pdf

ICRC Report: “The Missing and their families”, 2003

https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_themissing_012003_en_10.pdf

³¹² <https://www.icrc.org/en/document/missing-bringing-clarity-and-comfort-amid-anguish>

Σε πολλές περιπτώσεις η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού έρχεται αντιμέτωπη και αντιμετωπίζει εμπόδια στο έργο της λόγω της έλλειψης πολιτικής βούλησης από την πλευρά των κρατών ή των αντίπαλων μερών σε μια σύρραξη. Σε κάθε περίπτωση, όμως, προάγει έμπρακτα και αποτελεσματικά το δικαίωμα των οικείων των αγνοουμένων προσώπων να γνωρίζουν την αλήθεια, όλα τα δικαιώματα που συνδέονται με αυτό, και επιδιώκει να το θέσει πιο υψηλά στην ατζέντα των διεθνών και περιφερειακών οργανισμών, των κρατών, και των κυβερνητικών και μη κυβερνητικών οργανώσεων.

Θα πρέπει να αναφερθεί και η Διεύθυνση Αναζητήσεων³¹³ του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, η οποία από την ίδρυσή της, το 1915, μέχρι σήμερα έχει να επιδείξει πολύ σημαντικό έργο στην αναζήτηση αγνοουμένων προσώπων στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Θέτοντας ως στόχους: i) τη διατήρηση της συνοχής της οικογένειας, ii) την αποκατάσταση των οικογενειακών δεσμών, iii) τη διατήρηση της επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη των οικογενειών, iv) την εξακρίβωση της τύχης των αγνοουμένων και την ενημέρωση των οικείων τους· η Διεύθυνση Αναζητήσεων διαθέτει το μεγαλύτερο αρχείο αναζητήσεων στην Ελλάδα και ένα από τα μεγαλύτερα παγκοσμίως, με 400.000 ατομικές καρτέλες. Για την αποτελεσματικότερη λειτουργία της, συνεργάζεται στενά με τη Διεθνή Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού, το Διεθνές Δίκτυο Υπηρεσιών Αναζητήσεων, με κρατικούς ή ιδιωτικούς φορείς, διεθνείς οργανισμούς, Μ.Μ.Ε. και εθελοντές. Στις δραστηριότητές της συγκαταλέγονται: α) η συλλογή και αρχειοθέτηση ατομικών και άλλων σχετικών στοιχείων για τους αγνοουμένους, β) μετά τον εντοπισμό των αγνοουμένων η αποκατάσταση της επικοινωνίας με τις οικογένειές τους, γ) η διαμεσολάβηση επαναπατρισμού θυμάτων πολεμικών γεγονότων, δ) η εξυπηρέτηση Ελλήνων σε ξένες χώρες και αλλοεθνών που βρίσκονται στην Ελλάδα για τον εντοπισμό των οικείων τους, ε) η έκδοση βεβαιώσεων ομηρίας, αιχμαλωσίας, βασανισμού, θανάτωσης, προκειμένου να βοηθηθούν τα θύματα ή οι οικείοι τους στην αποκατάστασή τους.

Έχει ιδιαίτερη σημασία να αναφερθεί ότι, όπως προκύπτει και καταγράφεται τόσο από την εμπειρία της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού³¹⁴, όσο και από την εμπειρία της Επιτροπής των Η.Ε. κατά των Εξαναγκαστικών Εξαφανίσεων³¹⁵, αλλά και σε σχετικά Κείμενα³¹⁶ του Ο.Η.Ε., η ταυτοποίηση των θυμάτων μέσω DNA test θεωρείται ιδιαίτερα αποτελεσματική μέθοδος, η οποία παρέχει σχεδόν απόλυτης βεβαιότητας αποτελέσματα.

<https://www.icrc.org/en/document/international-day-disappeared-icrc-calls-more-efforts-document-fate-missing>

³¹³ <http://www.redcross.gr/default.asp?la=1&pid=14>

³¹⁴ Luc Capdevila, Danièle Voldman, “Du numéro matricule au code génétique: la manipulation du corps des tués de la guerre en quête d'identité”, *International Review of the Red Cross*, 2002, No. 848-Missing persons, pp. 763, 764

https://www.icrc.org/fre/assets/files/other/irrc_848_capdevila.pdf

³¹⁵ Olivier de Frouville, “Le droit de l'Homme à la vérité en droit international : à propos de quelques considérations inactuelles”, *οπ.αυ.*

³¹⁶ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/12/19

12.5. Η Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο³¹⁷

Αναφορικά με το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο, μετά από σειρά διακοινοτικών συναντήσεων και διαπραγματεύσεων, από το 1974, με την ενθάρρυνση και της διεθνούς κοινότητας, συστάθηκε, το 1981, η Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο (ΔΕΑ).

Επισημαίνεται ότι στο χρονικό διάστημα μεταξύ του 1975 και του 1979 η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. υιοθέτησε τρία Ψηφίσματα³¹⁸, απευθύνοντας συστάσεις και ενθαρρύνοντας υπέρ της σύστασης ενός διερευνητικού σώματος για την αντιμετώπιση του ανθρωπιστικού αυτού προβλήματος. Στη συνέχεια, το 1981 και το 1982, υιοθέτησε δύο ακόμη Ψηφίσματα³¹⁹, καλωσορίζοντας τη σύσταση της ΔΕΑ και καλώντας την να προχωρήσει χωρίς καθυστέρηση στη διεκπεραίωση της αποστολής της.

Η ΔΕΑ συστάθηκε, το 1981, κατόπιν συμφωνίας μεταξύ της Ελληνοκυπριακής και της Τουρκοκυπριακής πλευράς υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών. Κατά τις επόμενες δύο δεκαετίες, το έργο και στις δύο πλευρές επικεντρώθηκε στις έρευνες για την εξακρίβωση της τύχης των αγνοουμένων καθώς και στη διαπραγμάτευση ενός κοινού επίσημου καταλόγου όλων των αγνοουμένων. Επίσης συνελέγησαν δείγματα αίματος από τους συγγενείς με σκοπό να βοηθήσουν στις ταυτοποιήσεις. Το 2006, η Επιτροπή ξεκίνησε ανασκαφές και εκταφές και στις δύο πλευρές του νησιού.

Σύμφωνα με τους όρους³²⁰ σύστασης και λειτουργίας της, η ΔΕΑ αποτελείται από τρία Μέλη: ένα από την Ελληνοκυπριακή πλευρά, ένα από την Τουρκοκυπριακή, και το τρίτο μέλος είναι αξιωματούχος επιλεγόμενος από τη Διεθνή Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού, διοριζόμενος, με τη συγκατάθεση αμφοτέρων των πλευρών, από τον Γενικό Γραμματέα των Η.Ε. Η Επιτροπή επιλαμβάνεται υποθέσεων προσώπων καταγγελλομένων ως εξαφανισθέντων στις διακοινοτικές συγκρούσεις και από την εισβολή του Ιουλίου 1974 και μετέπειτα. Το mandate της ΔΕΑ δεν καλύπτει την απόδοση ευθυνών για τους θανάτους ή την έρευνα των αιτιών τους. Επιπλέον, στη διαδικασία της εκταφής συνεργάζεται με την ICRC. Στην αποστολή της Επιτροπής εντάσσεται η σύνταξη καταλόγων των αγνοουμένων, καθορίζοντας -όσο είναι δυνατόν- εάν βρίσκονται στη ζωή ή έχουν πεθάνει και σε περίπτωση θανάτου τον χρόνο του θανάτου κατά προσέγγιση, καθώς και την επιστροφή των σωμάτων τους στα αγαπημένα τους πρόσωπα.

Η ΔΕΑ στο έργο της, εκτός από την ICRC, συνεπικουρείται από την Αργεντίνικη Ομάδα Δικανικής Ανθρωπολογίας (EAAF)³²¹ και τη Διεθνή Επιτροπή για τους Αγνοούμενους (ICMP)³²².

³¹⁷ <http://www.cmp-cyprus.org/gr/>

³¹⁸ A/RES/3450 (1975), A/RES/33/172 (1978), A/RES/34/30 (1979)

³¹⁹ A/RES/36/164 (1981), A/RES/37/181 (1982)

³²⁰ Για περισσότερα βλ. <http://www.cmp-cyprus.org/gr/about-the-cmp/terms-of-reference-and-mandate/>

³²¹ Argentine Forensic Anthropology Team (Equipo Argentino de Antropología Forense)
<http://www.eaaf.org/>

Βάσει των αριθμητικών και στατιστικών στοιχείων και των διαγραμμάτων³²³ που δίνει η ΔΕΑ, στο χρονικό διάστημα από το 2006 έως το 2015, από τους 1508 Ελληνοκυπρίους αγνοουμένους -που αναζητεί- ταυτοποιήθηκαν οι 457 και από τους 493 Τουρκοκυπρίους αγνοουμένους ταυτοποιήθηκαν οι 144.

Παρά την τεθείσα υποχρέωση ευρείας συνεργασίας των μερών, κρίνεται ότι «η ΔΕΑ μέχρι και το 2006 βρισκόταν σε σχετική αδράνεια, λόγω της έλλειψης συνεργασίας εκ μέρους της Τουρκοκυπριακής πλευράς και έκτοτε αντιμετωπίζει εκ νέου δυσκολίες στη συνεργασία της με την Τουρκοκυπριακή πλευρά³²⁴».

12.6. Εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο

12.6.1. Οι Διακρατικές Προσφυγές της Κύπρου κατά της Τουρκίας

Βαρύνουσας σημασίας για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο -αλλά και για το σύνολο των πτυχών του Κυπριακού ζητήματος- είναι οι Εκθέσεις της ΕυρΕΔΑ επί των Διακρατικών Προσφυγών της Κύπρου κατά της Τουρκίας και η απόφαση του ΕυρΔΔΑ επί της τέταρτης εξ αυτών. (6780/1974, 6950/1975, 8007/1977, 25781/1994). Για το ζήτημα των αγνοουμένων θα πρέπει να αναφερθούμε στην τρίτη και στην τέταρτη διακρατική προσφυγή, εκ των οποίων παρουσιάζονται -στη συνέχεια- πτυχές τους που αφορούν στο ζήτημα των αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων.

«Στην τρίτη διακρατική προσφυγή, η αποδεικτική διαδικασία της ΕυρΕΔΑ επικεντρώθηκε στο τεράστιο ανθρωπιστικό πρόβλημα των αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων. Η προσφεύγουσα κυπριακή κυβέρνηση κατέθεσε στην Επιτροπή κατάλογο με τα ονόματα και τα λοιπά στοιχεία 1619 αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων και 50 έγγραφες δηλώσεις με νέα στοιχεία ή μάρτυρες. Λόγω του εξαιρετικά μεγάλου αριθμού των υποθέσεων, η Επιτροπή αποφάσισε να προχωρήσει στην κατ' ουσία εξέταση πέντε περιπτώσεων που θα προσδιόριζε ενδεικτικά η κυπριακή κυβέρνηση.

»Διεξήχθη εξέταση μαρτύρων και η ΕυρΕΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στις τρεις από τις πέντε ερευνηθείσες υποθέσεις αποδείχτηκε πλήρως ότι οι συγκεκριμένοι Ελληνοκύπριοι ήταν κρατούμενοι των τουρκικών αρχών κατά το έτος 1974, κυρίως στις φυλακές των Αδάνων, γεγονός που υποδηλώνει ότι υπάρχουν επαρκείς ενδείξεις ότι το ίδιο συνέβη και σε ακαθόριστο αριθμό άλλων περιπτώσεων. Δημιουργείται, λοιπόν, σύμφωνα με την Επιτροπή, τεκμήριο

³²² International Commission on Missing Persons

<http://www.icmp.int/>

³²³ http://www.cmp-cyprus.org/media/attachments/Quick%20Statistics/Facts_and_Figures-August_2015-GR.pdf

³²⁴ http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2006.nsf/cyprus03_gr/cyprus03_gr?OpenDocument

ευθύνης της Τουρκίας για την τύχη των προσώπων αυτών. Επιπλέον, η ΕυρΕΔΑ τονίζει ιδιαίτερα ότι οι τουρκικές αρχές δεν έχουν παράσχει καμία σχετική πληροφορία, και το γεγονός ότι η κατάσταση προκαλεί σοβαρή οδύνη στις οικογένειές τους, οι οποίες παραμένουν χωρίς νέα των συγγενών τους για εννέα χρόνια. Αναφέρει, ακόμη, ότι δεν βρίσκει κανένα λόγο που να δικαιολογεί την κράτηση των αγνοουμένων προσώπων (δεδομένου ότι το καθεστώς του αιχμαλώτου πολέμου σχετίζεται μόνο με την κράτηση στη διάρκεια ή αμέσως μετά το πέρας των εχθροπραξιών). Διαπιστώνει παραβίαση του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ³²⁵ περί προσωπικής ελευθερίας. Καταλήγει, τέλος, στο συμπέρασμα ότι δεν μπορεί να αποκλεισθεί η πιθανότητα θανάτου τους σε όλο αυτό το διάστημα που αγνοούνται, παραλληλίζοντας την υπόθεση αυτή με δολοφονίες προσώπων».³²⁶

«Ο Κύπριος Επίτροπος Μιχαλάκης Τριανταφυλλίδης -στη διαφοροποιημένη γνώμη που κατέθεσε- τόνισε ότι η Τουρκία παραβιάζει και το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ, που κατοχυρώνει το δικαίωμα στη ζωή, το άρθρο 3 περί απαγόρευσης απάνθρωπης μεταχείρισης, το άρθρο 4 περί απαγόρευσης της δουλείας και το άρθρο 8 περί προστασίας της οικογένειας. Υποστήριξε, επιπλέον, ότι υπήρξαν πλήρεις αποδείξεις και για τις πέντε υποθέσεις που εξετάστηκαν, όχι μόνο για τις τρεις που δέχτηκε η Επιτροπή».³²⁷

«Ο Έλληνας Επίτροπος Γεώργιος Τενεκίδης -στη διαφοροποιημένη γνώμη που κατέθεσε- ανέφερε ότι πολλοί από τους αγνοουμένους μετά από εννέα ετών κράτηση υπό απάνθρωπες συνθήκες ασφαλώς θα έχουν πεθάνει, και επικαλέθηκε και το άρθρο 4 της ΕΣΔΑ περί απαγόρευσης της δουλείας, επισημαίνοντας ότι μια μορφή δουλείας είναι και τα καταναγκαστικά έργα, στα οποία πιθανότατα υποβάλλονταν οι φυλακισμένοι Ελληνοκύπριοι στην Τουρκία. Υποστήριξε ότι ο αριθμός των περιπτώσεων με τις οποίες ασχολήθηκε η Επιτροπή ήταν ελάχιστος, αν συγκριθεί λ.χ. με τον αριθμό των 2000 αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων, για την τύχη των οποίων είναι υποχρέωση της Επιτροπής να εξαγάγει συμπεράσματα από την έλλειψη οποιασδήποτε πληροφορίας γι' αυτούς. Τόνισε, επίσης, ότι με δεδομένη την εκ των πραγμάτων αδυναμία της προσφεύγουσας να συγκεντρώσει αποδείξεις, - καθώς οι αγνοούμενοι κρατούντο επί εννέα χρόνια στο κατεχόμενο μέρος της Κύπρου ή στην Τουρκία όπου η πρόσβαση οποιουδήποτε Ελληνοκυπρίου είναι εντελώς απαγορευμένη- θα έπρεπε να γίνει ένα είδος αντιστροφής του βάρους απόδειξης και βάσει της αρχής “της αποτελεσματικότητας του εδαφικού ελέγχου”³²⁸ να είναι η Τουρκία εκείνη που οφείλει να προσκομίσει αποδείξεις. Χαρακτήρισε την ευθύνη της Τουρκίας για όλες τις παραβιάσεις που έλαβαν χώρα στην Κύπρο ως “απόλυτη” (“strict liability”). Επιπλέον, υποστήριξε ότι με

³²⁵ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf

³²⁶ Γεώργιος Ι. Μίντσης, *Οι Διακρατικές Προσφυγές στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, σσ. 332, 333, 348

Report of the European Commission of Human Rights, 4 October 1983

Σχετικές αναφορές υπάρχουν και στο Report of the European Commission of Human Rights, 10 July 1976

³²⁷ Γεώργιος Ι. Μίντσης, *Οι Διακρατικές Προσφυγές στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ..., οπ.αν., σ. 349

Report of the European Commission of Human Rights, 4 October 1983

³²⁸ “concept of effectiveness of territorial control”

δεδομένη την άρνηση της Τουρκίας για τη διενέργεια οποιασδήποτε έρευνας, θα έπρεπε να εφαρμοσθεί πλέον η “διά τεκμηρίων απόδειξη” (“proof by presumption”), ότι δηλαδή τεκμαίρονται ως αληθινές οι σε βάρος της καταγγελίες.».³²⁹

Δικονομικά, δηλαδή, η άρνηση διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας και παροχής οποιασδήποτε πληροφορίας ισοδυναμεί με ομολογία³³⁰ και επομένως με πλήρη απόδειξη. Περνούμε έτσι από το τεκμήριο της αθωότητας σε ένα «τεκμήριο ενοχής», ώστε να υποχρεωθεί η καθ’ ης να παράσχει την οφειλόμενη συνεργασία, και να αποτρέπεται η επίκληση της κατηγορίας των αγνοουμένων με σκοπό την παράταση της ατιμωρησίας. Η μη διεξαγωγή οποιασδήποτε έρευνας και η μη παροχή οποιασδήποτε πληροφορίας για το ζήτημα των αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων αποτελεί μια προδήλως κακόπιστη στάση της Τουρκίας, συνιστά απόπειρα απόκρυψης τελεσθέντων αδικημάτων, και αποτελεί έναν συγκεκαλυμμένο(;) τρόπο αναίρεσης και μη εφαρμογής των διεθνών της υποχρεώσεων περί προάσπισης των δικαιωμάτων των ατόμων που βρίσκονται υπό τη δικαιοδοσία της, περί προστασίας του δικαιώματος στη ζωή, περί προάσπισης του δικαιώματος προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας, περί απαγόρευσης της απάνθρωπης μεταχείρισης· ζητημάτων, δηλαδή, που άπτονται του *jus cogens*.

Στην τέταρτη διακρατική προσφυγή³³¹, επί του ζητήματος των αγνοουμένων, η κυπριακή κυβέρνηση υποστήριξε ότι -20 χρόνια μετά το τέλος των εχθροπραξιών- υπήρχαν ακόμη περίπου 1491 Ελληνοκύπριοι αγνούμενοι, για τους οποίους υπήρχαν μαρτυρίες ότι τελευταία φορά τους είχαν δει ζωντανούς να κρατούνται από τις τουρκικές αρχές, και για τους οποίους η Τουρκία δεν είχε δώσει ποτέ εξηγήσεις.

«Η ΕυρΕΔΑ υποστήριξε ότι το αν υφίστανται Ελληνοκύπριοι αγνοούμενοι που βρίσκονται ακόμη υπό την κράτηση των τουρκικών αρχών έφερε υποθετικό χαρακτήρα και δεν είχαν προσκομιστεί νέα αποδεικτικά στοιχεία. Παρέπεμψε στην Έκθεσή της του 1983 επί της τρίτης διακρατικής προσφυγής, όπου είχε γνωμοδοτήσει ότι είχε αποδειχτεί ότι ορισμένοι από τους αγνοουμένους βρίσκονταν υπό τουρκική κράτηση όταν εξαφανίστηκαν (γεγονός το οποίο είχε επιβεβαιωθεί και από τον R.Denktaş, ο οποίος σε τηλεοπτική του συνέντευξη είχε δηλώσει ότι τουρκοκυπριακές παραστρατιωτικές δυνάμεις είχαν σκοτώσει αγνοουμένους, αλλά και από δηλώσεις άλλων αξιωματούχων των τουρκικών αρχών), το γεγονός δε αυτό για το οποίο σαφώς φέρει ευθύνη η Τουρκία, καθώς και το γεγονός ότι η Άγκυρα δεν έχει χορηγήσει πληροφορίες για την τύχη των αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων συνιστούν σοβαρή παραβίαση του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ περί προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας. Για το διάστημα από το 1983

³²⁹ Γεώργιος Ι. Μίντσης, *Οι Διακρατικές Προσφυγές στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ..., οπ.αν., σσ. 342, 349, 350

Report of the European Commission of Human Rights, 4 October 1983

³³⁰ Για το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο περί της ομολογίας στο ελληνικό Αστικό και Ποινικό Δίκαιο, βλ. Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας: άρθρο 339 «Αποδεικτικά μέσα είναι η ομολογία, ...», άρθρο 352§1 «Η ομολογία του διαδίκου, προφορική ή γραπτή, ενώπιον του δικαστηρίου που δικάζει τη δίκη ή του εντεταλμένου δικαστή, αποτελεί πλήρη απόδειξη εναντίον εκείνου που ομολόγησε.», και Κώδικας Ποινικής Δικονομίας: άρθρο 178 «Κυριότερα αποδεικτικά μέσα στην ποινική διαδικασία είναι: ... δ) η ομολογία του κατηγορουμένου...».

³³¹ Cyprus v. Turkey, Case no. 25781/94, ECHR 2001-IV

[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454#{\"itemid\":\[\"001-59454\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454#{\)

και μετά, γνωμοδότησε ότι δεν υφίσταται μεν παραβίαση του άρθρου 5 υπό την έννοια της κράτησης Ελληνοκυπρίων αγνοουμένων, υπάρχει όμως παραβίαση της ίδιας διάταξης υπό την έννοια της παράλειψης διεξαγωγής οποιασδήποτε αποτελεσματικής έρευνας από τις τουρκικές αρχές για την τύχη των αγνοουμένων, ενόψει του ότι ήδη κρίθηκε ότι εξαφανίστηκαν ενώ βρίσκονταν υπό τουρκική κράτηση.

»Επιπλέον, η ΕυρΕΔΑ υποστήριξε ότι έχει λάβει χώρα παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 της ΕΣΔΑ, δεδομένου ότι οι αγνούμενοι εξαφανίστηκαν κάτω από συνθήκες απειλής της ζωής τους και ότι οι τουρκικές αρχές δεν έχουν διεξαγάγει οποιαδήποτε αποτελεσματική έρευνα. Τέλος, η Επιτροπή υποστήριξε ότι υφίσταται συνεχιζόμενη παραβίαση από την Τουρκία του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ περί απαγόρευσης της απάνθρωπης μεταχείρισης, ως προς τους συγγενείς των Ελληνοκυπρίων αγνοουμένων, οι οποίοι παραμένουν επί 25 χρόνια χωρίς πληροφόρηση για τα αγαπημένα τους πρόσωπα».³³²

Μετά την κατάθεση της γνωμοδότησης της Επιτροπής, η Υπόθεση παραπέμφθηκε το 1999, και από την κυπριακή κυβέρνηση και από την ΕυρΕΔΑ, στο ΕυρΔΔΑ, του οποίου τη δικαιοδοσία είχε αναγνωρίσει στο μεταξύ (το 1990) η Τουρκία. Το Πάνελ της Ευρείας Σύνθεσης έκρινε ότι η Υπόθεση, λόγω της σπουδαιότητάς της, θα έπρεπε να εκδικαστεί από το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης. Το Δικαστήριο στην απόφασή του³³³, επί των καταγγελιών για τους αγνοουμένους, αποδέχθηκε τη γνωμοδότηση της Επιτροπής.

Η κυπριακή κυβέρνηση αναφέρθηκε σε 1485 αγνοούμενους Ελληνοκυπρίους. Το Δικαστήριο δεν αναφέρθηκε σε ακριβή αριθμό αγνοουμένων, αλλά υποστήριξε ότι τα αριθμητικά στοιχεία που καταθέτει η προσφεύγουσα συμφωνούν με αυτά που δίνει η Διεθνής Επιτροπή για τους Αγνοουμένους (ICMP).

Το Δικαστήριο υποστήριξε ότι το αν οι αγνοούμενοι δολοφονήθηκαν από τις τουρκικές αρχές ή με τη συναίνεσή τους εκφεύγει χρονικά της δικαιοδοσίας του. Επομένως, υποστήριξε ότι δεν αναγνωρίζει υπό αυτή την έννοια παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ, αλλά αναγνωρίζει παραβίαση του άρθρου 2 υπό την έννοια ότι το κράτος έχει υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή. Αυτή την υποχρέωση τη συνέδεσε με τη γενική υποχρέωση του κράτους, του άρθρου 1 της ΕΣΔΑ, να διασφαλίζει, σε κάθε άτομο που βρίσκεται στη δικαιοδοσία του, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που θέτει η Σύμβαση. Κατέληξε, λοιπόν, ότι η Τουρκία τελεί διαρκή παραβίαση του άρθρου 2 λόγω της μη διεξαγωγής καμίας έρευνας για τους αγνοουμένους Ελληνοκυπρίους, οι οποίοι εξαφανίστηκαν υπό συνθήκες απειλής της ζωής τους.

Επιπλέον, το ΕυρΔΔΑ έκρινε ότι για τους αγνοουμένους έχει συντελεστεί παραβίαση του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ περί προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας, λόγω της μη διεξαγωγής οποιασδήποτε αποτελεσματικής έρευνας από τις τουρκικές αρχές αναφορικά με την κράτηση και τη μετέπειτα εξαφάνιση των προσώπων αυτών. Μάλιστα, υποστήριξε ότι

³³² Γεώργιος Ι. Μίντσης, *Οι Διακρατικές Προσφυγές στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ..., οπ.αν., σσ. 374, 375, 376, 377

Report of the European Commission of Human Rights, 4 June 1999

³³³ Cyprus v. Turkey, Case no. 25781/94, ECHR 2001-IV

[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454#{\"itemid\":\[\"001-59454\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454#{\)

πρόκειται περί διαρκούς παραβίασης, αφού και από το 1983 -που καταγράφηκε από την Επιτροπή- και μετά, η Τουρκία εξακολούθησε να μην παρέχει κανένα στοιχείο. Αξίζει να αναφερθεί ότι το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το άρθρο 5 υποχρεώνει τις αρχές να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε να μην υφίσταται ο κίνδυνος εξαφάνισης ατόμου.

Για τους συγγενείς των αγνοουμένων το Δικαστήριο έκρινε ότι υφίσταται διαρκής παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ περί απαγόρευσης της απάνθρωπης μεταχείρισης, λόγω της στάσης των αρχών να μην τους παρέχουν καμία σχετική πληροφορία και να μην διεξάγουν αποτελεσματική έρευνα. Στην απόφαση συνδέεται εμφιατικά η δοκιμασία των συγγενών -πέρα από την εξαφάνιση του αγαπημένου τους προσώπου- με τη στάση των αρχών του κράτους απέναντί τους.

Η διαπίστωση ότι η μακροχρόνια αβεβαιότητα και αγωνία για την τύχη ενός προσώπου προκαλεί στους συγγενείς του ψυχικό πόνο που συνιστά απάνθρωπη μεταχείριση συνιστά ιδιαίτερα σημαντική συμβολή της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ στην προαγωγή του δικαιώματος στην αλήθεια. Τονίζεται δε τόσο στη γνωμοδότηση της ΕυρΕΔΑ επί της τέταρτης διακρατικής προσφυγής, όσο και στην απόφαση του ΕυρΔΔΑ επ' αυτής, αλλά και σε προηγούμενες αποφάσεις του Δικαστηρίου (Υπόθεση Kurt v. Turkey, 1998³³⁴).

12.6.2. Η Υπόθεση Βαρνάβα και άλλοι κατά Τουρκίας

Ιδιαίτερης σημασίας για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο είναι και η απόφαση³³⁵ του ΕυρΔΔΑ στην Υπόθεση Βαρνάβα και άλλοι κατά Τουρκίας. Στη συγκεκριμένη Υπόθεση εκδικάστηκαν εννέα αιτήσεις (16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 και 16073/90) που ασκήθηκαν στην Επιτροπή, το 1991, για εννέα υποθέσεις αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων από συγγενείς τους. Οι προσφεύγοντες υποστήριζαν ότι τα άτομα αυτά είχαν εξαφανιστεί, από το 1974, ενώ κρατούντο από τις τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις και ότι η Τουρκία δεν είχε δώσει ποτέ εξηγήσεις και πληροφορίες επί των ζητημάτων αυτών. Η Υπόθεση διαβιβάστηκε από την ΕυρΕΔΑ στο Δικαστήριο το 1999, και το 2000 η κυπριακή κυβέρνηση δήλωσε ότι επιθυμεί να μετάσχει στη διαδικασία. Η Υπόθεση παραπέμφθηκε το 2003 στο Τρίτο Τμήμα του Δικαστηρίου, το οποίο εξέδωσε απόφαση στις 10 Ιανουαρίου του 2008. Η κυπριακή κυβέρνηση ζήτησε -βάσει του άρθρου 43 της ΕΣΔΑ³³⁶- την παραπομπή της υπόθεσης ενώπιον του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, αίτημα που έγινε δεκτό. Η απόφαση του

³³⁴ Case of Kurt v. Turkey (1998)

[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58198#{"itemid":\["001-58198"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58198#{)

³³⁵ Case of Varnava and others v. Turkey: (Third Section, 2008, Grand Chamber, 2009)

[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-84336"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94162#{"itemid":\["001-94162"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94162#{)

³³⁶ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf

Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης εξεδόθη στις 18 Σεπτεμβρίου 2009. Οι δύο αποφάσεις συμβαδίζουν, έχουν όμως μια διαφοροποίηση ως προς την παραβίαση του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ.

Η πρώτη αίτηση (16064/90) αφορούσε την υπόθεση του Ανδρέα Βαρνάβα, ο οποίος ήταν έμπορος σιδηρικών, είχε κληθεί κατά την επιστράτευση, και παγιδεύτηκε σε μία μάχη στην οποία η περιοχή καταλήφθηκε από τις τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις. Υπήρξε μία μαρτυρία συγκρατουμένου του ότι το 1974 για λίγες μέρες κρατούντο στο ίδιο κελί στις φυλακές των Αδάνων στην Τουρκία, και μετέπειτα δεν υπήρξε νεότερη πληροφορία.

Η δεύτερη αίτηση (16065/90) αφορούσε την υπόθεση του Ανδρέα Λοϊζίδη, φοιτητή ο οποίος εξέτιε τη στρατιωτική του θητεία, και μετά από μια μάχη στη Λάπιθο και την κατάληψή της, το 1974, εξαφανίστηκε. Σύμφωνα με μαρτυρία άλλου στρατιωτή τελευταία φορά τον είδε στη Λάπιθο, να φροντίζει έναν τραυματία σε μια αποθήκη. Σύμφωνα με μαρτυρία συγκρατουμένου του τον είδε και τον αναγνώρισε στις φυλακές των Αδάνων.

Η τρίτη αίτηση (16066/90) αφορούσε την υπόθεση του Φίλιππου Κωνσταντίνου, φοιτητή ο οποίος εξέτιε τη στρατιωτική του θητεία, και εξαφανίστηκε το 1974 μετά από επίθεση των τουρκικών δυνάμεων στην περιοχή όπου είχε σταλεί σε αποστολή. Σύμφωνα με μαρτυρία συγκρατουμένου του, βρίσκονταν σε φυλακή στην Τουρκία, το 1974, και μετέπειτα μεταφέρθηκαν στην Κύπρο. Βάσει μαρτυρίας άλλου συγκρατουμένου του, βρίσκοταν στις φυλακές των Αδάνων. Ο πατέρας του είχε αναγνωρίσει τον γιο του σε φωτογραφία της εφημερίδας «Αθηναϊκή» (το 1974) που έδειχνε τη μεταφορά με βάρκα Ελληνοκυπρίων προς την Τουρκία.

Η τέταρτη αίτηση (16068/90) αφορούσε την υπόθεση του Δημήτρη Θεοχαρίδη, ο οποίος ήταν φωτογράφος, είχε κληθεί ως έφεδρος στον στρατό, και εξαφανίστηκε σε μία μάχη το 1974. Σύμφωνα με μαρτυρία φυλακισμένου στις φυλακές των Αδάνων, το 1974, άκουσε έναν Τούρκο στρατιώτη να τον καλεί με το όνομά του, και τον είδε κουτσό.

Η πέμπτη αίτηση (16069/90) αφορούσε την υπόθεση του Πανίκου Χαραλάμπους, φοιτητή ο οποίος εξέτιε τη στρατιωτική του θητεία, και εξαφανίστηκε το 1974 σε επιχείρηση ανίχνευσης περιοχής. Σύμφωνα με μαρτυρία συγκρατουμένου του, βρίσκονταν μαζί σε φυλακές στην Τουρκία. Η μητέρα του είχε αναγνωρίσει τον γιο της σε φωτογραφία της εφημερίδας «Αθηναϊκή» (το 1974) που έδειχνε τη μεταφορά με βάρκα Ελληνοκυπρίων προς την Τουρκία.

Η έκτη αίτηση (16070/90) αφορούσε την υπόθεση του Ελευθέριου Θωμά, ο οποίος ήταν μηχανικός αυτοκινήτων, είχε κληθεί κατά την επιστράτευση, και εξαφανίστηκε σε μάχη το 1974. Καταγράφηκε από την ICRC, το 1974, ως κρατούμενος σε στρατιωτικό νοσοκομείο των τουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων. Την ίδια χρονιά, ένα ημερήσιο έντυπο των Τουρκοκυπρίων δημοσίευσε φωτογραφία του μαζί με άλλους ως αιχμαλώτων πολέμου. Επίσης, υπήρξε μαρτυρία συγκρατουμένου ότι μεταφέρθηκαν μαζί από την Κύπρο στη Τουρκία.

Η έβδομη αίτηση (16071/90) αφορούσε την υπόθεση του Σάββα Χατζηπαντελή, ο οποίος ήταν τραπεζικός υπάλληλος, και είχε συλληφθεί από Τούρκους στρατιώτες το 1974 σε εφόδους που κάνανε σε σπίτια στο χωριό Γιαλούσα, όπου είχαν επιβάλει απαγόρευση κυκλοφορίας και είχαν επιβάλει την κατάθεση λίστας με καταγεγραμμένους όλους τους άρρενες ηλικίας από 7 έως 70 ετών. Η ICRC επιβεβαίωσε ότι ο συγκεκριμένος πολίτης και τα υπόλοιπα οκτώ άτομα που είχαν συλληφθεί εκείνη τη μέρα κρατούντο από τις τουρκικές αρχές στη Λευκωσία. Λίγες ημέρες μετά, μία ομάδα Τουρκοκυπρίων λήστεψε την τράπεζα στην οποία εργαζόταν ο συλληφθείς, αφού υποχρέωσαν συγκεκριμένα άτομα να ξεκλειδώσουν τα χρηματοκιβώτια. Για ένα χρηματοκιβώτιο που είχε τα κλειδιά μόνο ο συλληφθείς επέστρεψαν μετά από κάποιες ημέρες και το διέρρηξαν.

Η όγδοη αίτηση (16072/90) αφορούσε την υπόθεση του Σάββα Αποστολίδη, ο οποίος ήταν δημιουργός, εξέτιε τη στρατιωτική του θητεία, και εξαφανίστηκε το 1974 μετά από επίθεση των τουρκικών δυνάμεων στην περιοχή όπου είχε σταλεί σε αποστολή. Σύμφωνα με μαρτυρία συγκρατουμένου του, το 1974 βρισκόταν στις φυλακές των Αδάνων.

Η ένατη αίτηση (16073/90) αφορούσε την υπόθεση του Λεοντή Δημητρίου Σάρμα, ο οποίος είχε κληθεί κατά την επιστράτευση, και παγιδεύτηκε σε μία μάχη κατά την οποία η περιοχή καταλήφθηκε από τις τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις. Υπήρξε μία μαρτυρία συγκρατουμένου του ότι το 1974 κρατούντο μαζί στις φυλακές Antiyama στην Τουρκία, τον Οκτώβριο του 1974 όλοι οι φυλακισμένοι αυτών των φυλακών μεταφέρθηκαν στις φυλακές των Αδάνων, και ένας Τούρκος αξιωματικός διάλεξε μερικούς από αυτούς -εκ των οποίων και τον συγκεκριμένο- και έκτοτε δεν τον ξαναείδε.

Του ενός εξ αυτών των αγνοουμένων, του Σάββα Χατζηπαντελή, το 2007 κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, βρέθηκε το σώμα σε ομαδικό τάφο και ταυτοποιήθηκε.

Το Δικαστήριο δεν διαφοροποιήθηκε από την απόφασή του επί της τέταρτης διακρατικής προσφυγής της Κύπρου κατά της Τουρκίας³³⁷ και παρέπεμψε σε αυτήν ως προς τις διαπιστωθείσες παραβιάσεις.

Πιο συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι η Τουρκία, λόγω της μη διεξαγωγής καμίας έρευνας, τελεί διαρκή παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ ως προς τους 9 αγνοουμένους, οι οποίοι εξαφανίστηκαν υπό συνθήκες απειλής της ζωής τους, ενώ βρίσκονταν υπό την κράτηση των τουρκικών αρχών. Υποστήριξε ότι παρά το γεγονός ότι έχουν παρέλθει 34 χρόνια και υπάρχουν ισχυρές εκ των περιστάσεων ενδείξεις ότι οι άνθρωποι αυτοί μπορεί να μην βρίσκονται στη ζωή, η Τουρκία εξακολουθεί να υποχρεούται να διεξαγάγει αποτελεσματική έρευνα. Επισημάνε, μάλιστα, ότι η έρευνα δεν πρέπει να σταματά με την εύρεση του σώματος κάποιου ή με το να τεκμαίρεται ο θάνατός του, αλλά με την εύρεση και τη δίωξη των αυτουργών.

Για τους συγγενείς των αγνοουμένων, το Δικαστήριο έκρινε ότι υφίσταται διαρκής παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ περί απαγόρευσης της απάνθρωπης μεταχείρισης, λόγω της στάσης των τουρκικών αρχών να μην τους παρέχουν καμία σχετική πληροφορία και να

³³⁷ Cyprus v. Turkey, Case no. 25781/94, ECHR 2001-IV
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454#{\"itemid\":\[\"001-59454\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454#{\)

μην διεξάγουν αποτελεσματική έρευνα. Τόνισε ότι ακόμη και στην περίπτωση που ένα κράτος δεν ευθύνεται για την εξαφάνιση ενός προσώπου, η μη διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας από την πλευρά του συνιστά παραβίαση του άρθρου 3, αφού παρατείνει την επώδυνη κατάσταση αβεβαιότητας και αγωνίας για τους οικείους του.

Επιπλέον, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του Δικαστηρίου έκρινε για τους δύο από τους αγνοουμένους, που είχαν καταγραφεί από την ICRC ως κρατούμενοι των τουρκικών αρχών, (Ελευθέριο Θωμά και Σάββα Χατζηπαντελή) ότι η Τουρκία τελεί διαρκή παραβίαση του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ περί προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας, λόγω της μη διεξαγωγής οποιασδήποτε αποτελεσματικής έρευνας αναφορικά με την τύχη τους. Ενώ το Τρίτο Τμήμα του Δικαστηρίου στην απόφασή του υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη παραβίαση υφίσταται και για τους εννέα αγνοουμένους.

Τέλος, σύμφωνα με την απόφαση η αναγνώριση των παραβιάσεων αυτών συνιστά ικανοποίηση, και το μείζον ζήτημα που πρέπει να διαλευκανθεί είναι η τύχη των ανθρώπων αυτών και των υπόλοιπων περίπου 1400 Ελληνοκυπρίων και 500 Τουρκοκυπρίων που αγνοούνται.

12.7. Η δυνατότητα προσφυγής στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο

Το γεγονός ότι το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο συνιστά διαρκές έγκλημα και το γεγονός ότι καταγράφεται -με απόλυτη σαφήνεια και με αναλυτική τεκμηρίωση- ως διαρκές έγκλημα στη νομολογία του ΕυρΔΔΑ έχει πρόσθετη αξία αναφορικά με τις δυνατότητες περαιτέρω νομικών διεκδικήσεων.

Επισημαίνεται ότι για το συγκεκριμένο έγκλημα, λόγω του διαρκούς χαρακτήρα του, θα μπορούσε να ασκηθεί προσφυγή στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Ειδικότερα, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, σύμφωνα με το άρθρο 11 του Καταστατικού³³⁸ του, έχει δικαιοδοσία μόνο σε σχέση με εγκλήματα που διαπράχθηκαν μετά τη θέση του σε ισχύ, δηλαδή για εγκλήματα που διαπράχθηκαν μετά το 2002. Με δεδομένο ότι η τέλεση του εγκλήματος των αγνοουμένων εκτείνεται μέχρι σήμερα, αφού ο διαρκής χαρακτήρας του έγκειται στη μη διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας από την πλευρά της Τουρκίας και στη μη διακρίβωση της τύχης των αγνοουμένων, καλύπτεται η *ratione temporis* του Δικαστηρίου.

Επίσης, ως προς την καθ' ύλην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου, το ζήτημα των αγνοουμένων της Κύπρου πληροί την αντικειμενική και την υποκειμενική υπόσταση των εγκλημάτων πολέμου και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας (όπως παρουσιάστηκε στην ενότητα 12.1.), τα οποία εγκλήματα εμπίπτουν στη *ratione materiae* του Δικαστηρίου βάσει του άρθρου 5 του Καταστατικού του.

³³⁸ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

Ως προς τη *ratione personae* και τη *ratione loci* του Δικαστηρίου, το Δικαστήριο νομιμοποιείται να εκδικάσει το συγκεκριμένο ζήτημα σύμφωνα με το άρθρο 12 παρ.2 περ.α', αφού τα εγκλήματα τελέστηκαν στην Κύπρο, ήτοι σε έδαφος κράτους το οποίο έχει κυρώσει το Καταστατικό του. Η *ratione personae* -βάσει και του άρθρου 25- και η *ratione loci* καλύπτεται, λοιπόν, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η Τουρκία δεν έχει κυρώσει το Καταστατικό του Δικαστηρίου³³⁹. Επομένως, εφόσον πληρούνται όλες οι προαναφερθείσες προϋποθέσεις, βάσει του άρθρου 13 περ.α' και 14, η Κυπριακή Δημοκρατία μπορεί να προσφύγει στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για το ζήτημα των αγνοουμένων.

12.8. Κριτική ανάλυση της Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση

Επί της ιδιαίτερης σοβαρότητας και απαξίας που αποδίδεται διεθνώς στο έγκλημα της εξαναγκαστικής εξαφάνισης προσώπου, αξίζει να γίνουν κάποιες επιπλέον ενδεικτικές ειδικές αναφορές στη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση³⁴⁰.

Πρώτα απ' όλα, η συγκεκριμένη Σύμβαση παρέχει ένα επαρκές νομοθετικό πλαίσιο για την πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων. Οι διατάξεις της χαρακτηρίζονται από σαφήνεια, περιορίζοντας με κάθε τρόπο τα περιθώρια ατιμωρησίας, και φαίνεται ότι κατά τη θέσπιση και διατύπωση των άρθρων πρέπει να έχει ληφθεί υπόψη η συλλεγείσα εμπειρία από την τέλεση του εγκλήματος σε διάφορα κράτη και από τις αρχικές δυσχέρειες οριοθέτησης και δίωξής του. Η Σύμβαση υιοθετεί αυστηρή προσέγγιση κατά του συγκεκριμένου εγκλήματος, ελαχιστοποιώντας έως εκμηδενίζοντας τη δυνατότητα εφαρμογής των λόγων άρσης του άδικου χαρακτήρα και του καταλογισμού της πράξης και της εφαρμογής ελαφρυντικών, και καλώντας όλα τα κράτη να το καταστήσουν αξιόποιο έγκλημα ιδιαίτερης σοβαρότητας και στο εσωτερικό ποινικό τους δίκαιο. Επίσης, τονίζει ότι πρόκειται περί εγκλήματος που έχει διαρκή φύση, και ότι η έρευνα δεν πρέπει να τερματίζεται πριν διαλευκανθούν πλήρως η τύχη του εξαφανισμένου προσώπου, οι συντελεσθείσες παραβιάσεις και οι αυτουργοί τους.

Δύο ρυθμίσεις της Σύμβασης που είναι εξαιρετικά ενδεικτικές της απαξίας που αποδίδεται στο έγκλημα της εξαναγκαστικής εξαφάνισης προσώπου και της αναγκαιότητας δίωξής του είναι ότι συνιστά αυτεπαγγέλτως διωκόμενο έγκλημα και ότι δεν είναι δυνατό σε καμία περίπτωση να κριθεί ως πολιτικό αδίκημα. Σύμφωνα με το άρθρο 12 παρ.2, εάν υπάρχουν βάσιμες υποψίες ότι ένα άτομο υπέστη εξαναγκαστική εξαφάνιση το κράτος υποχρεούται να διεξαγάγει έρευνα, ακόμη και αν δεν έχει κατατεθεί σχετικό αίτημα. Η

³³⁹ Για τα κράτη που έχουν κυρώσει το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου βλ. http://www.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx#T

³⁴⁰ <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf>

υποχρέωση αυτεπάγγελτης δίωξης του εγκλήματος τίθεται, παράλληλα και με την αναγνώριση ιδιαιτέρως διευρυμένου εννόμου συμφέροντος για την επίκλησή του. Επιπλέον, στο άρθρο 13 παρ.1 προβλέπεται ρητά ο αποκλεισμός απόδοσης πολιτικού χαρακτήρα σε πράξεις σχετιζόμενες με εξαφάνιση προσώπων. Ειδικότερα, η διάταξη ορίζει ότι σε υποθέσεις έκδοσης κατηγορουμένου μεταξύ κρατών το συγκεκριμένο έγκλημα δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να κρίνεται ότι αποτελεί πολιτικό αδίκημα, ή ότι συνδέεται με πολιτικό αδίκημα, ή ότι τελέστηκε με πολιτικά κίνητρα, και δεν είναι δυνατή η άρνηση έκδοσης του προσώπου επί αυτής της βάσης.

Η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση προασπίζει το δικαίωμα στην αλήθεια, το δικαίωμα στην πληροφόρηση, το δικαίωμα σε επανόρθωση/αποκατάσταση, το δικαίωμα στην οικογένεια, το δικαίωμα προστασίας της παιδικής ηλικίας, το δικαίωμα στην ταυτότητα, και θέτει εγγυήσεις για την τήρηση της νομιμότητας κατά την κράτηση ενός προσώπου, απαγορεύοντας -μεταξύ άλλων- τη μυστική κράτηση. Επίσης, στο άρθρο 24 παρ.1 δίνει και αυτή διευρυμένο ορισμό της έννοιας του θύματος, εντάσσοντας στα θύματα του εγκλήματος τόσο το εξαφανισμένο πρόσωπο όσο και κάθε άτομο που υπέφερε λόγω της τελεσθείσας εξαφάνισης.

Τέλος, ένα ζήτημα που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην εν λόγω Σύμβαση είναι η ίδρυση και ο καθορισμός της λειτουργίας και των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής κατά των Εξαναγκαστικών Εξαφανίσεων, αποτελούμενης από δέκα εξειδικευμένους επιστήμονες εγνωσμένου κύρους στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, οι οποίοι υπηρετούν με την προσωπική τους ιδιότητα και πρέπει να χαρακτηρίζονται από ανεξαρτησία και αμεροληψία (άρθρο 26). Τα κράτη μέρη έχουν υποχρέωση γενικής συνεργασίας με τη συγκεκριμένη Επιτροπή, υποχρέωση κατάθεσης Report για την εφαρμογή της Σύμβασης· επίσης υποχρεούνται να απαντούν επί παρατηρήσεων που πρόκειται να καταθέσει η Επιτροπή στις ετήσιες εκθέσεις της. Εφόσον έχει αναγνωριστεί αυτή η δικαιοδοσία της από το κράτος, στην Επιτροπή μπορεί να κατατεθεί αίτημα για υπόθεση εξαφανισμένου προσώπου από κάθε άτομο που θεμελιώνει έννομο συμφέρον, σε περίπτωση που έχουν εξαντληθεί τα εσωτερικά ένδικα μέσα εντός του κράτους, ή σε περίπτωση που οι συγκεκριμένες εσωτερικές διαδικασίες διαρκούν αδικαιολόγητα παρατεταμένη χρονική περίοδο ώστε να αποφεύγεται η αρνησιδικία. Σε αυτή την περίπτωση, η Επιτροπή δύναται να ζητήσει πληροφορίες από το κράτος, να του απευθύνει συστάσεις για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων και να συνεργαστεί με το κράτος για την εύρεση του συγκεκριμένου ατόμου, τηρώντας συγχρόνως ενήμερο τον προσφεύγοντα (άρθρα 30-32). Επιπλέον, η Επιτροπή έχει τη δυνατότητα να επισκεφθεί, να διενεργήσει έλεγχο και να συνεργαστεί με κράτος μέρος για το οποίο έχει βάσιμες πληροφορίες ότι παραβιάζει τη Σύμβαση (άρθρο 33). Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η αρμοδιότητα που της παρέχεται -βάσει του άρθρου 34- να φέρει ενώπιον της Γ.Σ. των Η.Ε., διά του Γενικού Γραμματέα, ζήτημα ευρείας ή συστηματικής τέλεσης εξαναγκαστικών εξαφανίσεων από κράτος μέρος στη Σύμβαση. Θα μπορούσε, λοιπόν, να υποστηριχθεί ότι η Επιτροπή κατά των Εξαναγκαστικών Εξαφανίσεων

τελεί σε σχέση συμπληρωματικότητας με τα διεθνή και τα εθνικά δικαστήρια ως προς την πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, λόγω του αναβαθμισμένου ρόλου της και των αρμοδιοτήτων της να συνεπικουρεί και υπό προϋποθέσεις να επιτηρεί και να ελέγχει τις αντίστοιχες εθνικές αρχές των κρατών μερών στη Σύμβαση.

12.9. Ανάγκη ποσοτικοποίησης και περαιτέρω εξειδίκευσης ορισμένων παραμέτρων στη σχετική νομοθεσία

Σε κάθε νομικό ζήτημα η σαφήνεια και η ακρίβεια στη διατύπωση των διατάξεων συμβάλλει στην πληρέστερη και αποτελεσματικότερη εφαρμογή τους. Επιπλέον, η εισαγωγή κάποιων ποσοτικών παραμέτρων, κάποιων αριθμητικών στοιχείων συμβάλλει στο να τεθούν με πιο συγκεκριμένο και οριοθετημένο τρόπο οι υποχρεώσεις και καθιστά περισσότερο ευχερή τον έλεγχο εφαρμογής τους.

Αναφορικά με το νομικό πλαίσιο για τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων θα μπορούσε, -όπως αναφέρθηκε και στην ενότητα 12.2.- να εισαχθεί ένα τεκμήριο ότι κατόπιν παρέλευσης συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος θα πρέπει να τεκμαίρεται ο θάνατος του εξαφανισμένου προσώπου, χωρίς βέβαια αυτό να συνεπάγεται τον τερματισμό της έρευνας για την εύρεσή του. Η ratio μιας τέτοιας διάταξης θα ήταν η διευκόλυνση των δικαστικών διαδικασιών, η επιδείνωση της θέσης των αυτουργών, και ο περιορισμός των περιθωρίων ατιμωρησίας. Ένα τέτοιου είδους τεκμήριο παρουσιάζεται στη νομολογία του ΔΑΔΔΑ, ωστόσο θα μπορούσε να τεθεί ένας γενικός κανόνας σε νομοθετικό επίπεδο, ο οποίος να έχει γενική εφαρμογή και να θέτει συγκεκριμένο ακριβές χρονικό διάστημα για την πλήρωση του τεκμηρίου.

Επιπλέον, θα μπορούσε να τεθεί μία προθεσμία πέρα από την οποία η παρέλευση χρονικού διαστήματος μη διεξαγωγής έρευνας από την πλευρά του κράτους ή μη προσκόμισης σχετικών στοιχείων και πληροφοριών θα αποτελούσε επιβαρυντικό παράγοντα. Άλλωστε, με δεδομένο ότι η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση το ορίζει ως αυτεπαγγέλτως διωκόμενο έγκλημα, θα μπορούσε να εισαχθεί υποχρέωση έναρξης έρευνας από την πλευρά του κράτους εντός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος από τη στιγμή που θα είχε βάσιμες ενδείξεις τέλεσης του εγκλήματος. Επίσης, θα ήταν δυνατόν να τεθεί ένα χρονικό σημείο από το οποίο και μετά το κράτος θα ήταν υποχρεωμένο να καταβάλει επανορθώσεις στους συγγενείς του εξαφανισμένου προσώπου, ανεξάρτητα από την πορεία της διεξαγόμενης έρευνας. Τέλος, θα μπορούσε να εισαχθεί υποχρέωση του κράτους στο οποίο εκκρεμούν τέτοιες υποθέσεις να καταθέτει τακτικές περιοδικές εκθέσεις προόδου επί των συγκεκριμένων υποθέσεων σε διεθνές όργανο κοινής αποδοχής.

Καθίσταται σαφές ότι η εισαγωγή συγκεκριμένων ποσοτικών παραμέτρων επί της νομοθεσίας, της αφορώσας σε εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, θα μπορούσε να συμβάλει προς την κατεύθυνση περιορισμού της ατιμωρησίας και της ενδεχόμενης αδιαφορίας, αδράνειας, αναποτελεσματικότητας ή επιδίωξης συγκάλυψης τέτοιων υποθέσεων από την πλευρά των αρμόδιων εθνικών αρχών των κρατών.

12.10. Η επίκληση της κατηγορίας των αγνοουμένων από την πλευρά του θύτη ή τρίτου με σκοπό τη μη απονομή δικαιοσύνης: Διαρκές έγκλημα ή παράταση της ατιμωρησίας;

Στις δυσχέρειες πρόληψης και καταστολής των διεθνών εγκλημάτων εμπίπτει και το ζήτημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων. Μάλιστα, λόγω και της ιδιότυπης φύσης του συγκεκριμένου εγκλήματος, σε πολλές περιπτώσεις στην πράξη -όπως προκύπτει και από τη νομολογία της διεθνούς δικαιοσύνης- η απονομή δικαιοσύνης καθυστέρησε υπερβολικά και είχε να υπερβεί πολλά τυπικά ή δικονομικά εμπόδια, καθώς επίσης και σοβαρές δυσχέρειες επί της αποδεικτικής διαδικασίας.

Επί των τελούμενων διεθνών εγκλημάτων, πρωταρχικής σημασίας είναι το ζήτημα της καταστολής τους, το οποίο πρέπει να περιλαμβάνει την εξακρίβωση των πραγματικών περιστατικών, τη θεμελίωση της διεθνούς ευθύνης των κρατών, την απόδοση της ατομικής ποινικής ευθύνης στους αυτουργούς και τη δίωξή τους, καθώς επίσης και την επίτευξη ή απόδοση επανορθώσεων/αποκατάστασης. Η καταστολή -υπό αυτή την έννοια- των διεθνών εγκλημάτων, πέρα από την ειρήνευση που επιφέρει στα θύματα, στους οικείους τους, στην κοινωνία και εν τέλει στο σύνολο της διεθνούς κοινότητας, είναι προφανές ότι συμβάλλει και στην πρόληψη τέλεσης νέων εγκλημάτων.

Επιπλέον, «ο αγώνας κατά της ατιμωρησίας δεν είναι μόνο μια απαίτηση επιβολής ποινής στους αυτουργούς, αλλά και η έκφραση μιας νέας επιδίωξης και οπτικής της δικαιοσύνης, πιο πολύ αφηγηματικής παρά τιμωρητικής. Η εγκαθίδρυση της αλήθειας των γεγονότων, η αξιολόγησή τους με δίκαιο τρόπο και η απόδοσή τους σε άτομα με σάρκα και οστά, από μια δικαιοδοτική λειτουργία, δηλαδή από μια εξουσία δημοκρατική, ξεκινά να θέτει τέλος στο έγκλημα».³⁴¹

Αναφορικά με το έγκλημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, η αναγνώρισή του ως διαρκές έγκλημα, η υποχρέωση συνέχισης της έρευνας από το κράτος μέχρι και την πλήρη εξακρίβωση της τύχης του αγνοουμένου και των τελεσθεισών παραβιάσεων καθώς και της εύρεσης και δίωξης των αυτουργών, η διεύρυνση της έννοιας του θύματος, η αναγνώριση ότι το κράτος παραβιάζει την απαγόρευση απάνθρωπης μεταχείρισης ως προς τους συγγενείς του αγνοουμένου όσο δεν επέρχεται πλήρης διαλεύκανση του εγκλήματος, η αρνητική

³⁴¹ Antoine Garapon, *Des crimes qu' on ne peut ni punir ni pardonner, Pour une justice internationale*, Odile Jacob, Paris, 2002, p. 207

στάση ως προς την εφαρμογή λόγων άρσης του άδικου χαρακτήρα και του καταλογισμού της πράξης, η υποχρέωση διεθνούς συνεργασίας αποτελούν σαφείς αρχές της νομοθεσίας και πάγιες θέσεις της νομολογίας τόσο του ΔΑΔΔΑ όσο και του ΕυρΔΔΑ. Αποτελούν, λοιπόν, ένα εξαιρετικά σημαντικό κεκτημένο για την πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και δεν αφήνουν περιθώρια να γίνεται επίκληση της κατηγορίας των αγνοουμένων από την πλευρά του θύτη ή τρίτου για τη μη απονομή δικαιοσύνης και για την παράταση της ατιμωρησίας.

II. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

13.1. Νομοθετικό πλαίσιο επί του δικαιώματος σε επανόρθωση/αποκατάσταση

Το δικαίωμα σε αποκατάσταση/επανόρθωση -το οποίο έχει αναλυθεί ανωτέρω- συνδέεται ιδιαίτερα με το δικαίωμα στην αλήθεια, και μπορεί να συνίσταται σε: i) επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση, ii) αποζημίωση, iii) επανένταξη, iv) ικανοποίηση, v) εγγυήσεις μη επανάληψης της προσβολής στο μέλλον. Με την αποκατάσταση -με αυτούς τους τρόπους- σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ εφαρμόζεται στην πράξη και το δικαίωμα στην αλήθεια, και η σωρευτική εφαρμογή και ικανοποίηση των δύο δικαιωμάτων λειτουργεί και προς την κατεύθυνση της καταπολέμησης της ατιμωρησίας.

Το δικαίωμα σε αποκατάσταση/επανόρθωση ξεκινά από το Δίκαιο του Πολέμου, και θεμελιώνεται στην IV Σύμβαση της Χάγης του 1907³⁴², η οποία στο άρθρο 3 προβλέπει την υποχρέωση του εμπολέμου μέρους να καταβάλει αποζημίωση για τελεσθείσες παραβιάσεις των Κανονισμών του Πολέμου από μέλη των ενόπλων δυνάμεών του. Στη συνέχεια, στα πλαίσια του ΔΑΔ, συναντάται: i) στις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949³⁴³, οι οποίες στα άρθρα τους 51, 52, 131 και 148 αντίστοιχα θέτουν την ευθύνη του κράτους επί των τελεσθεισών παραβιάσεων και την έλλειψη δυνατότητας απαλλαγής από αυτήν, και ii) στο I Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1977³⁴⁴, το οποίο στο άρθρο 91 θεσπίζει την ευθύνη του εμπολέμου μέρους που παραβιάζει διατάξεις των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης και του I Πρόσθετου Πρωτοκόλλου και την υποχρέωση επανόρθωσης για τις παραβιάσεις αυτές.

³⁴² <https://www.icrc.org/ihl/INTRO/195>

³⁴³ https://el.wikisource.org/wiki/%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82_3481/1955

³⁴⁴ http://www.et.gr/ids-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFWG2Ogb2ANFndtvSoClrL82yh7yZjcHft5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIIdQ163nV9K--td6SIuVC6vskPdOTfwqCOiHK4vnKMuOmvUnx-0mSCBANjjCyp

Παράλληλα, το δικαίωμα επανόρθωσης αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα κατοχυρωμένο και στα πλαίσια του ΔΔΔΑ. Ειδικότερα, η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου³⁴⁵, στο άρθρο 8, κατοχυρώνει το δικαίωμα αποτελεσματικής αποκατάστασης για παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα³⁴⁶ στο άρθρο 2 θεμελιώνει το δικαίωμα αποτελεσματικής αποκατάστασης για παραβιάσεις των δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνει το Σύμφωνο. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου³⁴⁷ στο άρθρο 5 προβλέπει το δικαίωμα επανόρθωσης για θύματα παράνομης σύλληψης ή κράτησης, και στο άρθρο 41 προβλέπει το δικαίωμα δίκαιης ικανοποίησης σε περίπτωση παραβίασης της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της. Η Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου³⁴⁸ στο άρθρο 25 κατοχυρώνει το δικαίωμα αποκατάστασης για παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου. Ο Αφρικανικός Χάρτης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών³⁴⁹ στο άρθρο 7 κατοχυρώνει εγγυήσεις για την απονομή δικαιοσύνης για παραβιάσεις δικαιωμάτων του ατόμου. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού³⁵⁰ στο άρθρο 39 επιτάσσει τη λήψη μέτρων από τα κράτη για τη σωματική και ψυχολογική ανάρρωση και την κοινωνική επανένταξη παιδιών θυμάτων -κάθε μορφής παραμέλησης, εκμετάλλευσης, κακοποίησης, βασανιστηρίων ή άλλης σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, ή ένοπλης σύρραξης- σε περιβάλλον που ευνοεί την υγεία, τον αυτοσεβασμό και την αξιοπρέπεια του παιδιού. Η Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών³⁵¹ στο άρθρο 13 κατοχυρώνει το δικαίωμα επανόρθωσης για το άτομο του οποίου παραβιάστηκαν τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που τίθενται από τη Σύμβαση.

Επιπλέον, στο πεδίο του ΔΠΔ, του ΔΑΔ και του ΔΔΔΑ, το Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου³⁵² στο άρθρο 75 προβλέπει -είτε κατόπιν αίτησης είτε αυτεπαγγέλτως- την επιδίκαση αποκατάστασης, αποζημίωσης και επανένταξης για τα θύματα.

Τέλος, η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας³⁵³ στο άρθρο 14 ορίζει ότι το θύμα πράξης βασανιστηρίων δικαιούται αποκατάστασης, και ειδικότερα αποζημίωσης και επανένταξης, και σε περίπτωση θανάτου του η υποχρέωση αποζημίωσης υφίσταται έναντι των συγγενών του. Ενώ, η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε μορφής Φυλετικής

³⁴⁵ <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

³⁴⁶ <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

³⁴⁷ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf

³⁴⁸ http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm

³⁴⁹ http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf

³⁵⁰ <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

³⁵¹ <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/005.htm>

³⁵² <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

³⁵³ <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx>

Διάκρισης³⁵⁴ στο άρθρο 6 προβλέπει αποτελεσματική προστασία και αποκατάσταση για κάθε πράξη διάκρισης που παραβιάζει τιθέμενα δικαιώματα και ελευθερίες.

Ιδιαίτερα σημαντικό για το δικαίωμα επανόρθωσης είναι και το Ψήφισμα A/RES/60/147 (2005)³⁵⁵, το οποίο θέτει τις βασικές αρχές και κατευθυντήριες γραμμές για το δικαίωμα επανόρθωσης για θύματα σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ.

Συνάγεται, λοιπόν, ότι υπάρχει ευρύ νομοθετικό πλαίσιο επί του δικαιώματος σε επανόρθωση, το οποίο εκτείνεται στο πεδίο του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ. Η έννοια της αποκατάστασης/επανόρθωσης είναι αλληλένδετη και απορρέουσα από τη διεθνή ευθύνη κράτους και από την ατομική ποινική ευθύνη για σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου. Εξάλλου, θα πρέπει να τονιστεί ότι το σύνολο σχεδόν των Νομικών Κειμένων που προαναφέρθηκαν, στα οποία κατοχυρώνεται το συγκεκριμένο δικαίωμα, είναι θεμελιώδη και γνωρίζουν ευρύτατης αποδοχής από τα κράτη, ενώ ορισμένα εξ αυτών αποτελούν εθιμικό δίκαιο ή εντάσσονται στο *jus cogens*, ενδυναμώνοντας το δικαίωμα και την υποχρέωση συμμόρφωσης και εφαρμογής του.

13.2. Οι διαστάσεις και ανακύπτοντα νομικά θέματα επί του ζητήματος των γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων προς την Ελλάδα

*«Το ζήτημα των γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων προς την Ελλάδα - συμπεριλαμβανομένης της επιστροφής του υποχρεωτικού δανείου που λήφθηκε από την Τράπεζα της Ελλάδος το 1942- αποτελεί ένα σκέλος του ευρύτερου ζητήματος της καταβολής αποζημιώσεων από τη Γερμανία, διάδοχο του Γ' Ράιχ, για τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν από το ναζιστικό καθεστώς και τις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και την κατοχή ευρωπαϊκών και άλλων χωρών από τον Άξονα».*³⁵⁶

Οι γερμανικές πολεμικές επανορθώσεις προς την Ελλάδα περιλαμβάνουν τις επανορθώσεις προς τα θύματα και τους συγγενείς των θυμάτων για τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που τελέστηκαν εις βάρος τους από τις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις τη χρονική περίοδο 1941-1944, τις αποζημιώσεις προς το κράτος για τις καταστροφές των δομών του και την υπόθεση του αναγκαστικού δανείου.

Το ζήτημα είναι ιδιαίτερα ευρύ και πολυπαραμετρικό, συγκεντρώνοντας ιστορικές, πολιτικές, οικονομικές και νομικές διαστάσεις. Στην παρούσα ενότητα, γίνεται αναφορά σε κάποιες νομικές πτυχές αναφορικά με τις επανορθώσεις προς τα θύματα και τους συγγενείς των θυμάτων των τελεσθέντων εγκλημάτων, που αποδεικνύουν ότι το ζήτημα των

³⁵⁴ <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>

³⁵⁵ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/147

³⁵⁶ Στέλιος Περράκης, Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα, «Αντί Εισαγωγής. Πολεμικές επανορθώσεις στο σύγχρονο Διεθνές Δίκαιο. Η διεθνής πρακτική και η Ελληνική Περίπτωση. Μια σύνθεση κι ένας αναστοχασμός», στον Συλλογικό Τόμο *Το ζήτημα των γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων στην Ελλάδα Διεθνείς και εθνικές διαστάσεις*, Στέλιος Περράκης (επιμ), Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2012, σσ. 23-110, 70, 71

γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων προς την Ελλάδα παραμένει ανοιχτό και ότι δεν υφίσταται κανένα νομικό ουσιαστικό ή δικονομικό έρεισμα αποδυνάμωσης ή εξάλειψης του δικαιώματος διεκδίκησής τους, όπως έχει αντίθετα υποστηριχθεί κατά καιρούς από την πλευρά της Γερμανίας.

Ως προς τη στάση της Ελλάδας, επισημαίνεται συνοπτικά ότι «μεταπολεμικά υπήρξε μια περίοδος ακινησίας με βάση γενικότερα τις διεθνείς προδιαγραφές και ρυθμίσεις σχετικά με τα ζητήματα των επανορθώσεων, που οι ηττημένες δυνάμεις του Άξονα όφειλαν στους Συμμάχους νικητές και στην Ελλάδα (π.χ. Συμφωνία του Λονδίνου του 1953). Ενώ το κλίμα αρχίζει να διαμορφώνεται καθοριστικά το 1995. Το χαρακτηρίζουν από τη μια πλευρά η επίδοση από τον Έλληνα πρόεδρο στη Βόννη Ι. Βουρλογιάννη-Τσαγγαρίδη προς τη γερμανική κυβέρνηση μιας Ρηματικής Διακοίνωσης, με την οποία η Αθήνα έθετε για πρώτη φορά -τη μετά το 1990 περίοδο- το ζήτημα των πολεμικών επανορθώσεων και του κατοχικού δανείου, καλώντας τη γερμανική κυβέρνηση να προχωρήσει σε διαπραγματεύσεις. Από την άλλη, η κατάθεση ενώπιον ελληνικών δικαστηρίων χιλιάδων αγωγών από Έλληνες πολίτες, θύματα των θηριωδιών της γερμανικής Κατοχής».³⁵⁷

Αρχικά, ένα ιδιαίτερα σημαντικό νομικό ζήτημα που θα πρέπει να τονιστεί είναι ότι «η Ελλάδα δεν παραιτήθηκε ποτέ από το δικαίωμά της να απαιτήσει επανορθώσεις από τη Γερμανία για τις ζημιές που υπέστη στη διάρκεια των δύο Παγκοσμίων Πολέμων του 20^{ου} αιώνα. Η θέση αυτή έχει επιβεβαιωθεί επανειλημμένα, διαχρονικά και πρόσφατα από τις ελληνικές κυβερνήσεις.»³⁵⁸

«Το γεγονός ότι οι αξιώσεις σχετικά με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο παρέμεναν επί μακρό χρονικό διάστημα εκκρεμείς δεν θέτει ζήτημα αχρησίας ή αποδυνάμωσης των αξιώσεων αυτών ή αποδοχής εκ μέρους της ελληνικής πλευράς της ανυπαρξίας τέτοιων απαιτήσεων, εφόσον δεν υπήρξε αδράνεια της Ελλάδας, αλλά το αναβλητικό κώλυμα αφορούσε μετά το 1953 σε διεθνή σύμβαση· αντίθετα το ελληνικό κράτος πάντα προέβαλλε τόσο στους εσωτερικούς του νόμους όσο και στις διμερείς συμβάσεις (Συνθήκη της Βόννης του 1960) επιφύλαξη για τη μελλοντική ικανοποίηση των αστικών αξιώσεων εξαιτίας των πολεμικών ζημιών. Ακόμη όμως και στην ακραία περίπτωση κατά την οποία το γεγονός της μη ρητής πρόβλεψης περί πολεμικών αποζημιώσεων στο κείμενο της Συνθήκης “2+4” θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως έμμεση παραίτηση από το δικαίωμα αποζημίωσης, η παραίτηση αυτή θα αφορούσε μόνο τις τέσσερις Μεγάλες Δυνάμεις που υπέγραψαν τη Συνθήκη· ως προς την Ελλάδα που ούτε υπέγραψε ούτε επικύρωσε τη Συνθήκη της Μόσχας αυτή παραμένει *res inter alios acta* και δεν επιφέρει έννομες συνέπειες».³⁵⁹

³⁵⁷ Στέλιος Περράκης, «Μετά τη Χάγη τι; Τα επόμενα βήματα», Επίκαιρα, Μάρτιος 2012
<http://www.epikaira.gr/article/stelios-perrakis-meta-ti-xagi-ti-ta-epomena-vimata>

³⁵⁸ Στέλιος Περράκης, Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα, «Αντί Εισαγωγής. Πολεμικές επανορθώσεις στο σύγχρονο Διεθνές Δίκαιο...», οπ.αν., σ. 83

³⁵⁹ Γεώργιος Ι. Μίντσης, *Εγκλήματα πολέμου και Αποζημιώσεις, Η Γερμανική Κατοχή στην Ελλάδα, Οι αξιώσεις αποζημιώσεως κατά το Διεθνές Δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1998, σ. 114

Σε κάθε περίπτωση, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι μια τέτοιου είδους παραίτηση - που δεν υφίσταται στην προκειμένη περίπτωση- είναι αμφίβολο κατά πόσο θα ήταν νομικά ισχυρή και δεσμευτική. Πρώτα απ' όλα, εμπεριέχει πλήθος ατομικών αξιώσεων, επομένως εφόσον υφίσταται ατομικό δικαίωμα σε επανόρθωση των θυμάτων και των συγγενών τους, τυχόν παραίτηση από την πλευρά του κράτους δεν συνεπάγεται απόσβεση του δικαιώματός τους και των απαιτήσεών τους. Επιπλέον, επειδή αφορά σε ζητήματα που εντάσσονται στους αναγκαστικούς κανόνες του Διεθνούς Δικαίου (απονομή δικαιοσύνης για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας) είναι προβληματικό από νομικής απόψεως κατά πόσο μία τέτοια παραίτηση θα ήταν ισχυρή και αν θα δέσμευε και τις επόμενες κυβερνήσεις ενός κράτους· θα μπορούσαμε υπό μία ευρεία αναλογία να επισημάνουμε ότι στο ελληνικό Αστικό Δίκαιο νοείται παραίτηση ή τροποποίηση μόνον αρχών ενδοτικού δικαίου, ενώ τυχόν παραίτηση από δικαιώματα του ατόμου που θέτουν κανόνες αναγκαστικού δικαίου/δημόσιας τάξης είναι άκυρη και δεν επιφέρει έννομα αποτελέσματα.

Επιπλέον, επισημαίνεται ότι τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας είναι απαράγραπτα, σύμφωνα με το άρθρο 29 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου³⁶⁰, επομένως δεν παραγράφονται και οι σχετικές αξιώσεις επανόρθωσης και μπορούν να διεκδικηθούν οσοδήποτε χρονικό διάστημα και αν έχει παρέλθει από τον χρόνο τέλεσής τους.

Αναφορικά με ένα άλλο επιχείρημα της γερμανικής πλευράς, θα πρέπει να αναφερθεί ότι «στην Ελλάδα, που ήταν μια από τις περισσότερες πληγείσες χώρες, καταβλήθηκε το ποσό των 115 εκατομμυρίων γερμανικών μάρκων -με βάση τη Συμφωνία της Βόννης που είχε υπογράψει με την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας το 1960- προκειμένου να αποζημιωθούν οι Έλληνες Εβραίοι και όσοι άλλοι Έλληνες πολίτες είχαν καταδιωχτεί από το ναζιστικό καθεστώς για λόγους φυλετικούς ή ιδεολογικούς».³⁶¹ Το γεγονός, όμως, αυτό είναι εντελώς ανεξαρτητο από τις διεκδικούμενες γερμανικές πολεμικές επανορθώσεις.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι «η Ελλάδα έλαβε επανορθώσεις για τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο από τη Γερμανία και τη Βουλγαρία. Πάντως, λόγω του χρεοστασίου Χούβερ, διεκόπη το σχέδιο Γιουνγκ, και έτσι η Ελλάδα έλαβε, τελικώς, το 14% των όσων της είχαν επιδικάσει ή το 3% των αξιώσεών της».³⁶² Αναφορικά με τη Γερμανία, «απόφαση του ελληνογερμανικού μικτού διαιτητικού δικαστηρίου του Koblenz επιδίκασε σε Έλληνες πολίτες 47 εκατομμύρια μάρκα για ζημίες που είχαν υποστεί την περίοδο της ελληνικής ουδετερότητας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ποσό το οποίο καταβλήθηκε από τη Γερμανία το 1974».³⁶³ Το γεγονός ότι η Ελλάδα έλαβε πολεμικές αποζημιώσεις από τη Γερμανία για τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

³⁶⁰ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

³⁶¹ Γεώργιος Ι. Μίντσης, *Εγκλήματα πολέμου και Αποζημιώσεις, Η Γερμανική Κατοχή στην Ελλάδα, Οι αξιώσεις αποζημιώσεως κατά το Διεθνές Δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1998, σ. 157

³⁶² Τάσος Μ. Ηλιαδάκης, *Οι επανορθώσεις και το γερμανικό κατοχικό δάνειο*, Εκδόσεις Δετοράκη, Αθήνα, 1997, σσ. 22, 23

³⁶³ Στέλιος Περράκης, Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα, «Αντί Εισαγωγής. Πολεμικές επανορθώσεις στο σύγχρονο Διεθνές Δίκαιο...», *οπ.αν.*, σ. 85

συνιστά ένα πολύ σημαντικό προηγούμενο από δικαστικής απόψεως και από πλευράς πρακτικής της Γερμανίας.

13.3. Η πορεία των διεκδικήσεων γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων στα εθνικά δικαστήρια – Η Υπόθεση της σφαγής στο Δίστομο

Κομβική υπόθεση στην ελληνική νομολογία για το ζήτημα των γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων προς την Ελλάδα είναι η Υπόθεση της σφαγής στο Δίστομο. «*Η Υπόθεση ήχθη ενώπιον του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Λιβαδειάς το 1995 από τον δικηγόρο - νομάρχη τότε Βοιωτίας- Ιωάννη Σταμούλη και συγγενείς των 218 θυμάτων της σφαγής στο Δίστομο. Οι προσφεύγοντες ζητούσαν αποζημίωση από την εγκαλούμενη Γερμανία για τα τραγικά γεγονότα της 10^{ης} Ιουνίου 1944. Στη σφαγή αυτή εξοντώθηκαν 218 κάτοικοι του Διστόμου, συμπεριλαμβανομένων και νηπίων, καταστράφηκαν ολοσχερώς περιουσίες, και το χωριό πυρπολήθηκε ολοκληρωτικά. Το Πολυμελές Πρωτοδικείο Λιβαδειάς στην απόφασή του 137/1997, παραμερίζοντας την ετεροδικία της Γερμανίας, αποδέχτηκε το αίτημα των προσφευγόντων και τους επιδίδασε ικανοποίηση. Η Γερμανία, η οποία δεν παρέστη στη δίκη, άσκησε αναίρεση κατά της πρωτοβάθμιας απόφασης ενώπιον του Αρείου Πάγου. Ο Άρειος Πάγος σε μια πολυσήμαντη απόφαση της Ολομέλειάς του, 11/2000, επιβεβαίωσε την απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Λιβαδειάς.*

»Το Πρωτοδικείο Λιβαδειάς υποστήριξε την άρση της ετεροδικίας του γερμανικού δημοσίου με βάση τις ακόλουθες νομικές αξιολογήσεις: i) όταν ένα κράτος παραβιάζει αναγκαστικούς κανόνες του Διεθνούς Δικαίου θεωρείται ότι έχει σιωπηρά παραιτηθεί από τη δικαστική ασυλία του, ii) οι πράξεις κράτους που παραβιάζει *jus cogens* δεν μπορούν να θεωρηθούν κυριαρχικές, *acta jure imperii*, αλλά εμπίπτουν στην κατηγορία των πράξεων *jure gestionis*, iii) δυνάμει της αρχής *ex injuria jus non oritur*, πράξεις που αντιβαίνουν προς το Διεθνές Δίκαιο δεν μπορούν να παράγουν έννομα αποτελέσματα και να θεμελιώσουν ετεροδικία κράτους, iv) η επίκληση ετεροδικίας σε τέτοιες περιπτώσεις ισοδυναμεί με κατάχρηση δικαιώματος, v) η επίκληση ετεροδικίας από την κατέχουσα δύναμη για πράξεις που τέλεσε στο παράνομο κατεχόμενο έδαφος δεν είναι δυνατή, δεδομένης της υπέρτερης αρχής της εδαφικής κυριαρχίας του κατεχόμενου κράτους, vi) η αναγνώριση ετεροδικίας για τέλεση τέτοιων πράξεων θα ισοδυναμούσε με “σύμπραξη”». ³⁶⁴

«*Η απόφαση 11/2000 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου φαίνεται να υιοθετεί το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Εισηγητής Αρεοπαγίτης, ότι “βρισκόμαστε στο στάδιο διαμόρφωσης μιας πρακτικής θεμελίωσης δικαιοδοσίας των δικαστηρίων του κράτους του forum (ως πλέον καταλλήλων) προς εκδίκαση αγωγών αποζημίωσης ατόμων κατά αλλοδαπού*

³⁶⁴Στέλιος Περράκης, Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα, «Αντί Εισαγωγής. Πολεμικές επανορθώσεις στο σύγχρονο Διεθνές Δίκαιο...», οπ.αν., σσ. 86, 87, 88

κράτους για παραβιάσεις κανόνων *jus cogens* του Διεθνούς Δικαίου και ιδίως αυτών που προστατεύουν τα δικαιώματα του ανθρώπου, αρκεί να υπάρχει κάποιος σύνδεσμος μεταξύ των παραβιάσεων αυτών και του κράτους του *forum*.”». ³⁶⁵

Αναλυτικότερα, η απόφαση 11/2000³⁶⁶ για τον θεσμό της ετεροδικίας αναφέρει ότι: «υπό τη σύγχρονη εκδοχή του ο θεσμός αποτελεί συνέπεια της κυριαρχίας, ανεξαρτησίας και ισότητας μεταξύ των κρατών, αποσκοπεί δε στην αποφυγή διαταραχής των διεθνών σχέσεων». Κάνει τον διαχωρισμό μεταξύ απόλυτης και σχετικής ή περιορισμένης ετεροδικίας, υποστηρίζοντας ότι «επικρατεί στη διεθνή έννομη τάξη η άποψη ότι η ετεροδικία των αλλοδαπών κρατών δεν καλύπτει όλες τις πράξεις τους, αλλά μόνο εκείνες τις πράξεις που συνιστούν άσκηση κυριαρχικής εξουσίας έναντι των τρίτων (*acta jure imperii*), ενώ δεν ισχύει για εκείνες τις πράξεις που ενεργεί το αλλοδαπό δημόσιο ως *fiscus* στα πλαίσια των ιδιωτικού δικαίου σχέσεων του (*acta jure gestionis*)». Επισημαίνει τη «διεθνή τάση για περαιτέρω περιορισμό της ετεροδικίας των αλλοδαπών κρατών» αναφέροντας την υπογραφή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Ετεροδικία των Κρατών³⁶⁷, στη Βασιλεία, το 1972. Επί της συγκεκριμένης Σύμβασης επισημαίνει ότι «ενέχει κωδικοποίηση προϊσχύοντος εθιμικού δικαίου της Ηπειρωτικής Ευρώπης», τονίζοντας ότι «οι ευρωπαϊκές χώρες στο σύνολό τους αποδέχονται και εφαρμόζουν εθιμικά το σύστημα της περιορισμένης ετεροδικίας». Η απόφαση επικαλείται το άρθρο 11 της εν λόγω Σύμβασης -σύμφωνα με το οποίο ένα κράτος δεν δικαιούται να επικαλεστεί την αρχή της ετεροδικίας αναφορικά με τη δικαιοδοσία δικαστηρίου άλλου κράτους που εκδικάζει επανορθώσεις για παραβιάσεις που τελέστηκαν στο κράτος του *forum*, όταν ο αυτουργός ήταν παρών στον τόπο και κατά τον χρόνο τέλεσής αυτών των παραβιάσεων- υποστηρίζοντας ότι αντανακλά εθιμικό κανόνα του Διεθνούς Δικαίου. Ειδικότερα, καταλήγει υποστηρίζοντας ότι «διαπιστώνεται γενική πρακτική των κρατών της διεθνούς κοινότητας που γίνεται δεκτή ως δίκαιο, δηλαδή η διαμόρφωση διεθνούς εθίμου που αποτελεί -σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος- αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού δικαίου με αυξημένη τυπική ισχύ, κατά το οποίο τα εγχώρια δικαστήρια, κατ' εξαίρεση από την αρχή της ετεροδικίας, έχουν διεθνή δικαιοδοσία να εκδικάζουν αγωγές αποζημίωσης (στην οποία περιλαμβάνεται και η χρηματική ικανοποίηση) για αδικοπραξίες που τελέστηκαν σε βάρος προσώπων και της περιουσίας αυτών σε έδαφος του *forum* από όργανα αλλοδαπού κράτους, που ήταν παρόντα στο ίδιο έδαφος κατά τον χρόνο τέλεσης των αδικοπραξιών τούτων, και αν ακόμη πρόκειται για πράξεις κυριαρχικής εξουσίας».

Των αποφάσεων αυτών ακολούθησε κατάθεση πλήθους αγωγών αποζημιώσεων κατά του γερμανικού δημοσίου από θύματα ή συγγενείς θυμάτων της περιόδου 1941-1944.

³⁶⁵ Λίνος - Αλέξανδρος Σισιλιάνος, *Η ανθρώπινη διάσταση του Διεθνούς Δικαίου Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου*,..., οπ.αν., σσ. 115, 116

³⁶⁶ Απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου 11/2000 (ΟΛΑΠ 11/2000)

http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=G17iS4NxuV0ZtJa16BaLV8eoM4Rld2&apof=11_2000

³⁶⁷ <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/074.htm>

Θα πρέπει να αναφερθεί η απόφαση 6/2002³⁶⁸ του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου, που εκδόθηκε κατόπιν της παραπεμπτικής απόφασης υπ.αριθ. 131/2001 του Α΄ Πολιτικού Τμήματος του Αρείου Πάγου για άρση αμφισβήτησης περί τον χαρακτηρισμό κανόνων του Διεθνούς Δικαίου ως γενικώς παραδεδεγμένων. Η παραπεμπτική απόφαση εκδόθηκε επί αιτήσεως του γερμανικού δημοσίου κατόπιν της απόφασης του Εφετείου Αθηνών 1122/1999 επί συναφούς -με την Υπόθεση της σφαγής στο Δίστομο- ζητήματος στην Υπόθεση Μαργιέλλος κ.α. κατά Γερμανίας. Το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο κλήθηκε να αποφασίσει εάν έχει αποκρυσταλλωθεί εθιμικός κανόνας του Διεθνούς Δικαίου περί υποχώρησης της ετεροδικίας κράτους από το κράτος του forum όπου έχουν τελεστεί παραβιάσεις αναγκαστικών κανόνων του Διεθνούς Δικαίου. Σημειώνεται ότι επί της παραπεμπτικής αυτής απόφασης υπήρξε μειοψηφήσασα γνώμη, σύμφωνα με την οποία το συγκεκριμένο ζήτημα είχε κριθεί και επιλυθεί οριστικά με την απόφαση 11/2000 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου.

Η απόφαση του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου, η οποία εκδόθηκε με πλειοψηφία 6 προς 5 (οι οποίοι πέντε μειοψηφήσαντες δικαστές υιοθέτησαν εν πολλοίς τα επιχειρήματα της απόφασης 11/2000 του Αρείου Πάγου), επικαλέστηκε τις αποφάσεις του ΕυρΔΔΑ Mc Elhinney κατά Ιρλανδίας και Al-Adsani κατά Ηνωμένου Βασιλείου του 2001, και την απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου επί της Υπόθεσης Κονγκό κατά Βελγίου του 2002, καθώς και την αρχή *par in parem non habet imperium*. Υποστήριξε ότι «στο παρόν στάδιο εξελίξεως του Διεθνούς Δικαίου δεν έχει σχηματισθεί γενικώς παραδεδεγμένος κανόνας που να επιτρέπει, κατ' εξαίρεση από την αρχή της ετεροδικίας, να εναχθεί παραδεκτώς ένα κράτος ενώπιον δικαστηρίου άλλου κράτους για αποζημίωση από κάθε είδους αδικοπραξία που έλαβε χώρα στο έδαφος του forum και στην οποία εμπλέκονται με οποιονδήποτε τρόπο ένοπλες δυνάμεις του εναγομένου κράτους, είτε σε καιρό πολέμου είτε σε καιρό ειρήνης». Επιπλέον, υποστήριξε ότι το κράτος εξακολουθεί να απολαύει του προνομίου της ετεροδικίας, χωρίς να γίνεται διάκριση αν οι τελεσθείσες από αυτό πράξεις παραβιάζουν το *jus cogens*. Ωστόσο, στην απόφαση τονίζεται ότι η διεθνής ευθύνη του κράτους και η υποχρέωση αποζημίωσης παραμένουν, καθώς και η ποινική ευθύνη των αυτουργών.

«Είναι πάντως αξιοπρόσεκτο ότι η γερμανική θεωρία και νομολογία από κοινού συνομολογούν πως το άρθρο 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Ετεροδικία των Κρατών, του 1972, κωδικοποίησε προϋφιστάμενο εθιμικό δίκαιο. Εξίσου απορίας άξιο είναι, γιατί και πώς η απόφαση του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου δεν προβληματίστηκε, αν και είχε τούτο εγκαίρως επισημανθεί, ότι το άρθρο 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Ετεροδικία των Κρατών, ακόμη και στην απίθανη περίπτωση πως τάχα δεν πρόλαβε -στα τριάντα χρόνια ισχύος της- να δημιουργήσει ευρωπαϊκό εθιμικό δίκαιο, πάντως ανέτρεψε την κοινή συνείδηση δικαίου (*opinio juris*), που είναι απαραίτητη για την εξακολούθηση ισχύος ενός εθιμικού

³⁶⁸ Απόφαση του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου 6/2002 (ΑΕΔ 6/2002)
[http://opil.oupplaw.com/view/10.1093/law:ildc/87gr02.case.1/87\(GR2002\)J.pdf](http://opil.oupplaw.com/view/10.1093/law:ildc/87gr02.case.1/87(GR2002)J.pdf)

κανόνα δικαίου». ³⁶⁹ Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Καθηγητή Κώστα Μπέη φαίνεται να έχει πληγεί ο εθιμικός χαρακτήρας της αρχής της ετεροδικίας, τίθεται εν αμφιβόλω, δηλαδή, πλέον αν υφίσταται *opinio juris* ως προς τη συγκεκριμένη αρχή.

Ως προς τη διάκριση των πράξεων του κράτους σε *acta jure imperii* και *acta jure gestionis* υποστηρίζεται ότι «υφίσταται ανεπάρκεια ως προς τον κλασσικό διαχωρισμό των κρατικών πράξεων σε *jure imperii* και *jure gestionis*, προκειμένου να αναγνωριστεί ή όχι το προνόμιο της ετεροδικίας και έχει προκύψει η ανάγκη ύπαρξης μιας θετικής εξαίρεσης όταν παραβιάζονται αναγκαστικοί κανόνες του Διεθνούς Δικαίου. Άλλωστε, μια πράξη που παραβιάζει συθέμελα το Διεθνές Δίκαιο δεν μπορεί να θεωρηθεί σε καμία περίπτωση πράξη *jure imperii*, να είναι δηλαδή πράξη δηλωτική της κρατικής κυριαρχίας, της νόμιμης ύπαρξης του κράτους στη διεθνή κοινότητα». ³⁷⁰

«Αναφορικά με την απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Λιβαδειάς, παρά την επικύρωσή της από τον Άρειο Πάγο δεν μπόρεσε να εκτελεστεί στην Ελλάδα, καθότι ο Υπουργός Δικαιοσύνης δεν έδωσε την απαιτούμενη, σύμφωνα με το άρθρο 923 του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, -προς τούτο- εξουσιοδότηση για την εκτέλεση δικαστικής απόφασης έναντι τρίτου κράτους. Μετά από μακρά δικαστική διαδικασία στην Ελλάδα, οι αιτούντες του Διστόμου προσέφυγαν στα ιταλικά δικαστήρια, κατ' εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Δικαίου, προκειμένου να εκτελεστεί η απόφαση του Πρωτοδικείου Λιβαδειάς. Το 2005 το Εφετείο Φλωρεντίας κήρυξε εκτελεστή στο ιταλικό έδαφος την απόφαση του ελληνικού Αρείου Πάγου για το Δίστομο, ενώ το 2007 απέρριψε την έφεση της γερμανικής κυβέρνησης. Το 2008 ο ιταλικός Άρειος Πάγος επικύρωσε την απόφαση του Εφετείου Φλωρεντίας. Εξάλλου το 2006 το Εφετείο Φλωρεντίας κήρυξε εκτελεστή στην Ιταλία την απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Λιβαδειάς, απόφαση που επικύρωσε ο ιταλικός Άρειος Πάγος το 2011, ενώ το 2008 απέρριψε την έφεση της Γερμανίας.

«Τελικώς, η Γερμανία προσέφυγε κατά της Ιταλίας στο Διεθνές Δικαστήριο το 2008 - αφού προηγουμένως επιχειρήθηκε μια διευθέτηση του προβλήματος σε υψηλό πολιτικό επίπεδο- με αιτιάσεις ότι Ιταλοί δικαστές είχαν παραβιάσει συστηματικά την ετεροδικία της Γερμανίας. Στην υπόθεση παρενέβη η Ελλάδα το 2011». ³⁷¹

³⁶⁹ Κώστας Ε. Μπέης, «Διεθνής δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων για τις δίκες των ολοκαυτωμάτων», Περιοδικό Δίκη, Μάρτιος 2001

<http://kostasbeys.gr/articles.php?s=5&mid=1479&mn=3&id=17871>

³⁷⁰ Βασιλική Σαράντη, *Η ετεροδικία του κράτους στο διεθνές δίκαιο: σύγχρονο καθεστώς και νέες τάσεις στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου*, Σπουδές Διεθνούς Δικαίου, Διεύθυνση σειράς: Καθηγητής Στέλιος Περράκης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008, σσ. 134, 141

³⁷¹ Στέλιος Περράκης, Μαρία Ντανιέλλα Μαρούδα, «Αντί Εισαγωγής. Πολεμικές επανορθώσεις στο σύγχρονο Διεθνές Δίκαιο...», *οπ.αν.*, σσ. 63, 102, 103, 104

13.4. Η υπόθεση των γερμανικών πολεμικών αποζημιώσεων ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου

Στην απόφαση³⁷² του Διεθνούς Δικαστηρίου της 3^{ης} Φεβρουαρίου 2012 στην Υπόθεση «Δικαστικές Ασυλίες Κράτους» - Γερμανία κατά Ιταλίας· Ελλάδα παρεμβαίνουσα, στην οποία η Γερμανία προσέφυγε κατά της Ιταλίας επικαλούμενη παραβιάσεις της δικαστικής ασυλίας της, και στην οποία η Ελλάδα παρενέβη ως non party -δηλαδή η Ελλάδα δεν κατέστη διάδικος και δεν δεσμεύεται από το δεδικασμένο της απόφασης- επισημαίνονται -μεταξύ άλλων- τα ακόλουθα.

Αρχικά, η απόφαση διαπιστώνει και τονίζει ότι η αρχή της ετεροδικίας αποτελεί εθιμικό κανόνα του Διεθνούς Δικαίου, προσθέτοντας ότι δύναται ένα κράτος να επικαλείται τη συγκεκριμένη αρχή και υφίσταται υποχρέωση των άλλων κρατών να τη σέβονται και να την εφαρμόζουν. Επισημαίνει ότι η αρχή της ετεροδικίας ρυθμίζει τη δικαιοδοσία επί συγκεκριμένης συμπεριφοράς, συνιστά δικονομικό κανόνα και είναι εντελώς ανεξάρτητη από το ουσιαστικό δίκαιο που ρυθμίζει εάν η εν λόγω συμπεριφορά είναι νόμιμη ή παράνομη. Επιπλέον, υιοθετεί το επιχείρημα της Ιταλίας ότι θα πρέπει να κριθεί το καθεστώς της δικαστικής ασυλίας κράτους που υφίσταται κατά τον χρόνο των σχετικών δικαστικών διαδικασιών στην Ιταλία, και όχι κατά τον χρόνο τέλεσης των παραβιάσεων (1943-1945) όπως αιτείται από τη Γερμανία. Το Δικαστήριο υποστηρίζει ότι οι τελεσθείσες παραβιάσεις από την πλευρά της Γερμανίας συνιστούν *acta jure imperii*, χωρίς το γεγονός αυτό να επηρεάζει ότι οι πράξεις αυτές είναι παράνομες, γεγονός που παραδέχεται η Γερμανία σε όλα τα στάδια της διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου.

Αναφορικά με το άρθρο 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Ετεροδικία των Κρατών³⁷³ και το άρθρο 12 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τη Δικαστική Ασυλία των κρατών και της περιουσίας τους³⁷⁴, η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου επισημαίνει ότι δεν βρίσκουν εφαρμογή μεταξύ των διάδικων κρατών, αφού η πρώτη δεν έχει υπογραφεί από την Ιταλία (ούτε από την Ελλάδα) και η δεύτερη δεν έχει υπογραφεί ούτε από τις διάδικες χώρες (ούτε από την παρεμβαίνουσα)· επιπλέον επισημαίνει ότι δεν αντανακλούν εθιμικό κανόνα του Διεθνούς Δικαίου.

Ως προς την Ελλάδα, κατόπιν αναφοράς σχεδόν αποκλειστικά αποφάσεων ελληνικών δικαστηρίων που προκρίνουν τη μη άρση της ετεροδικίας, υποστηρίζει ότι η ακολουθηθείσα πρακτική έρχεται στην πράξη σε αντίθεση με τη θέση της Ιταλίας. Πάντως, επί της απόφασης 6/2002 του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου, δεν αποκλείει τη δυνατότητα τα

³⁷² Cour Internationale de Justice, Immunités Juridictionnelles de l'État, Allemagne c. Italie; Grèce intervenant, 3 Février 2012

<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&case=143&p3=4>

<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16883.pdf>

³⁷³ <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/074.htm>

³⁷⁴ United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, 2004

http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf

ελληνικά δικαστήρια να αποδείξουν ότι από το 2002 και μετά διαμορφώθηκε εθιμικός κανόνας περί υποχώρησης της ετεροδικίας.

Εν τέλει, η απόφαση του Δικαστηρίου καταλήγει στο ότι η αναγνώριση της ετεροδικίας του κράτους για *acta jure imperii* εξακολουθεί να εκτείνεται σε αστικές δικαστικές διαδικασίες για πράξεις που προκάλεσαν θάνατο, συμφορά σε ανθρώπους και καταστροφή περιουσιών, τελεσθείσες από τις ένοπλες δυνάμεις ή άλλα όργανα του κράτους κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης, ακόμη και αν αυτές έλαβαν χώρα στο έδαφος του κράτους του *forum*. αποδίδει, μάλιστα, σε αυτή τη διαπίστωση ισχύ εθιμικού κανόνα του Διεθνούς Δικαίου. Επικαλείται δε και νομολογία του ΕυρΔΔΑ, κυρίως τις Υποθέσεις *Mc Elhinney v. Ireland* (2001), *Al-Adsani v. United Kingdom* (2001), *Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany* (2002). Επισημαίνει ότι η μη αναγνώριση της δικαστικής ασυλίας της Γερμανίας από την Ιταλία δεν μπορεί να δικαιολογηθεί επί τη βάσει της αρχής της εδαφικότητας τέλεσης του αδικήματος, και καταλήγει ότι η Ιταλία παραβιάζει τις υποχρεώσεις της έναντι της Γερμανίας.

Ως προς το επιχείρημα της σοβαρότητας των παραβιάσεων, το Διεθνές Δικαστήριο επισημαίνει ότι η τέλεση σοβαρών παραβιάσεων από ένα κράτος δεν του αφαιρεί ούτε του περιορίζει το δικαίωμα ετεροδικίας. Ωστόσο, επισημαίνει ότι οι πράξεις των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων και του Γερμανικού Ράιχ συνιστούν σοβαρές παραβιάσεις του ΔΑΔ, αναγνωριζόμενες ως εγκλήματα από το Διεθνές Δίκαιο.

Ως προς το επιχείρημα ότι οι παραβιάσεις της Γερμανίας αποτελούν *jus cogens*, το οποίο τίθεται πάνω από κάθε άλλη αρχή, το Δικαστήριο αναφέρει ότι οι δύο αρχές δεν συγκρούονται αφού οι παραβιάσεις που εντάσσονται στους αναγκαστικούς κανόνες αποτελούν ουσιαστικό δίκαιο, ενώ η αρχή της ετεροδικίας δικονομική αρχή που κρίνει τη δικαιοδοσία και όχι το αν η τελεσθείσα πράξη είναι παράνομη ή όχι.

Ως προς το επιχείρημα της Ιταλίας ότι ο συγκεκριμένος τρόπος διεκδίκησης ήταν το «τελευταίο καταφύγιο» για τη δικαίωση των θυμάτων, στην απόφαση υποστηρίζεται ότι η ύπαρξη δικαστικής ασυλίας κράτους δεν συναρτάται με το δικαίωμα επανόρθωσης και με το αν υπάρχουν εναλλακτικοί τρόποι ικανοποίησής του. Επιπλέον, αναφέρει διακανονισμούς μεταξύ Γερμανίας και Ιταλίας, επισημαίνει πάντως ότι τα δύο κράτη μπορούν να προσφύγουν σε διαπραγματεύσεις για ζητήματα επανορθώσεων θυμάτων, που δεν έχουν ρυθμιστεί. Επί των τριών επιχειρημάτων, της σοβαρότητας των παραβιάσεων, της συνδρομής *jus cogens* και του γεγονότος ότι δεν υπήρχε άλλος τρόπος αποκατάστασης, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι ούτε η συνδυασμένη εφαρμογή τους δεν θα επέφερε άρση της ετεροδικίας.

Επιπλέον, το Δικαστήριο αναφέρει ότι ακόμη και στην περίπτωση που μια τέτοια απόφαση εθνικού δικαστηρίου έχει εκδοθεί νόμιμα, αυτό δεν συνεπάγεται *ipso facto* τη δυνατότητα διενέργειας πράξεων αναγκαστικής εκτέλεσης κατά περιουσίας του κράτους εναντίον του οποίου στρέφεται η απόφαση στο έδαφος του κράτους του *forum* ή σε έδαφος τρίτου κράτους.

Λόγω του γεγονότος ότι η Ελλάδα δεν ήταν διάδικος στη συγκεκριμένη δίκη, το Διεθνές Δικαστήριο δεν έκρινε το ζήτημα αν το Πολυμελές Πρωτοδικείο Λιβαδειάς και ο Άρειος Πάγος στις αποφάσεις τους για τη σφαγή στο Δίστομο παραβίασαν την αρχή της ετεροδικίας της Γερμανίας. Επισήμανε ότι τα εθνικά δικαστήρια της Ιταλίας που δέχτηκαν και κήρυξαν εκτελεστές τις προαναφερθείσες αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων παραβίασαν τη δικαστική ασυλία της Γερμανίας, και τόνισε ότι αυτή η διαπίστωση είναι ανεξάρτητη από το εάν οι αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων παραβιάζουν ή όχι την ετεροδικία της Γερμανίας, αφού τα ιταλικά δικαστήρια δεν κρίνουν την ουσία των αποφάσεων αυτών αλλά την εκτελεστότητά τους στο έδαφος της Ιταλίας.

Τέλος, το Δικαστήριο καλεί την Ιταλία να διασφαλίσει ότι οι αποφάσεις των δικαστηρίων της και άλλων δημοσίων αρχών της που παραβιάζουν τη δικαστική ασυλία της Γερμανίας δεν θα εφαρμοστούν. Αποκλείει δε κάθε άλλη μορφή επανόρθωσης που αιτείται η Γερμανία: ήτοι i) παροχή υλικής ικανοποίησης, αφού κρίνει ότι η επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση είναι δυνατή και επαρκής αποκατάσταση, ii) εγγυήσεις μη επανάληψης της προσβολής στο μέλλον, υποστηρίζοντας ότι αρκεί η διαπίστωση ότι η Ιταλία παραβίασε τις υποχρεώσεις της, ώστε με βάση την τεκμαιρόμενη καλή της πίστη να μην αναμένεται ότι θα επαναλάβει τις ίδιες πράξεις στο μέλλον.

Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Δικαστής Antonio Cançado Trindade, στη Dissenting Opinion³⁷⁵ που καταθέτει υποστηρίζει -μεταξύ άλλων- ότι *«κανείς δεν μπορεί να κρύβεται πίσω από στατικά δόγματα προκειμένου να αποδράσει από τις έννομες συνέπειες της τέλεσης θηριωδιών στο παρελθόν, αντιθέτως η εξέλιξη του νόμου πρέπει να λαμβάνεται υπόψη»*. *«Έλαβαν χώρα δογματικές εξελίξεις, από μια γενιά νομικών που υπήρξαν μάρτυρες της φρίκης δύο Παγκοσμίων Πολέμων του 20^{ου} αιώνα, οι οποίες δεν ακολούθησαν καθόλου κρατοκεντρική προσέγγιση και επικεντρώθηκαν σε θεμελιώδεις ανθρώπινες αξίες και στον άνθρωπο, προστατεύοντας με αφοσίωση τις ιστορικές ρίζες του droit des gens, όπως πρέπει ο καθένας να κάνει στις μέρες μας»*.

Επιπλέον, τονίζει ότι *«το πιο ξεκάθαρο σύγχρονο διεθνές νομικό δόγμα σταδιακά επιλύει δίκαια την ένταση μεταξύ δικαστικής ασυλίας κράτους και του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη υπέρ του δευτέρου, ειδικά στις υποθέσεις των διεθνών εγκλημάτων»*. Επισημαίνει ότι *«το όριο της σοβαρότητας των παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ αφαιρεί κάθε αποκλεισμό στη δικαιοδοσία, όσον αφορά την έρευνα για αποκατάσταση θυματοποιημένων ατόμων»*. Υποστηρίζει ότι *«τα διεθνή εγκλήματα που τελούνται από κράτη δεν αποτελούν ούτε πράξεις jure gestionis ούτε πράξεις jure imperii, αποτελούν εγκλήματα delicta imperii, για τα οποία δεν υπάρχει ασυλία»* και επί της διάκρισης σε απόλυτη και σχετική ετεροδικία επισημαίνει ότι το να γίνεται γενικά αποδεκτή η άρση της δικαστικής ασυλίας του κράτους για τις εμπορικές σχέσεις του ή για τροχαία ατυχήματα και όχι για την τέλεση διεθνών εγκλημάτων κατόπιν εγκληματικών πολιτικών των κρατών ισοδυναμεί με νομικό παραλογισμό. Κάνει αναφορά σε μια *«οικουμενική δικαιοκή συνείδηση»* (*“universal*

³⁷⁵ <http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16891.pdf>

juridical conscience”), ως την απόλυτη ουσιαστική πηγή όλου του Δικαίου». Επίσης, υποστηρίζει ότι «αυτό που θέτει σε κίνδυνο και αποσταθεροποιεί τη διεθνή έννομη τάξη είναι τα διεθνή εγκλήματα και όχι τα αιτήματα των ατόμων για επανόρθωση στην αναζήτηση δικαιοσύνης», επίσης ότι «είναι αβάσιμο να υποστηρίζει κάποιος ότι το καθεστώς των επανορθώσεων για σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ θα εξοντώσει ένα κράτος, στο βαθμό που υπέφεραν τα άτομα τις συνέπειες των εγκλημάτων πολέμου και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας».

Επιπλέον, ο Δικαστής Abdulqawi A. Yusuf στη Dissenting Opinion³⁷⁶ που καταθέτει υποστηρίζει ότι «το Διεθνές Δικαστήριο, ως το βασικό δικαστικό όργανο των Ηνωμένων Εθνών, έχει ένα σημαντικό ρόλο να διαδραματίσει, παρέχοντας καθοδήγηση και αποσαφηνίζοντας κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, ιδιαίτερα όταν ο νόμος δημιουργεί αβεβαιότητες. Είχε μια μοναδική ευκαιρία να το πράξει στη συγκεκριμένη Υπόθεση. Θα μπορούσε να είχε αποσαφηνίσει τον νόμο υπό την έννοια που ήδη εξελίσσεται μιας περιορισμένης και εφικτής εξαίρεσης στη δικαστική ασυλία κράτους στις περιπτώσεις που τα θύματα δεν έχουν άλλο τρόπο αποκατάστασης. Μία τέτοια εξαίρεση θα ευθυγράμμιζε την ετεροδικία με την αυξανόμενη κανονιστική βαρύτητα που δίνεται από τη διεθνή κοινότητα στο ΔΔΔΑ, στο ΔΑΔ, και με την εφαρμογή του δικαιώματος των θυμάτων των διεθνών εγκλημάτων σε αποτελεσματική αποκατάσταση, χωρίς να θέτει αδικαιολόγητα στο περιθώριο τη δικαστική ασυλία των κρατών».

13.5. Μια κριτική αποτίμηση της απόφασης του Διεθνούς Δικαστηρίου στην Υπόθεση «Δικαστικές Ασυλίες Κράτους - Γερμανία κατά Ιταλίας· Ελλάδα παρεμβαίνουσα»

Η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου στην Υπόθεση «Δικαστικές Ασυλίες Κράτους - Γερμανία κατά Ιταλίας· Ελλάδα παρεμβαίνουσα» σίγουρα δεν θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι προάγει το Διεθνές Δίκαιο. Χαρακτηρίζεται από απολύτως αυστηρή προσκόλληση στην αρχή της ετεροδικίας -η οποία αρχή παρά το γεγονός ότι εντάσσεται στο εθνικό Διεθνές Δίκαιο- στην προκειμένη περίπτωση αντιστρατεύεται την πεμπτουσία του Διεθνούς Δικαίου, ήτοι την ειρηνική συνύπαρξη των λαών, την προάσπιση και προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου, την ανάγκη απονομής δικαιοσύνης για τα τελεσθέντα διεθνή εγκλήματα. Το ίδιο το Διεθνές Δίκαιο θέτει σαφώς την υπεροχή και την απόλυτη δεσμευτικότητα των κανόνων που εντάσσονται στο *jus cogens*, και επομένως δεν είναι δυνατό να γίνεται αποδεκτή η μη εφαρμογή τους, ούτε νοείται οι ίδιοι οι δικαιοδοτικοί μηχανισμοί της διεθνούς κοινότητας και τα κράτη μέλη της να θέτουν προσκόμματα στην εφαρμογή τους. Άλλωστε, βασικό ζητούμενο σε κάθε κλάδο του Δικαίου είναι η κανονιστικότητα, η δεσμευτικότητα, η εφαρμογή και η εκτέλεσή του.

³⁷⁶ <http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16893.pdf>

Στην εν λόγω απόφαση, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι παρατηρείται μια μονομέρεια ως προς την επίκληση και την παρουσίαση σχετικών αποφάσεων διεθνών, περιφερειακών και εθνικών δικαστηρίων. Ειδικότερα, γίνεται αναφορά και παρουσίαση σχεδόν αποκλειστικά σε νομολογία που προκρίνει την εφαρμογή της αρχής της ετεροδικίας, παρά την ύπαρξη σημαντικής νομολογίας που συνηγορεί υπέρ του αντιθέτου. Αξίζει να αναφερθεί ότι η αναφορά της Υπόθεσης Pinochet φαίνεται να λειτουργεί ως επιχείρημα για την υποχώρηση της ετεροδικίας κράτους σε περίπτωση παραβίασης κανόνων *jus cogens* και όχι προς την αντίθετη κατεύθυνση, όπως επισημαίνεται από το Δικαστήριο. Η διεθνής ευθύνη κράτους είναι ανεξάρτητη από την ατομική ποινική ευθύνη, ωστόσο συμπλέουν και επιτελούν τον ίδιο αρχικό σκοπό: την απονομή δικαιοσύνης για τελεσθέντα διεθνή εγκλήματα, τη δίωξη των αυτουργών και την πρόληψη εφαρμογής αντίστοιχων στο μέλλον. Φαντάζει, λοιπόν, παράδοξη η ευχέρεια με την οποία αναγνωρίζεται η άρση της ασυλίας ενός ατόμου-αρχηγού κράτους άλλα όχι ενός κράτους.

Επίσης, η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου φαίνεται να παρουσιάζει με κάποια μονομέρεια τα επιχειρήματα επί της προβληματικής εάν κάμπτεται ή όχι ο θεσμός της ετεροδικίας. Αλλά ούτε αναφέρεται στις θέσεις διακεκριμένων διεθνολόγων εγνωσμένου κύρους -οι οποίες αποτελούν πηγή του Διεθνούς Δικαίου, βάσει του άρθρου 38 παρ.1 περ.δ' του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου³⁷⁷- που υποστηρίζουν την υποχώρηση της δικαστικής ασυλίας κράτους όταν πρόκειται για παραβιάσεις αναγκαστικών κανόνων του Διεθνούς Δικαίου.

Επιπλέον, το επιχείρημα του Δικαστηρίου ότι η αρχή της ετεροδικίας αποτελεί δικονομική αρχή, η οποία δεν συγκρούεται ιεραρχικά με το *jus cogens* -στο οποίο εντάσσονται οι τελεσθείσες παραβιάσεις- που αποτελεί ουσιαστικό δίκαιο, δεν φαίνεται να καταλήγει σε ένα συμπέρασμα συνολικής επίλυσης του ζητήματος. Το Διεθνές Δίκαιο αλλά και το εθνικό δίκαιο των κρατών συναπαρτίζονται από ουσιαστικούς και δικονομικούς κανόνες, οι οποίοι λειτουργούν αρμονικά για την απονομή δικαιοσύνης. Οι δικονομικοί κανόνες εξασφαλίζουν την εφαρμογή και την αναγκαστική εκτέλεση των ουσιαστικών κανόνων, θέτοντας το δικαιοδοτικό πλαίσιο και πρόσθετες εγγυήσεις. Επομένως, δεν έχει νόημα να τίθενται σαφείς διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα σε έναν δικονομικό και έναν ουσιαστικό κανόνα, αφού εκ των πραγμάτων από τη συνδυασμένη εφαρμογή τους πρέπει να προκύψει ένα τελικό πόρισμα, και αν προκύψει ζήτημα σύγκρουσης είναι αναπόφευκτη η στάθμισή τους.

Ωστόσο, ιδιαίτερης βαρύτητας είναι η ρητή αναγνώριση από το Διεθνές Δικαστήριο ότι οι πράξεις των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων και του Γερμανικού Ράιχ συνιστούν σοβαρές παραβιάσεις του ΔΑΔ, αναγνωριζόμενες ως εγκλήματα από το Διεθνές Δίκαιο. Σημαντική είναι και η παραδοχή από την πλευρά της Γερμανίας, σε όλα τα στάδια της διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου, ότι οι συγκεκριμένες πράξεις της είναι παράνομες.

³⁷⁷ https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26252&Itemid=35
<http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0>

Ιδιαίτερης σημασίας είναι και το γεγονός ότι η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου φαίνεται -ίσως- να αφήνει ανοιχτό το ζήτημα καλώντας τη Γερμανία και την Ιταλία να προσέλθουν σε διαπραγματεύσεις για τη ρύθμιση ζητημάτων επανορθώσεων θυμάτων.

Αλλωστε, το να μην γίνεται οριστική διευθέτηση τόσο κρίσιμων διακρατικών ζητημάτων και το να μην ικανοποιείται το δικαίωμα των θυμάτων σε επανόρθωση και τελικά το δικαίωμα στην αλήθεια προκαλεί διαχρονικά απογοήτευση και δυσπιστία στους πολίτες. Ενδεικτική είναι η ακόλουθη αναφορά. «Αυτοί που περιφρόνησαν κάθε αξία, αυτοί που καταδίκασαν ακόμη και τα όνειρα, αυτοί προσδιόρισαν τη ναζιστική θηριωδία στιγμιαία. Για όλα έφταιγε ο Χίτλερ, οι ...πρωταίτιοι. Όμως η γερμανική πολιτική απέναντι στην Ελλάδα που επί δεκαετίες αρνείται να επανορθώσει ευθύνεται για το διαρκές».³⁷⁸

Σύμφωνα με τον Καθηγητή Στέλιο Περράκη, αναφορικά με τη συγκεκριμένη απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου «καθολική είναι η αίσθηση ότι το Διεθνές Δικαστήριο στην κατά πλειοψηφία απόφασή του (12 έναντι 3) ατύχησε δίνοντας “πίστωση χρόνου” στην κρατική δικαστική ασυλία (θεσμός του 19ου αιώνα σε συνεχή υποχώρηση και κάμψη του εύρους του). Η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου να παραμερίσει -υπέρ του δικαιώματος κρατικής ασυλίας- έναν ουσιαστικό κανόνα όπως το δικαίωμα των θυμάτων εγκλημάτων πολέμου και κατά της ανθρωπότητας που συνιστούν παραβιάσεις θεμελιωδών κανόνων του Διεθνούς Δικαίου με χαρακτήρα *jus cogens*, να έχουν πρόσβαση σε εθνικό δικαστήριο για να επιδιώξουν την αποκατάσταση της βλάβης που υπέστησαν από την παράνομη αντιδιεθνή συμπεριφορά κράτους, ήταν σαφώς σε μια συντηρητική γραμμή με μια εξαιρετικά στενή ερμηνεία του ισχύοντος Διεθνούς Δικαίου, ιδίως του εθιμικού Διεθνούς Δικαίου».³⁷⁹ Επιπλέον, «ως κρίσιμη αδυναμία της απόφασης χαρακτηρίζεται η απουσία επιχειρηματολογίας ή, όπου αυτή υπάρχει, είναι εξαιρετικά αδύναμη (π.χ. για τους κανόνες αναγκαστικού δικαίου και την ισχύ τους). Η απόφαση γυρνά το Διεθνές Δίκαιο πίσω πολλά χρόνια και ενδεχομένως θα επηρεάσει αρνητικά διεθνείς θεσμούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που έχει ήδη μια νομολογία ενδιαφέρουσα και ασφαλώς πιο προοδευτική (από την υπόθεση *Al-Adsani* στις αποφάσεις *Al-Skeini* και *Al-Jedda* περί εξωεδαφικής εφαρμογής της ΕΣΔΑ)».³⁸⁰

«Από την άλλη πλευρά, το Διεθνές Δικαστήριο ξεκαθάρισε ότι θα πρέπει οι δυο διάδικοι να προχωρήσουν σε διαπραγματεύσεις προκειμένου τα θύματα να αποκατασταθούν, γεγονός ιδιαίτερα κρίσιμο για την χώρα μας αφού το Δικαστήριο επιβεβαιώνει ότι ο παραβάτης του Διεθνούς Δικαίου και έχων διεθνή ευθύνη προς τούτο υποχρεούται, προκειμένου να αποκατασταθούν τα θύματα των παραβιάσεών του, να προχωρήσει σε διακρατική συνεννόηση για το ζήτημα αυτό».³⁸¹ «Η Γερμανία έχει ήδη παραδεχθεί τις ευθύνες της για τα εγκλήματα που διέπραξε το Γ' Ράιχ και στη Δίκη της Χάγης και, βέβαια, μεταξύ άλλων, για το Δίστομο. Η

³⁷⁸ Τάσος Μ. Ηλιαδάκης, *Οι επανορθώσεις και το γερμανικό κατοχικό δάνειο*, Εκδόσεις Δετοράκη, Αθήνα, 1997, σ. 270

³⁷⁹ Στέλιος Περράκης, «Η Ελλάδα και η Χάγη, Υφαλοκρηπίδα, Κυπριακό, Σκόπια και γερμανικές αποζημιώσεις» *Foreign Affairs The Hellenic Edition*, Δεκέμβριος 2012

<http://foreignaffairs.gr/articles/69086/stelios-perrakis/i-ellada-kai-i-xagi?page=show>

³⁸⁰ Στέλιος Περράκης, «Μετά τη Χάγη τι; Τα επόμενα βήματα», ..., οπ.αν.

³⁸¹ Στέλιος Περράκης, «Η Ελλάδα και η Χάγη, Υφαλοκρηπίδα, Κυπριακό, Σκόπια και γερμανικές αποζημιώσεις» οπ.αν.

*ελληνική κυβέρνηση ας ξαναπιάσει το μίτο της Ρηματικής Διακοίνωσης του 1995 –τυπικά αναπάντητης από γερμανικής πλευράς– κι ας προβάλει ξανά, χωρίς ενδοιασμούς και επιφυλάξεις, τις αξιώσεις της για επανορθώσεις και για επιστροφή του αναγκαστικού δανείου 1942-1943. Είναι νομική, πολιτική και ηθική υποχρέωση της ελληνικής Πολιτείας μετά τον παραμερισμό από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης της –ούτως ή άλλως– ύστατης καταφυγής στη διαδικασία ατομικών διεκδικήσεων για τα θύματα των ενενήντα ολοκαυτωμάτων στη χώρα μας και όχι μόνο. Θα πρέπει να καλέσει τη Γερμανία σε διαπραγματεύσεις. Κι αν αυτή αρνηθεί να προσέλθει ή ακολουθήσει παρελκυστική πολιτική, επικαλούμενη αβάσιμα και έωλα επιχειρήματα, τότε ανοίγει ο δρόμος ούτως ώστε να στραφεί στα νομικά μέσα διεκδίκησης, τα οποία ασφαλώς η Γερμανία και δεν θα επιθυμεί».*³⁸²

13.6. Ετεροδικία versus δίωξης διεθνών εγκλημάτων

Θα ήταν χρήσιμο, σε αυτό το σημείο, να παρουσιαστεί η γενικότερη προβληματική αναφορικά με την άκαμπτη εφαρμογή της αρχής της ετεροδικίας ή την υποχώρησή της όταν πρόκειται για την απονομή δικαιοσύνης για τελεσθέντα διεθνή εγκλήματα, και να επιχειρηθεί μια στάθμιση της αρχής της δικαστικής ασυλίας κράτους με την αναγκαιότητα απονομής δικαιοσύνης για παραβιάσεις που εντάσσονται στο *jus cogens*. Αναλύεται το ζήτημα της ετεροδικίας κρινόμενο ως βαρύνουσας σημασίας, διότι όπως αποδεικνύεται και από δικαστικές αποφάσεις που προαναφέρθηκαν η προσέγγιση που υιοθετείται κάθε φορά ως προς τη συγκεκριμένη αρχή κρίνει καθοριστικά στην πράξη το αν θα απονεμηθεί δικαιοσύνη για τελεσθέντα διεθνή εγκλήματα και το αν θα εφαρμοστεί το δικαίωμα σε επανορθώση.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η προβολή από την πλευρά της Γερμανίας της αρχής της ετεροδικίας για να μην εκδικαστούν από εθνικά δικαστήρια άλλων κρατών αγωγές αποζημιώσεων θυμάτων ή συγγενών θυμάτων των εγκλημάτων πολέμου και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας που τελέστηκαν κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο από τα γερμανικά στρατεύματα, ή για να μην γίνουν δεκτές σχετικές εκδοθείσες αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων, αναιρεί ως ένα βαθμό την έννοια και τη λειτουργία του *jus cogens*.

Εάν πρέπει να γίνει στάθμιση της αναγκαιότητας απονομής δικαιοσύνης για τελεσθέντα διεθνή εγκλήματα και της εφαρμογής της αρχής της ετεροδικίας, η στάθμιση θα μπορούσε να γίνει σε δύο επίπεδα: i) σε επίπεδο τυπικής νομικής ιεραρχίας των εν λόγω αρχών και, κυρίως, ii) σε επίπεδο δικαιολογητικής βάσης των δύο αρχών.

Σε επίπεδο νομικής ιεραρχίας, η τέλεση διεθνών εγκλημάτων συνιστά παραβίαση του *jus cogens*, και τη δίωξη και την απονομή δικαιοσύνης για τελεσθέντα διεθνή εγκλήματα

³⁸² Στέλιος Περράκης, «Μετά τη Χάγη τι; Τα επόμενα βήματα», ..., οπ.αν.

επιτάσσουν οι αναγκαστικοί κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, οι οποίοι ισχύουν *erga omnes*, είναι οι ανώτατοι ιεραρχικά κανόνες στη διεθνή δικαιοταξία, και υπερισχύουν σε κάθε περίπτωση και του εθνικού δικαίου των κρατών. Από την άλλη πλευρά, η αρχή της ετεροδικίας διαφυλάσσει την εθνική και εδαφική κυριαρχία του κράτους, την ανεξαρτησία του και την αυτονομία του, και αποτελεί εθιμικό κανόνα του Διεθνούς Δικαίου, δεσμεύει δηλαδή όλα τα κράτη και τίθεται πάνω από το εσωτερικό τους δίκαιο, ανεξαρτήτως εάν έχουν κυρώσει σχετικές συμβάσεις· ωστόσο το *jus cogens* υπερισχύει του εθιμικού δικαίου. Σε επίπεδο, λοιπόν, νομικής τυπολογίας και ιεραρχίας των αρχών υπερισχύει η αρχή της απονομής δικαιοσύνης για την τέλεση διεθνών εγκλημάτων, σε σχέση με την αρχή της ετεροδικίας.

Σε επίπεδο δικαιολογητικής βάσης των αρχών, με τη δίωξη των διεθνών εγκλημάτων, πέρα από την αποκατάσταση της διασαλευθείσας από την προσβολή διεθνούς έννομης τάξης, επιδιώκεται και ο στιγματισμός των πιο απεχθών πράξεων που έχουν στοιχειοθετηθεί ως διεθνή εγκλήματα και η αποτροπή τέλεσης στο μέλλον πράξεων που επισύρουν τέτοια απαξία. Επιπλέον, θα πρέπει να αναφερθεί ότι το δικαίωμα αποκατάστασης του ατόμου που υπήρξε θύμα τέτοιων πράξεων συνδέεται με το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, με το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και σε δίκαιη δίκη, με το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης, με το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και τελικά με το δικαίωμα στην αλήθεια. Από την άλλη πλευρά, η αρχή της ετεροδικίας παρέχει εχέγγυα για την εθνική κυριαρχία και αυτονομία των κρατών. Είναι προφανής η αξία και η σπουδαιότητά της, η οποία σχετίζεται και πηγάζει από τις πρωταρχικές αρχές της ανεξαρτησίας και της κυριαρχικής ισότητας των κρατών, της ελευθερίας τους να ρυθμίζουν τα ζητήματα της νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας τους, και συμπλέει απόλυτα με τη θεμελιώδη, εθιμικού χαρακτήρα, αρχή της μη επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις άλλου κράτους.

Οι δύο αρχές δεν τελούν απαραίτητα σε συγκρουσιακή σχέση. Σε περίπτωση, όμως, που προκύπτει σύγκρουση, ακόμη και αν διερευνηθεί η δικαιολογητική βάση της αρχής της ετεροδικίας, δεν θα μπορούσε να υποστηριχθεί σε καμία περίπτωση ότι στον δικαιολογητικό λόγο θέσπισης και εφαρμογής της ετεροδικίας θα μπορούσε να εντάσσεται η μη τιμώρηση ενός κράτους για διεθνή εγκλήματα που τέλεσαν ανώτατοι πολιτικοί και στρατιωτικοί αξιωματούχοι του και τελικά η μη απονομή δικαιοσύνης σε διεθνές επίπεδο για την τέλεσή τους· απονομή δικαιοσύνης η οποία θεωρείται σε διεθνές επίπεδο επιβεβλημένη, γιατί τα εν λόγω εγκλήματα έχει κριθεί ότι προσβάλλουν το σύνολο της ανθρωπότητας, την «παγκόσμια συλλογική συνείδηση».

Η επίκληση, λοιπόν, της αρχής της δικαστικής ασυλίας του κράτους από την πλευρά της Γερμανίας, σε σχέση με αποφάσεις ελληνικών και ιταλικών δικαστηρίων που επιδικάζουν την καταβολή πολεμικών επανορθώσεων σε θύματα και συγγενείς θυμάτων των εγκλημάτων που τελέστηκαν κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, μόνο διαστρέβλωση της αρχής της ετεροδικίας θα μπορούσε να αποτελεί.

Αυτό υποστηρίζεται και σε σχέση με το γεγονός ότι η ίδια η Γερμανία έχει αποκλείσει κάθε άλλο πεδίο επίλυσης του ζητήματος. Ειδικότερα, παράλληλα με την άρνησή της να συνδιαλαγεί πολιτικά για τα ζητήματα αυτά, δεν επιτρέπει την άσκηση σχετικών αγωγών στα εθνικά της δικαστήρια, και έχει διατυπώσει επιφύλαξη για τη δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου όσον αφορά ζητήματα που σχετίζονται με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αναφορικά δε με τη διατύπωση της επιφύλαξης αυτής, γίνεται αντιληπτό ότι η Γερμανία εξαιρεί από τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου τελεσθείσες -από την πλευρά της- παραβιάσεις του *jus cogens*. Τα κράτη έχουν τη δυνατότητα να διατυπώνουν επιφυλάξεις, αποκλείοντας κατηγορίες διαφορών από τη δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου, αρκεί οι επιφυλάξεις αυτές να μην έρχονται σε αντίθεση με το Καταστατικό του. Η διατύπωση της προαναφερθείσας επιφύλαξης από τη Γερμανία είναι νόμιμη, ωστόσο φαντάζει αντιφατικό κατά πόσο θα μπορούσαν να αποκλείονται από το πεδίο δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου ζητήματα που αποτελούν *jus cogens* και τα οποία έχουν κατ'εξοχήν διεθνή χαρακτήρα. Ίσως, επομένως, να μπορούσε να γίνει λόγος και για «όρια» στη διατύπωση επιφυλάξεων από τα κράτη στη δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου. Παράλληλα, λοιπόν, με τον αποκλεισμό της δυνατότητας εξέτασης της υπόθεσης σε πολιτικό διακρατικό επίπεδο και της δυνατότητας εκδίκασής της από τα γερμανικά δικαστήρια ή το Διεθνές Δικαστήριο, προβάλλοντας η Γερμανία και το κώλυμα της δικαστικής ασυλίας του κράτους της, όταν καλούνται εθνικά δικαστήρια άλλων χωρών να εκδικάσουν αγωγές αποζημιώσεων θυμάτων, δεν επιτρέπει στην πράξη με κανέναν τρόπο την απονομή δικαιοσύνης για τα τελεσθέντα διεθνή εγκλήματα.

Είναι εξαιρετικά αμφίβολο εάν θα μπορούσε και εάν θα έπρεπε να γίνει δεκτό από διεθνές δικαιοδοτικό όργανο το να χρησιμοποιηθεί από ένα κράτος μια αρχή του Διεθνούς Δικαίου με τρόπο ώστε να μην αποδοθεί δικαιοσύνη για τελεσθέντα διεθνή εγκλήματα, με δεδομένο ότι το ίδιο κράτος έχει αποκλείσει και κάθε άλλο τρόπο απονομής δικαιοσύνης επί του συγκεκριμένου θέματος.

Έχοντας υπόψη ότι στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο -στο οποίο εντάσσονται τα διεθνή εγκλήματα- πρωταρχικό ρόλο διαδραματίζει η αρχή της σκοπιμότητας, σε θέματα που άπτονται του συγκεκριμένου κλάδου του δικαίου πάντα πρέπει να εξετάζεται το στοιχείο της σκοπιμότητας κατά τη δίωξη ενός εγκλήματος. Εφόσον, λοιπόν, βασικός σκοπός του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου είναι η αποτροπή τέλεσης διεθνών εγκλημάτων, πρέπει να ενδυναμώνεται η καταστολή των διεθνών εγκλημάτων, και να μην χρησιμοποιούνται άλλες αρχές του Διεθνούς Δικαίου προς την αντίθετη κατεύθυνση. Επιπλέον, και για το σύνολο του Διεθνούς Δικαίου, το οποίο θέτει το *jus cogens* στο ανώτατο επίπεδο, αποτελεί αρνητική πρακτική το να φτάνει να επαφίεται τελικώς στη διακριτική ευχέρεια ενός κράτους εάν θα συμμορφωθεί με αναγκαστικούς διεθνείς κανόνες. Η εφαρμογή οποιωνδήποτε δικαιικών κανόνων πρέπει να είναι σταθερή και ομοιόμορφη ώστε να ενδυναμώνεται η λειτουργία τους, να υπάρχει εμπιστοσύνη και πίστη σε αυτούς από τα κράτη και τα άτομα, και να μην υπάρχει ανασφάλεια δικαίου.

Εξάλλου, η προσήλωση στην αρχή της ετεροδικίας έχει ξεπεραστεί και από την ανάπτυξη του Διεθνούς Δικαίου και την ευρύτερη -πλέον- υιοθέτηση και εφαρμογή του από τα κράτη. Η ανάπτυξη του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, η θεμελίωση του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου, η συγκρότηση και η ανάδειξη του *jus cogens*, η ενίσχυση της δεσμευτικότητας και της εκτέλεσής του Διεθνούς Δικαίου -εν συνόλω- μέσω της νομοθεσίας, της νομολογίας και της πρακτικής των κρατών, καθώς και η λειτουργία του θεσμού της οικουμενικής δικαιοδοσίας έχουν εκ των πραγμάτων «ξεπεράσει» την απαρέγκλιτη εφαρμογή της ετεροδικίας και έχουν οδηγήσει στη «σχετικοποίησή» της.

Αναφορικά δε με το επιχείρημα της γερμανικής πλευράς ότι από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι δύο χώρες έχουν ειρηνικές και αρμονικές σχέσεις καθώς και συνεργασία σε όλους τους τομείς δεν αποδυναμώνει τις όποιες απαιτήσεις της Ελλάδας για καταβολή πολεμικών επανορθώσεων από τη Γερμανία. Η προαγωγή των διακρατικών σχέσεων σε επίπεδο διεθνούς κοινότητας και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης από ένα κράτος δεν μπορεί επ' ουδενί να υποδηλώνει παραίτησή του από τη δυνατότητα προβολής νομίμων αξιώσεών του. Δεν είναι δυνατόν από μία συμπεριφορά που προωθεί θεμελιώδεις αρχές του Διεθνούς και του Ευρωπαϊκού Δικαίου να συνάγεται παραίτηση από τη νόμιμη άσκηση δικαιώματος. Μία τέτοιου είδους ερμηνεία κινείται εκτός των ορίων της καλής πίστης. Επιπλέον, η απονομή δικαιοσύνης για τελεσθέντα διεθνή εγκλήματα λειτουργεί και προς την ουσιαστική αποκατάσταση των σχέσεων μεταξύ των εμπλεκομένων κρατών· οδηγεί στο να διαλευκανθούν τα πραγματικά περιστατικά, να αποκατασταθούν ηθικά -όσο είναι δυνατόν- οι τελεσθείσες αδικίες και τελικά να ενδυναμωθούν οι σχέσεις των κρατών, με την οριστική διευθέτηση ζητημάτων νομικού, πολιτικού και ηθικού χαρακτήρα.

Επιπρόσθετα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το επιχείρημα της γερμανικής πλευράς ότι παραβιάζεται η αρχή της ετεροδικίας, όταν δικαστήρια άλλων χωρών επιλαμβάνονται σχετικών υποθέσεων και εκδίδουν αποφάσεις, αποτελεί παραβίαση της αρχής του *estoppel*· σύμφωνα με την οποία απαγορεύεται σε κράτος να αρνηθεί ένα πραγματικό γεγονός ή μια πραγματική κατάσταση βασιζόμενο σε δική του προηγούμενη συμπεριφορά. Στην υπό εξέταση περίπτωση, η Γερμανία δεν αποδέχεται τη μετάβαση που έχει συντελεστεί από την απαρέγκλιτη εφαρμογή της αρχής της ετεροδικίας του κράτους στην υποχώρησή της όταν έχουν τελεστεί παραβιάσεις του *jus cogens*, η οποία μετάβαση εκδηλώνεται στη θεωρία, στην πρακτική και σε σειρά αποφάσεων διεθνών, περιφερειακών και εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων. Η προσκόλληση της Γερμανίας σε μια άκαμπτη προσέγγιση ως προς την αρχή της ετεροδικίας, σε συνδυασμό με τον αποκλεισμό από την πλευρά της κάθε άλλης εναλλακτικής για τη δίωξη των τελεσθέντων διεθνών εγκλημάτων, θα μπορούσε να εκληφθεί ως παραβίαση της αρχής του *estoppel*, αφού αρνείται μία πραγματική κατάσταση (την υποχώρηση της αρχής της ετεροδικίας όταν έχουν συντελεστεί παραβιάσεις του *jus cogens*), λόγω προηγούμενης δικής της συμπεριφοράς (της τέλεσης από την πλευρά της διεθνών εγκλημάτων στο έδαφος τρίτης χώρας). Είναι προφανές ότι μία τέτοιου είδους στάση αποτελεί πλήρη παραβίαση της αρχής της καλής πίστης.

Εν κατακλείδι, στα πλαίσια της συνεχούς προαγωγής και εξέλιξης του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, και του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου, καθώς και της ιδιαίτερης αναβάθμισης της θέσης του ατόμου στη διεθνή δικαιοταξία, είναι εξαιρετικά αμφίβολο και αντιφατικό όταν το άτομο ως θύμα εγκλημάτων πολέμου ή εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας αξιώνει επανόρθωση απέναντι στο κράτος θύτη (και ενώ τα δύο μέρη τελούν εκ των πραγμάτων σε σχέση πλήρους ανισότητας) να «οχυρώνεται» το κράτος έτι περαιτέρω πίσω από ένα άκαμπτο καθεστώς ετεροδικίας. Στην περίπτωση αυτή, σχηματικά, το άτομο -από τη μια πλευρά- καλείται να αντιμετωπίσει κράτος ως αντίδικο -από την άλλη-, και επιπλέον η φύσει δεσπόζουσα θέση του κράτους ενισχύεται με ένα καθεστώς απόλυτης δικαστικής ασυλίας, ενώ για το άτομο σε αρκετές περιπτώσεις δεν προβλέπεται η δυνατότητα να παραστεί ως διάδικος, άλλοτε τίθεται εν αμφιβόλω το δικαίωμά του να προβάλει ατομικά αξίωση, και σε κάθε περίπτωση τίθενται επιπλέον όροι και προϋποθέσεις. Ακολουθώντας την πρακτική αυτή, -εκτός από την ουσιαστική αποδυνάμωση του Διεθνούς Δικαίου- το άτομο, που αποτελεί εν τέλει τον πραγματικό και τελικό αποδέκτη και φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, και η δυνατότητά του να παραστεί ως διάδικος στο διεθνές πεδίο θα παρέμενε κενό γράμμα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο Διεθνές Δίκαιο το δικαίωμα στην αλήθεια έλκει την καταγωγή του από το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, εκκινώντας από τις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και τα δύο Πρόσθετα Πρωτόκολλα των Συμβάσεων της Γενεύης, του 1977. Επί των Διεθνών αυτών Συμβάσεων δομήθηκε η νομική βάση διεκδίκησης των συγγενών και των οικείων των εξαφανισμένων προσώπων στη Λατινική Αμερική από τα τέλη της δεκαετίας του '70, και πραγματοποιήθηκε η σύλληψη και η ανάδυση του δικαιώματος στην αλήθεια. Ο όρος «το δικαίωμα στην αλήθεια» εισάγεται, λοιπόν, για πρώτη φορά σε σχέση με τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, αποδίδοντας το δικαίωμα των συγγενών και των οικείων τους να γνωρίζουν την αλήθεια για την τύχη και την τοποθεσία όπου βρίσκονται τα αγαπημένα τους πρόσωπα.

Αρκετές διατάξεις των Συμβάσεων αυτών του ΔΑΔ δρουν αποτρεπτικά ώστε να μην συντελούνται εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το ζήτημα της ταυτότητας του προσώπου συνδέεται στενά με το δικαίωμα στην αλήθεια και ότι η παραποίηση στοιχείων προσώπου -πέρα από διακριτό έγκλημα- μπορεί να συνιστά αρχή τελέσεως ή προπαρασκευαστική πράξη του εγκλήματος της εξαναγκαστικής εξαφάνισης. Το 2006 υιοθετείται από τη Γ.Σ. των Η.Ε. η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση, θεμελιώνοντας ένα επαρκές και αυστηρό νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με το έγκλημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων προσώπων, και θέτοντας επιτακτικά την υποχρέωση σεβασμού και πραγμάτωσης του δικαιώματος στην αλήθεια.

Επισημαίνεται ότι ορισμένοι από τους κανόνες των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης και των δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων που αφορούν στο δικαίωμα στην αλήθεια θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν αναλογικά και σε περιπτώσεις παραβίασης του δικαιώματος εκτός του πεδίου εφαρμογής του ΔΑΔ, ώστε το υπάρχον πλαίσιο να είναι πιο συμπαγές και ολοκληρωμένο. Στα πλαίσια της διάδρασης ΔΔΔΑ και ΔΑΔ, το ΔΔΔΑ θα μπορούσε να παρέχει στο ΔΑΔ μηχανισμό ελέγχου, εφαρμογής και δίωξης, ενώ το ΔΑΔ θα μπορούσε να ενισχύει το νομοθετικό πλαίσιο του ΔΔΔΑ με τις προαναφερθείσες εθιμικού χαρακτήρα διατάξεις.

Η έννοια και το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος θεμελιώνεται, αναλύεται και επεκτείνεται μέσα από Ψηφίσματα και Μελέτες των Ηνωμένων Εθνών, καθώς και άλλα Νομικά Κείμενα. Ιδιαίτερης σπουδαιότητας είναι το Ψήφισμα της Γ.Σ. του Ο.Η.Ε. Α/RES/60/147 (2005), το οποίο θέτει τις βασικές αρχές και κατευθυντήριες γραμμές για το δικαίωμα αποκατάστασης/επανόρθωσης για θύματα σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ, συνδέοντας το δικαίωμα επανόρθωσης με το δικαίωμα στην αλήθεια. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο Ψήφισμα, το δικαίωμα στην αλήθεια αφορά σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ και περιλαμβάνει το δικαίωμα να γνωρίζουν τα θύματα και οι συγγενείς τους την πλήρη αλήθεια για τα γεγονότα που συνέβησαν, τις ειδικές περιστάσεις, τα άτομα

που συμμετείχαν, τις συνθήκες κατά τις οποίες οι παραβιάσεις έλαβαν χώρα και τις αιτίες τους, την πρόοδο και τα αποτελέσματα των ερευνών, την τύχη και τον τόπο όπου βρίσκονται τα θύματα, τους λόγους που οδήγησαν στη θυματοποίηση του ατόμου.

Το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται στενά με τη μάχη κατά της ατιμωρησίας σε διεθνές, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο· και λόγω της ευρύτητας του περιεχομένου του και της πρωταρχικής φύσης του, μπορεί να δράσει ως πρόσκομμα κατά της ατιμωρησίας, σε κάθε περίπτωση και με οποιονδήποτε τρόπο και αν αυτή επιδιώκεται.

Επιπλέον, η αλήθεια ως βασική παράμετρος θα μπορούσε να θέτει ένα επίπεδο ηθικής τάξης στο Διεθνές Δίκαιο. Για να λειτουργήσει η αλήθεια προς αυτή την κατεύθυνση, θα πρέπει η αναζήτηση, αποκάλυψη και αποκατάστασή της να αποτελεί υποχρέωση του κράτους και της διεθνούς κοινότητας εν γένει, και να είναι δυνατή η διεκδίκηση διερεύνησης και αποκατάστασής της από τα άτομα και τους υπόλοιπους δρώντες της διεθνούς κοινότητας, να υπάρχει δηλαδή ένα σαφώς κατοχυρωμένο σχετικό δικαίωμα.

Η αλήθεια ως παράμετρος επί ζητημάτων σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ., θα μπορούσε να παραλληλιστεί με τις έννοιες «αρχές του δικαίου των εθνών», «κανόνες του ανθρωπισμού», «επιταγές της δημόσιας συνείδησης» που θέτει η Ρήτρα Martens, και «ανθρωπότητα» και «παγκόσμια συλλογική συνείδηση» που οριοθετούν τους αναγκαστικούς κανόνες του Διεθνούς Δικαίου. Πρόκειται για αφηρημένες έννοιες, ενέχουσες έντονα την ηθική και ιδεαλιστική διάσταση, με σαφείς αναφορές στο Φυσικό Δίκαιο. Ωστόσο λειτούργησαν και λειτουργούν αποτελεσματικά στην πράξη, παρά το γεγονός ότι ως εκ της φύσεώς τους, δεν είναι δυνατόν να γίνει αυστηρή και σαφής οριοθέτησή τους. Το γεγονός μάλιστα ότι δεν μπορεί να γίνει περιοριστική καταγραφή του περιεχομένου τους, δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται ως κριτική και πηγή αμφισβήτησής τους, αλλά αντίθετα συμβάλλει στην προοδευτική ανάπτυξη του Διεθνούς Δικαίου και στην αντιμετώπιση των νέων προκλήσεων που αυτό καλείται να διαχειριστεί.

Ο πυρήνας της δικαιολογητικής βάσης του δικαιώματος στην αλήθεια συνίσταται στην ανάγκη αποκατάστασης της αλήθειας και απονομής δικαιοσύνης για σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ. Επιπλέον, με τη θεμελίωση και αποτελεσματική εφαρμογή του θα μπορούσαν να καλύπτονται κενά δικαίου, θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση διεκδίκησης επί ιδιαίτερα σοβαρών παραβατικών συμπεριφορών των οποίων το νομικό πλαίσιο βρίσκεται υπό διαμόρφωση, και θα μπορούσε να συμβάλλει στην υπέρβαση τυπικών εμποδίων προβολής και αποκατάστασής προσβολής θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται με σειρά δικαιωμάτων του ανθρώπου: i) το δικαίωμα στη ζωή, ii) το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, iii) το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και το δικαίωμα δίκαιης δίκης, iv) το δικαίωμα αποτελεσματικής έρευνας, v) το δικαίωμα της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας, vi) το δικαίωμα του ατόμου να μην υπόκειται σε βασανιστήρια και σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία, vii) το δικαίωμα να μην υποχρεώνεται το άτομο σε καταναγκαστική εργασία, viii) το δικαίωμα

αποκατάστασης του ατόμου που υπήρξε θύμα σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ ή του ΔΑΔ, και των οικείων του, ix) το δικαίωμα στην πληροφόρηση, x) την ελευθερία της έκφρασης, xi) το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, xii) το δικαίωμα διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας/το δικαίωμα στην Ιστορική Μνήμη, xiii) την υστεροφημία των θυμάτων, xiv) το «δικαίωμα στον θρήνο», xv) το δικαίωμα στην οικογένεια, xvi) το δικαίωμα προστασίας της παιδικής ηλικίας. Παρά το γεγονός ότι το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται στενά με τα συγκεκριμένα δικαιώματα, παραμένει ένα αυτόνομο και αυτοτελές δικαίωμα, με τη δική του νομική βάση. Άλλωστε, πηγάζει από τη γενική υποχρέωση του κράτους να σέβεται και να εγγυάται τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Ως προς τη φύση και τον χαρακτήρα του δικαιώματος, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι έχει εθιμικό χαρακτήρα. Ειδικότερα, υφίσταται νομοθετικό πλαίσιο επί του οποίου ερείδεται, υφίσταται σημαντικός αριθμός σχετικών δικαστικών αποφάσεων περιφερειακών δικαιοδοτικών μηχανισμών προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και εθνικών δικαστηρίων, και κατοχυρώνεται και πραγματώνεται μέσω της μεταβατικής δικαιοσύνης. Ως προς το αν υφίσταται *opinio juris*, θα ήταν δύσκολο να αμφισβητηθεί από τα κράτη ή τα άτομα ότι αντιλαμβάνονται και υιοθετούν τη διερεύνηση και αποκατάσταση της αλήθειας ως δικαιοϊκό κανόνα. Ως προς το αν υφίσταται *opinio necessitates*, δεν θα μπορούσε να αμφισβητηθεί από τα κράτη ή τα άτομα η αναγκαιότητα της υιοθέτησης και πλήρους εφαρμογής του.

Επιπλέον, πρόκειται για ατομικό δικαίωμα, καθώς το άτομο που υπήρξε θύμα σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ μπορεί να διεκδικήσει τη διερεύνηση, αποκάλυψη και αποκατάσταση της αλήθειας. Συγχρόνως, το δικαίωμα στην αλήθεια ενέχει συλλογική διάσταση, η οποία συνίσταται στη γενικότερη ανάγκη και στο συλλογικό ενδιαφέρον ολόκληρης της κοινωνίας να αποκατασταθεί η αλήθεια και να απονεμηθεί δικαιοσύνη για τις προαναφερθείσες παραβιάσεις. Η συλλογική του διάσταση εναρμονίζεται με το κράτος δικαίου, τις αρχές της διαφάνειας και της χρηστής διακυβέρνησης, και τελικά με την ίδια τη λειτουργία της δημοκρατίας σε μια κοινωνία. Άλλωστε, μέσω της αποκατάστασης της αλήθειας επέρχεται «κάθαρση» όχι μόνο για τα θύματα, αλλά και για την «επαναλειτουργία» μιας δημοκρατικής κοινωνίας, για την ανθρωπότητα, ίσως ακόμη και για τους ίδιους τους θύτες· η οποία μπορεί να λειτουργήσει και προς την κατεύθυνση αποτροπής τέτοιων πράξεων στο μέλλον.

Η διττή φύση του δικαιώματος ως ατομικού και ως συλλογικού θα μπορούσε να οδηγήσει στην αλληλοενίσχυσή τους, και εν τέλει στην ενδυνάμωση του ίδιου του δικαιώματος συνολικά. Ειδικότερα, η συλλογική διάστασή του θα μπορούσε ίσως να συμβάλει στην ευρεία αναγνώρισή του ως *per se* και ως αγωγίμου δικαιώματος, ενισχύοντας τη δυνατότητα επίκλησής του από τα άτομα. Ενώ η ατομική διάσταση του δικαιώματος θα μπορούσε στην πράξη να συμβάλει καθοριστικά στην εφαρμογή του, διότι τα άτομα - δεδομένου ότι αποτελούν συγκεκριμένα υποκείμενα και όχι αφηρημένες οντότητες- μπορούν

να κινητοποιηθούν και να δράσουν πιο αποτελεσματικά στη διεκδίκηση και εφαρμογή του δικαιώματος.

Το δικαίωμα στην αλήθεια συγκεντρώνει χαρακτηριστικά δικαιωμάτων πρώτης γενιάς -αφού αποτελεί ατομικό δικαίωμα, αχώριστο, άμεσα συνδεδεμένο με θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα-, δεύτερης γενιάς -επειδή εμπεριέχει στοιχεία κοινωνικής φύσης-, και τρίτης γενιάς -επειδή ενέχει το στοιχείο της αλληλεγγύης, της συλλογικότητας, και συνδέεται με το χρέος απέναντι στις μέλλουσες γενεές-. Φαίνεται, πάντως, να προσιδιάζει περισσότερο στα δικαιώματα τρίτης γενιάς, με την διαφορά ότι είναι αχώριστο.

Αναφορικά με την αγωγιμότητά του, η μη ευρεία αναγνώρισή της δεν θα μπορούσε να τεκμηριωθεί επί νομικής βάσης, με δεδομένη την απαξία που επισύρουν οι πράξεις για τις οποίες γίνεται επίκλησή του. Θα μπορούσε, ίσως, να καλυφθεί -έστω και προσωρινά- το γεγονός της μη ευρείας αναγνώρισης της αγωγιμότητάς του δικαιώματος, μέσω της σύνδεσής του με το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη.

Τα υποκείμενα του δικαιώματος στην αλήθεια είναι: i) τα άτομα, ii) τα κράτη, iii) άλλες μη κρατικές οντότητες: όπως οι μειονότητες, οι αυτόχθονες λαοί, τα απελευθερωτικά κινήματα, οι εκτοπισθέντες πληθυσμοί, με βασικό κοινό στοιχείο ότι αποτελούν ευάλωτες ομάδες χρίζουσες αυξημένης νομικής προστασίας, οι οποίες έχουν υποστεί σοβαρές παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους, iv) οι διεθνείς και οι περιφερειακοί οργανισμοί, v) η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού, vi) οι μη κυβερνητικές οργανώσεις. Τέλος, η διεθνής κοινότητα/η «ανθρωπότητα» θα μπορούσε να θεωρηθεί φορέας του δικαιώματος στην αλήθεια, και ίσως ο τελικός αποδέκτης του, δεδομένου ότι τα διεθνή εγκλήματα -για τα οποία θεμελιώνεται το συγκεκριμένο δικαίωμα- κρίνεται ότι προσβάλλουν «την ανθρωπότητα», και ότι μόνο σε επίπεδο διεθνούς κοινότητας είναι δυνατή η πρόληψη, η δίωξη και η καταστολή τους.

Η έννοια του υποκειμένου του δικαιώματος ταυτίζεται με την έννοια του θύματος. Η ευρύτητα των υποκειμένων του δικαιώματος στην αλήθεια και η διεύρυνση της έννοιας του θύματος έχει ως άμεσο αποτέλεσμα τη διεύρυνση του εννόμου συμφέροντος για την επίκληση του δικαιώματος. Αλλά και αντίστροφα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι λόγω του διευρυμένου εννόμου συμφέροντος για την επίκληση του δικαιώματος, το οποίο ερείδεται στην πρωταρχική φύση του και στον ατομικό και συλλογικό του χαρακτήρα, υπάρχει ευρεία νομιμοποίηση για την επίκλησή του.

Ένα κρίσιμο ζήτημα σε σχέση με το δικαίωμα στην αλήθεια αποτελεί η προστασία των θυμάτων, των μαρτύρων και άλλων εμπλεκόμενων στις σχετικές διαδικασίες προσώπων. Πέρα από την αυτονόητη ανάγκη προστασίας των προσώπων αυτών, η λήψη κατάλληλων μέτρων είναι απαραίτητη προϋπόθεση και για την ουσιαστική και αποτελεσματική συμμετοχή τους στις διαδικασίες έρευνας και απονομής δικαιοσύνης. Ειδικής προστασίας και μεταχείρισης χρίζουν τα παιδιά μάρτυρες και τα θύματα σεξουαλικής και βασισμένης στο φύλο βίας. Πρωταρχικής σημασίας είναι και το ζήτημα της προστασίας των

δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, όπως επιτάσσει η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η δημοκρατία και το κράτος δικαίου.

Ένα άλλο ζήτημα που ανακύπτει και συνδέεται ιδιαίτερα με το εν λόγω δικαίωμα είναι το ζήτημα της προστασίας, διατήρησης και συστηματοποίησης των αρχείων και των αποδεικτικών στοιχείων που σχετίζονται με τις τελεσθείσες παραβιάσεις του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ. Θα πρέπει να υφίσταται ένα πλέγμα οργανώσεων, θεσμών και μηχανισμών για τη συλλογή και προστασία των κυβερνητικών, μη κυβερνητικών, ή προσωπικών αρχείων, και να εξασφαλίζεται και η πρόσβαση των πολιτών σε αυτά.

Αξίζει να αναφερθεί ότι η δυνατότητα εφαρμογής και αποκατάστασης του δικαιώματος στην αλήθεια ενισχύεται και από το γεγονός ότι τα κράτη μπορούν να ασκήσουν διπλωματική προστασία σε περίπτωση σοβαρών παραβιάσεων από τρίτο κράτος πρωταρχικών δικαιωμάτων πολιτών τους, για τα οποία θεμελιώνεται το συγκεκριμένο δικαίωμα. Θα μπορούσε, λοιπόν, επί των σχετικών παραβιάσεων, να γίνει σωρευτική χρήση της άσκησης διπλωματικής προστασίας από τα κράτη και της ατομικής προσφυγής των θυμάτων σε μηχανισμούς προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Εμβαθύνοντας στο περιεχόμενο και στο πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος, διαπιστώνουμε ότι εντάσσεται στο ΔΔΔΑ, στο ΔΑΔ και στο ΔΠΔ, καθώς προκύπτει από σοβαρές παραβιάσεις τους και συγκεντρώνει χαρακτηριστικά και των τριών αυτών κλάδων του Διεθνούς Δικαίου. Επιπλέον, υφίσταται ένας ιδιαίτερος σύνδεσμος του δικαιώματος με τη διεθνή ποινική δικαιοσύνη αυτοτελώς, και υπό την οπτική ότι οι σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ και του ΔΑΔ έχουν ποινικοποιηθεί στα πλαίσια της διεθνούς έννομης τάξης. Η αμφίδρομη σχέση μεταξύ του δικαιώματος και του ΔΠΔ θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα την αμοιβαία ενδυνάμωσή τους. Θα μπορούσε, δηλαδή, να υποστηριχθεί ότι εφόσον το δικαίωμα στην αλήθεια συνδέεται στενά με τα διεθνή εγκλήματα που αποτελούν *jus cogens* μπορεί και το ίδιο το δικαίωμα να ερείδεται και να εντάσσεται στο *corpus* των αναγκαστικών κανόνων του Διεθνούς Δικαίου. Επίσης, με δεδομένο το απαράγραπτο των εγκλημάτων αυτών, θα μπορούσε, ίσως, να θεμελιωθεί το απαράγραπτο και επί του δικαιώματος στην αλήθεια. Από την άλλη πλευρά, λόγω της ευρύτητας του περιεχομένου, του εννόμου συμφέροντος και των φορέων του δικαιώματος διευρύνονται και οι δυνατότητες προβολής και διεκδίκησης απονομής δικαιοσύνης επί των διεθνών εγκλημάτων, για τα οποία κατοχυρώνεται το συγκεκριμένο δικαίωμα. Επιπλέον, η ουσιαστική εφαρμογή του δικαιώματος στα πλαίσια του ΔΠΔ θα μπορούσε να συμβάλλει στην υπέρβαση τυπικών, αυστηρά θετικιστικών προσεγγίσεων, που περιορίζουν τη δυναμική, την εξέλιξη και την αποτελεσματική εφαρμογή του ΔΠΔ.

Από το σύνολο του σχετικού νομοθετικού πλαισίου, από σχετικές δικαστικές αποφάσεις περιφερειακών δικαστηρίων, και από τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές των Η.Ε. προς τις Επιτροπές της μεταβατικής δικαιοσύνης, προκύπτει σαφώς ότι το δικαίωμα στην αλήθεια είναι μη επιδεκτικό περιορισμών, ότι δεν πρέπει να χορηγείται αμνηστία επί

των σχετικών εγκλημάτων, και ότι υπάρχει κατ' αρχήν απροθυμία αποδοχής των λόγων άρσης του άδικου χαρακτήρα και του καταλογισμού της πράξης.

Από τα Νομικά Κείμενα που σχετίζονται με το δικαίωμα στην αλήθεια προκύπτει, και μέσω γραμματικής και μέσω τελεολογικής ερμηνείας τους, η τάση «υπεροχής» του δικαιώματος σε περίπτωση σύγκρουσής του με άλλα δικαιώματα του ανθρώπου. Άλλωστε, λόγω της σύνδεσής του με θεμελιώδη δικαιώματα, της διττής του φύσης ως ατομικού και συλλογικού δικαιώματος, του διευρυμένου έννομου συμφέροντος επίκλησής του, της ποινικής του υπόστασης αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση δικαιώματος που εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον, βάσει του οποίου γίνεται η στάθμιση.

Σημαντικός αριθμός αποφάσεων περιφερειακών -κυρίως- δικαστηρίων προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου συνδέονται με το δικαίωμα στην αλήθεια. Μάλιστα, στα πλαίσια του ΔΑΔΔΑ και του ΕυρΔΔΑ έχει διαμορφωθεί σταθερή νομολογία επί ζητημάτων που εντάσσονται ή συνδέονται με το εν λόγω δικαίωμα. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη σταδιακή διαμόρφωση, ενδυνάμωση και διεύρυνση του συγκεκριμένου δικαιώματος, καθώς επίσης και τη μεγαλύτερη ευχέρεια επίκλησής του.

Επιπλέον, από τις βασικές νομικές έννοιες που συνθέτουν το διατακτικό αποφάσεων διεθνών και εθνικών δικαστηρίων, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η ηθική βλάβη, η ψυχική οδύνη, και η αναγνώριση της προσβολής συνδέονται -σε κάθε περίπτωση- εννοιολογικά και τελεολογικά με το δικαίωμα στην αλήθεια. Επίσης, η επιβολή στα πλαίσια διεθνών και περιφερειακών οργανισμών πολιτικών ή ηθικών κυρώσεων σε κράτη, εκτός από μέτρο άσκησης πίεσης, λειτουργεί και προς την κατεύθυνση αποκατάστασης της αλήθειας.

Το δικαίωμα στην αλήθεια έχει συνδεθεί ιδιαίτερα με τη μεταβατική δικαιοσύνη· μάλιστα, η εφαρμογή και η προαγωγή του δικαιώματος στην αλήθεια και η απόδοση επανορθώσεων αποτελούν συστατικά στοιχεία και θεμελιώδεις σκοπούς της μεταβατικής δικαιοσύνης. Οι διαδικασίες των Επιτροπών Αλήθειας και Συμφιλίωσης και των Επιτροπών Fact Finding αποτελούν μια σημαντική εναλλακτική επιλογή ή ένα απαραίτητο συμπλήρωμα των δικαστικών διαδικασιών. Η ολιστική προσέγγιση της αλήθειας από τις Επιτροπές της μεταβατικής δικαιοσύνης δίνει τη δυνατότητα μιας περισσότερο εκτενούς και εις βάθος έρευνας, η οποία θα αναλύει και ιστορικές και κοινωνικές πτυχές, εν συγκρίσει με μια αυστηρά νομική δικαστική διαδικασία. Επίσης, η μη ύπαρξη ενός σαφώς οριοθετημένου οιονεί δικονομικού πλαισίου συμβάλλει στην ευελιξία που χαρακτηρίζει τους συγκεκριμένους μηχανισμούς. Ωστόσο, η διαμόρφωση ενός βασικού νομοθετικού πλαισίου, καθώς και η οριοθέτηση της μεταβατικής δικαιοσύνης με βάση το δικαίωμα στην αλήθεια θα αποτελούσαν μια πρόσθετη εγγύηση για την αξιοπιστία των μηχανισμών αυτών, θα περιορίζε τη δυνατότητα κριτικής στην οποία συχνά υπόκεινται, θα μείωνε το στοιχείο της πολιτικής που εμπεριέχουν και ίσως να καθιστούσε πιο συχνή τη θεσμοθέτησή τους.

Επιχειρώντας μια δικονομική σύνδεση των μηχανισμών της μεταβατικής δικαιοσύνης με τη δικαιοδοτική επίλυση των διαφορών, θα μπορούσε να γίνει μια αναλογική εφαρμογή και επί της μεταβατικής δικαιοσύνης του συμπληρωματικού ρόλου που επιτελεί το Διεθνές

Ποινικό Δικαστήριο εν σχέσει με τα εθνικά ποινικά δικαστήρια. Επιπλέον, θα μπορούσε το έργο των Επιτροπών της να υποκαθιστά -ως ένα βαθμό- τμήμα της Προδικασίας επί των δικαστικών διαδικασιών, καθώς θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από το δικαστήριο οι συλλεγείσες αποδείξεις και οι ληφθείσες καταθέσεις μαρτύρων, θυμάτων και κατηγορουμένων, οι οποίες θα κρινόταν ότι ανταποκρίνονται στη νομιμότητα και στις παρεχόμενες δικαστικές εγγυήσεις.

Οι αποφάσεις και οι πράξεις που απορρέουν από τις Επιτροπές της μεταβατικής δικαιοσύνης θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και ως οιονεί δικαστικό προηγούμενο ή ως εν δυνάμει νομοθετικός κανόνας διακρατικής υφής. Ειδικότερα, από τις διενεργούμενες έρευνες και τα πορίσματά τους θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα είδος εκτεταμένου αρχείου, μία ευρεία βάση δεδομένων. Από τη συγκεκριμένη βάση δεδομένων, θα προέκυπτε ένα είδος νομολογίας, το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιείται ως οιονεί δικαστικό προηγούμενο. Επίσης, θα ήταν δυνατό να αποκρυσταλλώνονται νομοθετικοί κανόνες, οι οποίοι θα μπορούσαν να συμπληρώνουν και να εξειδικεύουν το υπάρχον σχετικό νομοθετικό πλαίσιο του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ. Επί παραδείγματι στο ΔΑΔ, μέσω της βιωμένης εμπειρίας των Επιτροπών Αλήθειας και Συμφιλίωσης και των Επιτροπών Έρευνας, θα μπορούσαν να τίθενται επιπλέον κανόνες και να εξειδικεύονται, έτι περαιτέρω, αφηρημένες έννοιες και νομικές αρχές και παράμετροι (όπως η στρατιωτική αναγκαιότητα, η ανάγκη πρόληψης, η αναλογικότητα), τις οποίες καλείται κάθε φορά να εξειδικεύσει ο εφαρμοστής του δικαίου· και έτσι -ίσως- να απεφεύγετο ως ένα βαθμό η αυθαίρετη επίκλησή τους από κράτη. Τέλος, από την ευελιξία και τη διακριτική ευχέρεια που απολαμβάνουν οι συγκεκριμένες Επιτροπές ως προς τη λήψη και τον τρόπο διενέργειας των καταθέσεων και τη συλλογή και την αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων, θα ήταν δυνατό να προκύψουν δικονομικοί κανόνες, οι οποίοι θα μπορούσαν να ακολουθούνται και σε διεθνείς δικαιοδοτικές διαδικασίες, συμπληρώνοντας και εκσυγχρονίζοντας το υφιστάμενο δικονομικό πλαίσιο.

Σημειώνεται ότι τόσο στα πλαίσια της δικαιοδοτικής επίλυσης των διαφορών όσο και στα πλαίσια της μεταβατικής δικαιοσύνης, ο νομικός χαρακτηρισμός των σχετικών τελεσθεισών παραβιάσεων είναι αλληλένδετος με το δικαίωμα στην αλήθεια, καθ' όσον συνδέεται με την αποκατάσταση των θυμάτων, με την επιβολή ποινών στους αυτουργούς, με την αποκάλυψη της αλήθειας εν είδει ικανοποίησης, και με τον τρόπο που τελικά θα γραφεί η Ιστορία ενός λαού.

Αξιοσημείωτο είναι ότι για τα εγκλήματα για τα οποία θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια είναι δυνατόν να ασκηθεί και ο θεσμός της οικουμενικής δικαιοδοσίας· γεγονός που ενισχύει το θεσμικό πλαίσιο του δικαιώματος, τις προοπτικές προάσπισής του, καθώς επίσης και τις δυνατότητες δώξης όσων διαπιστώνεται ότι το έχουν παραβιάσει. Από την άλλη πλευρά, η εφαρμογή του δικαιώματος στην αλήθεια ως βασική παράμετρος για την ενεργοποίηση του θεσμού της οικουμενικής δικαιοδοσίας θα μπορούσε να αποτελέσει μια

περαιτέρω εγγύηση στην πρόκληση να μην χρησιμοποιείται ο θεσμός ως μέσο άσκησης πολιτικής.

Οι παραβιάσεις του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ για τις οποίες θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια συνιστούν αντιδιεθνείς παραβατικές συμπεριφορές που επισύρουν τη διεθνή ευθύνη των κρατών και την ατομική ποινική ευθύνη των αυτουργών τους· επιπλέον είναι δυνατόν να επισύρουν και τη διεθνή ευθύνη διεθνών ή περιφερειακών οργανισμών, σε περίπτωση τέλεσης σχετικών παραβατικών πράξεων από εκπροσώπους τους. Η αναγνώριση διεθνούς και ατομικής ευθύνης συνδέεται ιδιαίτερα και με το δικαίωμα αποκατάστασης των θυμάτων, προάγει το συγκεκριμένο δικαίωμα, και ως ένα βαθμό το εμπεριέχει. Επί των εγκλημάτων για τα οποία θεμελιώνεται το δικαίωμα στην αλήθεια, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι υφίσταται συρροή κρατικής ευθύνης και ατομικής ποινικής ευθύνης, και η αναγνώρισή τους συμβάλλει καθοριστικά στην πραγμάτωση του δικαιώματος.

Επί του ζητήματος των αγνοουμένων στην Κύπρο -που εξετάζεται ως πρώτο case study- για το οποίο θα μπορούσε να ασκηθεί προσφυγή στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, θα πρέπει να αναφερθούν τα ακόλουθα. Οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, στο Διεθνές Δίκαιο, πέρα από αυτοτελές έγκλημα -όπως αυτό στοιχειοθετείται στη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση- είναι δυνατόν να εντάσσονται και στο ευρύτερο context και να συνιστούν τρόπο τέλεσης διεθνών εγκλημάτων. Με την εξαναγκαστική εξαφάνιση ενός προσώπου, το θύμα τίθεται εκτός της δικαιοδοσίας του κράτους, αποστερείται κάθε προστασίας που του παρέχει το κράτος ως εγγυητής των δικαιωμάτων του, και επομένως είναι απολύτως εκτεθειμένο στην τέλεση και άλλων παραβιάσεων. Στην πράξη, συχνά, η τέλεση του εγκλήματος των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων συρρέει σε πραγματική και αληθινή συρροή με την τέλεση του εγκλήματος των εξωδικαστικών εκτελέσεων, με την τέλεση βασανιστηρίων, με τον εξαναγκασμό του θύματος σε καταναγκαστική εργασία ή σε trafficking· και σε υποθέσεις εξαφανίσεων παιδιών με την τέλεση παράνομων υιοθεσιών.

Κομβικής σημασίας για το ζήτημα των αγνοουμένων στην Κύπρο είναι οι Εκθέσεις της ΕυρΕΔΑ επί της τρίτης και της τέταρτης Διακρατικής Προσφυγής της Κύπρου κατά της Τουρκίας και η απόφαση του ΕυρΔΔΑ επί της τέταρτης εξ αυτών. Ιδιαίτερης σπουδαιότητας είναι και η απόφαση του ΕυρΔΔΑ στην Υπόθεση Βαρνάβα και άλλοι κατά Τουρκίας, για εννέα υποθέσεις αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων.

Η αναγνώριση της εξαναγκαστικής εξαφάνισης προσώπου ως διαρκούς εγκλήματος, η τεθείσα υποχρέωση συνέχισης της έρευνας από την πλευρά της Τουρκίας μέχρι και την πλήρη εξακρίβωση της τύχης του αγνοουμένου και των τελεσθεισών παραβιάσεων καθώς και της εύρεσης και δίωξης των αυτουργών, η διαπίστωση παραβίασης του δικαιώματος του αγνοουμένου στη ζωή και στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια από τη μη διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας, η διεύρυνση της έννοιας του θύματος, η αναγνώριση ότι το κράτος παραβιάζει την απαγόρευση απάνθρωπης μεταχείρισης ως προς τους συγγενείς του αγνοουμένου όσο δεν επέρχεται πλήρης διαλεύκανση του εγκλήματος, συνιστούν ιδιαίτερα

σημαντική συνεισφορά του ΕυρΔΔΑ και ένα πολύτιμο κεκτημένο επί του ζητήματος των αγνοουμένων στην Κύπρο, και γενικά επί του εγκλήματος των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, και του δικαιώματος στην αλήθεια.

Επιπλέον, η εισαγωγή συγκεκριμένων ποσοτικών παραμέτρων επί της σχετικής νομοθεσίας θα μπορούσε να συμβάλει στον περιορισμό της ατιμωρησίας και της ενδεχόμενης αδιαφορίας, αδράνειας, αναποτελεσματικότητας ή επιδίωξης συγκάλυψης τέτοιων υποθέσεων από την πλευρά των αρμόδιων εθνικών αρχών των κρατών. Θα μπορούσε να εισαχθεί ένα τεκμήριο ότι κατόπιν παρέλευσης συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος θα πρέπει να τεκμαίρεται ο θάνατος του εξαφανισμένου προσώπου -χωρίς βέβαια αυτό να συνεπάγεται τον τερματισμό της έρευνας για την εύρεσή του- ώστε να διευκολύνονται οι δικαστικές διαδικασίες, και να δυσχεραίνεται η θέση των αυτουργών. Θα μπορούσε να τεθεί μία προθεσμία πέρα από την οποία η παρέλευση χρονικού διαστήματος μη διεξαγωγής έρευνας από την πλευρά του κράτους ή μη προσκόμισης σχετικών στοιχείων θα αποτελούσε επιβαρυντικό παράγοντα. Δικονομικά, δηλαδή, η άρνηση διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας και παροχής οποιασδήποτε πληροφορίας από το κράτος να ισοδυναμεί με ομολογία και επομένως με πλήρη απόδειξη, μεταβαίνοντας έτσι από το τεκμήριο της αθωότητας σε ένα «τεκμήριο ενοχής», ώστε να αποτρέπεται η επίκληση της κατηγορίας των αγνοουμένων με σκοπό την παράταση της ατιμωρησίας. Επίσης, θα μπορούσε να ενισχυθεί η δυνατότητα αυτεπάγγελτης δίωξης, με την υποχρέωση έναρξής της εντός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος. Τέλος, θα μπορούσε να τεθεί ένα χρονικό σημείο από το οποίο και μετά το κράτος θα ήταν υποχρεωμένο να καταβάλει επανορθώσεις στους συγγενείς του αγνοουμένου, καθώς και η υποχρέωση του κράτους να καταθέτει τακτικές περιοδικές εκθέσεις προόδου επί τέτοιων υποθέσεων σε διεθνές όργανο κοινής αποδοχής.

Επί του ζητήματος των γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων προς την Ελλάδα -που εξετάζεται ως δεύτερο case study- επισημαίνονται τα εξής. Με την αποκατάσταση σοβαρών παραβιάσεων του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ εφαρμόζεται στην πράξη και το δικαίωμα στην αλήθεια, και η σωρευτική εφαρμογή και ικανοποίηση των δύο δικαιωμάτων λειτουργεί προς την κατεύθυνση της καταπολέμησης της ατιμωρησίας και αποτροπής τέλει τέτοιων πράξεων στο μέλλον. Οι γερμανικές πολεμικές επανορθώσεις προς την Ελλάδα περιλαμβάνουν τις επανορθώσεις προς τα θύματα και τους συγγενείς των θυμάτων για τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας που τελέστηκαν εις βάρος τους από τις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις τη χρονική περίοδο 1941-1944, τις αποζημιώσεις προς το κράτος για τις καταστροφές των δομών του και την υπόθεση του αναγκαστικού δανείου.

Αναφορικά με τις επανορθώσεις προς τα θύματα και τους συγγενείς των θυμάτων των τελεσθέντων εγκλημάτων δεν υφίσταται κανένα νομικό ουσιαστικό ή δικονομικό έρεισμα αποδυνάμωσης ή εξάλειψης του δικαιώματος διεκδίκησής τους, όπως έχει αντίθετα υποστηριχθεί κατά καιρούς από την πλευρά της Γερμανίας. Η Ελλάδα δεν παραιτήθηκε ποτέ

του δικαιώματός της να διεκδικήσει επανορθώσεις από τη Γερμανία για τις ζημίες που υπέστη στη διάρκεια των δύο Παγκοσμίων Πολέμων. Μάλιστα, το γεγονός ότι έλαβε πολεμικές αποζημιώσεις από τη Γερμανία για τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συνιστά ένα πολύ σημαντικό προηγούμενο από δικαστικής απόψεως και από πλευράς πρακτικής της Γερμανίας. Επιπλέον, είναι αμφίβολο -ακόμη και στην υποθετική περίπτωση μιας τέτοιου είδους παραίτησης- κατά πόσο θα ήταν νομικά ισχυρή και δεσμευτική, δεδομένου ότι θα εμπεριείχε πλήθος ατομικών αξιώσεων, και δεδομένου ότι θα αφορούσε σε ζητήματα που εντάσσονται στους αναγκαστικούς κανόνες του Διεθνούς Δικαίου. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί το απαράγραπτο των εγκλημάτων πολέμου και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και των σχετικών αξιώσεων επανόρθωσης.

Κομβική υπόθεση στην ελληνική νομολογία για το ζήτημα των γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων προς την Ελλάδα είναι η Υπόθεση της σφαγής στο Δίστομο. Το Πολυμελές Πρωτοδικείο Λιβαδειάς στην απόφασή του 137/1997, παραμερίζοντας την ετεροδικία της Γερμανίας, αποδέχτηκε το αίτημα των θυμάτων και των συγγενών τους και τους επιδίκασε αποζημιώσεις. Ο Άρειος Πάγος στην απόφαση 11/2000 της Ολομέλειάς του επικύρωσε την απόφαση του Πρωτοδικείου Λιβαδειάς. Το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο -για συναφή υπόθεση- στην απόφασή του 6/2002 πήρε αντίθετη θέση, ότι δηλαδή η ετεροδικία κράτους δεν κάμπτεται ακόμη και αν οι τελεσθείσες από αυτό πράξεις στο κράτος του *forum* παραβιάζουν το *jus cogens*. Κατόπιν σχετικής προσφυγής, το Εφετείο Φλωρεντίας κήρυξε εκτελεστές στο έδαφος της Ιταλίας τις αποφάσεις του ελληνικού Αρείου Πάγου και του Πρωτοδικείου Λιβαδειάς, απόφαση που επικύρωσε ο ιταλικός Άρειος Πάγος.

Το Διεθνές Δικαστήριο, στην απόφαση του της 3^{ης} Φεβρουαρίου 2012 στην Υπόθεση «Δικαστικές Ασυλίες Κράτους - Γερμανία κατά Ιταλίας· Ελλάδα παρεμβαίνουσα», κατέληξε στο ότι η αναγνώριση της ετεροδικίας του κράτους για *acta jure imperii* εξακολουθεί να εκτείνεται σε αστικές δικαστικές διαδικασίες για πράξεις που προκάλεσαν θάνατο, συμφορά σε ανθρώπους και καταστροφή περιουσιών, τελεσθείσες από τις ένοπλες δυνάμεις ή άλλα όργανα του κράτους κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης, ακόμη και αν αυτές έλαβαν χώρα στο έδαφος του κράτους του *forum*. Στην απόφαση υποστηριζόταν ότι η Ιταλία παραβιάζει τις υποχρεώσεις της έναντι της Γερμανίας, σε σχετικές δικαστικές αποφάσεις της και ως προς την κήρυξη της εκτελεστότητας των αποφάσεων των ελληνικών δικαστηρίων.

Παρά το γεγονός ότι η απόφαση χαρακτηρίζεται από απολύτως αυστηρή προσκόλληση στην αρχή της ετεροδικίας, ιδιαίτερης βαρύτητας είναι η ρητή αναγνώριση από το Διεθνές Δικαστήριο ότι οι συγκεκριμένες πράξεις των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων συνιστούν σοβαρές παραβιάσεις του ΔΑΔ, αναγνωριζόμενες ως εγκλήματα από το Διεθνές Δίκαιο. Σημαντική είναι και η σχετική παραδοχή από την πλευρά της Γερμανίας, σε όλα τα στάδια της διαδικασίας. Ιδιαίτερης σημασίας είναι και το γεγονός ότι η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου κάλεσε τη Γερμανία και την Ιταλία να προσέλθουν σε διαπραγματεύσεις για τη ρύθμιση ζητημάτων επανορθώσεων θυμάτων.

Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι ο τρόπος νομικής προσέγγισης του ζητήματος της δικαστικής ασυλίας κράτους κρίνει -σε περιπτώσεις που το κράτος έχει αποκλείσει κάθε άλλο τρόπο διευθέτησης- το αν θα απονεμηθεί δικαιοσύνη για τελεσθέντα διεθνή εγκλήματα. Η προβολή δε από ένα κράτος της αρχής της ετεροδικίας για τη δικαιοδοσία εθνικών δικαστηρίων άλλου κράτους επί εγκλημάτων τελεσθέντων στο έδαφος του κράτους του forum θα μπορούσε να εκληφθεί ως ευθεία παραβίαση της αρχής του estoppel, και της αρχής της καλής πίστης.

Επιχειρώντας μια στάθμιση των δύο αρχών· σε επίπεδο νομικής τυπολογίας και ιεραρχίας υπερισχύει η αρχή της απονομής δικαιοσύνης για την τέλεση διεθνών εγκλημάτων η οποία εντάσσεται στο jus cogens, σε σχέση με την αρχή της ετεροδικίας, η οποία αποτελεί εθιμικό κανόνα του Διεθνούς Δικαίου. Σε επίπεδο δικαιολογητικής βάσης, δεν θα μπορούσε να υποστηριχθεί σε καμία περίπτωση ότι στον δικαιολογητικό λόγο θέσπισης της ετεροδικίας θα μπορούσε να εντάσσεται η μη τιμώρηση ενός κράτους για σοβαρές παραβιάσεις του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ και του ΔΠΔ που τέλεσαν ανώτατοι πολιτικοί και στρατιωτικοί αξιωματούχοι του, και τελικά η μη απονομή δικαιοσύνης σε διεθνές επίπεδο.

Με δεδομένο και τον πρωταρχικό ρόλο που διαδραματίζει η αρχή της σκοπιμότητας στο ΔΠΔ, είναι απολύτως αντιφατικό να χρησιμοποιούνται άλλες αρχές του Διεθνούς Δικαίου με τέτοιο τρόπο ώστε να αποδυναμώνεται η πρόληψη και η καταστολή των διεθνών εγκλημάτων. Επιπλέον, και για το σύνολο του Διεθνούς Δικαίου, αποτελεί αρνητική πρακτική το να φτάνει να επαφίεται τελικώς στη διακριτική ευχέρεια ενός κράτους εάν θα συμμορφωθεί με αναγκαστικούς διεθνείς κανόνες. Στα πλαίσια, μάλιστα, της συνεχούς προαγωγής και εξέλιξης του ΔΔΔΑ, του ΔΑΔ, και του ΔΠΔ, καθώς και της ιδιαίτερης αναβάθμισης της θέσης του ατόμου στη διεθνή δικαιοταξία, είναι εξαιρετικά αμφίβολο και αντιφατικό όταν το άτομο ως θύμα εγκλημάτων πολέμου ή εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας αξιώνει επανόρθωση απέναντι στο κράτος θύτη (και ενώ τα δύο μέρη τελούν εκ των πραγμάτων σε σχέση πλήρους ανισότητας) να «οχυρώνεται» το κράτος έτι περαιτέρω πίσω από ένα άκαμπτο καθεστώς ετεροδικίας.

Εν κατακλείδι, από την έννοια, το περιεχόμενο, τη δικαιολογητική βάση, τη φύση και τον χαρακτήρα, καθώς επίσης και την ευρύτητα του εννόμου συμφέροντος και των υποκειμένων του δικαιώματος στην αλήθεια, προκύπτει η στενή σύνδεσή του με τρεις κλάδους του Διεθνούς Δικαίου: το ΔΔΔΑ, το ΔΑΔ και το ΔΠΔ. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το δικαίωμα στην αλήθεια αποτελεί ενοποιητικό στοιχείο των συγκεκριμένων τριών κλάδων του Διεθνούς Δικαίου, συμβάλλοντας στην ενδυνάμωσή τους αλλά και στην ενδυνάμωση του Διεθνούς Δικαίου εν συνόλω.

Θα πρέπει να τονιστεί η αναγκαιότητα ευρείας αναγνώρισής του ως per se αγωγίμου δικαιώματος, αν ληφθεί υπόψη και το εξής. Ενώ -από άποψη τυπολογίας- το δικαίωμα στην αλήθεια ως δικαίωμα του ανθρώπου με ατομική και συλλογική διάσταση εντάσσεται κατ' αρχήν στο ΔΔΔΑ, ωστόσο στην πράξη ξεκινά από το ΔΑΔ και μεταγενέστερα συνδέεται με τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις προσώπων, και το υπό διαμόρφωση ΔΠΔ, καθώς επίσης και

τη μεταβατική δικαιοσύνη. Παρατηρείται, λοιπόν, από την ανάδυση ως την αποκρυστάλλωση του δικαιώματος, ότι ενώ φύσει και θέσει εντάσσεται τυπολογικά στο ΔΔΔΑ, ήταν τέτοια η ανάγκη εγκαθίδρυσης και κατοχύρωσής του, που στην πράξη αναδύθηκε μέσα από δύο άλλους κλάδους του Διεθνούς Δικαίου.

Παράλληλα με την αποκατάσταση των θυμάτων, των κοινωνιών και της διεθνούς έννομης τάξης· το δικαίωμα στην αλήθεια, ως βασικός σκοπός και «οδηγός» στη δράση της διεθνούς κοινότητας και των επιμέρους δρώντων της, (στα πεδία της νομοπαραγωγικής λειτουργίας, της δικαιοδοτικής λειτουργίας, της μεταβατικής δικαιοσύνης, της πρακτικής των κρατών, της οικουμενικής δικαιοδοσίας) θα μπορούσε να αποτελεί ένα ουσιαστικό εχέγγυο ώστε να μην παρεισφρύει η πολιτική στο Διεθνές Δίκαιο και ώστε να προάγεται η ειρήνη, η δικαιοσύνη, τα δικαιώματα του ανθρώπου και η θέση του ατόμου στο διεθνές γίγνεσθαι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος *Η ατομική ποινική ευθύνη στο Διεθνές Δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003
- Γεωργιάδης, Αστ. Κ. *Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος Ι*, Γ' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2000
- Ηλιαδάκης, Τάσος Μ. *Οι επανορθώσεις και το γερμανικό κατοχικό δάνειο*, Εκδόσεις Δετοράκη, Αθήνα, 1997
- Ιωάννου, Κρατερός - Περράκης, Στέλιος *Εισαγωγή στη Διεθνή Δικαιοσύνη, τόμος Α' Γενική θεωρία και θεσμικές εφαρμογές*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2009
- Καλπύρης, Ευγένιος - Δημήτριος Ν. *Κυρώσεις χωρίς χρήση βίας υπό το καθεστώς του Κεφαλαίου VII του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2001
- Λιάκουρας, Πέτρος *Το Κυπριακό Από τη Ζυρίχη στη Λουκέρνη Σε Αναζήτηση Ομοσπονδιακής Επίλυσης*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2007
- Μάνεσης, Αριστόβουλος *Συνταγματικά Δικαιώματα Α' - Ατομικές ελευθερίες*, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1982
- Μανωλεδάκης, Ιωάννης *Ποινικό δίκαιο, άρθρα 1-49 ΠΚ Επιτομή γενικού μέρους*, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Ποινικού Δικαίου, Διευθυντής σειράς Ι. Μανωλεδάκης, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1999
- Μανωλεδάκης, Ιωάννης *Μελέτες για εμφάθυνση στο ποινικό δίκαιο (1978-1999)*, Ε' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2001
- Μαρούδα, Μαρία-Ντανιέλλα *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, Η κρατική και ατομική ευθύνη σε κίνηση*, Σπουδές Διεθνούς Δικαίου, Διεύθυνση Σειράς Καθηγητής Στέλιος Περράκης, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα Κομοτηνή, 2006
- Μαρούδα, Μαρία-Ντανιέλλα *Περί του ανθρωπιστικού χώρου στον 21^ο αιώνα, Ανάδυση, διαστάσεις, νομικό πλαίσιο για αποτελεσματική και νόμιμη ανθρωπιστική δράση*, Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης, Εκδόσεις Ι.Σιδέρης, Αθήνα, 2012
- Μίντσης, Γεώργιος Ι. *Οι Διακρατικές Προσφυγές στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003

- Μίντσης, Γεώργιος Ι. *Εγκλήματα πολέμου και Αποζημιώσεις, Η Γερμανική Κατοχή στην Ελλάδα, Οι αξιώσεις αποζημιώσεως κατά το Διεθνές Δίκαιο*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1998
- Παπαδαμάκης, Αδάμ Χ. *Ποινική Δικονομία, Θεωρία - Πράξη - Νομολογία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2002
- Περράκης, Στέλιος *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Προς ένα jus universalis*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2013
- Περράκης, Στέλιος - Μαρούδα, Μαρία Ντανιέλλα «Αντί Εισαγωγής. Πολεμικές επανορθώσεις στο σύγχρονο Διεθνές Δίκαιο. Η διεθνής πρακτική και η Ελληνική Περίπτωση. Μια σύνθεση κι ένας αναστοχασμός», στον Συλλογικό Τόμο *Το ζήτημα των γερμανικών πολεμικών επανορθώσεων στην Ελλάδα Διεθνείς και εθνικές διαστάσεις*, Στέλιος Περράκης (επιμ.), Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2012
- Περράκης, Στέλιος «Προβληματισμοί για το σύγχρονο νομικό καθεστώς των μειονοτήτων υπό το φως της Σύμβασης-Πλαισίου για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων: Η μετεξέλιξη του δικαϊκού πλαισίου» στο *Η προστασία των μειονοτήτων Η Σύμβαση-Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης*, Α.Μπρεδήμας, Λ.-Α.Σισιλιάνος (εκδ.), Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997
- Περράκης, Στέλιος «Η σύγχρονη στρατιωτική κατοχή και το Διεθνές Δίκαιο: Μια εισαγωγική σύνθεση» στον Συλλογικό Τόμο *Καταστάσεις στρατιωτικής κατοχής και Διεθνές Δίκαιο, Ουδέν μονιμότερον του προσωρινού;*, Στέλιος Περράκης επιμ., Ευρωπαϊκό Κέντρο Έρευνας και Κατάρτισης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ανθρωπιστικής Δράσης Παντείου Πανεπιστημίου, Εκδόσεις Όστρια, Αθήνα, 2014
- Ρούκουνας, Εμμανουήλ *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Σειρά Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, Διεύθυνση σειράς: Εμμανουήλ Ρούκουνας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2010
- Ρούκουνας, Εμμανουήλ *Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*, Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα, 1995
- Σαράντη, Βασιλική *Η ετεροδικία του κράτους στο διεθνές δίκαιο: σύγχρονο καθεστώς και νέες τάσεις στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου*, Σπουδές Διεθνούς Δικαίου, Διεύθυνση σειράς: Καθηγητής Στέλιος Περράκης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008
- Σισιλιάνος, Λίνος - Αλέξανδρος *Η ανθρώπινη διάσταση του Διεθνούς Δικαίου Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Σειρά Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, Διεύθυνση σειράς: Εμμανουήλ Ρούκουνας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2010

- Bix, Brian *Φιλοσοφία του Δικαίου Θεωρία και ερμηνευτικό πλαίσιο*, Εκδόσεις Κριτική, 2007 σσ. 111-118.
- Cassese, Antonio *Διεθνές Δίκαιο*, Βιβλιοθήκη Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών 4, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2012 (από Antonio Cassese, *International Law*, Oxford University Press, 2005)
- Dworkin, Ronald *Η αυτοκρατορία του νόμου*, Ευρασία, Αθήνα, 2010, σ. 121, (από *Law's Empire*, The Belknap Press of Harvard, University Press, Cambridge, Mass., 1986)
- Rawls, John *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, Πόλις, Αθήνα 2001, (από *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1971)
- Rawls, John *Το Δίκαιο των Λαών και η ιδέα της δημόσιας λογικής αναθεωρημένη*, Βιβλιοθήκη Πολιτικής Φιλοσοφίας των Διεθνών Σχέσεων και Φιλοσοφίας του Δικαίου Νο 1, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2002

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Bassiouni, M. Cherif “The History of Universal Jurisdiction and Its Place in International Law”, in *Universal Jurisdiction: National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law*, Stephen Macedo ed., University of Pennsylvania Press, 2004
- Judge Cançado Trindade, A. Augusto *The Construction of a Humanized International Law, A Collection of Individual Opinions (1991-2013)*, Brill, Nijhoff, 2014
- Cançado Trindade, Antonio *Evolution du droit international au droit de gens. L' accès des individus à la Justice Internationale. Le regard d'un juge*, Paris, Pedone, 2008.
- Cassese, Antonio *International Criminal Law*, Oxford University Press, New York, 2003
- Delmas-Marty, Mireille - Cassese, Antonio *Juridictions nationales et crimes internationaux*, Presses Universitaires de France - PUF, 2002
- Garapon, Antoine *Des crimes qu' on ne peut ni punir ni pardonner, Pour une justice internationale*, Odile Jacob, Paris, 2002
- Meron, Theodor *The Humanization of International Law*, The Hague Academy of International Law, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2006
- Orentlicher, Diane F. “Universal Jurisdiction: A Pragmatic Strategy in pursuit of a Moralism’s Vision”, in *The Theory and Practice of International Criminal Law: Essays in Honor of M. Cherif Bassiouni*, Leila Nadya Sadat Michael P. Scharf ed., Martinus Nijhoff, 2008

- Perrakis, Stelios “L’ application de Droits de l’ Homme en temps de conflit armé et leur articulation avec le Droit International Humanitaire: état de la question et aspects jurisprudentiels” in “Armed Conflicts & International Humanitarian Law 150 years after Solferino. Acquis and prospects”, Stelios Perrakis, Maria-Daniella Marouda (eds), Editions Ant. N. Sakkoulas, Athens, Établissements Ém. Bruylant, Bruxelles, 2009, p. 75-107, p. 106
- Schachter, Oscar “Entangled Treaty and Custom”, *in* “International Law at a Time of Perplexity: Essays in Honour of Shabtai Rosenne”, Yoram Dinstein and Mala Tabory ed., 1988
- Valticos, Nicolas “L’ émergence progressive de l’individu comme sujet du droit international”, *El derecho internacional en un mundo en transformacion: liber amicorum et homenaje al profesor Eduardo Jiménez de Aréchaga*, τ. I, Montevideo, Fundacion de Cultura Universitaria, 1990, pp. 277-297

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Μπέης, Κώστας Ε. «Διεθνής δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων για τις δίκες των ολοκαυτωμάτων», *Περιοδικό Δίκη*, Μάρτιος 2001
<http://kostasbeys.gr/articles.php?s=5&mid=1479&mnu=3&id=17871>
- Περράκης, Στέλιος «Μετά τη Χάγη τι; Τα επόμενα βήματα», *Επίκαιρα*, Μάρτιος 2012
<http://www.epikaira.gr/article/stelios-perrakis-meta-ti-xagi-ti-ta-epomena-vimata>
- Περράκης, Στέλιος «Η Ελλάδα και η Χάγη, Υφαλοκρηπίδα, Κυπριακό, Σκόπια και γερμανικές αποζημιώσεις» *Foreign Affairs The Hellenic Edition*, Δεκέμβριος 2012
<http://foreignaffairs.gr/articles/69086/stelios-perrakis/i-ellada-kai-i-xagi?page=show>

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Bassiouni, M. Cherif “Appraising UN Justice-Related Fact-Finding Missions”, *Washington University Journal of Law and Policy*, Volume 5, 2001, pp. 35-49
- Bassiouni, M. Cherif “Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice”, *Virginia Journal of International Law Association*, Volume 42, 2001

- Bassiouni, M. Cherif “International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Erga Omnes”, Law and Contemporary Problems, Volume 59, pp. 63-74, 1996
<http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1016&context=lcp>
- Capdevila, Luc - Voldman, Danièle “Du numéro matricule au code génétique: la manipulation du corps des tués de la guerre en quête d'identité”, International Review of the Red Cross, 2002, No. 848 -Missing persons, pp. 763, 764
https://www.icrc.org/fre/assets/files/other/irrc_848_capdevila.pdf
- Delmas-Marty, Mireille “Violence and Massacres - Towards a Criminal Law of Inhumanity?”, Journal of International Criminal Justice, Oxford Journals, Oxford University Press, 2009
<http://jicj.oxfordjournals.org/content/7/1/5.full>
- de Frouville, Olivier “Le droit de l’Homme à la vérité en droit international : à propos de quelques considérations inactuelles”, Actes du colloque de l’I.U.F., Toulouse, 2013, Publications de l’Université Saint-Etienne, 2013, pp. 131-169
- Groome, Dermot “The Right to Truth in the Fight against Impunity”, Berkeley Journal of International Law, Volume 29, 2011, pp. 175-199
- Meron, Theodor “International Criminalization of Internal Atrocities”, 89, American Journal of International Law 554, 1995, p. 566
- Sassoli, Marco - Tougas, Marie-Louise “The ICRC and the missing”, International Review of the Red Cross, 2002, No. 848 -Missing persons, pp. 733-746
https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_848_sassoli.pdf
- Scharf, Michael P. “The Case for a Permanent International Truth Commission”, Duke Journal of Comparative & International Law, Vol.7, 1997, pp. 375-410
- Spiropoulos, Jean “L’ individu et le droit international”, RCADI, 1929-V, τ. 30, σσ. 191-269
- Suljagic, Emir “Truth at The Hague”, The New York Times, June 2003
<http://www.nytimes.com/2003/06/01/opinion/truth-at-the-hague.html>
- Totten, Christopher D. “The International Criminal Court and Truth Commissions: A Framework for Cross-Interaction in the Sudan and Beyond”, Northwestern Journal of International Human Rights, Volume 7, Northwestern University School of Law, 2009
- Yav Katshung, Joseph, “The relationship between the International Criminal Court and Truth Commissions: Some thoughts on how to build a bridge across Retributive and Restorative Justices”, Transitional Justice and Human Security Conference, International Center for Transitional Justice, Cape Town, 2005

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

- Καταστατικός Χάρτης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών

<http://www.un.org/en/documents/charter/> -

<https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf> -

https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=10

- Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ELL.pdf

- I Σύμβαση της Γενεύης «Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών και των ασθενών εις τας εν εκστρατεία ενόπλους δυνάμεις»

https://el.wikisource.org/wiki/%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82_3481/1955

- II Σύμβαση της Γενεύης «Περί βελτιώσεως της τύχης των τραυματιών, ασθενών και ναυαγών των κατά θάλασσαν ενόπλων δυνάμεων»

https://el.wikisource.org/wiki/%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82_3481/1955

- III Σύμβαση της Γενεύης «Περί μεταχειρίσεως των αιχμαλώτων πολέμου»

https://el.wikisource.org/wiki/%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82_3481/1955

- IV Σύμβαση της Γενεύης «Περί προστασίας των πολιτών εν Καιρώ πολέμου»

https://el.wikisource.org/wiki/%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82_3481/1955

- I Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949 για την προστασία των θυμάτων διεθνών ενόπλων συρράξεων

[http://www.et.gr/docs-](http://www.et.gr/docs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFWG2Ogb2ANFndtvSoClrL82yh7yZjcHft5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9K--td6SIuVC6vskPdOTfwqCOiHK4vnKMuOmvUnx-0mSCBANjjCyp)

[nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFWG2Ogb2ANFndtvSoClrL82yh7yZjcHft5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9K--](http://www.et.gr/docs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFWG2Ogb2ANFndtvSoClrL82yh7yZjcHft5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9K--td6SIuVC6vskPdOTfwqCOiHK4vnKMuOmvUnx-0mSCBANjjCyp)

[td6SIuVC6vskPdOTfwqCOiHK4vnKMuOmvUnx-0mSCBANjjCyp](http://www.et.gr/docs-nph/search/pdfViewerForm.html?args=5C7QrtC22wFWG2Ogb2ANFndtvSoClrL82yh7yZjcHft5MXD0LzQTLWPU9yLzB8V68knBzLCmTXKaO6fpVZ6Lx3UnKl3nP8NxdnJ5r9cmWyJWelDvWS_18kAEhATUkJb0x1LIdQ163nV9K--td6SIuVC6vskPdOTfwqCOiHK4vnKMuOmvUnx-0mSCBANjjCyp)

- II Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949 για την προστασία των θυμάτων μη διεθνών ενόπλων συρράξεων

[http://www.refworld.org/cgi-](http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/openssl.pdf?reldoc=y&docid=4bd688c72)

[bin/texis/vtx/rwmain/openssl.pdf?reldoc=y&docid=4bd688c72](http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/openssl.pdf?reldoc=y&docid=4bd688c72)

- Διακήρυξη για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση Ψήφισμα A/RES/47/133 (1992)

<http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r133.htm>

- Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση

<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/disappearance-convention.pdf>

- Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου

http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf

- Καταστατικό του Διεθνούς Δικαστηρίου

https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26252&Itemid=35

- Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

<http://www.un.org/en/documents/udhr/>

- Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

- Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε μορφής Φυλετικής Διάκρισης

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>

- Διεθνής Συνθήκη για την Καταστολή και τον Κολασμό του Apartheid

<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201015/volume-1015-I-14861-English.pdf>

- Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx>

- Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

- IV Σύμβαση της Χάγης του 1907

<https://www.icrc.org/ihl/INTRO/195>

- Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm

- Αφρικανικός Χάρτης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών

http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf

- Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών

<http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/005.htm>

- Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture

<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-51.html>

- Resolution II of the XXIVth International Conference of the Red Cross and Red Crescent (Manila, 1981)

http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/RC_Nov-Dec-1981.pdf

- Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, ILC, 2001
http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf

- Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ετεροδικία των Κρατών
<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/074.htm>

- Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τη Δικαστική Ασυλία των κρατών και της περιουσίας τους
http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf

- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/RES/60/147 (2005)
 Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/496/42/PDF/N0549642.pdf?OpenElement>
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/60/147

- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/HRC/5/7 (2007)
 IMPLEMENTATION OF GENERAL ASSEMBLY RESOLUTION 60/251 OF 15 MARCH 2006 ENTITLED “HUMAN RIGHTS COUNCIL”
 Right to the truth
 Report of the Office of the High Commissioner for Human Rights
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/5/7

- Ψήφισμα του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του Ο.Η.Ε. E/CN.4/2006/91
 PROMOTION AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS
 Study on the right to the truth
 Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/2006/91

- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/HRC/12/19 (2009)
 ANNUAL REPORT OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS AND REPORTS OF THE OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER AND THE SECRETARY-GENERAL
 Right to the truth
 Report of the Office of the High Commissioner for Human Rights
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/12/19

- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/HRC/RES/12/12 (2009)
 PROMOTION AND PROTECTION OF ALL HUMAN RIGHTS, CIVIL, POLITICAL, ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, INCLUDING THE RIGHT TO DEVELOPMENT
 Resolution adopted by the Human Rights Council
 12/12. Right to the truth
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/12/12

- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/HRC/15/33 (2010)

Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the Right to the truth
http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/15/33

- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/HRC/RES/14/7 (2010)

Resolution adopted by the Human Rights Council

14/7

Proclamation of 24 March as the International Day for the Right to the Truth concerning Gross Human Rights Violations and for the Dignity of Victims

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/RES/14/7

- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/RES/65/196 (2010)

Resolution adopted by the General Assembly on 21 December 2010

65/196. Proclamation of 24 March as the International Day for the Right to the Truth concerning Gross Human Rights Violations and for the Dignity of Victims

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/65/196

- Ψήφισμα Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/RES/68/165 (2013)

Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013

68/165. Right to the truth

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/165

- Ετήσια Μηνύματα του Γενικού Γραμματέα του Ο.Η.Ε. για την «Παγκόσμια Ημέρα για το Δικαίωμα στην Αλήθεια αναφορικά με Σοβαρές Παραβιάσεις Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και για την Αξιοπρέπεια των Θυμάτων»

- <http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2011/sgmessage.shtml>

- <http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2012/sgmessage.shtml>

- <http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2013/sgmessage.shtml>

- <http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2014/sgmessage.shtml>

- <http://www.un.org/en/events/righttotruthday/2015/sgmessage.shtml>

- Vienna Declaration and Programme of Action

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx>

- Ψήφισμα του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του Ο.Η.Ε.

E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1 (1997)

Question of the impunity of perpetrators of human rights violations, civil and political

[http://daccess-dds-](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G97/129/12/PDF/G9712912.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G97/129/12/PDF/G9712912.pdf?OpenElement](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G97/129/12/PDF/G9712912.pdf?OpenElement)

- Ψήφισμα του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του Ο.Η.Ε.

E/CN.4/2005/102/Add.1 (2005)

Updated Set of Principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity

[http://daccess-dds-](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement)

[ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/109/00/PDF/G0510900.pdf?OpenElement)

- Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Πληθυσμών A/RES/61/295 (2007)
http://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26162:2009-11-18-08-36-54&catid=21:--human-rights&Itemid=29
http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf

- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/HRC/EMRIP/2013/2 (2013)
 Access to justice in the promotion and protection of the rights of indigenous peoples
 Study by the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples
http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPeoples/EMRIP/Session6/A-HRC-EMRIP-2013-2_en.pdf

- Απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας S/2004/616 (2004)
 The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies
 Report of the Secretary-General
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/395/29/PDF/N0439529.pdf?OpenElement>

- United Nations, “Guidance Note of the Secretary-General, United Nations Approach to Transitional Justice”, March 2010

- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, “Rule-of-Law tools for post-conflict states: Truth Commissions”, United Nations, New York and Geneva, 2006
<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/RuleoflawTruthCommissionsen.pdf>

- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, “Transitional Justice and Economic, Social and Cultural Rights”, United Nations, New York and Geneva, 2014
<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR-PUB-13-05.pdf>

- Joint Report “Challenging the Conventional, Can Truth Commissions Strengthen Peace Processes?”, International Center for Transitional Justice, Kofi Annan Foundation, June 2014, <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Report-KAF-TruthCommPeace-2014.pdf>

- A/HRC/3/2 (2006), Implementation of General Assembly Resolution 60/251 of 15 March 2006 Entitled “Human Rights Council”, Report of the Commission of Inquiry on Lebanon pursuant to Human Rights Council Resolution S-2/1, United Nations
<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Lebanon%20A%20HRC%203%202.pdf>
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/150/98/PDF/G0615098.pdf?OpenElement>

- The Princeton Principles on Universal Jurisdiction, Princeton University Program in Law and Public Affairs, 2001
<https://www1.umn.edu/humanrts/instree/princeton.html>

- ICRC Report: “The Missing and their families”, 2003

https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_themissing_012003_en_10.pdf

- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/RES/3450 (1975)
- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/RES/33/172 (1978)
- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/RES/34/30 (1979)
- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/RES/36/164 (1981)
- Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. A/RES/37/181 (1982)
- Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
- Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
- Αστικός Κώδικας
- Ποινικός Κώδικας
- Σύνταγμα της Ελλάδας
- Απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου 11/2000 (ΟΛΑΠ 11/2000)
http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=G17iS4NxuV0ZtJa16BaLV8eoM4Rld2&apof=11_2000
- Απόφαση του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου 6/2002 (ΑΕΔ 6/2002)
[http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:ildc/87gr02.case.1/87\(GR2002\)J.pdf](http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:ildc/87gr02.case.1/87(GR2002)J.pdf)
- Cour Internationale de Justice, Immunités Juridictionnelles de l' État, Allemagne c. Italie; Grèce intervenant, 3 Février 2012
 - <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&case=143&p3=4>
 - <http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16883.pdf>
 - Dissenting Opinion of Judge Antonio Cançado Trindade
<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16891.pdf>
 - Dissenting Opinion of Judge Abdulqawi A. Yusuf
<http://www.icj-cij.org/docket/files/143/16893.pdf>

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου-Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

- Cyprus v. Turkey (Cases no. 6780/74, 6950/75, 8007/77, 25781/94)
 - Report of the European Commission of Human Rights, 10 July 1976
 - Report of the European Commission of Human Rights, 4 October 1983

- Report of the European Commission of Human Rights, 4 June 1999
- Cyprus v. Turkey, Case no. 25781/94, ECHR 2001-IV
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454#{\"itemid\":\[\"001-59454\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454#{\)
- Case of Varnava and others v. Turkey: (Third Section, 2008, Grand Chamber, 2009)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"001-84336\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94162#{\"itemid\":\[\"001-94162\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94162#{\)
- Case of Loizidou v. Turkey (1995, 1996)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57920#{\"itemid\":\[\"001-57920\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57920#{\)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58007#{\"itemid\":\[\"001-58007\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58007#{\)
- Case Soering v. United Kingdom (1989)
[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57619#{\"itemid\":\[\"001-57619\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57619#{\)
- Denmark v. Turkey, ECHR, (1999, 2000)
[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{\"itemid\":\[\"001-4644\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{\)
[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58542#{\"itemid\":\[\"001-58542\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58542#{\)
- Case of Tomasi v. France (1992)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57796#{\"itemid\":\[\"001-57796\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57796#{\)
- Case of Aksoy v. Turkey (1996)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003#{\"itemid\":\[\"001-58003\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003#{\)
- Case of Kurt v. Turkey (1998)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58198#{\"itemid\":\[\"001-58198\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58198#{\)
- Case of Kilic v. Turkey (2000)
[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58524#{\"itemid\":\[\"001-58524\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58524#{\)

Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου-Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

- Annual Report of IACHR, 1985-1986
- Ignacio Ellacuria Case v. El Salvador (1999)
<https://www.cidh.oas.org/annualrep/99eng/Merits/ElSalvador10.488.htm>
- Case of Plan de Sánchez Massacre v. Guatemala (2004)
http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_105_ing.pdf
- Case The Serrano Cruz Sisters v. El Salvador (2005)

http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_120_ing.pdf

- Myrna Mack Chang v. Guatemala Case (2003)
<https://www1.umn.edu/humanrts/iachr/C/101-ing.html>
- Case of Velásquez-Rodríguez v. Honduras (1988)
http://www1.umn.edu/humanrts/iachr/b_11_12d.htm
- Blake v. Guatemala Case (1998)
http://www.univie.ac.at/bimtor/dateien/iacthr_1998_blake_vs_guatemala.pdf
- Case "Street Children" (Villagran-Morales et al.) v. Guatemala (1999)
http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_63_ing.pdf
- Case of Bámaca-Velásquez v. Guatemala (2000)
http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_70_ing.pdf
- Case of Mapiripán Massacre” v. Colombia (2005)
http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_134_ing.pdf

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- <http://www.un.org/en/events/righttotruthday/index.shtml>
- <http://www.un.org/en/events/righttotruthday/romero.shtml>
- <http://www.romeroes.com/monsenor-romero-biografia>
- <http://www.un.org/en/events/righttotruthday/background.shtml>
- <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Brookings-Displacement-Truth-Telling-Colombia-CaseStudy-2012-English.pdf>
- http://www.academia.edu/9801969/Internal_Displacement_and_the_Right_to_Truth_and_Reparation_in_Turkey
- <https://www.icrc.org/en>
- <https://www.icrc.org/en/document/missing-bringing-clarity-and-comfort-amid-anguish>
- <https://www.icrc.org/en/document/international-day-disappeared-icrc-calls-more-efforts-document-fate-missing>

- <http://www.redcross.gr/default.asp?la=1&pid=14>
- <http://www.citybranding.gr/2012/05/nation-branding.html>
- <http://goo.gl/cEaScX> [Φυσικό δίκαιο]
- <http://goo.gl/PQ3BZX> [Francisco de Vitoria]
- <http://goo.gl/7CujT3> [Alberico Gentili]
- <http://goo.gl/SRM0E> [Grotius]
- http://www.kingsacademy.com/mhodes/08_Classics-Library/hellenist-roman/cicero/de-re-publica/de-re-publica_3.htm [Cicero, De Re Publica, III, xxii, 33]
- <http://www.cmp-cyprus.org/gr/> [Διερευνητική Επιτροπή για τους Αγνοούμενους στην Κύπρο]
- <http://www.cmp-cyprus.org/gr/about-the-cmp/terms-of-reference-and-mandate/>
- <http://www.eaaf.org/> [Equipo Argentino de Antropología Forense]
- <http://www.icmp.int/> [International Commission on Missing Persons]
- http://www.cmp-cyprus.org/media/attachments/Quick%20Statistics/Facts_and_Figures-August_2015-GR.pdf
- http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2006.nsf/cyprus03_gr/cyprus03_gr?OpenDocument
- http://www.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx#T